

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК,
АҚПАРАТТЫҚ-ТАНЫМДЫҚ ЖУРНАЛ
РЕСПУБЛИКАНСКИЙ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ,
ИНФОРМАЦИОННО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ

ORLEU

БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ
ҰЛТТЫҚ ОРТАЛЫҒЫ

ҚҰЗЫРЕТТІ ПЕДАГОГ

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ
ҚАЖЕТ ЕТЕТІН (ЕБҚ)
БАЛАНЫҢ ДАМУЫНА
ҚОЛАЙЛЫ ОРТА
ҚАЛЫПТАСТЫРУ

SPECIAL HEADING

ІС ӨРЕКЕТТЕГІ
ЗЕРТТЕУДІ
ЖОСПАРЛАУДЫҢ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

№ 3(43)
2025

Бас редактор, Редакция
алқасының төрағасы:

Нұрлыбаев Қайсар
Көпжасарұлы,

«Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы бойынша ҚДИ»
филиалының директоры;

Жауапты редактор:

Бесирова Карлыгаш Бекетовна, кітапханалық-
ақпараттық және редакциялық-баспа қызметі бойынша
жетекші маман, Педагогика ғылымдарының магистрі
Кунтубаев Данияр Оспанбекович, IT – маман

Масимова Хуршидам Ташболатовна,

PhD-доктор, «Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы
бойынша Кәсіби даму институты» филиалы
директорының орынбасары;

Бисенбаева Меруерт Кенжегуловна,

PhD-доктор, «Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы
бойынша Кәсіби даму институты» филиалының
кафедра меңгерушісі;

Ahmet Buran,

доктор, Түркия Фырат университетінің профессоры,
түркітанушы ғалым;

Кудьярова Шолпан Таубаевна,

PhD-доктор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, филология
факультеті, түркітану және тіл теориясы кафедрасы
доценті м.а.;

Таңжарықова Алуа Васильевна,

Абай атындағы ҚазҰПУ, Филология институтының
директоры, ф.ғ.д., профессор;

Молдасанов Ерсайын Мышанович,

ф.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ, Филология институты,
Академик С.Қирабаев атындағы кафедрасың доценті;

Айтуарова Азиза Малдыбаевна,

PhD-доктор, Қазақ Ұлттық Аграрлық Зерттеу
Университеті ғылыми кітапханасының директоры;

Кошербаев Ринад Нуралыұлы,

PhD-доктор, «Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы
бойынша Кәсіби даму институты» филиалының аға
оқытушысы;

Болсынбаева Амангайша Джолдыхановна,

филология ғылымдарының кандидаты, «Өрлеу» БАҰО»
АҚ «Алматы облысы бойынша Кәсіби даму институты»
филиалының аға оқытушысы;

Касенова Самал Абилжановна,

PhD-доктор, «Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы
бойынша Кәсіби даму институты» филиалының аға
оқытушысы;

Канаева Акмарал Жумановна,

PhD-доктор (Экс-Марсель университеті, Франция), әл-
Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
Халықаралық қатынастар факультетінің аға оқытушысы

Рашаева Мейрамкуль Жайкожаевна,

Алматы облысы білім басқармасының
«Талғар ауданы бойынша білім бөлімі» мемлекеттік
мекемесінің «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы №7 жалпы
білім беретін лицей орта мектебі» коммуналдық
мемлекеттік мекемесі, педагог-шебер.

ӨРЛЕУ

БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ ҰЛТТЫҚ ОРТАЛЫҒЫ

Мерзімді басылымның шығу жиілігі – 1 жылда 4 рет
Қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде

Меншік иесі:

«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы «Алматы облысы
бойынша Кәсіби даму институты»

Журнал Қазақстан Республикасы
инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс,
Ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркеуге
алынып, мерзімді баспасөз басылымын және
ақпараттық агенттікті есепке қою туралы №15651-Ж
куәлігі 2015 жылы
5 желтоқсанда берілді.

ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігінің Ақпарат
комитетінде "Құзыретті педагог" журналы желілік
басылым ретінде қайта тіркеуге алынып, мерзімді
баспасөз басылымын және ақпараттық агенттікті
есепке қою туралы № KZ52VPY00095414 куәлігі
2024 жылы 25 маусымда берілді.

Редакция авторлар мақаласының мазмұнына
жауап бермейді. Журналда жарияланған
материалдарды көшіріп немесе өңдеп басу үшін
редакцияның жазбаша рұқсаты алынып, сілтеме
жасалуы міндетті.

«Құзыретті педагог» журналының электронды почтасы:

kuzretti.pedagog@orleu-edu.kz;

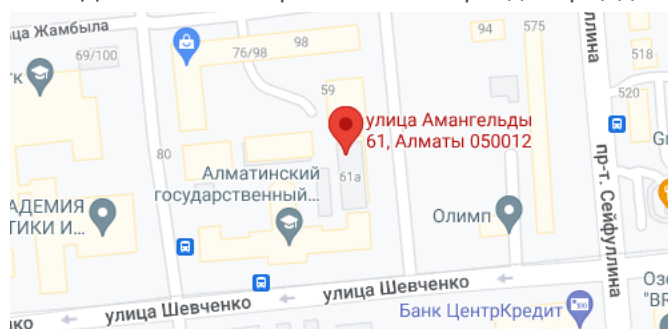
kbesirova@orleu-edu.kz

Байланыс тел.: 87011275679

Редакцияның мекен-жайы:

050019, Алматы қаласы, Амангелді көшесі, 61-үй.

ИНДЕКСІ 74840 Таралымы: электронды нұсқада

МАЗМҰНЫ//СОДЕРЖАНИЕ

БІЛІМ САЯСАТЫ • ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА	
Бисенбаева М.К. Қазіргі тіл ғылымындағы антропозекті бағыттағы зерттеулер	4
Адыбаева Л.Д. Электронды картографиялық ресурстарды пайдалану жолдарының тиімділігі	8
Каракушекова Ф.Н. Іс әрекеттегі зерттеуді жоспарлаудың ерекшеліктері	11
Адилханова М.Т. Қазақ терминологиясын дамытудағы құдайберген Жұбанов қағидаттарының маңызы	15
Абдрахимова Ж.Ж. Ата-аналардың әлеуметтік құзыреттілігін қалыптастыру арқылы девиантты мінез-құлықты балаларды тәрбиелеу жолдары	20
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАР • ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ	
Кайырбекова С.С. Информатика пәнінің білім беру жүйесіндегі рөлі мен маңызы	25
Таукел Л. Қазақ тілі сабақтарында климат және экология тақырыбын талдау	27
Кайырбекова М.С. Әдеби шығармадағы табиғат суреттеулерін географиялық тұрғыдан түсіну	30
Шалқарова З.М. Emotional intelligence in professional environment	32
Нұртаева Р.О. The role of critical thinking in modern pedagogy	35
Калимбетова Р.М. Collaborative learning strategies in secondary schools	37
ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ • ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ	
Абдушева М.М. Развитие навыков читательской грамотности на уроках русского языка и литературы	40
Кодасова А.Е. Gamification in primary education: benefits and challenges	44
Абдуназарова П.Б. Әдебиет пен тарихты байланыстыра отырып, мәтінді түсіну дағдыларын дамыту	47
Елеуова Л.Г. Роль семьи и сообщества в развитии читательской грамотности	50
Сатаева Э.И. Көркем әдебиет пен күнделікті өмір мәтіндерін салыстыру	53
Сейітбатал М. Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлау қабілетін дамытуға арналған тапсырмалардың маңызы	56
Байжаркинова Ш.А. Құндылықтар негізінде функционалдық сауаттылықты қалыптастыру	59
Досмағамбет Н.А. The integration of ict in pedagogical practice	62
ТАНЫМ • ПОЗНАНИЕ	
Нургалиева А.А. Саналы қолданушы – қауіпсіз қоғам	65
Аубакишева М.Б. Синтаксические изменения в современном русском языке: влияние заимствований и интернет-коммуникации	72
Ахметова Г.Ө. Білім беру процестеріне медиа кеңістікті ұштастыру	75
ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚ • ЦИФРОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ	
Торегалиев О.Т. География пәнін оқытуда жасанды интеллект (ЖИ) платформаларын және геймификация құру сервистерін қолдану	79
Алпысбаева А. Қазақ тілінде ақпараттық мәтінмен жұмыс жасау әдістері	82
Ердахметова Қ.Е., Даутова А.А. STEM жоба: arduino негізінде авто тұрақ жүйесі	84
Омирова Б.М. Жасанды интеллект нәтижелерін қазақ тілі сабақтарында қолдану	87
Сағындықова А.Б., Иманбай Э.И., Білісбекова Н.Н. Эко ауыл және WeDo роботтары: Жасыл Болашақтың Тірегі	89
Рысбаева Г.Ж. Python бағдарламасының PyGame кітапханасы	91

Тангирбергенова Р.Ж. Effective methods of increasing students' motivation at english class	94
Әбдікерім А.Е. Innovative teaching methods in STEM education	96
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ • ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ	
Әлкен Л.Р. Ерекше оқушылардың сөйлеуін дамыту: мұғалімге арналған сабақтар	100
Қарақұлова П.Н. Зерде бұзылыстары бар балаларды оқыту ерекшеліктері	105
Шолпанқұлова А.А. Ерекше білім беруді қажет ететін (ЕБҚ) баланың дамуына қолайлы орта қалыптастыру	107
Бисенова Р.К. Инклюзивное образование на уроках русского языка и литературы	109
Тұмарбай М.Б. Қабілетке бастар «баспалдақ» әдісі: жалпы сөйлеу тілі дамымаған оқушылардың оқу әрекетін қалыптастырудың маңыздылығы, кезеңділігі	113
ТӘРБИЕ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТЕНУ • ВОСПИТАНИЕ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ	
Тынышбаева К.Т. Ата-анамен баланың өз алдына бөлінуі (сепарация) мәселесі	118
Сегербаева А.Д. Интернат тәрбиеленушілерінің бейімделу жолдары мен мінез-құлық ерекшеліктері	120
Мукитанова И.М. Әдеби кейіпкерлерді тарихи тұлғалармен салыстыру	126
Сураншиева С.С. Өнерлі қыз-өнегелі ана	129
Агадилова Б.Б. Интернаттық білім беру ұйымдарында ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беру ерекшеліктері	131
ПЕДАГОГ ШЕБЕРХАНАСЫ • МАСТЕРСКАЯ ПЕДАГОГА	
Нурмолданова А.Е. Оптикалық тәжірибелер арқылы астрономиялық құбылыстарды көрсету	135
Суюндиков Н.А. Teacher professional development in the 21st century	137
Пирашова Г.Е. Қ.И.Сәтпаев идеялары негізінде функционалдық сауаттылықты дамыту	140
Дүйсенбай А.Е. Inclusive education practices in kazakhstani schools	142
ӘДІСКЕР • МЕТОДИСТ	
Хавзар Т. Әдістемелік трансформация жағдайында физика мұғалімінің кәсіби дамуы	145
Сатаев И.И. Әдістемелік трансформация аясында ұлттық құндылықтарды білім беру процесіне ендіру	149
ІС-ШАРА • МЕРОПРИЯТИЯ	
Садыкова М.Е. «Өрлеуде» өткен екі апта: біліктілік пен шабытқа толы курс	154
Кожаметова И.И. Инклюзивті білім: педагогтердің құзыретін дамыту курсы	155
Бесирова К.Б. «Білім келешегі: адал азамат, кәсіби маман»	155
Бесирова К.Б. Жаңа оқу жылына жаңа серпін	156
Бесирова К.Б. Қаржылық сауаттылық – болашақтың берік іргетасы	157
Бесирова К.Б. Қазақ тілі мен әдебиетін оқытудағы жаңа әдістер: педагогтерге курстан кейінгі қолдау	158

БІЛІМ САЯСАТЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

ҚАЗІРГІ ТІЛ ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ АНТРОПӨЗЕКТІ БАҒЫТТАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕР

Бисенбаева Меруерт Кенжегұлқызы

«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ
«Алматы облысы бойынша кәсіби дамыту институты» филиалы,
«Қоғамдық-гуманитарлық бағыт»
кафедрасының меңгерушісі, PhD доктор

Түйіндеме: Тіл ұлттық тәжірибені, ұлттың материалдық және рухани байлығын сипаттап қана қоймайды, оны ұрпақтан-ұрпаққа сақтап жеткізу қызметін де атқарады. Бұл тұрғыдан алғанда, тіл - «қарым-қатынастың аса маңызды құралы» ғана емес, тіл иесі қауымның саналы әрекетінің нәтижесінде туған мәдениетінің де көрінісі.

Мақалада қазақ этносының болмысын танытатын, дәстүрлі мәдениетінің, дүниетанымының айғағы болып табылатын этномәдени деректер, олардың мазмұнындағы ұлттық дүниетаным негізі жайында, оның қазіргі тіл ғылымындағы антропөзекті бағыт зерттеулеріндегі орны жайында сөз болады.

Тірек сөздер: этномәдени бірлік, лингвокультурема, этнос, этнолингвистика, лингвомәдениет, этнолингвистикалық арна,

заттық мәдениет, рухани мәдениет.

Қазіргі тіл ғылымының негізгі бағыты – антропоөзектік зерттеулерде Адам – сөйлеуші, тілді жаратушы, өзіндік әлемі, дүниетанымы бар саналы жан ретінде анықталады [1,5-б.]. Философтардың айтуынша: «Дүниедегі ең ғажап, керемет құбылыс – адамның рухани дүниесі, сана, ақыл, ой. Адамзат игілігіндегі барлық материалдық және рухани жетістіктер, зәулім құрылыстар, түрлі техникалық табыстар, өнер, дін, әдебиет, философия, ғылым – осының бәрі сол сананың құдыреті. Объективті дүниеде сананың баламасы жоқ. Ол тек адамға ғана тән» Ақыл-парасат, сезім иесі ретіндегі саналы адамның ең басты қасиеті – өзін қоршаған ортаны танып-білуге деген ерекше құштарлығы. Дүниені танып-білудің негізінде зат, құбылыстардың адам санасында бейнеленуі жатады. Адам санасындағы заттар мен құбылыстардың бейнесі арқылы қабылданған ақыл-ой ол заттардың өзі емес, солардың әсерінен пайда болған білім, ақпарат. Осыған орай, «**таным** дегеніміз – сыртқы заттар мен құбылыстардың, олардың қатынастарының адам санасында идеалды образдар жүйесі ретінде бейнеленуінің қайшылыққа толы күрделі процесі» [1,215-б.]. Сананың пайда болуы екі факторға байланысты: *біріншісі* – еңбек, *екіншісі* – **тіл**. Тіл – сананың (ойдың), материяның көрінісі, негізі. Тілсіз сана жоқ, ал санасыз (ойсыз) адам да болмайды. Сана әрдайым тілдік негізде өмір сүреді, ол тілмен бірге дамиды. Тілге байланысты сана қоғамдық құбылыс ретінде дамып, қоғамдық рухани жеміске айналады [2,151-б.].

А.Байтұрсынұлының пайымдауында: «Сөз өнері адам санасының үш негізіне тіреледі: ақылға, қиялға, көңілге. Ақыл ісі – аңдау, яғни нәрселердің жайын ұғыну, тану, ақылға салып ойлау, қиял ісі – меңзеу, яғни ойдағы нәрселерді белгілі нәрселердің тұрпатына, бейнесіне ұқсату, бейнелеу, суреттеп ойлау; көңіл ісі – түю, талғау. Тілдің міндеті – ақылдың аңдауын аңдағанынша, қиялдың меңзеуін меңзегенінше, көңілдің түюін түйгенінше айтуға жарау.

Мұның бәріне жұмсай білетін адамы табылса, тіл шама-қадарынша жарайды. Бірақ тілді жұмсай білетін адам табылуы қиын. Ойын ойлаған қалпында, қиялын меңзеген түрінде көңілдің түйгенін түйген күйінде тілмен айтып, басқаларға айтпай білдіруге көп шеберлік керек» [2,242-б.].

Сөйтіп, сөз өнері адам санасының үш тағанына негізіне тіреледі. Адамның осы танымдық әрекеті ақиқат болмысты тануға, қоршаған ортаны түйсініп, жинақтаған білімдер негізінде әлемдегі орнын түсінуге бағытталады. Адам қашан да әлемді танып, ондағы өз орнын айқындауға талаптанады. Тіл – сөйлермендердің дүниетаным ерекшеліктерін бейнелейтін құрал, ерекше ұлттық ділдің көрсеткіші, мәдениеттің негізі. Адамның когнитивті қызметінің нәтижесінде тіл қоршаған орта туралы әсерді ғана жинақтап қоймайды, сонымен қатар халықтың зерттеушілік ойларын да жеткізіп, халықтық, ұжымдық этномәдени санасында қалыптасқан ғалам бейнесін сақтайды [3,12-13-б.]. Осыған орай, Ә.Т.Қайдардың тұжырымдауынша, антропоэзеттік бағытта зерттеудің мақсатына қарай "этнос" терминін "этнос болмысы" ұғымымен, ал "тіл" дегенді "тіл әлемі" терминдерімен атау дұрыс, өйткені Ә.Қайдар мұнда аталған бағыттағы зерттеулер этностың жеке мәселелері емес, оның тұтас бейнесін, барша болмысын анықтайды, ал осы этнос туралы толық мағлұмат оның тіл қазынасында сақталады деген ойды тілге тиек етеді. "Этнос болмысы" – этностың сонау балаң кезінен бүгінгі есейген шағына дейінгі кешірген өмір тіршілігінің айнасы, оның тілі арқылы қалыптасып, жадында сақталып, ұрпақтан нәсілге мирас болып ауысып келе жатқан бай рухани – мәдени қазынасы" Этнос тарихында археологиялық қазба деректері, көне ескерткіштер өте маңызды, бірақ олар этнос өмірінің бір бөлігі, бір елесі, "Этностың шынайы бейнесі, болмысы оның тілінде ғана, тілі арқылы ұрпақ жадында ғана сақталады екен", – деп, тілдің этнос өмір-тіршілігін бейнелеудегі ролін ерекше көрсетеді, этностың әр қырын танытатын деректердің басын біріктіріп этнос бітімі, табиғаты туралы тұтас бейне жасау, "тіл" атты құбылыстың үлесіне тиген құдірет, тіл – этностың өзі, өз суреті, сондықтан Ә.Қайдар "тіл әлемі" дегеніміз – этнос болмысына қатысты мыңдаған, тіпті, миллиондаған мағыналық бірліктердің жиынтығы, синтезі" [4,11-б.], – дейді.

Қазіргі тіл біліміндегі жаңа бағыт тілдегі қозғалыс пен өзгеріс нәтижесін тең, қатар ұстайды, тілдің қалыптасып, ұлттың байлығына, құндылығына айналған дүниелерін тіл иесінің өзінің игілігіне жаратады, яғни оны нақты қарым-қатынастағы күйі, қызметі, қолданысы т.б. тұрғыдан жан-жақты зерделейді. Адам – әлемнің тілдік бейнесін жасаушы, әр кезеңдегі тілдегі өзгерістердің көзі. Өмірдегі жаңаның бәрі тілге жеке индивид арқылы келіп, қоғамдық сананың қабылдауынан өтеді.

XX ғасырдың басында осы кезге дейінгі ғылыми ойлар толымды тұжырымдалып, тұтас идеяға айналды: оның *бірі* – тілдің құрылымын, ішкі жүйесін, яғни субстанционалды қасиетін зерттеу; *екіншісі* – оны тіл иесінің өмір сүріп отырған ортасымен байланыстыра зерттеу, тілдік туындыларды тіл иесінің ақыл, ой-санасының жемісі деп қарау идеясы еді. Осы екі идея тіл ғылымындағы жетекші бағыт - структурализмнің іргесін берік қалады, антропоцентризмнің негізін салды. Тіл ғылымы осы ежелгі мәселеге XX ғасырда қайта оралды [5,с.66-67].

Тіл ғылымы тарихында тілді зерттеудің бағытын жаңа арнаға бұрып, адамзат тіліне қатысты көптеген мәселелердің сырын ашқан В. фон Гумбольдт еді. В. Гумбольдтың тіл философиясында, алдымен: адам - өзін қоршаған әлемнің бөлшегі, осыған орай, адам өзінің мінез-құлық ерекшелігін айқындап, адамшылық табиғатын ізгілендіру үшін өзінің адами табиғатына терең үңіліп, жете зерттеуі қажет, «...физическая и моральная природа человека составляют одно великое целое и подчиняются одним и тем же законам» [6,с.144]. Өз ойы мен іс-әрекетінің бірізділігі сақталуын қажетсінетін Адам өз әрекетін құрайтын заттарды анықтау мен оның құралдарын таңдауда олардың ауқымы, өлшем мөлшері, қасиеті жайындағы үстірт келетін шартты түсінікті қанағат тұта алмайды, өйткені ол заттар – әуел бастан-ақ, өзге заттарға қатысты алғанда, құндылыққа ие. Ал, Адам өзінің ішкі табиғатына сай, тікелей жақын туыстық байланыста болатын біртұтас және абсолютті түпкі мақсатты көздеуі қажет. Алайда, Адам мұны тек өзінен ғана таба алады, бүкіл заттың ішкі қасиеті тек оның өзіне қатысты. Адамға тән ұлықтың бәрінің таңбасы болады, ол таңба – нағыз ұлы адамшылық таңбасы; осы таңбаны

тауып, оның қасиетін танып үйрену зерттеушінің басты мақсат санайды. В.Гумбольдт, шынымен, бұған жетудің екі жолын көрсетеді: *тәжірибе* жолы және *ақыл-парасат* жолы. Нағыз адам – аса зор қуат және шексіз кең ауқымда адамшылық идеясын бойына сіңірген, адамшылық шыңына көтерілген және өзгені бағалай білу қабілетіне жеткен Адам. В.Гумбольдтың пайымдауынша, адамшылық идеясы – адам бойындағы *рухтың* жасампаз күші. В.Гумбольдт қолданысындағы метафораланған «рух» (дух) термині тіл ғылымына *адамшылық идеясы, адам бойындағы жасампаз күш* мағынасын білдіретін термин ретінде енген [6. с.337-343].

Тілдің мәдениетті таныту құралы екендігін көрсеткен идеялардың туындауы тілді тіл иесі этностың мәдениетімен байланыстыра зерттеу қажеттілігін айқындады. Осындай идеялардың туындауы тілді оның иесі халықтың мәдениетімен байланыстыра зерттеуге бағыттады, бұл – XX ғасырдың алғашқы жартысы. Лингвистика тарихында оның көрнекті өкілдері – Ф.Баос пен Э.Сепир саналады. М.М.Копыленко Б.Л.Уорфтың этнография мен социологияның шегіндегі лингвистиканың ерекше саласын қалыптастыру жайындағы үндеуінің жерде қалмағанын, американдық ғалымдар тарапынан қолдау тапқанын айтады [9,с.15]. Аталған теория бойынша, әр тілде сөйлейтін адамдардың әлемді көріп тануы да әртүрлі, сол себепті әр тілге тән өзіндік ойлау логикасы бар. Сөз – адамның ішкі әлемі мен сыртқы құбылыстар арасындағы белгі, сонымен қатар ерекше мазмұн [10,с.81].

XX ғасырдың соңына таман бір арнаға тоғысып келе жатқан антропоэлекті бағыт салаларының алғашқысы – *этнолингвистика* болатын. О.С.Ахманова этнолингвистика ұғымына: "Этнолингвистика – тілдің өмір сүруі мен даму барысында оған тіл мен халықтың арақатынасы мен лингвистикалық, этникалық факторлардың әсерін зерттейтін макролингвистиканың саласы"[11,с.529],- деген анықтама берген, ғылымның бұл саласының қарастыратыны – этнос және оның тілі. Кеңестік кеңістіктегі этнолингвистика бағытының өкілі Н.И.Толстой этнолингвистиканы кең және тар көлемде қарастыру мүмкіндігі туралы айтады. Кең көлемде этнолингвистика *диалектология, фольклор тілі, тарихи диалектология* сияқты салаларды қамтиды, ал тар көлемде *тіл мен этнос, тіл мен мәдениет, тіл мен діл, тіл мен мифология* т.б. мәселелерді қарастырады [12,с.399], осының өзі этносты жан-жақты танып түсінуге мүмкіндік беретін *этнопсихология, этносоциология, лингвомәдениеттану* сияқты салаларды этнолингвистиканың айналасына топтастырады, сонда ғана этнос болмысы, оның тіл әлемі туралы толық сурет пайда болады. Этнолингвистиканың синхрондылығы мен синкреттілігі – осында [13,9-10-бб.].

Жалпы мәдениет, ұлттық мәдениет – көптеген ғылымдардың нысаны болып табылады, осыған орай, Н.Ф.Алефrienко лингвомәдениеттануды пән ретінде *мәдениеттанымдық* және *лингвистикалық* тұрғыда түсінуге болады деп есептейді. Мұның алғашқысында лингвомәдениеттану - мәдениеттанудың саласы, сондықтан этнография, мәдени антропология, мәдениет философиясы мәдениеттану тарихы тәрізді салалармен тығыз байланыста қарастырылады. Бұлардың әрқайсысы мәдениетті өз нысандарының мақсатына қарай зерделейді. Бұл бағыттың тұжырымынша, лингвомәдениеттану зерттейтін лингвомәдени күзіреттілік тіл феномені емес, мәдениет феномені, сондықтан да лингвомәдениеттану – мәдениеттану саласы. Мәдениетті лингвистикалық тұрғыда түсінушілер: В.Гумбольдт, В.Вундт, Г.Шухардт, А.А.Потебня т.б. ғалымдардың лингвистикалық доктриналарының пайда болуымен ұштастырады. Бірінші бағыт өз зерттеулерінде мәдениеттанымдық әдістерді қолданса, екіншісі лингвистикалық әдістерді қолданады [17,с.36].

Лингвомәдениеттану назарын тілдегі адам мен қоғамның рухани күйіне аударады. Аталған ғылым салаларының деректерін ғылыми жағынан зерттеп, саралап, лингвомәдениеттанудың даму заңдылықтарын көрсетіп отырады, сонымен қатар, оларға теориялық және эмпирикалық бағыт, жол сілтеуші болып табылады. *Тіл - этнос -мәдениет* арақатынасының тереңдігі мен жан-жақтылығы оны зерттеудің де жаңа бағыттары мен жолдарын қарастыруды қажет етеді. Бұл мәселеге қатысты В.В.Воробьев «тіл мен мәдениетті» зерттейтін әртүрлі бағыттардан Е. М.Верецагин мен В.Г.Костомаров негізін салған

лингвоелтаным бағытын атап көрсетеді [15,с.43]. Аталған ғалымдардың тұжырымдарына қарағанда, өзге тілді үйренуші алдымен тілдік қатынастың жаңа біреуін меңгеруге ұмтылады. Тілді меңгерумен қатар, сол тілде сақталған жаңа ұлттық мәдениет әлеміне еніп, мол рухани байлықтан нәр алады [18,с.4]. «Тіл - ұлт - мәдениет» үштігі лингвомәдениеттану саласының өзегі болып табылады да, тіл мен мәдениеттің өзара әсерін тілдің өмір сүру жағдайында зерттейді, сондықтан аталған салалармен қатар *лингводидактика, этнопсихология* т.б. салаларымен де сабақтасып жатады.

Сөйтіп, ғылым арнасына «жаңғырып» келген *антропоөзекті бағыт* бірінші орынға тілдік қоғам (қауымдастық) мен тілдік тұлғаны шығарады. Тілді этностың әлеуметтік қоғамдық танымының жемісі деп түсіндіреді. Антропоцентризм – тілді адамның саналы әрекетінің құралы, таным нәтижесін қалыптастырушы құрал ретінде қарастырады, адамның қоғамдық қызметінің, өмір сүру ортасының барлық саласымен байланыста, тұтас жан-жақты зерттейді, сондықтан бұл бағыт салалары *антропоцентристік парадигма* атауына ие болып отыр. Тіл біліміндегі заманауи бағыт бойынша зерттеулерінде Қ.Ө.Есенова: «Қазіргі тіл ғылымына әртүрлі бағыттардың тоғысуы, ұштасуы тән. Осымен байланысты ХХ ғасырдың соңында ғылымдағы қалыптасқан үрдісті өзгертіп, күн тәртібіне жаңа мәселелерді қою және оларды шешуге қатысты амал-тәсілдер жиынтығын айқындау қажеттілігі туындайды. Осы үрдіс **парадигма** ұғымымен сәйкеседі» [14,7-б.],- деп есептейді

Тіл мен таным нәтижесінде пайда болатын заттық және рухани мәдениет деректері күрделі құбылыс, өйткені олар – этностың ақыл-ойы мен дүниетанымының жемісі, «этнос болмысының» бейнесі, сондықтан оны зерттейтін ғылым салаларының өзіндік зерттеу нысаны бар, жекелей алғанда да, синкретті де, ал «этнос болмысын» оның «тіл айнасында» зерделегенде, бірімен-бірі тығыз байланысты кешенді құрылым болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Кішібеков Д., Сыдықов Ұ. Философия.- Алматы: Қарасай, 2008.- 360 б.
2. Байтұрсынұлы А. Шығармалары: өлеңдер, аудармалар, зерттеулер.-Алматы: Жазушы, 1989.-320 б.
3. Жұбаева О. Қазақ тілінің когнитивті грамматикасы.- Алматы: Қазығұрт, 2014.- 392 б.
4. Қайдар Ә. Қазақ тілінің өзекті мәселелері: Актуальные вопросы казахского языка. – Алматы: Ана тілі, 1998. – 304 бет.
5. Карлинский А.Е. Принципы, методы и приемы лингвистических исследований.- Алматы: КазУМОиМЯ им. Абылайхана, 2003.- 184 с.
6. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. - Прогресс, 1985.-451 с.
7. Штейнталь Г. Грамматика, логика и психология (их принципы и их взаимоотношения)// История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях, ч.1.-М.: Просвещение, 1964.- с.127-135
8. Вундт В. Проблемы психологии народов (Извлечения)// История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях, ч.1.-М.: Просвещение, 1964.-с.170-174
9. Копыленко М.М. Основы этнолингвистики. Алматы: Ақыл кітабы,1997.-178 б.
10. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М.: Наследие, 1993.-656 с.
11. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов.-М.:Наука,1966.-607
12. Толстой Н.И. О предмете этнолингвистики и ее роли в изучении языка и эпноса //Ареальные исследования в языкознание и этнографии:язык и этнос.-Л.: Наука, Ленингр. отд-ние,1983.- С. 181-190.
13. Атабаева М. Қазақ тілі диалектілік лексикасының этнолингвистикалық негізі. – Алматы: Білім, 2006 ж, - 288 бет.
14. Есенова Қ. Ө. Медиалингвистика: мерзімді баспасөз тілін зерттеудің прагматикалық аспектісі.-Алматы: Елтаным, 2015.-352 б.
15. Воробьев В. В. О понятии культурологии и ее компонентах//Язык и культура:вторая международная конференция.Доклады. Киев,1993, с.42-48.
16. Постовалова И.В. Картина мира в жизнедеятельности человека//Роль человеческого фактора в языке:Язык и картина мира.-М.:Наука,1988.С.8-70

17. Алефrienко Н.Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка.- М.:Флинта: Наука, 2016.-288 с.
18. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. – Москва: Русский язык, 1976. – 248 с.

ЭЛЕКТРОНДЫ КАРТОГРАФИЯЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Адыбаева Ләззат Дунгенбаевна

*«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ
«Алматы облысы бойынша кәсіби дамыту институты» филиалы
«Жаратылыстану-математикалық бағыттағы»
кафедрасының аға оқытушысы*

Бүгінгі таңда цифрлық технологиялардың дамуы қоғамның барлық саласына ықпал етуде. Осы орайда география ғылымы мен картография саласында да айтарлықтай өзгерістер орын алуда. Электронды картографиялық ресурстар – бұл географиялық ақпаратты сандық форматта сақтау, өңдеу және тарату мүмкіндігін беретін маңызды құрал. Мұндай ресурстар дәстүрлі қағаз карталардың орнын басып, қолжетімділік пен өзектілікті қамтамасыз етеді.

Географиялық ақпараттық жүйелер мен электронды картография осы өзгерістердің айқын көрінісі. Дәстүрлі қағаз карталардың орнына бүгінгі күні электронды карталар мен геоақпараттық ресурстар кеңінен қолданылуда.

Электронды картографиялық ресурстар бірнеше түрге бөлінеді. Атап айтсақ:

1. **Векторлық және растрлық карталар** – GIS (геоақпараттық жүйелер) арқылы жасалған интерактивті карталар.
2. **Онлайн карталар** – Google Maps, Yandex Maps, OpenStreetMap секілді интернеттегі картографиялық қызметтер.
3. **Навигациялық жүйелер** – GPS және басқа спутниктік жүйелерге негізделген құрылғылар мен қосымшалар.
4. **Мобильді қосымшалар** – смартфондар мен планшеттерге арналған карта қосымшалары (мысалы, 2GIS, Maps.me).
5. **Картографиялық порталдар** – ресми немесе академиялық мақсаттағы дереккөздер (мысалы, ҚР Ұлттық геопорталы).

Электронды картографиялық ресурстар – бұл цифрлық форматта ұсынылған, географиялық деректерді визуалды түрде бейнелейтін карталар мен геоақпараттық жүйелер (ГАЗ). Бұл ресурстар спутниктік суреттерге, аэрофотосуреттерге, GPS деректеріне және басқа да кеңістіктік ақпарат көздеріне негізделеді. Мысалы, Google Maps, Yandex Maps, OpenStreetMap сияқты сервистерді мұғалімдер сабақтарына кеңінен қолданылады.

Электронды картографиялық ресурстар – кең мағынада географиялық деректерді компьютерлік технологиялар көмегімен өңдеу және көрсету жүйелері. Олардың негізгілеріне мыналар жатады:

1. **Онлайн картографиялық платформалар** (Google Maps, Yandex Maps, OpenStreetMap) – кеңінен қолданылады және ашық қолжетімділікпен ерекшеленеді;
2. **Геоақпараттық жүйелер (ГАЗ)** – күрделі аналитикалық мүмкіндіктері бар кәсіби бағдарламалар (ArcGIS, QGIS);
3. **Навигациялық жүйелер** – көлік қозғалысын басқаруда, логистикада және туризмде пайдаланылады;
4. **Мобильді қосымшалар** – кеңістіктік ақпаратты күнделікті өмірде қолдануға арналған құралдар (Maps.me, 2GIS);

5. Ғылыми-танымдық порталдар – экология, геология, урбанистика сияқты салаларға арналған мамандандырылған ресурстар.

Білім беру саласында қолдану ерекшеліктері электронды карталар мен ГАЗ технологиялары білім беру процесінде жаңа мүмкіндіктер ұсынады:

- **География пәнінде** – интерактивті карталар арқылы елдердің табиғи-географиялық, саяси және экономикалық сипаттарын көрнекі көрсету;

- **Кешенді жобалық жұмыстарда** – оқушылар мен студенттердің зерттеу дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі;

- **Қашықтықтан оқытуда** – оқушыларға картамен жұмыс істеу үшін кез келген уақытта және кез келген жерден қол жеткізу мүмкіндігі беріледі;

- **Мұғалімдер үшін** – оқу материалын визуализациялау және картографиялық деректермен сабақ жоспарын жетілдіру құралы ретінде қызмет етеді.

Электронды карталардың тиімділігі:

- **Жоғары дәлдік:** Жоғары сапалы спутниктік деректер мен GPS жүйелері арқылы нақты координаттар анықталады.

- **Уақыт үнемдеу:** Географиялық ақпаратты нақты әрі жедел ұсыну; Кең ауқымды мәліметтер базасына қол жеткізу;

- **Интерактивтілік:** Пайдаланушылар карта масштабын өзгертіп, объектілерге сипаттама беріп, қабаттарды қосып/өшіре алады.

- **Аktуалдылық:** Көптеген картографиялық ресурстар үнемі жаңартылып отырады.

- **Қолжетімділік:** Көптеген ресурстар интернет арқылы ашық түрде беріледі, бұл кез келген адамға қолжетімді болуын қамтамасыз етеді.

Шектеулері:

• Кейбір платформаларда нақты деректердің жетіспеушілігі;

• Жоғары сапалы құралдар үшін лицензиялық шектеулер;

• Интернетке және техникалық құралдарға тәуелділік.

Бүгінгі күнде география пәні мұғалімінің сабақты компьютер көмегімен ұйымдастыруын елестетудің өзі қиын. Оқу және білім алуда электрондық білім беру ресурстары арқылы жоғары жетістіктерге жетуге болады. Мұғалімдердің жұмысын жеңілдетіп, оқушылардың сабаққа деген ынтасы артады.

“Картография және геоинформатика”, «Картография және географиялық деректер қоры», «Физикалық география» бөлімдерін оқыту барысында, заманауи интербелсенді интернет карталар мен үш өлшемді виртуалды глобусты пайдалану негізінде оқушылардың ақпараттық сауаттылықтарын қалыптастыру. Мысалы: «Googl Earth Жер» (Google Жер ғаламшары) үш өлшемді үлгісін (виртуалды глобусын) компьютеріңізге орнатып алыңыз да жұмыс жасатыңыз. Сабақтың әртүрлі кезеңдерінде электрондық оқулықтарды пайдаланып, виртуалды зертханалық жұмыстар жасатып, 3D-модельдер арқылы тапсырмалар беру арқылы білім алушылардың қызығушылығын оятады. Мысалы: Қашықтықта оқыту кезінде виртуалды зертханалық жұмыстар жүргізу барысында GADM сайты пайдаланып, барлық елдердің және олардың бөлімшелері үшін карталар мен кеңістіктік деректерді алуға болады және карталарды көре отырып, деректерді жүктеуге мүмкіндік бар.

Сонымен қатар, электрондық ресурстардың ішінде компьютерлік оқу ойындарына эмоционалды тартымдылық тән. Кез келген пәнде қолдануға болатын осындай ресурстардың бір мысалы ретінде «Миллион кімге бұйырады?» ойынын келтіруге болады. Әрбір бала ойынды жақсы көреді, сол себепті оқу мақсатына дұрыс пайдаланса, үлкен табыстарға жетуге болатыны сөзсіз.

Интербелсенді карталарды қолданғанда сабақ қызықты және тиімді, нәтижелі болады. Компьютер көмегімен географиялық деректер базасын құрастыруды, түрлі географиялық құбылыстарды, үдерістерді графика түрінде көрсетуді талап ететін оқу мақсаттары баршылық. Негізгі мектептің оқу жоспарларында MS Power Point, MS Excel, Paint және басқа да графикалық редакторлардың көмегімен таныстырылым, кесте, графиктер, картасызба, инфографика әзірлеу бойынша ұсыныстар айтылған.

Электронды карталармен жұмыс барысында жер қыртысының белгілі бөліктерін жақыннан көрсетуге, белгіленген жердің бөлігін түсіру үшін картаны оңайлата отырып, көбірек көрнекілік қолдану, әр түрлі суреттер, немесе электрондық перне тақталар көмегімен жазбалар енгізуге, карталар қатарын біріктіруге, соның арқасында себеп-салдарын айқындап көрсетуге мүмкіндік береді. Кейбір карталарда территорияларға қосымша иллюстративті және текстік материалдар қосылған.

Электрондық карталар қабаттардан тұрады. Әр қабат әр түрлі картографиялық ақпараттар құрайды. Физикалық карта, мысалы: құрлық пен мұхит түбі жер бедері, өзендер мен көлдер, су нысандарының аттары, құрлық нысандарының аттары, градус торы, мұхиттық ағыстар. Мультимедиялық презентацияларды пән бойынша негізгі білімді игеру, білімді жүйелеу, өзін-өзі бақылау дағдыларын құру, оқу материалындағы өзіндік жұмыста білім алушыларға оқу-әдістемелік көмек көрсету, кезінде қолдануға болады.

Презентацияны Prezi пайдалану арқылы құрастыруға болады. Prezi.com-интерактивті презентацияны онлайн құрастыруға болатын сервис. Бүкіл презентацияны бір суретке орналастыруға болады және оның әрқайсысын жақындатып, үлкейтіп көруге болады.

Сонымен сандық білім беретін ресурстар тек білім алушылардың ғана емес, мұғалімдердің де қызығушылығын туғызғанымен, оларды пайдалану жоспарланған принциптер мен дидактикалық мақсаттарға негізделмесе, көзделген нәтижеге жеткізбейтіні сөзсіз. Демек жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану міндетті түрде оң нәтиже береді деп есептемей, оларды сабақта өз орнымен қолдануды білу керек. Барлық сандық білім беретін ресурстардың оқытудың тек құралдары екенін, ешқашанда мұғалімді алмастыра алмайтынын естен шығармаған жөн.

Қорыта келгенде, электронды картографиялық ресурстар – заманауи білім мен ғылымның маңызды тетігіне айналып отыр. Олар география әлемін тек қағаз бетінде ғана емес, сандық кеңістікте де жан-жақты тануға мүмкіндік беріп, оқушы мен мұғалімге шекарасыз білім айдынында еркін жүзуге жол ашады. Зерттеушіге – кеңістікті терең ұғынып, деректерді дәл талдауға құрал болса, білім алушыға – көзқарасын кеңейтіп, санасын жаңғыртатын құнды көмекші. Уақыттың өзі талап етіп отырған бұл үрдіс – болашақ ұрпақтың кеңістіктік сауатын арттырудың, ұлттық білім сапасын жаңа биікке көтерудің сенімді жолы. Сондықтан электронды картографияны мектеп қабырғасынан бастап жүйелі енгізу – бүгінгі күннің ғана емес, ертеңгі келешектің де кепілі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Бекенов А.М., Құсайынов Е.Қ. Картография негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 214 б.
2. Қабылдинов З. Е. География пәнінде ақпараттық технологияларды қолдану // Қазақстан мектебі. – 2020. – №3. – Б. 15–20.
3. Кулибаев А. Ж. Электронды білім беру ресурстарын география сабағында тиімді пайдалану // Білім беру технологиялары журналы. – 2022. – №2 (18). – Б. 43–47.
4. OpenStreetMap Foundation. OpenStreetMap Project [Электронды ресурс]. – Режим доступа: <https://www.openstreetmap.org> (Қаралған күні: 25.05.2025).
5. ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі. Цифрлық білім беру ресурстарын қолдану ережелері. – Астана, 2023. – 18 б.
6. Назарбаев Зияткерлік мектептері ДББҰ. География пәнінен цифрлық оқу материалдары. – Астана: НЗМ баспасы, 2021. – 126 б.

ІС ӘРЕКЕТТЕГІ ЗЕРТТЕУДІ ЖОСПАРЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Каракушекова Фатима Наубатовна
«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ
«Алматы облысы бойынша кәсіби дамыту институты» филиалы,
«Жаратылыстану-математикалық бағыттағы»
кафедрасының аға оқытушысы

Іс-әрекеттегі зерттеу (Action Research) — бұл оқыту үдерісін жақсартуға бағытталған тәжірибелік зерттеу әдісі. Бұл әдіс мұғалімдер мен білім беру ұйымдарына өз тәжірибелерін зерттеп, мектеп немесе сынып деңгейінде қандай да бір мәселені шешуге бағытталған шешімдер табуға мүмкіндік береді. Іс-әрекеттегі зерттеудің ерекшеліктері мен жоспарлау кезеңдері төмендегідей болады: мәселені анықтау, зерттеу сұрағын қою, зерттеу әдісін таңдау, деректер жинау, алынған мәліметтерді талдау, іс-әрекетке өзгерістер енгізу және нәтижелерді бағалау арқылы үздіксіз жақсарту циклі жүзеге асады.

1. Мақсат пен мәселелерді анықтау

Іс-әрекеттегі зерттеудің алғашқы қадамы — зерттеу мақсатын нақтылау және зерттейтін мәселені анықтау. Мұғалімдер немесе зерттеушілер өз тәжірибесінде қандай да бір мәселені байқаған кезде, сол мәселені шешу үшін зерттеу жүргізуді жоспарлайды. Бұл мәселе оқушылардың оқу үлгерімі, оқыту әдістері, сыныптағы тәртіп, немесе басқа да білім беру мәселелеріне қатысты болуы мүмкін.

Жоспарлау ерекшелігі:

- Мақсатты нақты және өлшенетін түрде қою.
- Мәселеге қатысты сұрақтарды қою, мәселенің зерттеу мәнін анықтау.

2. Зерттеу сұрағын қою

Іс-әрекеттегі зерттеу сұрағы көбінесе практикалық сұрақ болады және оның мақсаты — іс-әрекетке негізделген шешімдер табу. Зерттеу сұрағы оқыту үдерісін жақсартуға немесе мектептегі нақты мәселені шешуге бағытталады. Бұл сұраққа жауап іздеу барысында мұғалімдер өз тәжірибелерін зерттеп, тиімді әдістер мен шешімдер табуға ұмтылады.

Жоспарлау ерекшелігі:

- Сұрақ нақты болуы тиіс.
- Сұрақтың теориялық және практикалық негіздері болуы керек.

3. Зерттеу әдісін таңдау

Іс-әрекеттегі зерттеуде әртүрлі әдістер қолданылуы мүмкін. Бұл әдістер сандық немесе сапалық зерттеулер болуы мүмкін. Мұғалімдер өзінің зерттеу мәселесіне қарай бақылау, сұхбат, сауалнама, жиналған деректерді талдау сияқты әртүрлі әдістерді қолдана алады.

Жоспарлау ерекшелігі:

• Әдіс таңдау барысында мектеп жағдайы, оқушылардың ерекшеліктері мен ресурстарды ескеру.

- Мәліметтерді жинау әдістерінің тиімділігін анықтау.

4. Деректерді жинау

Зерттеу процесінде қажетті деректер жинау маңызды қадам болып табылады. Бұл кезеңде мұғалімдер оқушылардың оқу нәтижелерін бақылау, сауалнамалар мен тесттер өткізу, сабақтарда қолданылатын әдістердің тиімділігін бағалау үшін ақпараттар жинайды. Деректерді жинау жоспарлы түрде жүзеге асуы керек, және бұл процесс зерттеу сұрағына жауап алу үшін маңызды.

Жоспарлау ерекшелігі:

- Деректерді жинау процесін жүйелі түрде жүргізу.
- Деректердің сапасын бақылау.

5. Анализ және нәтижелерді бағалау

Жиналған деректерді талдау зерттеудің маңызды кезеңі болып табылады. Бұл кезеңде мұғалімдер өздерінің іс-әрекеттерін бағалап, алынған мәліметтерді зерттеу сұрағына жауап алу үшін өңдейді. Нәтижелерді талдау барысында өз тәжірибесін жақсарту үшін нақты шешімдер мен ұсыныстар жасалады.

Жоспарлау ерекшелігі:

- Анализ нәтижелерін салыстырып, өз тәжірибеңізді жаңартуға мүмкіндік беру.
- Нәтижелерді критикалық тұрғыда талдау.

6. Іс-әрекетке өзгерістер енгізу

Зерттеудің соңғы кезеңінде мұғалімдер өзінің тәжірибесінде өзгерістер енгізіп, олардың нәтижелерін бақылау үшін қайтадан зерттеу жүргізеді. Іс-әрекеттегі зерттеу циклі үздіксіз процесс ретінде қарастырылады, яғни мұғалімдер немесе зерттеушілер оқыту үдерісіне үздіксіз өзгерістер енгізіп, оның тиімділігін арттыруға тырысады.

Жоспарлау ерекшелігі:

- Өндірілген нәтижелерді іс жүзінде қолдану.
- Өз тәжірибеңізде өзгерістер енгізіп, олардың әсерін бақылау.

7. Қорытынды жасау және тәжірибені тарату

Зерттеу аяқталғаннан кейін мұғалімдер алынған нәтижелер бойынша қорытынды жасап, өзгерістердің тиімділігін бағалайды. Бұл кезеңде олар өздерінің тәжірибесін әріптестерімен бөлісіп, мектеп немесе оқыту әдістемесін жақсартуға ықпал ететін ұсыныстар жасайды.

Жоспарлау ерекшелігі:

- Зерттеу нәтижелерін тарату мен қолдануға дайын болу.
- Қорытындыларды кәсіби қауымдастықпен бөлісу.

Іс-әрекеттегі зерттеу жоспарының ерекшеліктері:

• **Шешім қабылдауға бағытталған:** Зерттеу тек теориямен шектелмейді, ол нақты өмірдегі мәселелерді шешуге арналған.

• **Үздіксіз циклді процесс:** Іс-әрекеттегі зерттеу циклі үнемі қайталанатын процесс ретінде қарастырылады, бұл мұғалімдер мен зерттеушілерге тәжірибені жақсартуға мүмкіндік береді.

• **Тәжірибе мен теорияның интеграциясы:** Іс-әрекеттегі зерттеу теориялық білімдер мен практикалық тәжірибелердің өзара байланысын талап етеді.

• **Кооперация мен пікір алмасу:** Мұғалімдер мен зерттеушілер бір-бірімен тәжірибе алмасып, нәтижелерін талқылап, бірлесіп жұмыс істейді.

Қорыта айтқанда, іс-әрекеттегі зерттеу — бұл мектеп мұғалімдерінің өз тәжірибесін зерттеу, жаңа әдіс-тәсілдерді сынау және оқыту үдерісін жетілдіру үшін тиімді қолданатын құрал. Зерттеу нәтижелері мұғалімдердің кәсіби дамуына, оқушылардың білім сапасын арттыруға және жалпы білім беру жүйесін жақсартуға ықпал етеді.

Сіздің зерттеуіңіздің негізгі мақсатын анықтау үшін зерттеудің нақты бағытын және шешуді көздеген мәселелерді қарастыру маңызды. Әдетте, зерттеу мақсаты — нақты мәселелерді шешуге бағытталған, педагогикалық немесе ғылыми практикалық сұрақтарға жауап іздейтін процесс.

Егер сіз STEM білім беру, оқыту әдістемелері, оқушылардың оқу нәтижелері немесе басқа білім беру аспектілерін зерттеп жатсаңыз, зерттеу мақсаты келесідей болуы мүмкін:

1. STEM білім беру әдістерінің тиімділігін зерттеу:

STEM пәндерін оқыту әдістерінің оқушылардың шығармашылық және аналитикалық қабілеттеріне әсерін зерттеу.

2. Оқу мотивациясын арттыру тәсілдерін анықтау:

Оқушылардың оқу мотивациясын қалай көтеруге болатынын зерттеу, әсіресе STEM пәндерінде.

3. Инновациялық технологиялардың білім беру үдерісіне ықпалы:

Жаңа технологиялар мен STEM ресурстарын қолданудың оқыту сапасын жақсартудағы рөлін зерттеу.

4. Оқушылардың зерттеу дағдыларын дамыту:

STEM пәндері арқылы оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін қалай дамытуға болатындығын зерттеу.

5. Әр түрлі оқыту әдістерінің нәтижелерін салыстыру:

STEM оқытудың дәстүрлі әдістермен салыстырғандағы әсерін зерттеу.

Егер сіз нақты бір мәселені шешуге немесе өзгеріс енгізуге бағытталған зерттеу жүргізіп жатсаңыз, онда зерттеу мақсатын осы мәселеге сәйкес анықтаған жөн.

Қадамдар:

- Зерттеу сұрағын анықтаңыз.

- Бұл сұрақты шешу мақсатында қандай нәтижеге қол жеткізгіңіз келетінін ойластырыңыз.

- Зерттеу мақсатын нақты және өлшенетін етіп белгілеңіз.

Сіздің зерттеуіңіздің негізгі мақсатын нақтылау үшін осы бағыттар бойынша ойлансаңыз, зерттеудің тиімділігін арттыра аласыз.

Зерттеумен шешуді қалайтын нақты мәселе сіздің зерттеу тақырыбыңыз бен мақсатыңызға байланысты болады. Мәселен, егер сіз STEM білім беру әдістері мен оқу үдерісін зерттеп жатсаңыз, төмендегі мүмкін мәселелерді қарастыруға болады:

1. STEM пәндерінде оқушылардың ғылыми және шығармашылық қабілеттерінің төмендігі:

Бұл мәселе оқушылардың STEM пәндеріне деген қызығушылығының төмен болуы немесе олардың ғылыми зерттеулер жүргізу дағдыларының әлсіздігімен байланысты болуы мүмкін. Зерттеу мақсаты — STEM әдістері арқылы шығармашылық қабілеттерді қалай дамытуға болатынын анықтау.

2. Оқушылардың оқу мотивациясының төмендігі:

- Оқушылардың STEM пәндеріне деген қызығушылықтары мен оқу мотивацияларының жеткіліксіздігі, бұл мәселені зерттеу барысында инновациялық оқыту әдістері мен технологиялардың қалай әсер ететінін анықтауға болады.

2. STEM білім беру әдістерінің тиімділігін арттыру:

- Қазіргі STEM әдістерінің оқушыларға әсерінің жеткіліксіздігі немесе оларды дұрыс қолданбау мәселесі. Зерттеу мақсатында — STEM әдістерінің оқушылардың пәнге деген қызығушылығын қалай арттыруға болатынын зерттеу.

3. Технологияларды пайдалану мүмкіндіктері мен шектеулері:

- STEM бағытындағы технологияларды (робототехника, 3D принтерлер, бағдарламалау құралдары) қолданудың оқушылардың білім алуына қалай әсер ететініне байланысты мәселе. Бұл зерттеу осы құралдардың тиімділігі мен білім беру үдерісіне ықпалын бағалауға бағытталады.

4. Оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамыту:

- Оқушылардың практикалық дағдылары мен зерттеу жұмыстарындағы әлсіздіктері. Зерттеу мақсаты — STEM пәндерінде практикалық жұмыстар арқылы зерттеушілік қабілеттерді арттыру жолдарын табу.

5. STEM пәндерінде оқытудың біртұтас әдістемесінің болмауы:

- STEM пәндерін оқытуда интеграцияланған тәсілдер мен біртұтас әдістемелердің жетіспеушілігі. Зерттеу мақсаты — пәндер арасындағы байланысты нығайту үшін тиімді әдістемелер мен ресурстарды анықтау.

6. Оқушылардың цифрлық сауаттылығының жеткіліксіздігі:

- Оқушылардың цифрлық құралдар мен технологияларды тиімді қолдану дағдыларының жетіспеушілігі. Зерттеу мақсаты — STEM бағытында оқыту арқылы цифрлық сауаттылықты арттыру жолдарын анықтау.

7. Мұғалімдердің STEM оқыту әдістеріне дайын еместігі:

- Мұғалімдердің STEM әдістемелерін тиімді қолдануға қажетті білім мен дағдылардың жеткіліксіздігі. Зерттеу мақсаты — мұғалімдерге STEM әдістемелерін енгізуге қалай көмек көрсетуге болатынын зерттеу.

Әрбір зерттеу нақты бір мәселені шешуге бағытталады, сондықтан зерттеу тақырыбыңызға және мақсаттарыңызға байланысты осы мәселелердің бірін таңдап, оған қатысты тереңірек зерттеу жүргізуіңіз керек.

Қорыта айтқанда, сіздің зерттеумен шешуді қалайтын нақты мәселе STEM оқыту әдістері, оқушылардың оқу мотивациясы, ғылыми қабілеттерін дамыту, технологияларды пайдалану сияқты аспектілер болуы мүмкін.

Зерттеу барысында қол жеткізгіңіз келетін нәтиже зерттеудің мақсатына, сұрақтарына және шешуді қалайтын мәселелерге байланысты анықталады. Егер сіз STEM білім беру әдістерін зерттесеңіз, зерттеу нәтижелерінің келесідей болуы мүмкін:

1. Оқушылардың шығармашылық және ғылыми қабілеттерінің арттыруы

• STEM пәндерін оқыту арқылы оқушылардың шығармашылық ойлау, проблемаларды шешу, ғылыми зерттеу жүргізу қабілеттері нығайтылады. Зерттеу нәтижесінде оқушылардың зерттеушілік дағдылары мен аналитикалық ойлау қабілеттері қалай жақсаратынын анықтау.

2. Оқу мотивациясын арттыру

• STEM пәндеріне деген оқушылардың қызығушылығын және мотивациясын арттыру. Бұл нәтиже оқушылардың STEM пәндеріне көбірек көңіл бөле бастағанын және оларды оқу процесіне белсене қатысуға ынталандыратынын көрсетеді.

3. STEM әдістерінің тиімділігін дәлелдеу

• STEM әдістемелерінің оқушылардың білім сапасына әсерін зерттеп, осы әдістердің оқыту барысында қолданудың тиімділігін дәлелдеу. Оқушылардың білім деңгейі мен дағдыларының ұлғаюын көріп, STEM әдістерінің қолданылу нәтижелерін бағалау.

4. Оқушылардың цифрлық сауаттылығын дамыту

• STEM пәндерін оқыту арқылы оқушылардың цифрлық сауаттылығының жақсаруы. Бұл нәтижеде оқушылардың заманауи технологиялар мен цифрлық құралдарды қалай қолдана алатынын, олардың ақпаратты өңдеу және талдау дағдыларының артқанын көрсетесіз.

5. Инновациялық технологиялармен жұмыс істей алу қабілетін арттыру

• STEM пәндерінде жаңа технологияларды қолдану арқылы оқушылардың инновациялық ойлау мен техника саласындағы дағдыларын дамыту. Зерттеу барысында оқушылардың түрлі технологияларды (робототехника, бағдарламалау, 3D модельдеу және т.б.) тиімді қолдану қабілеттері зерттеледі.

6. Оқытудың жаңа әдістемелерін әзірлеу және енгізу

• STEM пәндеріне негізделген жаңа оқыту әдістерін енгізу және олардың тиімділігін бағалау. Бұл нәтижелер оқытуды жетілдіру, оқушыларды жақсырақ оқыту тәсілдерін дамытуға көмектеседі.

7. Мұғалімдердің STEM оқыту әдістемесіне дайындығын бағалау

• Мұғалімдердің STEM әдістерін қолдануға қаншалықты дайын екенін зерттеу. Бұл нәтижеде мұғалімдердің білімін, әдістемелік шеберлігін, және STEM оқыту әдістерін енгізу мүмкіндігін бағалай аласыз.

8. Оқушылардың зерттеу дағдыларын дамыту

• STEM пәндері арқылы оқушылардың зерттеу жүргізу дағдыларын дамыту. Бұл зерттеу барысында оқушылардың зерттеу әдістерін пайдаланып, ғылыми жұмыстар жасау қабілеттері мен дағдыларын арттыруға қол жеткізу.

9. Әр түрлі оқыту әдістерінің салыстырмалы тиімділігін анықтау

• STEM әдістері мен дәстүрлі оқыту әдістерін салыстыру, бұл әдістердің оқушыларға әсерін салыстырып, қайсысының тиімді екенін анықтау.

10. STEM оқыту әдістемесін мектеп деңгейінде қолдану ұсыныстарын әзірлеу

• Зерттеу нәтижелері негізінде STEM оқыту әдістемесін мектеп деңгейінде қолдану жөнінде нақты ұсыныстар жасау. Бұл ұсыныстар педагогикалық қауымдастыққа немесе білім беру ұйымдарына STEM әдістерін енгізуге көмектеседі.

11. Әдіс-тәсілдерді практикалық қолдануға арналған ұсыныстар жасау

• Зерттеу барысында STEM білім беру әдістері мен құралдарының қандай тұрғыда тиімді қолданылатынын зерттеп, нақты практикалық ұсыныстар жасау.

Қорытындылай келе, бұл зерттеу арқылы көзделген негізгі нәтижелер – оқушылардың білім деңгейі мен практикалық дағдыларын жетілдіру, STEM пәндерін оқытуда тиімді әдістерді қолдану және мұғалімдер мен оқушылар үшін жаңашыл оқыту тәсілдерін енгізу. Аталған нәтижелер STEM бағытындағы оқыту әдістемесін жетілдіруге, сондай-ақ жалпы білім беру жүйесінің сапасын арттыруға өз үлесін қосады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Sahlberg, P. (2011). Finnish Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? *Teachers College Press*.
2. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268.
3. Hennessey, S., & London, S. (2013). The Role of Technology in Improving Education and Training. *TechTrends*, 57(3), 1-6.
4. Darling-Hammond, L., & Bransford, J. (2005). *Preparing Teachers for a Changing World: What Teachers Should Learn and Be Able to Do*. Jossey-Bass.
5. Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. SAGE Publications.
6. Yin, R. K. (2017). *Case Study Research and Applications: Design and Methods*. SAGE Publications.
7. Fullan, M. (2013). *The New Meaning of Educational Change* (4th ed.). Teachers College Press.

ҚАЗАҚ ТЕРМИНОЛОГИЯСЫН ДАМУДАҒЫ ҚҰДАЙБЕРГЕН ЖҰБАНОВ ҚАҒИДАТТАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Адилханова Марал Тенелевна

Ақтөбе қаласы

«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы Ақтөбе облысы

бойынша Кәсіби даму институты

«Қоғамдық-гуманитарлық бағытындағы» кафедраның
аға оқытушы, гуманитарлық ғылымдар магистрі

Аңдатпа. Бұл мақалада Қ.Жұбановтың қазақ терминологиясына қосқан үлесі туралы айтылады. Терминжасамға енгізген 10 қағидаты негізінде құрастырылған терминологиялық сөздік жайлы кеңінен сөз етіледі.

Аннотация. В данной статье рассматривается вклад К.Жубанова в казахскую терминологию. Речь идет о терминологическом словаре, составленном на основе 10 принципов, введенных в терминологию.

Annotation. In this article K. Zhubanov's contribution to the Kazakh terminology. There is a lot of talk about the terminological dictionary, which is based on the 10 principles introduced into the terminology.

Кілт сөздер: қазақ тіл білімі, лингвист ғалым, терминком, терминжасам, терминологиялық сөздік

Ключевые слова: казахское языкознание, ученый-лингвист, терминком, терминология, терминологический словарь

Key words: Kazakh linguistics, scientist-linguist, termincom, terminology, terminological dictionary

Тілдің ғылымға қызмет етерлік қабілеті болу үшін тіл иесі сол халық ғылымының сан тармағын дамытуға тиіс. Ал, ғылымды дамытамын деген ел, ең алдымен, оның неше алуан ұғымын, түсініктерін нақты өрнектейтін арнайы лексикасын қалыптастырады. Әрине, бұл –

әрбір тілдің өз мүмкіндігінен туындап жататын заңды құбылыс. Бұл арнайы лексика деп отырғанымыз – тілдің терминологиялық жүйесі.

Термин жасау, жасалған терминдерді қалыптастыру – үнемі қадағалап, реттеп отыруды қажет ететін өте жауапты жұмыс. Терминжасам процесін үйлестіріп, ретке келтіріп отыратын ондай органның Мемлекеттік терминология комиссиясы екендігі белгілі. Ғылыми терминологиясы дамыған тілдердің (ондай тілдердің қатарына дүниежүзінің 60 тілі кіреді) қатарына қосылу үшін бізге терминдерді реттеу, жүйелеу, стандарттау жолында қыруар жұмыстарды атқаруға тура келеді. Жалпы, кез келген ұлт тілінің оның ғылыми терминологиясының дамуына тікелей әсер ететін ішкі және сыртқы, басқаша айтсақ, тілдік және тілден тыс (лингвистикалық және экстралингвистикалық) факторлардың болатыны белгілі. Ғылыми-техникалық терминологияның дамуына тікелей әсер ететін ондай сыртқы факторлардың қатарына ғылым мен техниканың даму деңгейін, ұлт тілінің қоғамдағы алатын орны мен елдің тіл саясатын жатқызуға негіз бар [1].

Қазақ тіл білімінің дүниеге келуі мен оның қалыптасуына бар өмірін, күш-жігерін отандық ғылымға сарп еткен жандардың есімін зор ізет, құрметпен еске аламыз. Осындай есімдердің бірі – 20-30 жылдарда қазақ филологиясы саласында табысты еңбек еткен профессор Құдайберген Қуанұлы Жұбанов болатын. Қазақ лингвистикасының негізін салған деп ауыз толтырып айтарлық ірі ғалымдарымыздың қатарындағы терең білімдарлық пен зор дарын иесі, ірі оқымысты әрі қоғам қайраткері осы бір жанды шын мәнінде елдің бәрі біле бермейді. Қ.Жұбанов – шын мәніндегі ірі зерттемпаз түрколог. Өзінің ұстаздық мамандығын қазақ тілі мен түркі тілдердің қыруар құбылыстарын тынымсыз зерттеумен ұштастырудан қол үзген емес. Оның қаламынан туған ғылыми зерттеулер өзінің нәрі мен мәнін, зәрулігін әлі күнге жоғалтқан жоқ. Қазақ сөйлеміндегі сөздердің орналасу тәртібін зерттеуге арналған еңбегінде тіліміздің қазіргі синтаксистік құрылымындағы сөздердің орын тәртібін бар ынта-жігермен құлшына зерттеп, синтаксистің бұл саласының тарихи даму ерекшелігін, сөздердің орналасу тәртібінің қалыптасуы мен қазіргі жай-күйін бұлтартпас фактілермен талдап, түсіндіріп береді. Қ.Жұбанов Республика үкіметі жанындағы терминология мен емлені үйлестіру орталығын ұйымдастырушылардың бірі болған. Мәдени құрылыс жөніндегі съезд қарсаңында Қ.Жұбановтың басшылығымен Мемлекеттік терминкомның бюллетенінің төрт нөмірі басылып шықты. Бюллетень емле жобасы мен көп ғылым саласы бойынша қазақша терминдердің үлгісін жариялады. Қ.Жұбановтың өзі Бюллетень бетінде емле мен терминология мәселелерін сөз еткен бірнеше мақала жариялады. Олардың бәрінде терминдердің ерекшелігі, емле мәселелерін сөз етті. Қ. Жұбановтың тіліміздің грамматикасы, фонологиясы, лексикологиясы және қолданбалы мәселелері хақындағы айтқандары, тұжырым-толғамдары, қағидалары біздің дәуіріміздің зерттеушілерінің еңбектерінде жүзеге асып жатыр, солардың ғылыми жұмыстарында әр түрлі дәрежеде көрініс тауып жатыр десек, артық айтқан болмаймыз.

Қ.Жұбанов тіл білімі мәселелерімен 1920 жылдан бастап шұғылдана бастады. Ол қазақ мектептері мен жоғары оқу орындары үшін қазақ тілін оқыту бағдарламаларын жасап, оқулықтар мен әдістемелік құралдар жазды. Сондай-ақ, оның “Қазақ тілінің ғылыми грамматикасының материалдары” (1-том), “Фонетика” (орыс тілінде), “Қазақ тілі фонетикасының тарихын зерттеуге кіріспе”, “Қазақ тілінің ғылыми курсы жөнінен лекциялар”, “Буын жігін қалай табуға болады”, “Қазақ тілінде біріккен сөздің жазылуы”, “Қазақ сөйлеміндегі сөздердің орын тәртібі”, “Жаңа грамматиканың жаңалықтары жайынан”, т.б. іргелі ғылыми жұмыстары қазақ тіл білімін қалыптастыруға қосылған елеулі үлес болды. 20 ғасырдың 20–30 жылдарында Жұбанов қазақ халқының рухани-мәдени өмірінде саяси-әлеуметтік, халықтық мәні зор проблемалардың бірі – жазу, емле, термин мәселелерімен де шұғылданды. 1929 жылы Қызылордада өткізілген тұңғыш ғылыми-терминологиялық конференцияда Жұбанов қазақ тілінің емлесі жөнінде ғылыми негізделген ұсыныстар жасады. 1935 жылы қазақ әліпбиі мен емлесін жақсартудың жобасын ұсынды. Онда халықаралық және орыс тілінен енген терминдерді орысша жазылуына жақындатып таңбалау, кейбір қосар дыбыстарды жалаң әріппен беру, біріккен сөзді қосып жазу туралы пікір айтты. Жұбанов 1933

жылдан саяси қуғын-сүргінге ұшырағанға дейін Қазақстанның Мемлекеттік терминологиялық комиссиясының төрағасы болды. Бұл салада ол термин жасау ісіне мамандарды жұмылдырып, олардың дайындаған материалдарын ғылыми тұрғыдан реттеп, жұртшылық талқысына салып, тәжірибеге енгізуді қадағалады. Қ.Жұбанов – 1935 жылы Қазақстан мәдениет қызметкерлерінің съезіне Мемлекеттік терминкомның атынан ұсынылған жобаның негізгі авторы. Ол ұсынған принциптер қазақ терминологиясын жасаудың үлгісі ретінде әлі күнге дейін қолданылып келеді. 1936 жылы ғалымның “Қазақ сөйлем мүшелерінің орны тарихынан” деген кітабы баспадан шықты. Бұл кітабында ол қазақ тіліндегі сөйлем мүшелерінің тарихын басқа түркі тілдерінен бөліп қарамай, өзі еркін игерген түркі халықтары тілдерін бір-бірімен байланыстыра зерттеп, тарихи салыстырмалы әдісті шебер қолданды. Бұл еңбегімен Жұбанов қазақстандық түркітану ғылымының қалыптасуына зор үлес қосты [2].

Бүгінгі қазақ терминологиясының дамып, қалыптасуында Қ.Жұбановтың алатын оны ерекше. Қ.Жұбанов сол терминжасамның принциптерін саралап, ғылыми тұрғыда негіздеп берді. Қазақтың ғылым тілін жасауға зор септігін тигізген Қ.Жұбанов бұл салаға неше алуан практикалық тәжірибе жинап, теориялық тұжырымдарды ой елегінен өткізе отырып келген болатын. Қ.Жұбанов «Қазақ әдебиет тілінің терминдері жайында» деп атаған мақаласында сол кезеңнің саяси-әлеуметтік болмысына бойлап, тіл мәселесіндегі неше алуан құбылыстарға тоқтайды. Қазан төңкерісінен кейінгі алғашқы жылдарда ұлттық мәдениетіміздің айқын бір көрінісі – сауат ашу саласында әр қилы талас-тартыс, айтыстардың болғаны мәлім. Айтыстың дені интертерминдерге қатысты туындап жатты. 30-жылдардың екінші жартысында орыс тілінен және сол тіл арқылы келген интернационалдық (кірме) терминдердің өзгертілмей айтылуы мен жазылуы қатты қадағаланды. Сөйтіп ана тіліміздің табиғи болмысынан тыс, жат заңдылық күштеп енгізілді. Термин жасау қағидаттарының алғашқы жобасын жасаған профессор Қ.Жұбанов екені даусыз.

1936 жылы «Қазақ тілі терминдері» деген атпен Қ.Жұбановтың жалпы редакциясымен «Қазақстан» баспасынан жарық көрген бұл сөздіктегі терминдер негізінен үш саланы (әлеуметтік-экономика, физика мен математика) қамтыған. Жинақталған терминдер саны онша көп бола қоймағанмен, бұл қазақ терминологиясың сол кезеңнің талап-тілегіне орай ғылыми арнаға түсіріп, оның әлеуметтік мәні бар мәселе екенін танытқан игі іс ретінде тарихта қалды.

Сөздікте Үкімет қаулысымен бірге Мемлекеттік термин комиссиясы басшылыққа алатын қазақ әдеби тілі терминологиясының он тармақтан тұратын қағидаты берілді. Бұл құжат терминологтар алдына мынадай талаптар қойды:

Бірінші шарт бойынша: әдеби тілдердің көбіне ортақ революция, совет, теория, практика, тенденция, медицина, хирургия, климат, абсолютный, конкретный т.с.с. халықаралық сипаты бар терминдерді сол түпнұсқадағы қалпынша қазақ тіліне аудармай алу.

Екінші шарт бойынша, әдеби тілдер тәжірибесінде аударылып алынып жүрген производство, труд, деньги, корень, стебель, мышцы, деление, умножение тәрізді халықаралық терминдерді аудару керек. Ал сословие, состав, клетка, слет сияқты қазақ тілінде баламасы жоқ немесе терминнің қазақша нұсқасы бастапқы мағынадан ауытқитын болса, онда оны аудармай алған жөн делінеді.

Үшіншіден, әртүрлі ғылым салаларына ортақ терминдер болуы мүмкін. Мысалы, материя термині философия мен физикада, түбір термині математика, ботаника және лингвистикада, реакция термині химия, биология және саяси ұғым есебінде, экскурсия сөзі оқу-ағарту ісі мен физиология ғылымында кездеседі. Бұларды сол бірыңғай түрде қалыптастыру керек.

Төртіншіден, әрқилы жағдайда әр алуан мағынаны білдіретін мануфактура (тарихи-экономикалық және товартану мағынасында), продукт (өндіріс өнімі және азық-түлік мағынасында) сияқтылар бір пәнде термин ретінде алынсын да, екіншіде жай сөз ретінде аударылсын.

Бесіншіден, халықаралық терминдер орысшада қалай алынса, қазақшада да солай алынады. Егер ол сөздерді таңбалайтын кейбір әріптер жетіспесе, қазақ әліпбиінің бар мүмкіндігі пайдаланылатын болсын.

Алтыншы тармақ бойынша, аударуға келетін терминдерді аударғанда оның ғылыми мәні дәл берілуін қадағалау қажет. Аудару кезінде қазақ тілінің грамматикалық ерекшеліктері қатаң сақталуы тиіс. Береміс – «передача», көпбұрышты – «многоугольник», тәжірибе – «практика» тәрізді терминдерді түсініксіз ететін жасанды сөзжасамға үйір болмаған жөн.

Жетінші тармақта былай деп көрсетіледі: есім және есімденген етістік түріндегі халықаралық (интернационал) терминдер сол түрінде алынсын. Ал -изация, -ификация, -ация жұрнақтарымен келетін механизация, электрофикация, объективация сөздеріне қазақ жұрнақтары жалғанып алынсын (машиналандыру, электрлендіру, объективтендіру).

Сегізінші тармақта халықаралық терминология тәжірибесінде қолданылып жүрген кейбір -ист, -изм тәрізді суффикстер мен ре-, син-, де-, анти-, контр- тәрізді сөзалды префикстерінің қазақ тілінде баламасы жоқ болғандықтан, термин сөздермен бірге бұлар да қабылдансын, басқа қосымшалардың бәрін де қазақша түрінде алу керек.

Тоғызыншы тармақта қысқарған сөздер жайы әңгіме болады: авто, аэро, авиа т.б. қазақ сөздерімен біріктіріп, автожол, автоқатынас, авиашана, т.б. деп алынсын делінген. Осы күнге дейін қазақша аудармасы беріліп келген диктатура, революция, совет, теория, практика, контрреволюция, милитаризм тәрізді т.б. терминдер бұдан былай қарай аударылмай, бәрі сол халықаралық қолданыстары қалпынша алынуы тиіс.

Оныншы тармақта өте маңызды мәселеге мән беріледі. Атап айтқанда, Қазан төңкерісінен бері, әсіресе орыс тілінің сөз жасау тәжірибесінде қолданылып келе жатқан біріккен күрделі сөздер мәселесі әңгіме болады. Саяси экономия (политэкономия), ауатком (райисполком) т.б. тәрізді жаңа тіркесім терминдер қазақ тілі заңдылығына орай жасалып, Мемтерминком бекіткен соң қолданысқа ендірілсін.

Қазіргі кезеңде түрлі ғылымдар саласында қолданып жүрген терминдер осы Қ.Жұбанов есімімен тығыз байланысты. Ғалымның жасаған қағидаттарға сәйкестендіріліп алынған көптеген терминдер осы уақытқа дейін өзгермей келеді. Мыс.: өнеркәсіп, автор т.б. сияқты Қ.Жұбановтың қаламынан туған қағидаттардың жалғасы ретінде қысқартылған термин атаулар пайдаланылып жүр. Мыс.: ТМД, МКК т.с.с.

Профессордың қазақ терминдерін жасауға тірек-негіз болған нәрсе не екенін әңгімелейтін тұстары аса маңызды. Ол екі нәрсенің басын ашып айтады. Оның бірі – көп ұлтты кеңес елінің бәріне ортақ халықаралық сипат алған терминдерді сол қалпында қабылдау болса, екіншісі – қазақ тілінің ішкі мүмкіндігі арқылы жасалған терминдерді дұрыс қолдану. Ол термин жасалу үдерісінде осы екі қағидаттың қатаң сақталуын талап етеді. Әртүрлі ағым, түсінік өрши-өрбіген өткен ғасырдың 30-жылдарының басында мұндай кесімді пікір айту батылдықпен бара-бар болатын. Әсіресе, грамматиканы «тіл танытқыш», теорияны «қисын», базисті «түптірек», варваризмді «қотырсөз», стилистиканы «тіл қисыны», циркульдi «жезбе» деп алып, лексиканы «сөз кенін тексеру ғылымына» айналдырушылар қарасы көбейіп тұрған тұста туған мұндай батылдыққа тәнті болмай тұра алмаймыз. Міне осыдан былай қарай қазақ жазуында сәл де болса жүйелілік пен сауаттылық негізі қалана бастады. Сөйтіп терминжасам қағидатында ұстанатын негіз қаланды, халықаралық терминдер мен төл терминдерді іске жаратудың, дұрыс жазудың бірыңғай жүйесі жасалды. Термин сөздерге жалғануға тиісті қосымшаларды, әсіресе орыс тілінен енген қосымшаларды қолданудың тәртібі қалыптасты. Мұны сауаттылық қарекетімізді өзгеше сапаға көтерген саналы әрекеттің бірі ретінде бағалауға тиіспіз. Аталған еңбектердегі өрбітілген ойлар мен қағидаға бергісіз тұжырымдар Қ.Жұбановтың тілдің табиғи тыныс-тіршілігін, өріс-өзегін мейлінше терең сезінген дарынды лингвист, білгір терминолог ғалым екенін дәлелдейді. Лингвистикалық терминдерді қолданудағы жоғарғы талапшылдық, қолданылатын терминнің өзі белгілейтін категориялар мен құрылымдарды дәл ашып көрсетуі, лингвистикалық терминдердегі уәжділік, таңдап алынған терминнің қысқа, қолданысқа оңтайлы болып келуі – осының барлығы профессор Қ.Жұбанов пайдаланған лингвистикалық терминологияға тән қасиеттер. Профессор

Қ.Жұбановтың қолданған терминдік аппаратына І.Кеңесбаев пен Ғ.Мұсабаев былайша баға береді: «Алғыр ойлы қазақ білімпазы Құдайберген қазақ тіл білімін зерттеймін деп жүріп, ғылым тереңінде жатқан асыл ойды түптен тартып жарыққа шығарғаны айқын. Оның қолданған термині де орынды. Біз осы күні негізгі сөздік қор (основной словарный фонд) дегенімізді Құдекең «ядро» дейді де, біздің «сөздік құрам» (словарный состав) дегенімізді ол «инвертарь» дейді. Құдайбергеннің түсіндіруі бойынша сөздік құрам – құрылыс материалы болғанда, әрі біріне бірі қосылмай, цемент болып бірікпей, кірпіш болып құйылмай, құр үюлі жатқан құм, тас, топырақ емес. Бұл дайындалып, әзір тұрған керекті жерге қалай қоятын инвертарь деуі өте орынды айтылған қорытынды».

Ғалым «Қазақ тілінің грамматикасында» (1936) және алуан тақырыпта жазылған теориялық еңбектерінде қазақ тіл білімінің кейбір терминдерін түзіп, оларға талдау жасады. Лингвистикалық терминдердің жасалу жолдарын, сөздің лингвистикалық және терминдік ұғымдары болатынын дәлелдей отырып, қазақ тіл білімінде тұңғыш рет терминологияны салықалы ғылым деңгейіне көтерді. Қ.Жұбанов еңбектерінде кеңінен қолданылған, автордың өз ақыл-ой, парасат-болмысы мен ғылыми зерттеу ізденістерінің нәтижесінде жасалған жаңа терминдердің кейбіреулері қазіргі тіл білімі саласында күні бүгінде қолданылып, лингвистикалық сөздіктерде, оқулықтар мен оқу құралдарында, әдістемелік бағдарламаларда кеңінен қолданыс тауып жүргені хақ. Терминдерді реттеуге қатысты бір пікірінде профессор Қ.Жұбанов ғылыми тәртіптің қажеттігіне баса назар аудартқан болатын. Ұстаз-ғалым бұл ретте терминдердің сөздік байлыққа, тілдің грамматикасы мен емлесіне, тіл мәдениетіне, жалпы бұқараның сауаттылығына, оқу-ағарту ісіне қаншалықты ықпалы бар екендігін ескере отырып, көңіл бөлген еді. Егер профессор Қ.Жұбанов айтқан «ғылыми тәртіпті» назарда ұстар болсақ, онда қазіргі қазақ әдеби тілінің лексикасына қосылып, айналымға түсе бастаған жаңа сөздер, тың қолданыстарға, терминдерге зерттеу-анализ жүргізу, олардың табиғаты мен ішкі айырым-сапаларын талдау қажеттігі көкейкесті проблемалардың бірі екендігі дау туғызбайды [3].

Қазақ филологиясының тұңғыш профессоры Құдайберген Қуанұлы Жұбанов ұлттық тіл білімінің қаз тұрып, ірге тебуіне мұрындық болды. Құдай берген дарыны мен алған білімін сарқа пайдаланып үлгермесе де, болашаққа елеулі еңбектер мен өрелі ой-тұжырымдарын мұра етіп қалдырды. Професор Қ.Жұбановтың ғылыми мұралары – оқыған сайын жаңа қырынан таныла түсетін өміршең дүниелер. Сайып келгенде, бар ғұмырын халқына арнаған жайсаңдардың бірегейі кезек күттірмейтін мәселелер мен күрмеуі қиын істердің шешімін тауып, терминологияның сара жолын салып кетті. Сол жолды жалғастырып, өміршең ғылымға айналдыру болашақтың еншісінде болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Құрманбайұлы Ш. Қазақ терминологиясы: зерттеулер, оқулық, сөздік, библиография. Алматы: «Сардар», 2014. - 928+16 жапсырма бет. ISBN 978-601-7174-41-5
2. https://kk.wikipedia.org/wiki/Құдайберген_Қуанұлы_Жұбанов
3. Құдайберген Жұбанов / Жалпы редакциясын басқарған филол.ғ.д., профессор М.Малбақов. –Алматы: А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты, 2013. – 448 бет.

АТА-АНАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ АРҚЫЛЫ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУ ЖОЛДАРЫ

Абдрахимова Жадыра Жолдасбековна

*«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ
«Алматы облысы бойынша кәсіби дамыту институты» филиалы,
«Жаратылыстану-математикалық бағыттағы»
кафедрасының аға оқытушысы*

Қазіргі заман – күн сайын өзгеріп, жаңарып отырған уақыт. Қазақстандағы әлеуметтік, саяси және экономикалық қатынастардың жаңа арнаға бет бұруы білім беру жүйесіне де тың талаптар қояда. Бұл өзгерістер оқу-тәрбие жұмыстарының бағыттары мен мазмұнына да елеулі әсерін тигізуде. Жаңа талап дегеніміз – бүгінгі қоғамда мектеп пен отбасының алатын орнын қайта қарастыру, баланың тәрбиесіне деген көзқарасты жаңаша тұрғыдан танып, оны заманауи талаптарға сай жүргізу қажеттілігін білдіреді. Бүгінде білім беру мекемесінің басты міндеті – жеке тұлғаны жан-жақты дамытып, өзгермелі өмір жағдайларына икемді етіп тәрбиелеу. Осы орайда, мектеп пен отбасының өзара байланысы мен жауапкершілігі артып келеді. Еліміз өз егемендігін алғаннан бері мемлекеттік саясатта келер ұрпақтың денсаулығы, тәрбиесі басты назарда болып келеді. Қазақстан Республикасы Конституциясының 27-бап, 2-тармағында «Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу ата-ананың табиғи құқығы, әрі парызы» деп көрсетілсе, «Қазақстан – 2030» бағдарламасында, «Әкелер мен аналар, аталар мен әжелердің өз балалары мен немерелері алдындағы жауапкершілігін күнделікті есте ұстауы» туралы ескертілген. Еліміздегі әр ата-ана баласының әдепті, саналы, иманды да ибалы, отанының сүйікті және кішіпейіл азаматы болып жетілуіне жағдай жасап, бұл тұрғыда мемлекет алдындағы өз жауаптылығын түсінуі керек. Яғни, қоғамның басты мақсаты – баланың психологиялық, физиологиялық саулығын қалыптастыру. Өкінішке қарай, қазіргі таңда болып жатқан қылмыс, бұзақылық, ұрлық, зорлық-зомбылық, жеткіншектер арасындағы өлімнің көбеюі, үйден кету, қыздардың жеңіл жүріске түсу, төменгі сыныптағы балалардан ақша алу тағы басқа болып жатқан қылмысқа айыптылардың басым көпшілігі 11-18 жас аралығындағы жеткіншектер екенін көрсетіп отыр. Жасөспірімнің мінез-құлқындағы ауытқулар физиологиялық ауытқулардан емес, отбасында және мектепте дұрыс тәрбие берілмеуінен пайда болады. Бұл ауытқу девиантты мінез-құлықтың пайда болуына әсер етеді. Бала мінезін тәрбиелеудің сан қырлы жолдары бар. Мектеп мұғалімдері «қиын» балаларға теріс көзқараспен қарайды. Олардың мұндай балалармен жұмысы келеңсіз жағдайда, стимуляция әдісімен бүкіл сынып алдында жүйке жұқартатын әңгіме, жазалау т.б. түрінде жүзеге асады. Әдетте, бұл әрекеттің барлығы оң нәтиже бермейді, керісінше қиын жеткіншектердің мұғалімге, мектепке кектенуі күшейе түседі және өзіне қарсы келуіне әкеліп соқтырады. Отбасы – Бала – Мектеп. Аталған ұғымдар – бірінсіз бірі болмайтын мызғымас үштік болып есептеледі. Ата-ана жағынан, мектеп қабырғасынан жылулық сезінбеген бала өмірде өзін ешкімге қажетсізін деп есептеп, уайымға салынады. Кез келген бала үшін ата-анасынан артық адам жоқ. Бала өміріндегі ең алғашқы және ең маңызды ұстаз – оның ата-анасы. Сондықтан әрбір ата-ана өз перзентін мәдениетті, адамгершілігі мол, білімді, ата салтын, ана тілін қастерлейтін, ұлтжанды тұлға етіп тәрбиелеуді – өздерінің басты ата-аналық міндеті деп түсінуі керек. Жасөспірім шақта адамның мінез-құлқы және басқа да жеке басының негіздері қалыптасады. Міне, осы кезеңде жасөспірімдермен жасалатын тәрбие жұмысында кемшіліктер нақты белгілі бола бастайды. Соңғы кездері жасөспірімдер тәртібінің төмендегенін мына жайттардан байқауға болады:

- өз ата-анасымен келіспеушіліктің жиі болуы;
- мектептегі кикілжіңдер пен келеңсіздіктердің көбеюі;
- тәртібі қиын замандастарымен тығыз байланыс жасау.

Баланың мінез-құлқының қалыптасуына отбасы ерекше әсер етеді, сондықтан оның қандай болуы отбасына тікелей қатысты. Педагогикалық- әлеуметтік жақтан жіберілетін олқылық оқу жүйесіндегі сәтсіздік, аномальды мінез-құлықтың қайнар көзі болып табылады.

Әлеуметтік-педагогикалық жағдайлар. Олар мектептегі, отбасындағы, қоғамдық тәрбиедегі кемшіліктердің нәтижесінде және баланың академиялық үлгермеушілігіне байланысты туындайды. Мұндай балалар көбінесе мектепке дайындықсыз, үйге берілген оқу тапсырмаларын орындамай келеді, олар оқу деңгейінің бағаларына немқұрайды қарайды. Бұлар баланың оқудағы кемшілігін көрсетеді. Оқушының оқудағы келеңсіздікке ұшырауы (дезадаптация), үлгермеушілік мынадай кезеңдерді қамтиды:

- академиялық декомпенсация – баланың мектепке деген қызығушылығы жақсы болғанымен, бір немесе бірнеше пәнді оқуда қиыншылықтардың кездесуі;
- мектептік келеңсіздік (дезадаптация) – оқушы сабаққа үлгермеуімен қатар, оның мінез-құлқы өзгеріп, мұғалімдермен, сыныптастарымен қарым-қатынасы бұзылып, сабақтан жиі қалады, сабақтан қашады, мектеппен біртіндеп байланысы үзіле бастайды;
- әлеуметтік сәтсіздік – баланың оқуға, мектепке, сыныпқа деген қызығушылығы мүлде жойылады, асоциалдық топтармен араласып, арақ-шарапқа, есірткіге қызығушылық пайда бола бастайды;
- криминалдылық – кейбір отбасындағы әлеуметтік жағдайдың өте төмен болуы, ақша, киім, тамақтың жетіспеушілігі, балаларды да әлеуметтік теңсіздікке әкеледі, ал мектеп оқушысы кәмелеттік жасқа келмегендіктен жұмыс істей алмайды, содан барып олар қылмысты іс-әрекеттермен айналыса бастайды.

Балалардың психоәлеуметтік дамуындағы ауытқушылықтардың негізгі себебі – ата-аналардың тәрбие беру стилі мен отбасындағы қолайсыз жағдайлар. Баланың бойында асоциалды мінез-құлықтың қалыптасуына ықпал ететін отбасылық тәрбиенің бірнеше жағымсыз стильдері бар. Олар мыналар:

- дисгармонды стиль- ата-ана баланың барлық айтқанын орындайды, үлкен қамқорлық жасайды, екінші жағынан кикілжіңді жағдайларға баланы итермелейді;
- тұрақсыз, конфликті стиль– толық емес отбасындағы, ажырасу кезіндегі, ата-ана мен балалар бөлек тұрған жағдайдағы тәлім-тәрбиелік қателіктерден туындайды;
- асоциалды стиль– ата-ананың маскүнем болуы, есірткі заттарды пайдалануы, криминалды іс-әрекет, аморальді өмір сүру жағдайы, отбасылық қаттыгездік, зорлық әрекеттері жатады.

Балаға көрсетілген қатыгездік қатынасқа жататындар: физикалық, эмоционалды қинау, жыныстық зорлық-зомбылықтар. Қатыгездік үйде, далада, мектепте, балалар үйлерінде, ауруханада жасалуы мүмкін. Мұндай іс-әрекетке душар болған балалар қалыпты түрде даму көрмей, қоршаған ортаға бейімделе алмай қалады. Соның әсерінен, бала өзін төмен, керексіз сезінеді. Баланың қаттыгездікке жауап беруі оның жасына, тұлғалық ерекшелігіне, әлеуметтік тәжірибесіне байланысты. Психикалық реакциялардан басқа да жағдайларға қорқыныш, үрей, ұйқының бұзылуы, тәбеттің болмауы, т.б.) байланысты балалардың мінез-құлқы да өзгереді: агрессия жоғарылайды, төбелескіш, өзіне сенімсіз, ұялшақ, өзіне деген бағасы өте төмен болады. Зерттеулерге қарағанда, зорлық-зомбылықты көп көрген балалар өскенде зорлық жасаушы рөлінде болуды қалайды.

Әлеуметтік-экономикалық жағдайлар. Әлеуметтік теңсіздік, қоғамның кедей және бай болып бөлінуі, жұрттың жаппай кедейленуі, жұмыссыздық, ақшаның құнсыздануы, әлеуметтік шиеленіс, т.б.

Моральді-этикалық жағдайлар. Бұл, қоғамда адамгершілік қасиеттердің деңгейінің төмен болуы, рухани құндылықтардың бұзылуы.

Осыларға байланысты туындаған девиантты мінез-құлықты балаларды түзету күрделі әрі қиын, әрі ұзақ үдеріс. Оны іске асыруда көп шыдамдылық пен белсенділік қажет. Қазіргі, осы саладағы әлеуметтік, педагогикалық талаптар мен жүзеге асырылып жатқан тәжірибелер негізінде, бұл саладағы тәрбие міндеттерін жүзеге асыруда мынадай шарттарды орындау қажеттігі туады:

- ✓ балаға ілтипатпен, ізгі мейіріммен қарау;
- ✓ оның жағымды қасиеттерін айтып отыру;
- ✓ оның адамгершілік күшіне, потенциалды мүмкіндіктеріне сенім арту;
- ✓ оқушыларды салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін жасалған жалпы білім беретін бағдарламаларды тиімді пайдалану;
- ✓ салауатты өмір салтын қалыптастыруға, қауіпсіз тіршілік етуге бағытталған тәрбиелік бағдарламаларды ұштастыра пайдалану;
- ✓ девиантты мінезді балалардың білім алуы мен бос уақытын пайдалы іс-әрекеттермен өткізу жолдарын қарастыратын жаңа кешенді бағдарламалар жасау.

Қорыта айтқанда, девиантты мінез-құлықты балалармен тәрбиелік жұмыстарын жүргізуде римдік философ Сенеканың: «әрбір адам өмірінің тек кейбір жақтарын ойлап талдайды, бірақ ешкім жалпы өмір туралы ойланбайды» деген ой-пікіріне сүйене отырып, девиацияға түзету жасаушы әрбір маман ұстаз, баланың тек кейбір мінездік кемшіліктерін түзетіп қана қоймай, оларды, қоғамдық өмірдің талаптарымен ұштасқан дұрыс қарым-қатынас жолына бағыт беріп, ары қарай қалыптаса дамуына, әлеуметтенуіне көмектесуі қажет. Бұл педагогикалық іс-әрекеттер мазмұнымен, қоғам өмірінде белгіленген адамгершілік қадір-қасиеттер мәнімен, талаптарымен тікелей байланыстыра, адамдар арасындағы қарым-қатынастар (достық, жолдастық, туыстық, сүйіспеншілік, махаббат т.б.) нормаларымен ұштастырыла жүзеге асырылғанда, балалар бойында девиантты мінез-құлықтың өріс алмауына және оларды мектеп қабырғасынан бастап әлеуметтендіруге мүмкіндік жасалады.

Ата-аналармен байланыс орнату бағыттары арқылы девиантты мінез-құлықты балалармен жұмысты оңтайландыру

«Отбасы тәрбиесі» деген ұғым «отбасы» мен «тәрбие» ұғымдарының бірізділігі ғана емес, олардың ортақ тоғысуы. Өйткені, отбасы мен тәрбие егіз ұғым. Отбасы тәрбиесінің қызметі мен рөлі мемлекеттік және өмір заңдылықтарына байланысты дамиды.

Отбасылық тәрбие баланың жеке басының қалыптасуына екі жақты әсер етеді:

- 1) отбасының әлеуметтік жағдайын сипаттайтын өзіндік өмір сүру дәстүрі.
- 2) әлеуметтік және белгілі бір мақсатқа бағытталған әсері. Бұл отбасындағы негізгі көзқарас пен тәрбие процесінің қоғамның тәрбиелік мақсатына, идеялық адамгершіліктік және эстетикалық талаптарына қаншалықты сәйкес келуіне байланысты жүзеге асырылады. Қазақ педагогикалық энциклопедия сөздігінде «Отбасы тәрбиесі» ұғымы былайша түсіндіріледі: «Отбасы тәрбиесі – туыскандық қарым-қатынастар мен тұрмыс-жайттары балаға үздіксіз ықпал етуші тәрбиелік күш». Ұлы ғұлама Әл-Фараби: «Бақытқа жету жолында» деген еңбегінде «Тәрбие – халықтардың бойына, білімге негізделген этикалық ізгіліктер мен өнерлерді дарыту деген сөз», - деп түсіндіреді.

Салауатты отбасы – өркениетті және мәдениетті қоғамның айнасы. Атадан балаға мирас болып отыратын отбасылық дәстүрлер мен ізгі мұраттар тек отбасында ғана орын алады. Адамды ынтымақтастыққа бастайтын шынайы, риясыз сүйіспеншіліктің дәстүрлері де тек салауатты отбасында қалыптасады. Бала өз отбасында тәрбиенің бастапқы баспалдағына қадам жасап, ізгіліктің, адамгершілік тәрбиесін жүрегіне сіңіреді.

Жеке тұлғаның өсіп-жетілуіне отбасы тәрбиесінің ықпалы ерекше болғандықтан әлеуметтанушылық, психологиялық және педагогикалық зерттеулерде ерекше көңіл бөлініп, «отбасы» ұғымына көптеген анықтамалар берілген. Мәселен, ғалым Р.Нұрғалиевтің философиялық сөздігінде: «Отбасы – әлеуметтік қауымдастықтың түрі, ерлі-зайыпты одаққа және тұрмыстық байланыстарға, яғни ері мен әйелінің, ата-аналар мен балалардың, аға-інілер мен апа-қарындастардың және бірге туып ортақ шаруашылық жүргізетін туыстардың арасындағы сан-алуан қатынастарға негізделген жеке тұрмысы», - деп жазылған. Р.Нұрғалиев өзінің зерттеуінде отбасы – баланың өмір жолын ашатын және шынайы өмір, орта туралы тиянақты да терең білім алатын ұжымы екенін, соның негізінде балада білім, әдет, мінез-құлық пен өмірге деген көзқарастың қалыптасатынын дәлелдеп көрсетеді.

Педагогикада айтылған анықтамаларға бойынша, отбасының мынадай белгілерін атап кетуге болады:

-отбасы бір-біріне туыстық қатысы бар, әр түрлі жастағы және әр түрлі көзқарастағы адамдардың біріккен ортасы.

-оларды ерлі-зайыптылық, ата-аналық, балалардың ата-аналар алдындағы, ересектердің кішілерге және бір- біріне деген қарым-қатынас жасау қағидалары байланыстырып тұрады.

-ата-аналар отбасын басқарумен, балаларын сол отбасында тәрбиелеумен сипатталады.

- отбасы өмірі әртүрлі материалдық (биологиялық, шаруашылық) және рухани (адамгершілік, құқықтық, психологиялық, эстетикалық) процестермен алға қарай жылжиды. Ал отбасының әлеуметтік рөлі адамның өзін өсіруге, адам тегін ұзартуға тікелей қатысты.

Отбасы тарихи категорияға жатады. Оның түрлері, формалары және қызметтері өмір сүріп отырған өндірістік қатынастардың, жалпы қоғамдық қатынастардың сипатына, сондай-ақ, қоғамның мәдени даму деңгейіне байланысты. Отбасы да қоғам мен мемлекетке ықпал ете алады. Яғни баланың туу көрсеткіші, балалар мен жасөспірімдердің қоғамнан орнын табуы, үй шаруашылығындағы еңбегі, рухани және адамгершіліктік – эстетикалық жағынан дамуына әсерін тигізу. Тәрбие – бұл, қоғам талабына сай адамды қалыптастыруда белгілі бір мақсатқа сәйкес жүйелі әрі саналы түрде әсер ету. Тәрбие жан – жақты дамыған адамды қалыптастыруды көздейді. Бұл процеске әсерін тигізетін факторлар көп. Осыған байланысты жасөспірімдердің адами қасиеттерін қалыптастыруда ықпал ететін негізгі факторларды ескерсек, тәрбиені отбасы тәрбиесі және қоғамдық тәрбие деп екі түрге бөліп қарастырылады. Олай болса, тәрбие қоғамдық өмірдің жалпы және қажетті категориясы болып табылып, тәрбиенің мақсат-мазмұны, ұйымдастыру түрі, әдісі қоғамдық қатынастардың тарихи дамуына сәйкес өзгеріп отырады.

- Шиеленісті дау мен ұрыс-жанжалдың алдын алу алгоритмі:

-Шиеленістің себептерін анықтау.

-Ата ананы зейін қойып тыңдау.

-Өзі туындатқан жағдайды тұжырымдау.

Мәселелерді нақтылау мақсатында жетекші сұрақ қою.

Өзіңіздің мәселесін шешуге анасы мен әкесінің көзін жеткізу.

Даулы жағдайдың нақты шегін орнату, туындаған қиындықтарды шешуге ұмтылу.

Шешу жолдары:

1. Шешуін мына сұрақтан бастау «Нақты жағдайда не істеу керек?»;

2. Ата анаға өзінің пікірін алғашқы болып айтуға мүмкіндік беру, ары қарай өз нұсқаларыңды ұсыну;

3. Әртүрлі ұсыныстарды, тіпті ең оғаштарын да қарастыру;

4. Бақылаусыздық жағдайды бағалау әділдігін төмендететіндіктен, өз эмоцияңды бақылау;

5. Шынайы уәж жалған уәждің астарында жататындықтан, жанжалдың себептерін талдауға тырысу;

6. Өзін өзі қорғауға аудармау, себебі бұл жағдайдың және ата аналардың мінез-құлығының өзгерістерін уақытында байқауға кедергі келтіреді;

7. Әңгімелесуде бастамашылықты өзі алу, тақырыпты, мәнерін қалыптастыру, өзіндік сөйлеу стилін қалыптастыру;

8. Талқылауда оппонентті тыңдауға, сенім ортасын құруға, өзара қызығушылықтарды ескеруге тырысу;

9. Жанжалды сәтті шешуде екі жақ үшін қолайлы нұсқаларды табу;

10. Қиын мәселелерді бірге шешкеннің қаншалықты оңай екендігіне баса назар аударып, алғыс ілдіру.

«Қиын ата-аналармен әрекеттестіктің тағы бір мәселесіне мектеппен қарым-қатынастың жеткіліксіздігі немесе болмауы жатады. Олардың мұғалімдермен өзара байланысының әсерлі механизміне мектеп сайтында қонақ кітапшасын немесе педагогтермен онлайн консультациялар парағын дайындау жатады, бұл жерде ата-аналар үйінен шықпастан

оқытушыларға тікелей сұрақтарын жолдай алады. Мұғалімнің міндеті-аналар мен әкелердің назарына осындай әрекеттестік фактісін жеткізу және оларды байланыс деректерімен қамтамасыз ету. Кез келген адам өзіне беретін нұсқаулар оның өмірінде үлкен рөл атқарады. Оның тұлғалық әрі кәсіби сәттілігі осыған байланысты. «Қиын» ата-аналармен жұмыстың сәтті шығуы мұғалімнің көңіл-күйіне де байланысты.

Педагогтің жұмысында қиындықтар тудыратын нұсқаулар:

✓ Менің оқушыларымның ата-аналары мені және менің пікірімді құрметтеуге, бақылауға, барлық туындаған сұрақтар бойынша менімен келісуге міндетті.

✓ Олардың өміріндегі құндылықтар мен басымдықтар менікімен сәйкес келуі тиіс, себебі мен олардың балаларының ұстазымын.

✓ Олар «қиын» болғандықтан, менің оларды қандай кейіпте көргім келетінен түсінбегендіктен олармен жұмыс барысында қиындықтар туындайды.

✓ Егер маған қандай да бір шағымдар болса, балалармен жүргізген жұмыстарыма көңілдері толмаса, арыздары болса, олар мұның барлығын менің жүйкемді тоздыру үшін, мектептің алдында мені ақымақ көрсету үшін, менің мұғалімдік мәртебемді түсіру үшін істейді.

✓ Мен оқушылармен, әсіресе ата-аналармен қалай жұмыс жасау керектігін білемін.

✓ Нағыз педагог ретінде мен өз жұмысыма және ата-аналармен жұмысқа толық берілуім керек.

✓ Ата-аналар тарапынан туындаған наразылық менің кәсібилігімнің аздығының нәтижесі.

Педагогтің ата-аналармен жұмысына көмектесетін теңдессіз нұсқаулар:

✓ Адамдар әртүрлі, олардың әрқайсысының пікірі мен көзқарастары бірдей болуы мүмкін емес.

✓ Егер менің ұстаздық қызметімнің жолында «қиын» оқушылар мен «қиын» ата-аналар кездеспесе жақсы болар еді, бірақ шынайы өмірде екеуі де кездеседі.

✓ Бұл менің нашар жұмыс істейтінімді білдірмейді, олар мені бақытсыздыққа ұшарата алмайды, мен кәсіби жетістікті таңдаймын.

✓ Егер ата-аналардың маған шағымдары болса, менің балалармен жұмысыма көңілдері толмаса, арыздары болса, бұл олардың маған қарсы екендіктерін білдірмейді.

✓ Бұл олардың өз балаларына қамқорлық танытатындықтарын, олардың мәселелеріне толғанатындығын және шешімін іздейтіндігін білдіреді.

Педагог ретінде мен үшін оқушылардың ата-аналарымен жұмыс жасау – үнемі назарда болатын, аса маңызды бағыттардың бірі. Бұл жұмысты жағымды көріну немесе ұнау үшін емес, кәсіби және сауатты деңгейде ұйымдастыру – басты қағидам.

Жоғары педагогикалық білімім болса да, заман талабына сай үнемі даму, жаңару – менің кәсіби ұстанымым. Себебі әрбір жұмыс – күш-жігерді, энергияны және үздіксіз қайтарымды талап етеді.

Оқушыларды да, ата-аналарды да сабырлылығыммен, зияткерлігіммен, біліктілігіммен және өз ісімді жетік меңгерген маман ретінде пікірлесіме, қолдаушым мен серіктесіме айналдыруға болатынына сенемін.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ковальчук М.А., Тарханова И.Ю. Девиантты мінез-құлық: алдын алу, түзету, оңалту. Баспа: Владос-Пресс, 2010. -288 б .

2. Азарова Л.А., Сятковский В.А. Девиантты мінез-құлық психологиясы: оқу.-әдіс. жинақ - Минск: ГИУСТ БГУ, 2009. -164 б

3. Шнейдер Л.Б. Жасөспірім мен балалардың девиантты мінез-құлқы. – М. Академиялық жоба; Трикта, 2005. -336 б.

4. Максимова Н.Ю. Қиын жасөспірімдердің мінез-құлқын диагностикалау // Психологиялық сұрақтар. – №3. -1988.

Педагогикалық инновациялар Педагогические инновации

ИНФОРМАТИКА ПӘНІНІҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РӨЛІ МЕН МАҢЫЗЫ

Кайырбекова Саяжан Сайлаубековна

*Алматы облысы, Қарасай ауданы, Шамалған ауылы
«Ә.Бұқарбайқызы атындағы қазақ орта мектеп» КММ
информатика пәні мұғалімі, педагог-сарапшы*

Аннотация: Мақалада информатика пәнінің қазіргі білім беру жүйесіндегі рөлі мен маңызы қарастырылады. ХХІ ғасыр талаптарына сай ақпараттық қоғамда өмір сүретін тұлғаны тәрбиелеуде информатика пәнінің ерекше маңызын айқындайды. Мақалада пәннің оқушылардың логикалық және сыни ойлауын, шығармашылық қабілеттерін дамытудағы орны, сондай-ақ, ақпараттық технологияларды тиімді қолдану арқылы білім сапасын арттырудағы рөлі жан-жақты сипатталады. Сонымен қатар, информатика пәнінің басқа пәндермен өзара байланысы және болашақ мамандардың құзыреттілігін қалыптастырудағы маңызы да талданады. Мақала педагогтер мен білім беру саласындағы мамандарға, әдіскерлерге және болашақ информатика мұғалімдеріне арналған.

Кілт сөздер: Информатика, білім беру жүйесі, ақпараттық технологиялар, логикалық ойлау, сыни ойлау, бағдарламалау, шығармашылық қабілет, ақпараттық қоғам, жаңа технологиялар, құзыреттілік.

Мақалада информатика пәнінің қазіргі білім беру жүйесіндегі рөлі мен оның оқушыларды ақпараттық қоғамға бейімдеудегі, цифрлық сауаттылықты қалыптастырудағы маңызы талданады. Информатика пәні тек компьютерлік сауаттылықты дамытуға бағытталмай, сонымен қатар оқушылардың сыни ойлау, логикалық таным және шығармашылық дағдыларын қалыптастыруда үлкен рөл атқарады. ХХІ ғасырда ақпараттық технологиялар дамып келе жатқан кезде, жас ұрпаққа ақпараттық қоғамда тиімді жұмыс істей білу дағдыларын үйрету маңызды. Осы мақалада информатика пәнінің рөлі, оның оқушылардың білім деңгейіне әсері, сыни ойлауды дамытудағы орны, сондай-ақ ақпараттық технологияларды қолдану арқылы білім алудың тиімділігі талқыланады. Сонымен қатар, мақалада оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін жаңа білім беру технологияларын қолданудың маңызы көрсетілген. Информатика, білім беру жүйесі, ақпараттық технологиялар, логикалық ойлау, сыни ойлау, бағдарламалау, ақпараттық қоғам, құзыреттілік, жаңа технологиялар. Қазіргі таңда білім беру жүйесінде пәндердің орны мен маңызы үнемі өзгеріп отырады. Оқушыларға тек дәстүрлі пәндер бойынша білім беру жеткіліксіз, оларды ақпараттық қоғамда жұмыс істей алатын, сыни тұрғыда ойлай білетін, шығармашылық дағдылары дамыған азамат етіп тәрбиелеу қажет. Бұл ретте информатика пәні өте маңызды рөл атқарады. Информатика пәні тек компьютерлік техникаларды қолдану мен бағдарламалаумен шектелмей, оқушыларға қазіргі заманның сұраныстарына сәйкес дағдыларды меңгеруге көмектеседі. Қазіргі уақытта әр адамның ақпараттық технологияларды дұрыс қолдана білуі, сыни ойлау қабілеті мен шығармашылық қиялының дамуы білім берудің маңызды аспектілеріне айналды. Сондықтан информатика пәні оқушыларды жаңа әлемде тиімді жұмыс істеуге және қоғамда өз орнын табуға даярлайды.

1. Информатика пәнінің білім беру жүйесіндегі маңызы Информатика пәні білім беру жүйесінде маңызды орын алады, себебі ол оқушыларға ақпараттық технологияларды

пайдалану дағдыларын қалыптастырады. Бүгінгі күні компьютерлер мен интернет ақпарат алу, өңдеу және таратуда маңызды құрал болып табылады. Информатика пәні арқылы оқушылар компьютерлік бағдарламалармен жұмыс істеп, мәліметтерді жинап, сақтай алады. Мұндай дағдылар қазіргі қоғамда қажетті болып табылады, себебі ақпараттық технологиялар түрлі салаларда қолданыс табады: экономика, медицина, ғылым, өнеркәсіп және т.б.

2. Логикалық және сыни ойлауды дамыту Информатика пәні оқушыларға математикалық және логикалық ойлау қабілетін дамытуға көмектеседі. Программалау тілдерін үйрену, алгоритмдер мен деректер құрылымдарын зерттеу, шешімдер қабылдау барысында оқушылардың сыни ойлау қабілеті нығаяды. Мысалы, программалау процесінде оқушылар көптеген шешімдер арасынан ең тиімдісін таңдай білу дағдыларын меңгереді. Бұл дағдылар оқушылардың барлық пәндер бойынша ойлау қабілеттерін арттырады.

3. Шығармашылық және инновациялық қабілеттерді дамыту Информатика пәні оқушыларға жаңа шығармашылық ойлау мүмкіндіктерін ашады. Олар өздерінің жобаларын жасап, бағдарламалар құра отырып, шығармашылықпен жұмыс істейді. Мысалы, Scratch немесе Python сияқты бағдарламалау тілдері арқылы оқушылар өздері жобалаған ойындар мен қосымшалар жасай алады. Бұл процес оқушылардың жаңа идеяларды іске асыру, инновациялық тәсілдер мен шешімдер табу қабілетін дамытады.

4. Ақпараттық қоғамда жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру XXI ғасырда ақпараттық қоғамда өмір сүру үшін оқушыларға ақпаратты өңдеу, сақтау, тасымалдау және қорғау дағдыларын меңгеру маңызды. Информатика пәні осы дағдыларды оқушыларға үйретеді, сонымен қатар оларды әлеуметтік желілерді дұрыс пайдалану, интернетте жұмыс істей білу, деректерді қауіпсіз сақтау сияқты аспектілер бойынша да дайындайды. Қазіргі заманғы еңбек нарығында ақпараттық технологияларсыз жұмыс істеу мүмкін емес, сондықтан информатика пәнінің маңызы одан әрі артуда.

5. Информатика пәнінің басқа пәндермен байланысы Информатика пәні басқа пәндермен тығыз байланыста болуы керек. Мысалы, математика пәні мен информатика бір-бірін толықтырып отырады. Оқушылар математикалық есептерді шешуде алгоритмдерді қолдану арқылы логикалық ойлау дағдыларын жетілдіреді. Сонымен қатар, ғылымның басқа салаларында да ақпараттық технологияларды қолдану білім беру жүйесінің тиімділігін арттырады. Информатика пәні көп пәнді оқытуға ықпал етеді, себебі ол оқушыларды жүйелі ойлауға, деректермен жұмыс істей білуге, шешім қабылдауға үйретеді.

Қорыта айтқанда информатика пәні бүгінгі күннің білім беру жүйесінде маңызды орын алуда. Ол оқушыларға тек компьютерлік дағдыларды меңгеруге ғана емес, сыни ойлау, логикалық таным, шығармашылық қабілеттерін дамытуға да ықпал етеді. XXI ғасырда ақпараттық қоғамның талаптарына сәйкес жаңа білім беру технологияларын енгізу оқушылардың білім сапасын арттырады және олардың болашақтағы еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді. Сондықтан, информатика пәнін оқыту — тек ақпараттық технологияларды үйретумен шектелмей, оқушылардың жалпы интеллектуалдық дамуына зор үлес қосады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Жукова, Л. М. Информатика және ақпараттық технологиялар: оқулық. – Алматы: «Мектеп», 2019.
2. Құрманалина, А.Қ. Информатика пәнін оқытудың әдістемесі. – Астана: «Фолиант», 2018.
3. Ахметов, Т.М. Ақпараттық технологиялар негіздері. – Алматы: «Атамұра», 2017.
4. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. 12 жылдық білім беру моделі және оның ерекшеліктері. – Алматы: ҚР Білім және ғылым министрлігі, 2020.
5. Harel, I. "Teaching Programming Languages." Computer Science Education, 2017.
6. Astrachan, O. "Computer Science: A New Era in Education." Journal of Computing Sciences, 2016.

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА КЛИМАТ ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯ ТАҚЫРЫБЫН ТАЛДАУ

Тауекел Лашын

Алматы облысы, Іле ауданы

«№19 орта мектеп» КММ

қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация: Мақалада қазақ тілі сабақтарына климат пен экология тақырыптарын енгізудің маңыздылығы қарастырылады. Оқу үдерісінде бұл тақырыптар оқушылардың тілдік дағдыларын жетілдіріп, экологиялық сананы қалыптастыруға ықпал ететіні талданады. Автор экологиялық тәрбие мен тілдік білімді тиімді ықпалдастыру жолдарын ұсынады.

Аннотация: В статье рассматривается важность внедрения тем климата и экологии на уроках казахского языка. Анализируется, как эти темы способствуют развитию языковых навыков учащихся и формированию экологического сознания. Автор предлагает эффективные способы интеграции экологического воспитания с языковым образованием.

Abstract: The article discusses the importance of integrating climate and ecology topics into Kazakh language lessons. It analyzes how these topics contribute to the development of students' language skills and the formation of ecological awareness. The author proposes effective ways to integrate environmental education with language learning.

Қазіргі әлемде климаттың өзгеруі, жаһандық жылыну, табиғи апаттар мен қоршаған ортаның ластануы – адамзат үшін өзекті әрі қауіпті мәселелердің бірі болып отыр. Бұл проблемалар тек экологиялық немесе ғылыми ортада ғана емес, бүкіл қоғамда, әсіресе жас ұрпақтың санасында маңызды орын алуы тиіс. Сондықтан білім беру жүйесінде оқушылардың экологиялық сауаттылығын арттыру – заманауи мектептің басты міндеттерінің біріне айналды. Осы орайда тіл пәндерінде, соның ішінде қазақ тілі сабақтарында, экологиялық тақырыптарды қолдану – оқыту мазмұнын өмірмен байланыстырудың тиімді тәсілі болып саналады.

Қазақ тілі пәнінің негізгі мақсаттарының бірі – оқушылардың тілдік және коммуникативтік құзыреттілігін дамыту. Бұл құзыреттілік тек тілдік нормаларды меңгерумен шектелмей, қоғамдық мәселелерді түсіну, өз ойын сауатты жеткізу, пікірталас жүргізу, жауапкершілік пен белсенді азаматтық ұстанымды қалыптастырумен тығыз байланысты. Осы тұрғыдан алғанда, климат пен экология мәселелерін қазақ тілі сабағында талдау оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттырып қана қоймай, олардың экологиялық мәдениетін де дамытады.

Жалпы білім беретін мектептің 7-сыныбына арналған қазақ тілі оқу бағдарламасында "Климат", "Экология", "Қоршаған ортаны қорғау" тақырыптары арнайы қамтылған. Бұл бөлімдер арқылы оқушылар оқылым, жазылым, айтылым, тыңдалым сияқты дағдыларын дамыта отырып, қоршаған ортаға қатысты өз пікірін айтуға, мәселені талдауға және шешу жолдарын ұсынуға үйренеді. Мұндай интеграция оқушының жеке тұлға ретінде қалыптасуына, қоршаған ортаға бей-жай қарамауына және өз ойын еркін әрі сауатты жеткізуіне мүмкіндік береді.

Осы мақалада қазақ тілі сабақтарында экологиялық тақырыптарды пайдалану жолдары, олардың оқу мақсаттарымен байланысы және оқушылардың экологиялық санасын қалыптастырудағы рөлі қарастырылады. Сондай-ақ, нақты тапсырмалар мен мәтіндерге сүйене отырып, тілдік талдаудың үлгілері ұсынылып, әдістемелік тұрғыда тиімді тәсілдер талданады.

«Қоршаған ортаны сақтау – ортақ міндет» тақырыбындағы мәтінмен жұмыс жасай отырып, тақырып аясында оқушылар қоршаған ортаны қорғау мәселелеріне байланысты мәтінмен жан-жақты жұмыс жасайды. Мәтінді оқу арқылы олар экологиялық проблемаларды анықтап, өз ойларын айтып, жазбаша және ауызша түрде жеткізуге дағдыланады.

Тапсырмалар:

• **Оқылым:** Мәтінді мұқият оқып, ондағы қоршаған ортаға қатысты кемінде үш мәселені анықтаңыз. Мәселелерді нақтылап, қысқаша түсініктеме беріңіз.

• **Жазылым:** «Мен табиғатты қалай қорғаймын?» тақырыбында шағын эссе жазыңыз. Эсседе жеке көзқарасыңыз бен нақты іс-әрекет жоспарларыңыз көрініс тапсын. Логикалық байланыс пен тілдік сауаттылық ескертіледі.

• **Айтылым:** Топ ішінде пікір алмаса отырып, экологияны жақсартуға арналған 2–3 нақты ұсыныс айтыңыз. Ұсыныстарыңызды дәлелдермен негіздеп, тілдік нормаларға сай жеткізіңіз.

• 7.03 – Мәтіннің жанрлық ерекшеліктерін ажырату және тілдік құрылымдарына талдау жасай отырып, сынып екі топқа бөлініп, әр топ **А және Ә мәтіндеріне** талдау жүргізеді:

• **1-топқа – А мәтіні**

• Азаттық Алматыда орын алған селге байланысты табиғи апаттарды зерттейтін мамандармен онлайн-конференция өткізді.

• Тікелей эфирде көрсетілген конференцияға География институтының табиғи апаттар зертханасының жетекшісі Виктор Благовещенский мен «Қазгидромет» мекемесінің аға ғылыми қызметкері Борис Степанов қатысты. Олар таудағы мұздықтардың еруінен туындайтын сел апаты және оның алдын алу шаралары туралы өз пікірлерімен бөлісті.

• Виктор Благовещенский былай деді: *«Сел жүруі мүмкін еді. Себебі жыл сайын жаз мезгілінде тауларда мұздықтар ерігенде сел қаупі туындайды. Бұл қауіп әр жыл сайын қайталанып отырады. "Қазселденқорғау" мекемесі мұздықтардың жағдайын әуеден тікұшақ арқылы тұрақты бақылап отырады. Он күн бұрын жүргізілген бақылауда айтарлықтай қауіп байқалмаған болатын. Алайда, осы аралықта ауа температурасы +37°C-тан төмендемей, қатты ысыды. Мұздықтардағы температура рекордтық деңгейге – +20°C-қа жетті. Бұған дейін бұл бассейнде мұздық астындағы моренада көлшік пайда болмаған еді. Кеше болған сел мұздық суларынан емес, жауын-шашынның салдарынан жүрген. Сол үшін бөгет те жауыннан келетін селді тоқтатуға арналған болатын.»*

• 2023 жылғы шілденің 23-іне қараған түні Алматы қаласының бірнеше ауданында сел жүріп, жүздеген үйді су басты. Адам шығыны тіркелмегенімен, жер үйлер мен жолдарға елеулі залал келді. Әсіресе, былтыр ғана құрылған Наурызбай ауданы қатты зардап шекті. Ресми деректерге сәйкес, селдің басты себебі – Қарғалы өзенінің жоғарғы бөлігінде, яғни таудағы еріген мұздықтар мен жауын-шашыннан жиналған көлшік суының көтерілуі болған.

2-топқа – Ә мәтіні

Францияда БҰҰ-ның климат өзгеруіне қатысты мәселелерді талқылайтын дүниежүзілік конференциясы өтіп жатыр. Бұл жиынға 147 елдің басшылары қатысуда. Олар экологтардың көпшілігі «ескірген» деп бағалайтын Киото хаттамасының орнына қабылданатын жаңа келісімнің шарттарын жан-жақты талқылауда. Жаңа құжаттың басты мақсаты – жаһандық климаттың жылынуына себепкер парниктік газдардың атмосфераға бөлінуін шектеу.

Азаттық радиосы «Табиғат» экологиялық одағының жетекшісі, БҰҰ конференциясына қазақстандық делегация құрамында қатысып отырған Мэлс Елеусізовтен жиын барысында көтерілген мәселелер жайында сұхбат алды.

Азаттық: – Конференцияға қатысу Қазақстанның экологиялық мәселелерін шешуге қаншалықты ықпал ете алады?

Мэлс Елеусізов: – Мұндай конференциялар не береді – өзім де түсіне бермеймін. 20 жылдан бері халық жиналып, жиындар өткізіледі, бірақ нақты нәтиже жоқ. Климаттың өзгеруіне әсер ететін мәселелерді шешу қиын емес. Оларды барлығы біледі. Климаттың жылынуына парниктік газдар себеп болып отыр.

Азаттық: – Әлем елдерінің басшылары бұл конференцияға тек климат мәселесін талқылау үшін жинала ма, әлде басқа да тақырыптар көтеріле ме?

Мэлс Елеусізов: – Соңғы кезде терроризм проблемасының ушығуына байланысты бұл жолғы конференция өз тақырыбынан сәл ауытқыды. Дегенмен, климат мәселесіне назар аудару керектігін олар енді ғана түсініп жатыр. Бұрын ондай көңіл бөлінбейтін. Атмосфераны ең көп ластайтын елдер – Қытай, Ресей және АҚШ. Климаттың жылыну қаупі адамзат үшін

тіпті атом соғысынан да қауіпті екені осы конференцияда алғаш рет айтылды. Алайда әлі де айтарлықтай нақты нәтижелер байқалмайды.

Тапсырма.

1. Мәтіннің жанрын анықтаңыз (мысалы: публицистикалық, ғылыми-көпшілік, ресми, көркем әдеби және т.б.).

2. Мәтіндегі тілдік құрылымдарды анықтап, оларға талдау жасаңыз:

- Көсемше, есімше, етістік формаларын табыңыз;
- Қаратпа, қыстырма, төл сөз, төлеу сөз үлгілерін көрсетіңіз;
- Мәтіннің стиліне сай қолданылған ресми немесе бейресми сөздерді ажыратыңыз;
- Сөйлем құрылымдарына (жай, күрделі, құрмалас сөйлемдерге) талдау жасаңыз.

3. Бағалау критерийлері:

Оқу мақсаты: 7.03

– Оқушылар мәтіннің жанрлық ерекшеліктерін анықтай алады;

– Мәтіндегі тілдік құрылымдарға жан-жақты және нақты талдау жасай алады.

Қорыта айтқанда, қазақ тілі сабағында тілдік дағдыларды дамыту мен экологиялық тәрбие беруді бірге жүзеге асыру оқушының жан-жақты және үйлесімді дамуына ерекше ықпал етеді деп ойлаймын. Тіл үйрету процесінде табиғатты қорғауға, қоршаған ортаны сақтауға, сондай-ақ оған жанашырлықпен қарауға тәрбиелеу арқылы оқушылардың бойында жауапкершілік сезімі, азаматтық ұстаным, экологиялық сана қалыптасады. Бұл қасиеттер қазіргі қоғам үшін өте маңызды, себебі қоршаған орта мәселелері – әлемдік деңгейде шешімін күткен өзекті проблемалардың бірі.

7-сынып қазақ тілі бағдарламасында «Климат», «Экология», «Қоршаған орта» сияқты тақырыптар кеңінен қарастырылады. Осы тақырыптар аясында оқушылар тек тілдік білімдерін ғана емес, сонымен бірге табиғатты қорғау мен экологиялық мәселелерді түсіну қабілеттерін дамытады. Олар экологиялық мазмұндағы мәтіндерді оқып, талдап, негізгі және қосымша ақпаратты ажыратуды үйренеді. Сонымен қатар, өз ойларын жазбаша және ауызша түрде нақты әрі жүйелі түрде жеткізу дағдыларын қалыптастырады.

Бұл тапсырмалар оқушыларға тек қазақ тілін меңгеруге көмектесіп қана қоймай, сонымен қатар, экологиялық сауаттылықты арттырады. Олар табиғатты қорғаудың маңыздылығын түсініп, қоршаған ортаны ластамауға, ресурстарды үнемді пайдалануға және экологиялық проблемаларды шешуге деген қызығушылықтарын арттырады. Осылайша, тілдік білім мен экологиялық тәрбие бір-бірімен тығыз байланысты жұмыс істейді, бұл өз кезегінде оқушылардың қоғамдық өмірдегі белсенділігін арттырады және оларды жауапты азамат ретінде тәрбиелеуге септігін тигізеді.

Қорыта айтқанда, қазақ тілі сабағында экологиялық тақырыптарды тиімді пайдалану – оқушылардың тілдік құзыреттілігін арттырып қана қоймай, олардың экологиялық санасын қалыптастыруға, табиғатқа жауапкершілікпен қарауға тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Бұл – жас ұрпақтың жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды қадамдардың бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қарағанды университетінің хабаршысы. Мырзабаев Е. «Экология: әдіснама және тұжырымның дамуы». № 3(79)/2015, 173-б.

2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі № 399 бұйрығына 35-қосымша. Негізгі орта білім беру деңгейінің 5-9-сыныптарына арналған "Қазақ тілі" оқу пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламасы (оқыту қазақ тілінде), Ыбырай Алтынсарин атындағы ҰҒА, 3-б.

3. Қазақ тілі оқулығы. «Атамұра», Г.Қосымова, Р. Рахметова. 11-б.

4. <https://okulyk.kz/kazahskij-jazyk/231/>

5. <https://forum.stan.kz/20629/ekologiya-degenimiz-ne>

ӘДЕБИ ШЫҒАРМАДАҒЫ ТАБИҒАТ СУРЕТТЕУЛЕРІН ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ТҮСІНУ

Кайрбекова Маржан Слямбековна

Алматы облысы, Іле ауданы, Өтеген батыр ауылы

«№38 мектеп-гимназия» КММ

қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, педагог-модератор

Әдебиет пен география — бір қарағанда екі түрлі сала. Бірі — сезім мен сөздің, екіншісі — дерек пен дәлдіктің тілі. Бірақ осы екі ғылымды тоғыстырғанда, біз табиғатты жаңа қырынан танимыз. Әдеби шығармаларда табиғат суреттелуі көбінесе эмоционалды, бейнелі, метафоралы болып келеді. Табиғатты әдебиет арқылы

қабылдау — оны жүреппен сезіну, ал география арқылы тану — оны ақылмен саралау. Мысалы, Мұхтар Әуезовтің «Қараш-қараш оқиғасы» шығармасындағы Алтайдың қысы — тек әдемі сурет емес, бұл нағыз табиғаттың қатал мінезі, географиялық аймақтың нақты көрінісі. Қалың қар, тік жартастар мен қытымыр боран — бұл жазушының шебер суреткерлігімен қатар, Алтай өңірінің географиялық ерекшеліктерін дәл сипаттайды. Көркем туындыдағы табиғат көріністері арқылы біз белгілі бір өңірдің климаты, флорасы мен фаунасы жайлы ақпарат ала аламыз. Мәселен, Абай Құнанбайұлының «Жаз», «Күз», «Қыс», «Жазғытұры» атты жыл мезгілдеріне арналған өлеңдерінде тек табиғаттың бейнесі емес, Семей өңірінің нақты табиғи болмысы, экожүйесі сипатталған.

Әдеби шығармада табиғат суреттеулері нақты бір географиялық мекенге негізделіп беріледі. Жазушы табиғатты суреттегенде, ол аймақтың климаттық ерекшеліктерін, бедерін, өсімдігін, жануарлар дүниесін ескеріп, көркем тілмен шынайы бейнелейді. Мысалы, Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясындағы Шыңғыстаудың суреті – сол өңірдің табиғи келбетін көз алдымызға келтіреді.

Бұл байланыс тек шынайылық үшін емес, кейіпкердің мінез-құлқын ашуға, оқиғалар өрісін кеңейтуге де қызмет етеді. Табиғат суреттеулері арқылы автор белгілі бір аймақтың тарихи, әлеуметтік, табиғи жағдайын сипаттап, көркем бейне мен нақты дүниені шебер үйлестіреді. Көркем шығармадағы табиғат бейнесі көбіне кейіпкердің көңіл күйімен, өмір жолымен, тарихи оқиғалармен астасып жатады. Бұл тұрғыдан алғанда, табиғатты сипаттау – тек фон ғана емес, кейіпкер мен оқырман арасындағы көпір. Мысалы, Сәкен Сейфуллиннің шығармаларында қазақ даласының кеңдігі, еркіндігі мен табиғи байлығы – ұлттық мінез бен рухтың символына айналған. Бұл жерде географиялық шындық арқылы жазушы ұлттық болмысты жеткізеді. Сонымен қатар, географиялық дәлдік жазушының шығармасына шынайылық береді. Бұл – көркем әдебиеттің тарихи, әлеуметтік, мәдени маңызын арттырады. Мысалы, Бейімбет Майлиннің ауыл өмірін суреттеген шығармаларында сол өңірдің табиғаты нақты сипатталып, ондағы климаттық қиындықтар, жер жағдайы кейіпкердің тұрмысымен тығыз байланысты берілген.

2.2. Әдеби шығармадағы табиғат суреттеулерін географиялық тұрғыдан түсіну арқылы әдеби тілмен берілген көркем бейнелерді тану

Табиғат — ақын мен жазушының жан әлемінің айнасы. Ол тек көркем сөзбен сипатталып қоймайды, оқырманның көз алдына нақты табиғи көріністі елестетуге сеп болады. Әдебиеттегі табиғат бейнелері — шын мәнінде географиялық болмыстың көркем тілмен көмкерілген формасы. Әдеби шығармада табиғат көріністері тек пейзаж ретінде ғана емес, идеялық-көркемдік мағына жүктейтін маңызды компоненттердің бірі. Жазушы табиғатты суреттеу арқылы кейіпкердің ішкі жан-дүниесін ашады, қоғам өміріндегі өзгерістерді бейнелейді. Осы көркем тілмен берілген суреттерді географиялық тұрғыдан түсіну оқырманға бейнеленіп отырған табиғаттың нақты орнын, уақытын, кеңістігін аңғартуға көмектеседі. Мысалы, І.Жансүгіровтің «Жетісу суреттері» атты өлеңінде Алатау өңірінің табиғаты әсем суреттеледі. Өлең жолдарын географиялық карта мен табиғи ерекшеліктерге сүйене отырып

талдасақ, бұл – Жетісу жерінің нағыз табиғи көріністері екенін көреміз: асқар тау, өзен-көл, шұрайлы жайлау. Бұл сипаттамалар жер бедерінің, ауа райының, өсімдіктер әлемінің ерекшеліктеріне сай келеді. Әдеби шығармаларда табиғат – тек декорация емес, ол кейіпкердің көңіл-күйін, оқиғаның мазмұнын ашуда маңызды рөл атқарады. Географиялық тұрғыдан табиғат суреттеулерін талдау – көркем бейнелердің нақты кеңістікпен байланысын анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» романында Қарауыл тауы, Шыңғыс бөктері, жаз жайлауы мен қыстау табиғаты кеңінен суреттеледі.

«Абай биік төбеден төмендегі Қарауыл өзенінің ирелендеген жолына көз тікті. Жазғы шілденің аптап ыстығында сарғайған шөп пен шөл қысқан өзен аңғары табиғаттың күйіп тұрған келбетіндей еді...» Бұл үзіндіден табиғат суреті Абайдың ішкі толғанысымен үндесіп жатыр. Географиялық тұрғыдан Қарауыл өзені – Семей өңіріндегі нақты жер атауы. Осындай сипаттар арқылы оқырман автордың туған жеріне деген махаббатын, кең даланың шынайы бейнесін сезіне алады. Абай Құнанбайұлының табиғат туралы өлеңдері — қазақ даласының географиялық көріністерін, жыл мезгілдерінің өзгерісін аса шеберлікпен сипаттайтын көркем дүниелер. Бұл өлеңдерді географиялық тұрғыдан талдау арқылы сол дәуірдің табиғи болмысын, экожүйесін, ауа райының ерекшеліктерін нақты тануға болады.

Мысалы, Абай Құнанбайұлының «Қыс» өлеңіндегі:

«Ақ киімді, денелі, ақ сақалды,

Соқыр, мылқау, танымас тірі жанды...» - деген жолдарда қыс тек маусым емес, тірі бейне, қаһарлы, қатігез кейіпкер ретінде бейнеленген. Бұл жердегі қардың қалыңдығы, боранның бораны — Шығыс Қазақстанның нақты қысқы табиғат құбылыстары. Географиялық тұрғыдан қарасақ, бұл аймақтың климаттық жағдайы қатаң, боранды, ұзақ қыспен ерекшеленеді. Ал Абай осы нақты деректі шебер метафора арқылы жеткізеді.

«Жаз» өлеңінде:

«Жаздыгүн шілде болғанда,

Көгорай шалғын, бәйшешек...» - деген бейнелер — бұл жай ғана әдемі сөз емес, жаз айларында даланың флоралық ерекшеліктерін танытатын нақты географиялық сипаттама. Бәйшешек, шалғын, шөптесін өсімдіктер — далалық белдеуге тән элементтер. Осы бейнелер арқылы біз табиғаттың мезгілдік өзгерістерін ғана емес, сонымен қатар Қазақстан жерінің нақты экожүйесін көре аламыз.

Мысал: "Күз" өлеңінен үзінді:

«Сұр бұлт түсі суық қаптайды аспан,

Күз болып, дымқыл тұман жерді басқан.

Білмеймін тойғаны ма, тоңғаны ма,

Жылқы ойнап, бие қашқан, тай жарысқан.»

Мұнда табиғаттың күз мезгіліндегі көрінісі дәл берілген: бұлтты аспан, дымқыл тұман — нағыз континенттік климат ерекшелігі. Жылқылардың мінезі мен тіршілігі арқылы да ауа райының әсері көрсетіледі.

"Жазғытұры" өлеңінде:

«Жазғытұры қалмайды қыстың сызы,

Масатыдай құлпырар жердің жүзі...»

Бұл өлеңде көктемнің келуі, жердің жаңарып, құлпыруы — қазақ даласына тән құбылыс. Географиялық тұрғыдан көктемде даланың жаңғыруы, шөптің көгеріп, жердің жұмсаруы нақты байқалады. Әдеби шығармадағы осындай көркем суреттеулер — тек эстетикалық ләззат сыйлап қана қоймайды, сонымен бірге географиялық танымды да тереңдетеді. Әр жолында жасырынған табиғи сипаттар — табиғатты көркем тілмен «сөйлетудің» биік үлгісі. Бұл — өнер мен ғылымның шебер тоғысуы. Осылайша, табиғат суреттерін географиямен байланыстыра оқу — әдеби мәтіннің мағынасы мен астарын терең түсінуге жол ашады. Әдеби тілмен берілген көркем бейнелердің географиялық негізін түсіну — оқушының танымдық деңгейін арттырып қана қоймай, шығарманың мазмұнын тереңірек ұғынуға септігін тигізеді. Географиялық тұрғыдан табиғат көріністерін талдау арқылы оқушы нақты бір өлкенің табиғи сипатын ғана емес, сол ортада өмір сүретін адамдардың болмысын, мінезін, өмір салтын да түсіне бастайды.

Сонымен бірге, табиғат бейнесі кейде символдық мәнге ие болады. Мысалы, қазақ әдебиетінде «дала» ұғымы – еркіндіктің, кеңдіктің символы. Географиялық тұрғыда ол – шексіз жазық, ал көркем тұрғыда – ұлт рухының бейнесі.

Қорыта келгенде, көркем шығармадағы табиғатты географиялық қырынан зерделеу — әдеби бейнені түсінудің тиімді жолы, ол оқушыны тек әдебиет емес, география, тарих, этнография салаларымен байланыстыра отырып, кешенді ойлау қабілетін дамытады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Интернет материалдары: bilimland.kz, adilet.zan.kz, kitaphana.kz
2. Әуезов М. «Абай жолы» романы. – Алматы: Жазушы, 2004.
3. Бейсенбайұлы Қ. «Әдебиеттану негіздері». – Алматы: Рауан, 1998.
4. Қазақ әдебиеті. Оқулық. 8–11 сыныптарға арналған. – Алматы: Мектеп.
5. Мырзахметов М. «Абай және Шығыс». – Алматы: Ғылым, 1994.

EMOTIONAL INTELLIGENCE IN PROFESSIONAL ENVIRONMENT

Шалқарова Зайгүл Мұқашқызы

Жетісу облысы, Талдықорған қаласы

"№16 орта мектеп-гимназиясы" КММ

ағылшын тілі пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші

Аннотация: Эмоционалды интеллект кәсіби ортада табысқа жетудің маңызды факторы болып табылады. Бұл мақалада эмоционалды интеллект ұғымының теориялық негіздері, кәсіби ортадағы рөлі, артықшылықтары мен қиындықтары қарастырылады. Зерттеуде әдебиетке шолу, салыстырмалы талдау және практикалық мысалдар қолданылды. Негізгі нәтижелер көрсеткендей, эмоционалды интеллект жұмыс өнімділігін арттырып қана қоймай, көшбасшылық, командаішілік қарым-қатынас және кәсіби бейімделу үшін де маңызды. Сонымен қатар, мақалада төмен эмоционалды интеллекттің кәсіби саладағы теріс салдары мен оны дамыту жолдары ұсынылады. Бұл зерттеу кәсіби ортада эмоционалды интеллектті дамытудың теориялық және практикалық маңыздылығын ашуға бағытталған.

Аннотация: Эмоциональный интеллект является важным фактором успеха в профессиональной среде. В данной статье рассматриваются теоретические основы понятия эмоционального интеллекта, его роль в профессиональной деятельности, преимущества и трудности. В исследовании применены анализ литературы, сравнительный подход и практические примеры. Результаты показывают, что эмоциональный интеллект не только повышает эффективность работы, но и играет ключевую роль в лидерстве, командном взаимодействии и профессиональной адаптации. Кроме того, в статье рассматриваются негативные последствия низкого уровня эмоционального интеллекта и предлагаются пути его развития. Данное исследование направлено на раскрытие теоретической и практической значимости эмоционального интеллекта в профессиональной среде.

Abstract: Emotional intelligence (EI) is a crucial factor for success in the professional environment. This article explores the theoretical foundations of EI, its role in professional life, its benefits, and its challenges. The research employs literature review, comparative analysis, and practical examples. Findings indicate that EI not only enhances work performance but also contributes significantly to leadership, teamwork, and professional adaptability. Furthermore, the article highlights the negative effects of low EI in the workplace and provides recommendations for its development. The study aims to reveal both the theoretical and practical importance of emotional intelligence in the professional context.

Түйін сөздер: эмоционалды интеллект, кәсіби орта, көшбасшылық, команда, кәсіби жетістік

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, профессиональная среда, лидерство, команда, профессиональный успех

Keywords: emotional intelligence, professional environment, leadership, teamwork, professional success

Introduction. In the modern world, emotional intelligence (EI) has become one of the key competencies required in the professional environment. Unlike technical skills, which may lose relevance with rapid technological changes, emotional intelligence ensures effective communication, collaboration, and leadership. EI allows individuals to recognize their emotions, manage them appropriately, and understand the emotions of others. This skill is particularly important in today's globalized and multicultural workplace, where emotional awareness contributes to reducing conflicts and building strong professional relationships.

Main Part

1. Theoretical Background of Emotional Intelligence

The theory of emotional intelligence (EI) originated from the works of Salovey and Mayer in the 1990s, and was further developed by Daniel Goleman, who made the concept widely accessible to educators, psychologists, and business professionals [1]. EI is generally divided into four core dimensions: (1) self-awareness, (2) self-regulation, (3) social awareness (empathy), and (4) relationship management. These competencies are interrelated and collectively influence how individuals perceive themselves, interact with others, and respond to workplace challenges. For instance, self-awareness allows professionals to identify their emotional triggers, while empathy enables them to understand the needs and concerns of colleagues.

2. Emotional Intelligence and Professional Success

Numerous studies show that high EI correlates with higher levels of job satisfaction, stronger interpersonal relationships, and improved leadership effectiveness [2]. Unlike technical skills, which may become outdated with technological progress, EI remains relevant across industries and cultural contexts. Professionals with high EI are often better at negotiating, persuading, and collaborating with others, making them valuable assets to their organizations. For leaders, EI directly contributes to the ability to inspire teams, foster trust, and maintain organizational harmony [3].

Moreover, emotional intelligence has been linked to performance appraisals. Employees with strong EI skills tend to receive higher evaluations not only for technical achievements but also for their positive contributions to organizational climate. In multinational companies, EI plays a critical role in cross-cultural communication, as understanding emotions helps reduce misunderstandings and cultural conflicts.

3. Challenges of Low Emotional Intelligence

On the contrary, professionals with low EI often struggle with anger management, miscommunication, and lack of empathy. This can lead to unresolved workplace conflicts, high levels of stress, and burnout. For example, employees unable to regulate their emotions may respond impulsively to feedback, creating tension within the team [4]. Furthermore, leaders with low EI may adopt authoritarian management styles, which negatively affect employee motivation and productivity.

Low EI is also associated with higher employee turnover, as a lack of emotional support and recognition often causes dissatisfaction. In today's highly competitive labor market, organizations cannot afford to ignore the negative impact of poor emotional management.

4. Practical Applications in the Workplace

Organizations are increasingly recognizing EI as a critical skill in professional development. Some practical applications include:

- **EI Training Programs:** Many companies now incorporate emotional intelligence workshops into onboarding and leadership training.
- **Coaching and Mentorship:** Personalized coaching sessions help employees reflect on their emotional strengths and weaknesses.
- **Feedback Culture:** Constructive feedback given with empathy enhances trust and teamwork.

- **Team-Building Activities:** Collaborative projects strengthen interpersonal bonds and emotional understanding among colleagues.
- **Digital Tools:** With the rise of remote work, digital platforms for mindfulness and well-being are used to enhance EI skills in virtual teams.

Research shows that organizations investing in EI development report higher employee engagement, lower absenteeism, and stronger organizational loyalty [5].

5. Emotional Intelligence in Leadership

Leadership is one of the areas where EI has the greatest impact. Effective leaders demonstrate empathy, inspire confidence, and build a shared vision. In Kazakhstan, for instance, recent studies indicate that leaders who apply emotional intelligence strategies are more successful in managing diverse teams and adapting to the challenges of globalization [5]. By fostering a culture of mutual respect and open communication, emotionally intelligent leaders strengthen organizational resilience.

6. Cross-Cultural and Future Perspectives

As globalization continues, emotional intelligence is becoming even more critical in cross-cultural workplaces. Understanding cultural differences in emotional expression and communication styles requires strong EI skills. In the future, as artificial intelligence and automation reshape the labor market, uniquely human skills such as empathy, self-regulation, and social awareness will become increasingly valuable. Therefore, EI should be integrated not only into workplace training but also into university curricula and professional certification programs.

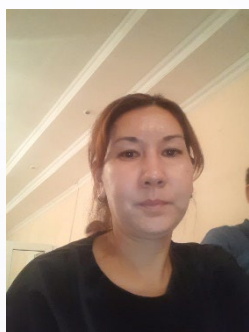
Conclusion

Emotional intelligence has become one of the most essential competencies in the modern professional environment. It ensures effective communication, conflict resolution, leadership success, and adaptability to change. High EI strengthens teamwork and organizational culture, while its absence leads to professional challenges and dissatisfaction. Therefore, organizations and individuals should prioritize the development of emotional intelligence through training, mentorship, and reflective practice. In the future, EI will continue to play a critical role in sustaining human-centered workplaces in an increasingly digitalized world.

References

1. Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional Intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185–211.
2. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam Books.
3. Boyatzis, R. E. (2018). *The Competent Manager: A Model for Effective Performance*. John Wiley & Sons.
4. Bradberry, T., & Greaves, J. (2015). *Emotional Intelligence 2.0*. TalentSmart.
5. Абдуллина, А. Ж. (2020). Эмоционалды интеллект пен көшбасшылықтың өзара байланысы. *ҚР Білім және ғылым журналы*, 5(2), 112–118.

THE ROLE OF CRITICAL THINKING IN MODERN PEDAGOGY

Нұртаева Рауан Ораловна

*Алматы облысы, Балқаш ауданы, Желтораңғы ауылы
«Д.А.Қонаев атындағы орта мектебі» МДШО КММ
ағылшын тілі пәні мұғалімі*

Abstract: The development of critical thinking skills has become a central aim in modern education, especially in preparing students for the demands of the 21st century. This article explores the role of critical thinking in contemporary pedagogy, emphasizing its significance for learner autonomy, problem-solving, and

lifelong learning. The research aims to determine how critical thinking is embedded in educational content, teaching strategies, and assessment practices. Qualitative methods such as classroom observation, content analysis, and teacher interviews were used. Findings show that when critical thinking is intentionally fostered, students exhibit higher levels of analytical reasoning, creativity, and reflective thinking. However, challenges persist, including curriculum constraints, teacher preparedness, and assessment limitations. The article concludes with practical recommendations to enhance critical thinking in daily teaching practices.

Аннотация: Развитие навыков критического мышления стало одной из ключевых целей современного образования, особенно в подготовке студентов к требованиям XXI века. В статье рассматривается роль критического мышления в современной педагогике, подчеркивается его значение для автономии обучающихся, решения проблем и обучения на протяжении всей жизни. Цель исследования — определить, каким образом критическое мышление интегрируется в образовательный контент, стратегии преподавания и методы оценки. Используются качественные методы, такие как наблюдение в классе, анализ содержания и интервью с учителями. Результаты показывают, что при целенаправленном развитии критического мышления учащиеся демонстрируют более высокий уровень аналитического рассуждения, креативности и рефлексивного мышления. Однако сохраняются проблемы, включая ограничения учебных программ, недостаточную подготовку педагогов и несовершенство оценочных процедур. В заключении статьи даны практические рекомендации по усилению развития критического мышления в повседневной учебной практике.

Аңдатпа: Сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамыту қазіргі білім берудің басты мақсаттарының біріне айналды, әсіресе студенттерді XXI ғасырдың талаптарына дайындауда. Мақалада заманауи педагогикадағы сын тұрғысынан ойлаудың рөлі қарастырылады, оның білім алушының дербестігіне, мәселені шешу қабілетіне және өмір бойы оқуға маңызы ерекше екені атап өтіледі. Зерттеудің мақсаты — сын тұрғысынан ойлау білім мазмұнына, оқыту стратегияларына және бағалау әдістеріне қалай енгізілетінін анықтау. Сыныпта бақылау, мазмұнды талдау және мұғалімдермен сұхбат сияқты сапалық әдістер қолданылды. Нәтижелер көрсеткендей, сын тұрғысынан ойлауды мақсатты түрде дамыту кезінде оқушылар аналитикалық пайымдау, креативтілік және рефлексивті ойлау қабілеттерінің жоғары деңгейін көрсетеді. Дегенмен, оқу бағдарламасының шектеулері, мұғалімдердің дайындық деңгейі және бағалау жүйесінің кемшіліктері сияқты мәселелер сақталып отыр. Мақалада күнделікті оқыту тәжірибесінде сын тұрғысынан ойлауды арттыруға арналған практикалық ұсыныстар берілген.

Keywords: critical thinking, modern pedagogy, problem-solving, learner autonomy, teaching strategies, reflective thinking, 21st century skills

Ключевые слова: критическое мышление, современная педагогика, решение проблем, автономия обучающихся, стратегии преподавания, рефлексивное мышление, навыки XXI века

Түйінді сөздер: сын тұрғысынан ойлау, заманауи педагогика, мәселені шешу, білім алушының дербестігі, оқыту стратегиялары, рефлексивті ойлау, XXI ғасыр дағдылары

1. Introduction. In an age defined by rapid technological change, global connectivity, and complex societal issues, critical thinking has become an essential skill for learners. Beyond acquiring factual knowledge, students must learn how to evaluate information, ask meaningful questions, and make reasoned judgments. Modern pedagogy must therefore equip learners with the tools to think independently, critically, and creatively.

This article explores the integration of critical thinking into classroom instruction, examining both theoretical underpinnings and practical approaches. The research also investigates challenges faced by teachers and students, and suggests ways to improve critical thinking outcomes in education.

2. Main Body

2.1 What is Critical Thinking?

Critical thinking refers to the ability to analyze, synthesize, and evaluate information in order to make logical decisions. According to Bloom's taxonomy, it involves higher-order thinking skills

such as analysis, evaluation, and creation. In education, critical thinking is not just a goal—it is a method of learning.

2.2 Importance in Modern Education

Critical thinking enhances:

- Problem-solving: Students learn to approach issues from multiple perspectives.
- Learner autonomy: Encourages independence and self-regulated learning.
- Civic engagement: Helps students evaluate societal issues and make informed decisions.
- Creativity: Stimulates innovative thinking through inquiry and open-ended questioning.

2.3 Pedagogical Strategies to Foster Critical Thinking

Some effective teaching methods include:

- Socratic questioning: Engaging students in deep, purposeful dialogue.
- Case-based learning: Applying knowledge to real-world situations.
- Debates and discussions: Encouraging students to construct and defend arguments.
- Project-based learning: Promotes research, synthesis, and evaluation skills.
- Reflective journals: Allow students to assess their own thinking processes.

2.4 Classroom Practices: Case Study in Almaty

At a secondary school in Almaty, a teacher integrated critical thinking strategies into history lessons using debate formats and open-ended assignments. Over one term, students demonstrated improved reasoning, articulation, and analytical writing. Feedback from students showed increased engagement and confidence.

2.5 Challenges

- Curriculum limitations: Rigid, test-oriented curricula leave little room for open inquiry.
- Teacher readiness: Many educators lack training in critical thinking methods.
- Assessment barriers: Standardized tests do not always measure deep thinking.
- Student resistance: Some students are unfamiliar with independent thought and fear making mistakes.

2.6 Solutions and Recommendations

- Include critical thinking objectives in lesson planning.
- Provide teacher training in higher-order questioning techniques.
- Use alternative assessment methods such as portfolios and performance tasks.
- Create a classroom culture of inquiry, where questions are valued and exploration is encouraged.

3. Conclusion. Critical thinking is not only a skill—it is a mindset necessary for success in education and life. When embedded in pedagogy, it transforms the classroom into a dynamic space of exploration and reflection. Despite challenges, the integration of critical thinking into modern education is both feasible and necessary. By adopting thoughtful strategies and fostering a culture of inquiry, educators can help students become independent thinkers prepared to navigate an increasingly complex world.

4. References

1. Brookfield, S. D. (2012). *Teaching for Critical Thinking: Tools and Techniques to Help Students Question Their Assumptions*. Jossey-Bass.
2. Facione, P. A. (1990). *Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction*.
3. Zholdasbekov, M. (2021). Developing critical thinking skills in secondary schools. *Kazakhstan Journal of Education Research*, 4(1), 27–35.
4. Paul, R., & Elder, L. (2014). *The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools*. Foundation for Critical Thinking.
5. Aitmagambetova, D. (2020). Fostering higher-order thinking in Kazakhstani classrooms. *Education and Development*, 2(3), 15–22.

COLLABORATIVE LEARNING STRATEGIES IN SECONDARY SCHOOLS

Калимбетова Рита Молдабековна

Алматы облысы, Жамбыл ауданы

«Қайназар ауылындағы №2 орта мектеп» КММ

ағылшын тілі пәні мұғалімі

Abstract: Collaborative learning is increasingly recognized as a powerful pedagogical tool that promotes active student engagement, critical thinking, and social interaction. In the context of secondary education, where students are developing higher-order cognitive and interpersonal skills, collaborative strategies become especially valuable. This article investigates the implementation of collaborative learning approaches in secondary school settings, focusing on group-based tasks, peer teaching, project-based learning, and cooperative problem-solving. The research employs classroom observations, student surveys, and teacher interviews to evaluate the effectiveness of these strategies. Results indicate that collaborative learning enhances student motivation, deepens understanding of content, and fosters communication and teamwork skills. However, challenges such as unequal participation, lack of structure, and assessment difficulties remain. The study concludes by recommending structured collaborative frameworks, professional development for teachers, and inclusive practices to ensure equitable learning outcomes.

Аннотация

Совместное обучение всё чаще признаётся мощным педагогическим инструментом, способствующим активному вовлечению студентов, развитию критического мышления и социального взаимодействия. В контексте среднего образования, где учащиеся развивают навыки высшего порядка и межличностные умения, стратегии сотрудничества приобретают особую ценность. В данной статье исследуется внедрение подходов совместного обучения в условиях средней школы с акцентом на групповую работу, взаимное обучение, проектную деятельность и кооперативное решение проблем. В исследовании используются наблюдения в классе, опросы учеников и интервью с учителями для оценки эффективности этих стратегий. Результаты показывают, что совместное обучение повышает мотивацию учащихся, углубляет понимание учебного материала и развивает навыки общения и командной работы. Однако сохраняются такие проблемы, как неравномерное участие, недостаток структуры и трудности в оценивании. В заключение даны рекомендации по использованию структурированных моделей совместного обучения, повышению квалификации учителей и внедрению инклюзивных практик для обеспечения равных образовательных результатов.

Аңдатпа: Бірлесіп оқу студенттердің белсенді қатысуын, сыни тұрғыдан ойлауын және әлеуметтік өзара әрекеттесуін дамытатын қуатты педагогикалық құрал ретінде жиі мойындалуда. Орта білім беру контекстінде, оқушылар жоғары деңгейлі когнитивті және тұлғааралық дағдыларын дамытып жатқан кезде, бірлескен оқыту стратегияларының маңызы арта түседі. Бұл мақалада орта мектеп жағдайында бірлескен оқыту тәсілдерін енгізу қарастырылып, топтық тапсырмалар, өзара оқыту, жобаға негізделген оқу және кооперативті мәселе шешу әдістеріне назар аударылады. Зерттеуде сыныптағы бақылау, оқушыларға сауалнама және мұғалімдермен сұхбат жүргізу арқылы осы стратегиялардың тиімділігі бағаланды. Нәтижелер бірлесіп оқудың оқушылардың мотивациясын арттыратынын, оқу материалының терең түсінігін қалыптастыратынын және қарым-қатынас пен командалық жұмыс дағдыларын дамытатынын көрсетті. Дегенмен, теңсіз қатысу, құрылымның жеткіліксіздігі және бағалау қиындығы сияқты мәселелер сақталуда. Зерттеу құрылымды бірлескен оқу модельдерін, мұғалімдердің кәсіби дамуын және тең білім нәтижелерін қамтамасыз ету үшін инклюзивті тәжірибелерді қолдануды ұсынады.

Keywords: collaborative learning, secondary education, peer interaction, group work, student engagement, cooperative strategies, teamwork skills, pedagogy

Ключевые слова: совместное обучение, среднее образование, взаимодействие между учащимися, групповая работа, вовлечённость студентов, кооперативные стратегии, навыки командной работы, педагогика

Түйінді сөздер: бірлесіп оқу, орта білім беру, оқушылар арасындағы өзара әрекеттесу, топтық жұмыс, студенттердің белсенділігі, кооперативті стратегиялар, командалық жұмыс дағдылары, педагогика

1. Introduction. The evolution of pedagogy in the 21st century has brought a shift from teacher-centered instruction to more student-centered learning models. Among these, collaborative learning stands out as a strategy that supports both academic achievement and social development. In secondary schools, students are at a stage where peer influence and interaction play a significant role in learning. Therefore, collaborative strategies provide an ideal environment for developing communication, problem-solving, and critical thinking skills.

This article examines how collaborative learning is implemented in secondary schools, what benefits and limitations it presents, and how teachers can design and manage such learning experiences effectively.

2. Main Body

2.1 What is Collaborative Learning?

Collaborative learning is a teaching strategy in which students work together in small groups to accomplish shared learning goals. Unlike simple group work, collaborative learning emphasizes interdependence, individual accountability, and the development of soft skills. Vygotsky's social constructivist theory underpins this approach, highlighting the importance of social interaction in cognitive development.

2.2 Popular Collaborative Learning Strategies in Practice

- Think-Pair-Share: Students reflect individually, discuss with a peer, and then share with the class.
- Jigsaw Method: Each student becomes an expert in one aspect of a topic and then teaches it to others.
- Project-Based Learning (PBL): Students work in groups on real-world projects over extended periods.
- Peer Review and Peer Tutoring: Encouraging students to assess each other's work or explain content.

2.3 Benefits in Secondary Education

- Enhanced Engagement: Students report greater interest and participation in collaborative tasks.
- Improved Academic Performance: Working in groups supports comprehension through dialogue and explanation.
- Skill Development: Students develop communication, leadership, conflict resolution, and teamwork skills.
- Peer Support: Struggling students often feel more comfortable seeking help from peers than from teachers.

2.4 Case Study: Urban Secondary School in Shymkent

In a public secondary school in Shymkent, teachers introduced weekly group-based science tasks using the jigsaw method. Surveys and performance assessments revealed increased participation from typically passive students and improved test scores. Teachers reported more active classroom discussions and increased student confidence.

2.5 Challenges to Implementation

Despite its advantages, collaborative learning faces practical and pedagogical barriers:

- Unequal Participation: Some students dominate while others stay passive.
- Time Management: Activities require more classroom time than traditional instruction.
- Group Dynamics Issues: Conflicts, off-task behavior, and lack of focus can arise.
- Assessment Complexity: Measuring individual contributions within group tasks is difficult.

- Teacher Preparation: Not all teachers are trained to design or manage collaborative activities effectively.

2.6 Solutions and Recommendations

- Establish clear group roles (leader, note-taker, presenter) to ensure participation.
- Use rubrics and peer evaluations to assess both group and individual performance.
- Provide training for teachers on collaborative learning design and facilitation.
- Introduce diverse grouping strategies (by skill level, interest, or randomly) for balanced teams.
- Allocate time for reflection and feedback after group activities.

3. Conclusion. Collaborative learning holds immense potential for transforming the secondary classroom into an active, socially rich, and intellectually stimulating environment. While it requires thoughtful planning and facilitation, the benefits in terms of student engagement, academic growth, and interpersonal skill development make it a valuable pedagogical approach. With adequate support, professional development, and careful implementation, collaborative learning can help secondary students become not just better learners, but better communicators, teammates, and future citizens.

4. References

1. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2009). An Educational Psychology Success Story: Social Interdependence Theory and Cooperative Learning. *Educational Researcher*, 38(5), 365–379.
2. Gillies, R. M. (2016). Cooperative learning: Review of research and practice. *Australian Journal of Teacher Education*, 41(3), 39–54.
3. Nurzhanova, L. (2021). Group learning practices in Kazakhstani secondary schools. *Kazakhstan Journal of Modern Education*, 2(4), 17–25.
4. Slavin, R. E. (2014). Cooperative learning and academic achievement: Why does group work work? *Anales de Psicología*, 30(3), 785–791.
5. Sarsenbayeva, M. (2022). Enhancing student engagement through peer collaboration. *Pedagogical Perspectives*, 5(1), 44–51.

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Абдушева Маншук Мендыбаевна

учитель русского языка и литературы

КГУ «Школа-гимназия №38»

п.Отеген батыра, Илийский район, Алматинская область

Аннотация. В статье рассматривается важность и актуальность развития навыков читательской грамотности на уроках русского языка и литературы. Описание включает анализ теоретических и практических аспектов формирования читательской грамотности, а также методы, которые могут быть использованы для повышения уровня понимания и интерпретации текста у школьников. Внимание уделяется значению критического мышления, работы с различными типами текстов, проектной деятельности, а также межпредметным связям. Приводятся результаты, которые можно ожидать от применения указанных методов, включая улучшение аналитических и аргументативных навыков, а также развитие ценностных ориентиров и культурного восприятия учащихся. Автор подчеркивает важность читательской грамотности как основы для успешного образования и личностного роста школьников.

Ключевые слова: читательская грамотность, методы развития, уроки русского языка, литература, критическое мышление, интерпретация текста, межпредметные связи, аналитические навыки, аргументация, личностное развитие

Развитие навыков читательской грамотности на уроках русского языка и литературы является одной из важнейших задач современного образования. В условиях информационного общества умение работать с текстом стало одной из ключевых компетенций. Читательская грамотность включает не только механическое прочтение, но и способность понимать, анализировать и интерпретировать текст. Это важно как для усвоения учебного материала, так и для успешного функционирования в обществе, где ежедневно приходится сталкиваться с различными текстами: от новостей до инструкций и научных статей. С развитием технологий объем доступной информации значительно возрос. Важно, чтобы школьники не только умели читать, но и эффективно работать с большим потоком информации. Для этого необходимы навыки быстрого выделения главной мысли, оценки достоверности источников и умения различать факты от мнений.

Читательская грамотность включает в себя навыки критического восприятия текста. Это особенно актуально в эпоху фейковых новостей, манипулятивных материалов и популистских заявлений. Умение читать с пониманием и критически осмысливать прочитанное помогает учащимся формировать осознанное отношение к получаемой информации. Читательская грамотность тесно связана с другими видами грамотности: математической, медиаграмотностью, а также с развитием речи и письменных навыков. На уроках русского языка и литературы школьники учат не только грамотно писать и говорить, но и строить логические связи, использовать широкий словарный запас, что улучшает их общее когнитивное развитие. Важным аспектом развития читательской грамотности является знакомство с отечественной литературой, изучение классических произведений и их осмысление. Это способствует формированию у школьников чувства национальной и

культурной идентичности, понимания исторических процессов, традиций и ценностей своего народа [1].

Читательская грамотность является важной компонентой общей образовательной и когнитивной компетенции, что подчеркивают работы отечественных и зарубежных авторов. Одним из наиболее известных исследователей в этой области является А.Я.Воронова, которая в своих трудах акцентирует внимание на формировании способности к глубокому осмыслению текста и различению смысловых слоев произведения. Воронова выделяет несколько ключевых компонентов читательской грамотности: *технические навыки чтения* (скорость, точность, беглость); *навыки аналитического и интерпретативного восприятия текста* (способность анализировать, обобщать и делать выводы); *метакогнитивные навыки* (умение осознавать свои мысли и стратегии чтения) [4].

Работы Л.Я.Гальперина также подчеркивают важность формирования умения работать с текстом, особенно в условиях перегруженности информацией. Гальперин делает акцент на необходимости развития у школьников способности к рефлексивному и критическому чтению, умения отделять факты от интерпретаций, а также вовлекать учащихся в осмысленное обсуждение прочитанного [2].

Одним из важнейших аспектов читательской грамотности является развитие критического мышления, что активно обсуждается в современных исследованиях. Исследования, например, И.А.Куликовой, показывают, что на уроках русского языка и литературы важно не только учить детей читать, но и учить их анализировать и оценивать прочитанное. Это особенно важно в условиях информационной эпохи, когда необходимо различать правду и манипуляции, факты и мнения [3].

Ю.Н.Орлов в своих исследованиях подчеркивает важность критической читательской практики в обучении. Ключевыми задачами для учителей становятся умение «читать между строк», разбираться в подтекстах и намерениях автора, выявлять логику аргументации и строить собственную оценку произведений [10].

Современные исследования педагогов, таких как М.Е.Левин, подчеркивают важность использования интерактивных технологий для повышения эффективности преподавания. Использование цифровых технологий, мультимедийных ресурсов, интернет-источников помогает разнообразить учебный процесс и привнести новые формы взаимодействия с текстами. Это позволяет учащимся работать с различными жанрами и видами текстов (от художественных произведений до научных и информационных материалов), а также развивает их способности к мультимодальному восприятию информации [6].

Другой важный аспект, отмечаемый в исследованиях Н.А.Кашириной и О.Е.Шевченко, заключается в применении инклюзивного подхода и учете индивидуальных особенностей обучающихся при организации уроков. Этот подход подразумевает дифференциацию задач и методов работы с текстами в зависимости от уровня подготовки учеников [5].

На уроках русского языка и литературы можно использовать разнообразные методики для развития навыков читательской грамотности. Это могут быть:

- Чтение с анализом: работа с текстами различной сложности, вопросы для осмысления, задания на интерпретацию.
- Развитие метакогнитивных навыков: умение осознавать свои мысли, вопросы и стратегии, используемые при чтении.
- Использование разных жанров: художественная литература, публицистика, научные тексты.
- Обсуждения и дискуссии: активизация понимания и осмысления, прочитанного через коллективные беседы [8].

Методы развития читательской грамотности на уроках русского языка и литературы играют ключевую роль в формировании у школьников умения не только читать, но и осмысленно воспринимать, анализировать и интерпретировать текст. Современные педагогические подходы включают в себя разнообразные методики, которые помогают

учащимся развивать навыки критического и рефлексивного чтения. Рассмотрим основные методы и подходы, используемые для повышения читательской грамотности.

Таблица – I Методы, используемые для повышения читательской грамотности

Метод анализа текста	Метод анализа текста является одним из наиболее традиционных и эффективных в преподавании литературы. Он включает в себя разбор текста с целью выделения основных тем, идей, конфликтов, мотивов, а также изучения структуры произведения. В рамках этого метода ученики учат: -Выделять основную мысль текста. -Идентифицировать темы и мотивы. -Понимать особенности стиля автора. -Анализировать характеры персонажей и их развитие. Этот метод помогает учащимся научиться углубленно понимать произведения, осознавать их структурные и тематические особенности.
Метод проблемного обучения	Проблемное обучение включает в себя задавание учащимся вопросов, на которые нет готовых ответов. Этот метод способствует развитию у школьников навыков критического мышления и самостоятельного поиска решений. В процессе чтения учитель предлагает ученикам: -Вопросы для обсуждения, которые побуждают их к анализу текста. -Проблемы, которые требуют осмысления, интерпретации или поиска разных точек зрения. Это активизирует познавательную деятельность учащихся, помогает им выявлять связи между текстом и реальной жизнью, а также формировать собственную позицию.
Метод чтения с выделением ключевых идей	Метод чтения с выделением ключевых идей помогает учащимся концентрироваться на главных аспектах текста и учит их различать главное от второстепенного. Этот метод включает: -Подчеркивание или выделение ключевых фраз и мыслей в тексте. -Составление аннотации или краткого пересказа. -Выделение цитат, которые наиболее полно выражают идеи произведения. Такой подход помогает школьникам научиться выделять важную информацию и глубже осмысливать текст.
Метод ассоциативного чтения	Метод ассоциативного чтения включает в себя создание связей между прочитанным текстом и личным опытом учащихся. Это способствует более глубокому восприятию произведения, так как учащиеся начинают соотносить прочитанное с собственными переживаниями, знаниями и наблюдениями. В процессе этого метода: -Составляются ассоциативные карты или схемы. -Производится сравнение текста с личным опытом, современными событиями и другими произведениями. -Метод помогает учащимся сделать чтение более личностным и значимым[9].

Результаты, которых можно достичь при развитии читательской грамотности на уроках русского языка и литературы, включают как когнитивные, так и личностные аспекты.

Успешная работа в этом направлении способствует глубокому пониманию текстов, развитию критического и творческого мышления, а также улучшению навыков коммуникации и самовыражения учащихся. Рассмотрим основные результаты, которые можно ожидать при эффективном применении методов для развития читательской грамотности.

Один из основных результатов — это способность учащихся глубже и более осознанно воспринимать литературные произведения. Это включает: *выделение и анализ ключевых идей, тем, мотивов и конфликта произведения; понимание подтекста и символических элементов текста; умение интерпретировать авторские намерения и соотносить их с историческим или культурным контекстом; учащиеся, развивающие навыки читательской грамотности, становятся способными не только пересказать содержание текста, но и объяснить его более глубокие смыслы, сопоставлять с другими произведениями, а также выражать свою собственную точку зрения по поводу прочитанного.*

Читательская грамотность способствует развитию критического подхода к информации. Ребенок учится анализировать и оценивать достоверность прочитанного, различать факты и мнения, воспринимать различные точки зрения, оценивать логичность аргументации и способности автора к убеждению, развивать способности к самостоятельному суждению, что особенно важно в современном мире, полном информации и манипуляций. Это помогает ученикам не только разбираться в художественных текстах, но и критически воспринимать новости, научные статьи и другие виды информации, что является неотъемлемой частью образовательного процесса.

Развитие читательской грамотности помогает учащимся устанавливать связи между текстами и различными областями знаний. Ребенок научится интегрировать знания из истории, философии, искусства и других дисциплин при чтении литературных произведений.

Также, работа с литературными текстами способствует развитию эмоционального отклика учащихся, а также формирования у них ценностных ориентаций. Учащиеся начинают лучше понимать чувства и мотивацию героев, что помогает им выстраивать более осознанные отношения с окружающими. Литературные произведения часто ставят перед читателем важные вопросы о добре и зле, справедливости и мести, любви и ненависти. Чтение таких произведений способствует личностному росту, помогает школьникам осмысливать собственные ценности и ориентиры.

Читательская грамотность способствует формированию навыков самостоятельной работы с текстами. Учащиеся учат не только читать и понимать, но и искать дополнительную информацию, исследовать контекст произведений. Работа с дополнительными источниками информации, например, критическими статьями или исследованиями, позволяет учащимся углубить знания о произведении и улучшить аналитические навыки. Кроме того, учащиеся начинают самостоятельно ставить вопросы, размышлять о возможных трактовках текста, развивая способность к самостоятельному исследованию [7].

Когда учащиеся начинают понимать, насколько важно и интересно работать с текстами, это вызывает у них положительное отношение к чтению. Ребенок может не только с интересом читать произведения в школьной программе, но и расширять свой кругозор, обращаясь к дополнительным источникам. Это также способствует развитию самообразования, поскольку учащиеся начинают самостоятельно выбирать книги для чтения, расширяя свои знания и интересы.

Заключение. Развитие читательской грамотности на уроках русского языка и литературы является одной из важнейших образовательных задач, направленных на формирование у школьников навыков глубокого и осмысленного восприятия текста. Читательская грамотность включает в себя не только умение правильно читать и интерпретировать текст, но и развитие критического, аналитического и творческого мышления, способности к самостоятельной работе и аргументации. Эти навыки необходимы для успешного обучения, личностного роста и полноценного участия в информационном и культурном обществе. Методы, используемые для развития читательской грамотности, включают анализ текста, обсуждения, проектную деятельность, работу с различными видами

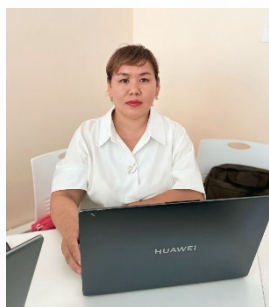
текстов и межпредметные связи. Все эти подходы способствуют углубленному пониманию произведений, развитию навыков аргументации и критического мышления, а также помогают учащимся осознавать связь литературы с историческим, культурным и философским контекстом. Ожидаемые результаты включают повышение уровня понимания текстов, развитие навыков самостоятельной работы и аргументации, а также более осознанное восприятие культуры и истории. Помимо этого, учащиеся учат воспринимать тексты с разных точек зрения, а также формируют личные ценностные ориентиры, что оказывает большое влияние на их личностное развитие.

Таким образом, развитие читательской грамотности на уроках русского языка и литературы имеет не только образовательную, но и воспитательную функцию, являясь основой для формирования целеустремленных, критически мыслящих и культурно осведомленных граждан, готовых к активному участию в обществе.

Использованная литература

1. Воронова, А. Я. Читательская грамотность: теория и практика / А. Я. Воронова. — М.: Просвещение, 2017. — 250 с.
2. Гальперина, Л. Я. Как развивать читательскую грамотность в условиях современной школы / Л. Я. Гальперина. — СПб.: Речь, 2015. — 180 с.
3. Куликова, И. А. Критическое мышление на уроках литературы / И. А. Куликова. — М.: Академия, 2020. — 220 с.
4. Орлов, Ю. Н. Методика преподавания литературы: от текста к смыслу / Ю. Н. Орлов. — М.: Просвещение, 2016. — 180 с.
5. Каширина, Н. А., Шевченко, О. Е. Инклюзивные методы обучения в литературе и языке / Н. А. Каширина, О. Е. Шевченко. — Ростов-на-Дону : Феникс, 2018. — 210 с.
6. Левин, М. Е. Интерактивные технологии в обучении литературе и языку / М. Е. Левин. — СПб.: Драфа, 2019. — 195 с.
7. Веракса, Н. А., Ключникова, Е. Н. Дидактика и методика преподавания русского языка и литературы / Н. А. Веракса, Е. Н. Ключникова. — М.: Издательство Академия, 2017. — 330 с.
8. Гарсцен, Е. Л. Читательская грамотность в условиях новой образовательной парадигмы / Е. Л. Гарсцен. — Новосибирск : Наука, 2020. — 250 с.
9. Шульга, И. Н. Развитие навыков критического чтения у школьников / И. Н. Шульга. — М.: Научный мир, 2021. — 220 с.
10. Орлова, Е. В. Методы и подходы в обучении литературному чтению и грамотности / Е. В. Орлова. — Казань : Казанский университет, 2022. — 240 с.

GAMIFICATION IN PRIMARY EDUCATION: BENEFITS AND CHALLENGES

Кодасова Айнур Елақыновна

Алматы облысы, Талғар ауданы

«№ 46 жалпы білім беретін орта мектеп» КММ

ағылшын тілі мұғалімі

Abstract: Gamification, or the use of game elements in non-game contexts, has gained significant attention in modern educational practices. In primary education, it serves as a motivational and instructional tool to engage young learners in active and meaningful learning experiences. This article examines the pedagogical foundations of gamification, its application in primary school classrooms, and the resulting benefits and challenges. The research employs qualitative analysis, teacher interviews, and classroom case studies to evaluate gamification strategies such as point systems, badges, leaderboards, and educational games. Results indicate that gamification increases student

motivation, participation, and knowledge retention. It fosters collaboration, healthy competition, and problem-solving skills. However, challenges include overemphasis on rewards, risk of superficial learning, and increased preparation time for teachers. The article provides practical recommendations for implementing gamification effectively while maintaining educational depth and inclusiveness. The findings suggest that with thoughtful design, gamification can be a powerful addition to primary education pedagogy.

Аннотация: Геймификация, или использование игровых элементов в неигровых контекстах, получила значительное внимание в современной образовательной практике. В начальном образовании она выступает как мотивационный и методический инструмент, позволяющий вовлечь младших школьников в активный и осмысленный учебный процесс. В статье рассматриваются педагогические основы геймификации, её применение в начальных классах, а также выявленные преимущества и проблемы. В исследовании использованы качественный анализ, интервью с учителями и кейс-стади из школьной практики для оценки стратегий геймификации, таких как системы баллов, значки, таблицы лидеров и образовательные игры. Результаты показывают, что геймификация повышает мотивацию учеников, их участие и удержание знаний. Она способствует сотрудничеству, здоровой конкуренции и развитию навыков решения проблем. Однако среди сложностей отмечаются чрезмерный акцент на вознаграждениях, риск поверхностного усвоения материала и увеличение времени подготовки для учителей. В статье представлены практические рекомендации по эффективному внедрению геймификации при сохранении глубины и инклюзивности обучения. Выводы исследования показывают, что при продуманном подходе геймификация может стать мощным дополнением к педагогике начального образования.

Аңдатпа: Геймификация немесе ойын элементтерін ойыннан тыс контексттерде пайдалану қазіргі білім беру тәжірибесінде айтарлықтай назарға ие болды. Бастауыш білім беру саласында ол бастауыш сынып оқушыларын белсенді әрі мағыналы оқу үдерісіне тартатын мотивациялық және әдістемелік құрал ретінде қолданылады. Мақалада геймификацияның педагогикалық негіздері, оның бастауыш мектептегі қолданылуы және туындайтын артықшылықтары мен қиындықтары қарастырылады. Зерттеуде сапалық талдау, мұғалімдермен сұхбат және мектептегі кейс-стади әдістері қолданылып, балл жүйелері, жетондар, көшбасшылар тақталары және білім беру ойындары сияқты геймификация стратегиялары бағаланды. Нәтижелер геймификацияның оқушылардың мотивациясын, қатысуын және білімді есте сақтауын арттыратынын көрсетті. Ол ынтымақтастықты, салауатты бәсекелестікті және мәселе шешу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Дегенмен, қиындықтар қатарында марапаттарға шамадан тыс мән беру, білімді үстірт меңгеру қаупі және мұғалімдер үшін дайындық уақытының артуы бар. Мақалада геймификацияны тиімді енгізу бойынша білімнің тереңдігі мен инклюзивтілігін сақтай отырып, практикалық ұсыныстар беріледі. Зерттеу нәтижелері ойластырылған дизайн жағдайында геймификация бастауыш білім беру педагогикасының қуатты құралы бола алатынын көрсетеді.

Keywords: gamification, primary education, motivation, educational games, classroom engagement, learner-centered approach, digital tools, teaching strategies

Ключевые слова: геймификация, начальное образование, мотивация, образовательные игры, вовлечённость в классе, личностно-ориентированный подход, цифровые инструменты, стратегии преподавания

Түйінді сөздер: геймификация, бастауыш білім беру, мотивация, білім беру ойындары, сыныптағы белсенділік, тұлғаға бағытталған тәсіл, цифрлық құралдар, оқыту стратегиялары

1. Introduction

Engaging young learners in the classroom remains a major goal for educators worldwide. Traditional instructional methods may not always capture students' attention, especially in the digital age. Gamification—the incorporation of game-like elements into learning—has emerged as a popular strategy to increase motivation and participation. In primary education, where students are at a formative stage of cognitive and emotional development, gamification offers interactive and

enjoyable pathways for learning. This article explores how gamification is used in primary school settings and analyzes its effects on learning outcomes, student behavior, and teacher practices.

2. Main Body

2.1 Theoretical Background of Gamification

Gamification is rooted in constructivist and behaviorist learning theories. While behaviorism emphasizes reinforcement (rewards, feedback), constructivism highlights learner interaction and self-discovery. Game mechanics—like levels, challenges, and achievements—can help create a positive learning environment by meeting students' psychological needs for autonomy, competence, and relatedness.

2.2 Common Gamification Strategies

- Points and Badges: Earned through task completion or good behavior, encouraging consistent effort.
- Leaderboards: Foster competition and recognition but should be used sensitively to avoid demotivation.
- Narrative-Based Learning: Embedding content into storylines increases immersion.
- Educational Games: Online or board games tailored to specific subjects (e.g., math games, spelling challenges).

2.3 Benefits of Gamification

- Motivation: Immediate feedback and rewards enhance intrinsic and extrinsic motivation.
- Engagement: Active involvement in tasks leads to better concentration and time-on-task.
- Social Skills: Group games promote cooperation, communication, and peer support.
- Cognitive Development: Gamified activities support problem-solving, memory, and decision-making.

2.4 Challenges and Limitations

- Over-reliance on External Rewards: Can shift focus from learning to point-earning.
- Time and Resource Intensive: Game-based lesson planning requires creativity and preparation.
- Equity Concerns: Not all students have equal access to digital devices or gaming skills.
- Teacher Readiness: Some educators lack training or confidence in gamification techniques.

2.5 Case Study: Class 3B in Nur-Sultan

In a pilot project at School No. 35 in Nur-Sultan, gamified reading sessions were introduced using a point system and storytelling quests. Students showed increased reading comprehension and classroom participation. Teachers reported more positive behavior and enthusiasm, though noted the need for balanced competition and curriculum alignment.

3. Conclusion Gamification holds significant potential for enhancing primary education. When thoughtfully implemented, it fosters student motivation, collaboration, and deeper learning. However, it must be aligned with pedagogical goals to avoid superficial engagement. Teachers should receive support and training to design inclusive and meaningful gamified experiences. Ultimately, gamification is not a replacement for sound pedagogy but a complementary tool that, when used effectively, can transform young learners' classroom experience.

4. References

1. Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From game design elements to gamefulness: Defining “gamification”. Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference, 9–15.
2. Hamari, J., Koivisto, J., & Sarsa, H. (2014). Does gamification work? A literature review of empirical studies. Proceedings of the 47th Hawaii International Conference on System Sciences, 3025–3034.
3. Alimbekova, M. (2020). Gamification in Kazakh primary schools: Teacher perspectives. Kazakhstan Journal of Pedagogy, 4(2), 41–48.
4. Kapp, K. M. (2012). The Gamification of Learning and Instruction: Game-based Methods and Strategies for Training and Education. Pfeiffer.

5. Zholdasbekova, S. (2021). Interactive approaches in early education: The rise of game-based learning. *Kazakh Educational Research Review*, 3(7), 55–62.

ӘДЕБИЕТ ПЕН ТАРИХТЫ БАЙЛАНЫСТЫРА ОТЫРЫП, МӘТІНДІ ТҮСІНУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ

Абдуназарова Перизат Бердыназаровна

Алматы облысы, Алатау қаласы, Қоянқұс ықшамауданы

«№14 орта мектеп» КММ

қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – оқушылардың сыни ойлауын қалыптастырып, оларды шығармашылықпен жұмыс жасауға үйрету. Осы мақсатқа жету жолдарының бірі – әдебиет пен тарих пәндерін байланыстыра оқыту арқылы мәтінді түсіну дағдыларын дамыту. Бұл тәсіл тек пәндік білімді тереңдетіп қоймай, оқушының ұлттық сана-сезімін, тарихи танымын да қалыптастырады [1;28].

Қоғамдық-гуманитарлық пәндерді интеграциялау арқылы оқушының сын тұрғысынан ойлау қабілетін, мәтінмен жұмыс істеу машығын жетілдіру — заманауи білім берудің өзекті мәселелерінің бірі. Әдеби шығарманы тарихи тұрғыда талдай отырып, оқушы мазмұн мен мәнді ажырата білуге, авторлық идеяны түсінуге, өмірмен байланыстыра отырып талдау жасауға үйренеді. Бұл – білімді жай меңгеру емес, оны өмірде қолдануға дағдыландырудың жолы [1;29].

Әдебиет пен тарих пәндерін байланыстыра отырып, оқушылардың көркем мәтінді түсіну, талдау және бағалау дағдыларын дамыту жолдарын қарастыру.[1;29].

Жұмыстың міндеттері:

1. Әдебиет пен тарих арасындағы пәндік байланысты анықтау;
2. Мәтінді тарихи-көркемдік тұрғыдан талдаудың тиімді әдістерін ұсыну;
3. Мәтінді түсіну және талдау дағдыларын қалыптастыратын тапсырмалар мен жұмыс түрлерін әзірлеу;
4. Пәнаралық байланысты жүзеге асыру арқылы оқушылардың танымдық белсенділігі мен шығармашылық қабілеттерін арттыру жолдарын негіздеу 1;30.

Күтілетін нәтиже:

1. Оқушы – ойлы оқырманға айналады
 2. Мәтін – тек сөз емес, мағына әлемі ретінде қабылданады
- Тарихи оқиғаға негізделген әдеби мәтінді түсіну арқылы оқушы мәтіннің терең деңгейіне еніп, авторлық позицияны, қоғамдық контексті және мәдени реңкті тани бастайды.

3. Сыни ойлау мен сұрақ қою мәдениеті дамиды.

“Неге автор дәл осылай жазды?”, “Бұл оқиға қай тарихи кезеңге қатысты?”, “Бұл кейіпкердің тағдыры неге осылай шешілді?” деген талдамалы сұрақтар арқылы оқушы пікір білдіру дағдысын жетілдіреді.

4. Өткеннен сабақ алып, бүгінгіге ой жүгіртеді.

Әдебиет пен тарихтың сабақтастығын сезінген оқушы тарихи санасы оянған, ұлттық болмысын түсінген тұлға болып қалыптасады.

5. Шығармашылық қабілет артады

Мұндай тәсілмен білім алған оқушылар көркем эссе, тарихи әңгіме, кейіпкер күнделігі сияқты шығармашылық жұмыстарға ынталы болады. Мәтінмен жұмыс енді тек түсіну ғана емес, жасампаздыққа жетелейтін процесске айналады.

Әдебиет пен тарих пәндерін өзара байланыста оқыту – оқушылардың танымдық қабілетін арттырып, мәтінді терең түсінуіне, тарихи сана-сезімінің қалыптасуына жол ашады. Бұл бағыттағы жұмыс – білім мазмұнын тереңдетумен қатар, оқушыны шығармашылыққа,

сын тұрғысынан ойлауға, ұлттық құндылықтарды бағалауға тәрбиелейді. Сол себепті, осы тақырып аясында жүргізілетін зерттеу жұмысы – қазіргі білім беру талабына сай, өзекті әрі қажетті бағыттардың бірі болып табылады.

Әдебиет пен тарихтың өзара байланысы. Әдебиет пен тарих – бір-бірімен тығыз байланысты екі ғылым саласы. Тарих – өткен оқиғалардың шежіресі болса, әдебиет – сол оқиғалардың көркемдік бейнесі. Әдебиет тарихи деректерді негізге ала отырып, белгілі бір дәуірдің тынысын, сол уақыттағы адамдардың дүниетанымын, мінез-құлқын, қоғамдағы жағдайды көркем тілмен жеткізеді. Ал, тарих ғылымы әдеби шығармаларды қосымша дереккөз ретінде пайдаланып, тарихи құбылыстарды тереңірек зерттей алады. Мысалы, қазақ әдебиетінде Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясы арқылы ХІХ ғасырдың екінші жартысындағы қазақ қоғамының әлеуметтік, саяси және рухани жағдайы кеңінен бейнеленеді. Бұл шығармада Абай Құнанбайұлының өмірі мен қызметі ғана емес, сол заманның билік құрылымы, салт-дәстүрлері, таптық күресі мен ұлттық болмысы көркем тілмен суреттеледі. Осы тұрғыдан алғанда, роман тарихи оқиғалар мен құбылыстарды бейнелеуде маңызды рөл атқарады.[2; 29].

Сонымен қатар, тарихи жырлар мен дастандар – әдебиеттің тарихи дерек көзі ретіндегі рөлін айқын көрсететін жанрлар. «Ел айырылған», «Ақтабан шұбырынды», «Қобыланды батыр» сияқты жырлар халықтың басынан өткен қиын-қыстау кезеңдерін баяндайды. Бұл шығармаларда тарих шежіресі ауыз әдебиеті арқылы сақталып, ұрпақтан ұрпаққа жеткен.[2;58].

Тарихи оқиғалар әдебиетке шабыт берсе, әдебиет сол оқиғаларға баға беріп, халықтың көзқарасын білдіреді. Мысалы, 1930–1950 жылдардағы саяси қуғын-сүргін әдебиетте түрлі формада көрініс тапты. І.Жансүгіров, Б.Майлин, С.Сейфуллин шығармаларында сол дәуірдің ащы шындығы көркемдік құралдармен жеткізілді. Бұл – әдебиеттің тарихи сананы қалыптастырудағы рөлінің дәлелі [2; 67]. Тарихшылар көркем шығармаларды дерек ретінде пайдалану арқылы халықтың тұрмысын, дүниетанымын, ұстанымдарын зерттейді. Әдебиеттегі тарихи кейіпкерлердің бейнесі, тілдік ерекшеліктер мен оқиға желісі – тарихи танымды кеңейте түсетін маңызды мәліметтер көзі [2, 83].

Шығармалардағы тарихи оқиғалардағы деректердің әдеби мәтінге әсері. Әдеби шығармаларда тарихи оқиғалар мен кезеңдер авторлардың идеялық тұжырымдамаларын қалыптастыруға, кейіпкерлер бейнесін жасауға және көркемдік құрылымын дамытуға әсер етеді. Мысалы, Бауыржан Момышұлының шығармаларында Ұлы Отан соғысы кезіндегі тарихи оқиғалар мен жеке тәжірибесі көркем тілмен суреттеледі. Атап айтқанда:

1. Бауыржан Момышұлының шығармашылығы - соғыс жылдарындағы күнделіктері мен естеліктерінде тарихи оқиғаларды көркем тілмен жеткізеді.

2. Зейнолла Қабдоловтың «Менің Әуезовім» роман-эссесі - бұл шығармада Мұхтар Әуезовтің өмірі мен заманының тарихи контексті көркемдік тұрғыдан бейнеленген.

3. Әбіш Кекілбайұлының шығармалары - «Үркер» және «Елең-алаң» романдарында тарихи деректер мен оқиғалар көркемдік шындықпен үйлесімді түрде берілген [3, 210].

Әдеби шығармалардағы тарихи контекст.

Әдеби шығармаларда тарихи контекст автордың идеяларын жеткізуде маңызды рөл атқарады. Мысалы, Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясында ХІХ ғасырдың соңы мен ХХ ғасырдың басындағы қазақ қоғамының әлеуметтік-тарихи жағдайы көркемдік тұрғыдан бейнеленген. Бұл шығармада тарихи оқиғалар мен тұлғалар арқылы қазақ халқының ұлттық санасының қалыптасуы суреттеледі [4,78].

Тарихи оқиғалардың кейіпкерлер бейнесіне әсері

Тарихи оқиғалар кейіпкерлердің мінез-құлқы мен әрекеттеріне тікелей әсер етеді. Мысалы, Ілияс Есенберлиннің «Көшпенділер» трилогиясында қазақ хандығының құрылуы мен дамуы кезеңіндегі тарихи тұлғалар мен оқиғалар арқылы кейіпкерлердің бейнесі ашылады. Бұл шығармада тарихи оқиғалар кейіпкерлердің шешім қабылдауына, олардың әрекеттеріне және тағдырына ықпал етеді [4,47].

Әдеби шығармаларда тарихи оқиғалар мен кезеңдер авторлардың идеялық тұжырымдамаларын қалыптастыруға, кейіпкерлер бейнесін жасауға және көркемдік

құрылымын дамытуға әсер етеді. Мысалы, Бауыржан Момышұлының шығармаларында Ұлы Отан соғысы кезіндегі тарихи оқиғалар мен жеке тәжірибесі көркем тілмен суреттеледі [4,49].

Әдебиет пен тарих – ұлттың рухани өзегін құрайтын екі іргелі сала. Әдеби мәтіндерде тарихи оқиғалардың көркем тілмен берілуі арқылы оқушылар тек көркем туындыны оқып қана қоймай, сол кезеңнің қоғамдық, саяси, мәдени ахуалын да меңгере алады. Бұл оқушының дүниетанымын кеңейтеді, тарихи сана мен ұлттық құндылықтарға құрмет сезімін қалыптастырады [5, 55]

Мәтінді түсіну дағдыларын дамытуда әдебиет пен тарихты байланыстыра оқыту – тиімді тәсіл. Себебі тарихи шындыққа негізделген көркем мәтіндер оқушының сыни ойлау қабілетін дамытып, мәтінді терең түсінуге, авторлық идеяны тануға, дерек пен көркем қиялдың аражігін ажырата білуге жетелейді. Сонымен қатар, бұл тәсіл пәнаралық байланысты жүзеге асырып, білім беруді мазмұнды әрі өмірлік жағдаяттармен байланысты етеді [5,56]

Әдебиет – жүректің сөзі, тарих – уақыттың ізі. Бұл екеуінің тоғысқан тұсы – шындық пен шабыттың тораптары. Біз әдеби шығарма арқылы тек оқиғаны ғана емес, сол дәуірдің тынысын, адамның жан арпалысын, қоғамның үнін естиміз. Ал тарих – бұл сол оқиғаның діңгегі, тағдырлар шеруінің ізі [5;56].

Мәтінді түсіну дегеніміз – тек сөзді тану емес, сол сөздің астарындағы өмірді ұғыну. Егер оқушы Абайдың бір шумағынан сол ғасырдағы рухани күресті, немесе Әуезовтің бір сөйлемінен халықтың мұңын сезе алса – демек, әдебиет пен тарих үндестігі өз миссиясын орындап тұр [5;57].

Бүгінгі оқушы – ертеңгі тарих жасаушы. Сол себепті әдебиет пен тарихты қатар ұсыну – оның ойлау өрісін кеңейтіп, рухани иммунитетін нығайтады. Бұл тек білім беру емес – бұл тұлға қалыптастыру.[5;58]

Сондықтан, болашақтағы оқырман тек оқиғаны емес, оның артында тұрған тағдырды да оқи алатын деңгейге жетуі керек. Бұл — әдебиет пен тарихты біріктіре отырып, мәтінді тереңнен ұғыну арқылы ғана мүмкін болады.[5;58]

Оқушы – ойлы оқырманға айналады. Әдеби және тарихи мәтіндерді қатар талдау арқылы оқушы көркем бейне мен тарихи шындықтың арасын ажырата алатын қабілетке ие болады. Ол енді жай оқырман емес – идеяны ұғатын, астарды аңғаратын зерттеуші тұлға. Мәтін – тек сөз емес, мағына әлемі ретінде қабылданады. Тарихи оқиғаға негізделген әдеби мәтінді түсіну арқылы оқушы мәтіннің терең деңгейіне еніп, авторлық позицияны, қоғамдық контексті және мәдени реңкті тани бастайды. Сыни ойлау мен сұрақ қою мәдениеті дамиды

“Неге автор дәл осылай жазды?”, “Бұл оқиға қай тарихи кезеңге қатысты?”, “Бұл кейіпкердің тағдыры неге осылай шешілді?” деген талдамалы сұрақтар арқылы оқушы пікір білдіру дағдысын жетілдіреді.

Әдебиет пен тарих – ұлттың рухани өзегі. Тарихи шындыққа негізделген көркем мәтіндер оқушыны тек мәтінді түсінуге емес, сол кезеңнің саяси, мәдени контекстін тануға жетелейді. Бұл тәсіл оқушының сыни ойлау қабілетін дамытып, әдебиет пен тарихты өмірмен байланыстыра білуге мүмкіндік береді. Мәтінді түсіну – тек сөзді оқу емес, сол сөздің артындағы болмысты сезіну. Егер оқушы Әуезовтің бір сөйлемінен халықтың мұңын көре алса – онда әдебиет пен тарихтың үндестігі өз мақсатына жеткені.

Бүгінгі оқушы – ертеңгі тарих жасаушы. Сондықтан әдебиет пен тарихты қатар оқыту – тұлға тәрбиелеудің ең тиімді жолы.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Көшімбаев А. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі. Алматы: Мектеп баспасы, 1969.
2. Бейсенбаева А.А. Пәнаралық байланыс негізінде оқу процесін ұйымдастыру. Алматы, 1995.
3. Мұсабеков О. Пәнаралық байланысты жүзеге асыру. Қазақстан мектебі, №50, 2008.
4. Қазақ әдебиетін оқыту әдістері. Zharar.kz. <https://zharar.kz/id/20063>
5. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі. Ulakat.com. <https://ulakat.com/2020/05/26/қазақ-әдебиетін-оқыту-әдістемесі/>

РОЛЬ СЕМЬИ И СООБЩЕСТВА В РАЗВИТИИ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ

Елеуова Лаура Гайдаровна

учитель русского языка и литературы

КГУ «Школы-гимназии № 38»

с. Отеген батыра, Илийский район, Алматинская область

Аннотация. Статья рассматривается значимость семьи и сообщества в формировании читательской грамотности у детей. Анализируются основные аспекты взаимодействия родителей, образовательных учреждений и местных сообществ, направленные на развитие навыков чтения и понимания текста. Обосновывается важность семейного чтения, поддержки родителей, а также участия местных сообществ в создании благоприятной среды для формирования читательских навыков.

Ключевые слова: читательская грамотность, семья, сообщество, развитие навыков чтения, семейное чтение, библиотеки, образовательные учреждения, культурные инициативы, читательская культура, взаимодействие семьи и сообщества.

В современном мире читательская грамотность является одним из ключевых навыков, необходимых для успешного обучения, профессионального роста и повседневной жизни. Она определяет способность человека понимать, интерпретировать и критически анализировать информацию из различных источников. Уровень читательской грамотности закладывается в детском возрасте, и семья, а также местное сообщество, играют в этом процессе решающую роль.

Несмотря на то, что образовательные учреждения активно занимаются развитием читательской грамотности, исследования показывают, что влияние семьи и окружающего социального контекста зачастую оказывается более значимым. Родители задают ребенку первые читательские привычки, формируют отношение к чтению, а сообщество обеспечивает культурную и информационную среду, в которой эти навыки могут развиваться. Кроме того, в условиях цифровизации и роста объемов информации, навык критического анализа текста становится особенно важным. Однако многие дети и подростки сталкиваются с трудностями в восприятии текстовой информации, что затрудняет их успех в учебе и социальной адаптации. Читательская грамотность является одной из ключевых компетенций, определяющих успех человека в современном обществе. Она не только закладывает основу для дальнейшего обучения, но и способствует развитию критического мышления, аналитических способностей и расширению кругозора.

Несмотря на активное участие образовательных учреждений в формировании читательской грамотности, роль семьи и сообщества остается решающей. Семья создает первую среду, в которой ребенок учится взаимодействовать с текстом, понимать его значение и развивать интерес к чтению. Сообщество, в свою очередь, формирует культурный и социальный контекст, в котором эти навыки применяются. Цель данной статьи – определить значимость взаимодействия семьи и сообщества в развитии читательской грамотности, а также предложить рекомендации для их эффективного участия в этом процессе.

Семья играет ключевую роль в формировании читательских навыков и грамотности ребенка, так как именно в домашней среде ребенок впервые сталкивается с книгами, текстами и культурой чтения. Родители, как первые наставники, задают тон и отношение к чтению, влияя на мотивацию, интерес и успехи ребенка в этой области.

Таблица - 1 Роль семьи в развитии читательской грамотности

Семейное чтение как основа ранней грамотности	Чтение книг родителями детям с раннего возраста является одним из важнейших факторов формирования читательских навыков. Семейное чтение способствует:
--	---

	-Развитию словарного запаса; -Пониманию структуры текста; Формированию эмоциональной связи с книгами
Личный пример родителей	Родители, которые сами читают и демонстрируют интерес к литературе, формируют у ребенка положительное отношение к чтению. Дети перенимают привычки и поведение взрослых, поэтому важно, чтобы чтение стало частью повседневной жизни семьи.
Поддержка в образовательном процессе	Родители играют важную роль в поддержке обучения ребенка: -Помощь в выполнении домашних заданий; -Обсуждение прочитанных текстов; Предоставление доступа к разнообразным материалам для чтения.
Создание среды, стимулирующей чтение	Доступ к книгам, журналам, газетам и другим текстам в домашней обстановке помогает ребенку привыкнуть к постоянному взаимодействию с печатным словом.

Родители играют важную роль в сопровождении школьного обучения ребенка. Они помогают с выполнением заданий, связанных с чтением, следят за прогрессом в освоении навыков чтения, предоставляют дополнительные материалы для расширения кругозора. Роль семьи в развитии читательской грамотности трудно переоценить. Родители формируют первые читательские привычки, создают благоприятную среду и мотивируют ребенка к чтению. Личный пример, семейное чтение и активное участие в образовательном процессе становятся основой для формирования у ребенка устойчивых навыков и любви к чтению, что впоследствии оказывает положительное влияние на его учебные достижения и личностное развитие. Сообщество также играет одну из основных ролей в формировании читательской грамотности, создавая условия для развития интереса к чтению, доступа к ресурсам и культурной среды, поддерживающей образование. Оно включает школы, библиотеки, культурные организации, местные инициативы и даже социальные группы, которые формируют социальный контекст для обучения детей навыкам чтения и понимания текста.

Таблица - 1 Роль сообщества в развитии читательской грамотности

Образовательные учреждения и библиотеки	Школы и библиотеки играют ключевую роль в предоставлении детям доступа к разнообразным материалам для чтения. Регулярные мероприятия, такие как книжные выставки, литературные вечера и читательские клубы, способствуют вовлечению детей в чтение.
Роль учителей и наставников	Учителя и другие образовательные работники служат важными проводниками в мир литературы, предлагая детям интересные и адаптированные к их уровню книги, а также обучая их навыкам работы с текстом.
Культурные и общественные инициативы	Участие местных сообществ в организации мероприятий, направленных на развитие читательской грамотности, имеет большое значение. Это могут быть: -Литературные марафоны; -Благотворительные акции по сбору книг для школ и семей;

	-Уличные чтения и театральные постановки по мотивам книг.
Влияние цифровых технологий	Современные сообщества активно используют цифровые ресурсы, такие как онлайн-библиотеки, мобильные приложения для чтения и образовательные платформы, которые помогают детям развивать читательские навыки в интерактивной форме

Сообщество оказывает существенное влияние на развитие читательской грамотности, предоставляя детям доступ к литературным ресурсам, культурным мероприятиям и поддерживающей среде. Взаимодействие школ, библиотек, культурных организаций и родителей позволяет создать устойчивую культуру чтения, мотивирующую детей к изучению текстов и развитию навыков критического мышления. Совместные усилия семьи и сообщества являются основой для успешного формирования читательских навыков, что, в свою очередь, способствует образовательному и личностному росту ребенка.

Совместными усилиями семьи и сообщества можно создать читательские программы. Эффективные программы развития грамотности могут быть организованы совместно школами, родителями и местными организациями. Например, «семейные дни чтения» или конкурсы на лучшее прочтение книги стимулируют интерес к литературе. Также, проведение лекций и семинаров для родителей о том, как лучше помогать ребенку в развитии читательской грамотности, играет важную роль. Совместные проекты, такие как литературные фестивали или акции «Читаем вместе», способствуют формированию позитивного отношения к чтению в семье и обществе.

Заключение. Читательская грамотность является основой успешного обучения, личностного развития и социальной адаптации в современном мире. Для ее формирования необходима слаженная работа всех участников образовательного процесса: семьи, школы и местного сообщества. Семья играет ключевую роль в развитии первых навыков чтения, формировании положительного отношения к литературе и создании благоприятной читательской среды. Родительский пример, совместное чтение и обсуждение книг, а также поддержка ребенка на этапах обучения способствуют формированию у него устойчивого интереса к чтению. Сообщество, в свою очередь, предоставляет доступ к образовательным ресурсам, организует культурные мероприятия и стимулирует вовлечение детей и их семей в читательскую культуру. Библиотеки, школы и местные инициативы создают среду, где чтение становится не только важным навыком, но и частью повседневной жизни. Эффективное развитие читательской грамотности возможно только при взаимодействии всех участников процесса. Совместные усилия родителей, педагогов и общественных организаций обеспечивают условия для формирования у ребенка навыков, необходимых для его успешного будущего. В современных условиях, когда чтение конкурирует с цифровыми технологиями и другими формами досуга, важно, чтобы семья и сообщество продолжали работать вместе, создавая для детей доступную, интересную и поддерживающую читательскую среду. Только так можно обеспечить высокий уровень читательской грамотности, способствуя интеллектуальному и культурному росту подрастающего поколения.

Использованная литература

1. Федеральный государственный образовательный стандарт начального общего образования. – М.: Просвещение, 2020.
2. Иванова А.А. «Семья как фактор развития читательской грамотности у младших школьников» // Начальная школа. – 2021. – № 4. – С. 45–50.
3. Соловьева О.В. «Роль библиотек в формировании читательской культуры детей» // Библиотековедение. – 2020. – № 6. – С. 22–28.
4. Фролова Е.Н. «Читательская грамотность: от раннего детства к школьной скамье» // Педагогика. – 2019. – № 3. – С. 34–39.

Этот текст может быть использован как основа статьи или тезисного доклада.

КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТ ПЕН КҮНДЕЛІКТІ ӨМІР МӘТІНДЕРІН САЛЫСТЫРУ

Сатаева Эльмира Исабековна

Алматы облысы, Іле ауданы, Өтеген батыр ауылы

«№38 мектеп-гимназия» КММ

қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші

Аннотация: Бұл мақалада көркем әдебиет пен күнделікті өмір мәтіндерінің жанрлық, тілдік, құрылымдық және мазмұндық ерекшеліктері салыстырмалы түрде талданады. Автор әр мәтін түрінің қоғамдағы қызметін, тілдік құралдар мен стильдік ерекшеліктерін нақты мысалдар арқылы көрсетіп, олардың оқырманға әсер ету тәсілдерін сипаттайды. Көркем әдебиеттің адам руханиятын байытатын, эстетикалық тәрбие беретін құндылықтары мен күнделікті мәтіндердің прагматикалық, ақпараттық қызметі жан-жақты сараланады. Мақалада Абай, Әуезов, Достоевский шығармаларынан алынған үзінділер мен күнделікті өмірдегі мәтін үлгілері (жарнама, хабарландыру, ескерту) салыстырылып, олардың құрылымы мен қабылдану ерекшелігі талқыланды. Зерттеу нәтижесінде бұл екі мәтін түрінің бір-бірін толықтыратыны және адам өмірінде маңызды рөл атқаратыны анық көрсетілген. Мақала қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдеріне, әдіскерлерге және тілдік-коммуникативтік дағдыларды дамытуға қызығушылық танытқан оқырмандарға арналған.

Кілт сөздер: *көркем әдебиет, күнделікті мәтіндер, мәтін түрлері, тілдік ерекшелік, стиль, құрылым, коммуникация, ақпараттық мәтін, эстетикалық тәрбие, салыстырмалы талдау, функционалдық мақсат.*

Әдебиет пен күнделікті өмірдің арасындағы айырмашылықтарды және ұқсастықтарды салыстыру адам болмысының күрделі әрі қызықты аспектілерін түсінуге мүмкіндік береді. Көркем әдебиет және күнделікті өмір мәтіндері – екеуі де коммуникация құралы болғанымен, олардың мақсаты, құрылымы, мазмұны мен тілі жағынан айтарлықтай ерекшеленеді. Дегенмен, олардың арасындағы өзара байланыс пен ұқсастықтар да жоқ емес. Көркем әдебиет пен күнделікті өмір мәтіндері бір-бірінен жанрлық, тілдік, құрылымдық және мазмұндық тұрғыдан ерекшеленеді. Көркем әдебиет – бұл адамның ішкі дүниесін терең зерттеп, сезімдер мен ойларды қозғайтын шығарма, ал күнделікті өмір мәтіндері нақты ақпарат беріп, адамдарды белгілі бір әрекетке бағыттайды. Бірақ, екі мәтін де өз орнында маңызды рөл атқарады, өйткені әрқайсысы өз мақсатымен адам өмірін толықтырады: көркем әдебиет рухани азық болып, күнделікті мәтіндер қоғамның нақты қажеттіліктеріне жауап береді.[1;10]

Көркем әдебиет пен күнделікті мәтіндердің ерекшеліктерін олардың мақсаттары, тілдік құралдары, құрылымы және қабылдану сипаты тұрғысынан салыстыруға болады. Көркем әдебиет — адамның ішкі жан дүниесін, табиғаттың көрінісін, өмір құбылыстарын көркем тілмен бейнелейтін шығармалар жиынтығы. Ол оқырманға әсер ету, тәрбиелеу, эстетикалық ләззат сыйлау мақсатында жазылады. Негізінен эмоцияларды, терең ойларды, адам өмірінің күрделі мәселелерін көрсету мақсатында жазылады. Оның негізгі мақсаты – оқырманның сезімдері мен ойларын қозғау, эстетикалық қанағат алу. Көркем әдебиет көбінесе адам болмысының терең тұстарын ашып, философиялық ойларға жетелейді. Мысалы, Абай Құнанбаевтың "Қара сөздері" адамгершілік, өмірдің мәні, қоғамдағы әділетсіздік туралы терең ойлар мен философиялық пайымдауларды қозғайды. Абайдың әрбір сөзі адамның рухани дүниесіне әсер етеді және адамды өмірге, қоғамға деген дұрыс көзқарас қалыптастыруға шақырады. [2;6]

«Адам болам десеңіз, ойлап көріңіз, «Бірлік, достық, қадір-қасиет – бәрі осының бәрі болар деп...» Күнделікті өмір мәтіндері — адам өміріндегі күнделікті қарым-қатынаста қолданылатын, ақпарат алмасу мен ұйымдастырушылық қызмет атқаратын мәтіндер. Олардың мақсаты — қысқа, нақты, түсінікті хабар беру. Мысалы, хабарландырулар, өтініштер, жеке хаттар, күнделікті сөйлесу кезінде жазылатын смс хабарламалар осы топқа жатады. Бұл мәтіндер көбіне практикалық мақсатта жазылады. Мысалы, хабарламалар, ресми құжаттар, жаңалықтар, күнделікті өмірде қолданылатын ақпараттар. Олар ақпарат беру, нұсқау немесе тапсырманы орындау мақсатында жазылады. Құрғақ, нақты және қысқаша тілде жазылған. Мысалы, жарнама мәтіні немесе нұсқаулық — бұл мәтіндерде адамның ойларын қозғаудан гөрі, нақты өнімді сатып алуға немесе тапсырманы орындауға бағытталған. Мысал ретінде дүкеннің жаңа өнімін жарнамалайтын хабарламаны алайық: [2; 7]

«Жаңа смартфон! Қазіргі заманғы технологиялар мен қуатты камералар. Сіз үшін арнайы ұсыныс – 30% жеңілдік!»

2. Тілі мен стильдік ерекшеліктері

Көркем әдебиетте тіл көркемдік құралдарға бай болады. Мұнда метафора, эпитет, теңеу, кейде астарлы мағынадағы сөздер жиі қолданылады. Автор шығармашылық еркіндікке ие болып, оқырманды ойландыратын, сезімге әсер ететін тілдік әдістерді пайдаланады. Көркем әдебиетте тіл өте бай, бейнелі, метафоралар мен символдар жиі қолданылады. Автор оқырманды тек ақпаратпен ғана емес, сол ақпараттың ішкі мағынасына, эмоциялық күйіне, эстетикалық әсеріне жетелейді. Әр сөздің терең мәні мен сұлулығы бар. Мысалға, Мұхтар Әуезовтің "Абай жолы" романынан үзінді алсақ, автор қазақ халқының өмірін, табиғатын, адамның ішкі жан дүниесін бейнелі түрде суреттейді. Мұнда табиғат пен адам арасындағы байланыс, болашаққа деген үміттер көркем сөздермен берілген. «Жаздың шуақты, балғын күндерінде көгілдір аспанның астында әдемі әуенмен жүздеген жұлдыздар жарқырайды...» [2; 7]

Ал күнделікті мәтіндерде тіл барынша нақты әрі қарапайым болып келеді. Онда сөздер тура мағынада қолданылады, ал көркемдік бейнелеу құралдары мүлде қолданылмауы да мүмкін. Тек ақпаратты жылдам әрі түсінікті жеткізуге бағытталады. Күнделікті өмір мәтіндерінде стильдің күрделілігі немесе поэтикалық элементтері болмайды. Жазу мақсаты – нақты ақпарат беру, адамдарды қажетті әрекетке итермелеу. Мысалы, қоғамдық көлік туралы ескерту немесе ақпараттық бюллетень әдетте ресми, қысқа әрі түсінікті түрде жазылады.

«Құрметті жолаушылар, 10-шы бағыттағы автобус бүгіннен бастап сағат 8:00-ден 22:00-ге дейін жұмыс істейді. Қызмет көрсетушілердің назарына.»

Тілдің қарапайымдылығы мен айқындығы күнделікті өмір мәтіндері үшін маңызды, себебі басты мақсат – оқырманға нақты ақпарат жеткізу. [2; 8]

3. Құрылымдық айырмашылықтары

Көркем әдеби шығармалардың құрылымы күрделі. Олар экспозиция, оқиға дамуы, шиеленіс, шарықтау шегі және шешім сияқты композициялық бөліктерден тұруы мүмкін. Әңгімелер мен романдарда адамгершілік, махаббат, өмір мен өлім, қоғам, мәдениет, табиғат және басқа да терең философиялық мәселелер кеңінен қарастырылады. Әңгімелер мен кейіпкерлер арқылы өмірдің мәні мен адам жанындағы күрделі мәселелер суреттеледі. Бұл шығарманың әсерлі болуын қамтамасыз етеді. Мысалы, Фёдор Достоевскийдің "Қылмыс пен жаза" романында басты кейіпкер, Родион Раскольниковтың психологиялық тұрғыдан дамуы мен оның моральдық дилеммалары арқылы адам табиғаты мен қылмыс мәселелері терең зерттеледі.

«Родион Романовичтің ойы бір түрлі шатасқан еді. Ол өзіне сұрақ қоя отырып, жауаптың қайдан келетінін білмеді...» [2; 12]

Күнделікті мәтіндердің құрылымы, керісінше, қарапайым әрі қысқа. Ол көбінесе кіріспе мен негізгі бөліктен ғана тұрады. Кейбір мәтіндер бір-екі сөйлемнен тұруы да мүмкін (мысалы, хабарландыру немесе ескерту жазбасы).

Күнделікті өмір мәтіндері көбінесе нақты жағдайлар мен оқиғаларды баяндайды. Бұл мәтіндер көбінесе қарым-қатынас, күнделікті міндеттер, жұмыс процестері, әлеуметтік немесе саяси жаңалықтар, маркетингтік ақпараттар туралы болады. Мысалы, құрылыс компаниясының нұсқаулығы немесе нұсқаулар көбінесе нақты қадамдармен немесе кезеңдермен жазылады.

Әдеби және өмірлік мәтіндердің қоғамдағы орны, бірін-бірі толықтыруы

Көркем әдебиет — уақыттан тыс өмір сүретін мәңгілік туынды болуы мүмкін. Мысалы, Абайдың өлеңдері немесе Мұхтар Әуезовтің шығармалары бүгінге дейін өз маңызын жоғалтқан жоқ. Көркем шығармаларда құрылым өте еркін, шығармашылық процесс пен оқиғалардың дамуы автордың ойы мен шығармашылық бағытына байланысты болады. Әңгімелерде сюжеттің ауысуы, кейіпкерлердің дамуы, ішкі монологтар мен сипаттамалар көп кездеседі. Күнделікті мәтіндер көбіне уақытша ғана қажет болады. Ол белгілі бір жағдайға немесе оқиғаға байланысты жазылады, сол себепті маңыздылығы уақыт өте азаяды немесе жойылады. Бұл мәтіндер қарапайым және жүйелі түрде жазылады. Олар көбінесе бір мақсатты орындау үшін нақты ақпарат беру мақсатында құрылымдалады, мысалы, мәтіннің басында мақсат қойылып, соңында шешім немесе ұсыныс жасалады. Мысал ретінде қоғамдық көлікке билет алу туралы мәтін алсақ: «Көлік билетін мына жерде сатып алуға болады: терминал 5, бірінші қабат.» [3; ғаламтор желісі]

5. Қабылдауы

Көркем әдебиет: Оқырман тек ақпарат алу ғана емес, сонымен қатар сезімдік және эстетикалық әсер алу мақсатында оқиды. Көркем әдебиет көбінесе адамның ішкі әлемін зерттеп, эмоциялар мен ойларды қозғайды. Күнделікті өмір мәтіндері: Бұл мәтіндер көбінесе прагматикалық мақсаттарға бағытталғандықтан, олардың қабылдауы оқырман үшін жеңіл әрі нақты болады. Мысалы, Габриэль Гарсиа Маркестің "Жүз жылдық жалғыздық" романында автор Буэндиа отбасындағы адамдардың өмірі

мен олардың арасындағы байланысты суреттеу арқылы адамның тарихқа, қоғамға, өзінің болмысына деген көзқарасын өзгертеді. «Әрбір ұрпақ өз өткенінен қашуға тырысады, бірақ өткен әрқашан олармен бірге қалады.» [4;6]

Екі түрі де коммуникация құралы болып табылады. Әрқайсысы өз аудиториясына өз жолымен әсер етеді. Екі мәтін де нақты өмірді көрсетеді: Көркем әдебиет арқылы өмірдің терең тұстары, адамның ішкі әлемі мен жан дүниесі көрсетілсе, күнделікті өмір мәтіндерінде адамдардың күнделікті әрекеттері, жұмыстар мен міндеттер айтылуда. [4;8]

Көркем әдебиет пен күнделікті өмір мәтіндері арасындағы айырмашылықтар мен ұқсастықтар олардың адам өміріндегі ролін жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Көркем әдебиет адамның жан дүниесін байыта отырып, оның рухани әрі интеллектуалдық дамуында үлкен маңызға ие болса, сезімін, қиялын бейнелесе, күнделікті өмір мәтіндері адамдардың әлеуметтік әрекеттерін ұйымдастырып, нақты мәселелерді шешуге бағытталған. Көркем әдебиет мәтінінің құндылықтары – жазушының шығармашылық қиялымен жазылған, кейіпкерлері, оқиғалары, сезімдері мен ойлары бар әдеби туындылар (мысалы, әңгіме, роман, поэма, ертегі, т.б.). Эстетикалық тәрбие береді – оқырманның көркемдік талғамын дамытады. Қиялды дамытады – елестету, ойлау қабілетін арттырады. Рухани байытады – өмір мәнін, адамгершілік ұғымдарды түсіндіреді. Тіл байлығын арттырады – көркем сөздер, теңеу, эпитет, метафораны меңгеруге көмектеседі. Оқырманды тәрбиелейді – адалдық, батырлық, мейірімділік сияқты құндылықтарды насихаттайды.

Күнделікті өмір мәтінінің құндылықтары – адамның күнделікті өмірінде кездесетін қарапайым әрекеттер мен жағдайларды баяндайтын мәтіндер.

Тіл үйренуге көмектеседі – нақты, түсінікті тілмен жазылады, сөйлесуге пайдалы. Практикалық мәні бар – күнделікті жағдаяттарда (дүкенде, дәрігерде, көлікте) қолдануға болады. Тұрмыстық тәжірибе береді – өмірде кездесетін шынайы жағдайларды түсінуге көмектеседі. Коммуникативтік дағдыны дамытады – сөйлеу мәдениетін қалыптастырады.

Әрқайсысының өзіндік қызметі бар, әрі олар бір-бірін толықтырып, адамдардың өмірін терең әрі функционалды түрде байытады.

Екі мәтін түрінің ерекшеліктерін түсіну арқылы біз тілдің байлығын, оның қоғамдағы ролін тереңірек ұғына аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. [Көркем әдебиеттің табиғаты, ерекшелігі және мәндері](<https://stud.kz/referat/show/46737>)
2. [Көркем әдебиет стилі туралы қазақша реферат](<https://malimetter.kz/korkem-adebiet-stili/>)
3. [Көркем шындық пен өмірлік шындық тұтастығы](https://adebiportal.kz/kz/news/view/korkem-syndyq-pen-omirlik-syndyq-tutastygy__23103)
4. «Көркем шындық пен өмірлік шындық тұтастығы» – adebiportal.kz

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУҒА АРНАЛҒАН ТАПСЫРМАЛАРДЫҢ МАҢЫЗЫ

Сейітбатал Мақпал

*Алматы облысы, Талғар ауданы, Жалғамыс ауданы
«№15 жалпы білім беретін орта мектеп» КММ
бастауыш сынып мұғалімі, педагог-модератор*

Аннотация: Педагогикалық іс-тәжірибенің негізгі кезеңі - ақпараттық-түсіндірмелі білім беру технологиясынан баланың кең ауқымды тұлғалық қасиеттерін қалыптастыратын белсенді-дамытушы түріне көшу кезеңі. Бірінші сыныпта балалармен жұмыс жасау барысында олардың қарапайым логикалық амалдарды орындаудағы қалыптаспаған қабілет мәселесімен кезігіп жатамыз. Жоғарыда айтылғандардан шығатыны, бастауыш мектепте балалар логикалық әрекеттердің элементтерін (салыстыру, жіктеу, жалпылау және т.б.) меңгеруі керек. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімінің алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі – балалардың қорытынды жасауға, өз пайымдауларын дәлелдеуге, сайып келгенде, өз бетінше білім алуға және туындаған мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін барлық қасиеттер мен ойлау түрлерін дамыту.

Түйін сөздер: Логикалық ойлау, ақпараттық-түсіндірмелі білім беру, логикалық амалдар, бастауыш мектеп, шығармашылық әлеует, әмбебап әрекеттер, объекті.

Аннотация: Основной этап педагогической практики-этап перехода от информационно-разъяснительной образовательной технологии к активно-развивающей форме, формирующей широкий спектр личностных качеств ребенка. В работе с детьми в первом классе мы сталкиваемся с проблемой их несформированной способности выполнять простые логические операции. Из вышесказанного следует, что в начальной школе дети должны усвоить элементы логических действий (сравнение, классификация, обобщение и др.). Поэтому одной из важнейших задач, стоящих перед учителем начальных классов, является развитие у детей всех качеств и типов мышления, позволяющих делать выводы, аргументировать свои суждения и, в конечном счете, самостоятельно учиться и решать возникающие проблемы.

Ключевые слова: логическое мышление, информационно-разъяснительное образование, логические операции, начальная школа, творческий потенциал, универсальные действия, объект.

Abstract: The main stage of pedagogical practice is the stage of transition from information and explanatory educational technology to an actively developing form that forms a wide range of personal qualities of a child. When working with children in the first grade, we face the problem of their unformed ability to perform simple logical operations. It follows from the above that in elementary school, children must learn the elements of logical actions (comparison, classification, generalization, etc.). Therefore, one of the most important tasks facing a primary school teacher is to develop all qualities and types of thinking in children that allow them to draw conclusions, argue their judgments, and, ultimately, independently learn and solve emerging problems.

Keywords: logical thinking, information and explanatory education, logical operations, elementary school, creative potential, universal actions, object.

Педагогикалық іс-тәжірибенің қазіргі кезеңі – ақпараттық-түсіндірмелі білім беру технологиясынан баланың кең ауқымды тұлғалық қасиеттерін қалыптастыратын белсенді-дамытушы түріне көшу кезеңі. Ол тек білімді меңгеру ғана емес, сонымен қатар оқу ақпаратын игеру және өңдеу әдістерінің, оқушылардың танымдық қызығушылықтары мен шығармашылық әлеуетін дамытудың маңыздылығына айналады. Баланың мектепте болуының маңызды нәтижесі оқушының бүгінгі және ертеңгі табысты оқуы үшін қажетті тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру болуы керек. Мектептегі көп жылдық тәжірибем барысында логикалық ойлауды дамыту оқушылардың берік білім алуының қажетті шарты екеніне көзім жетті. Салыстыру, талдау, басты нәрсені ерекшелеу, жалпылау және қорытынды жасау қабілеті кез келген қызмет түрінде оң нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Тәжірибе көрсеткендей, бастауыш сынып оқушыларының көпшілігі мүмкіндігінше жаңа нәрселерді білгісі келетіні анық, бірақ, өкінішке орай, мұндай тілек пен ниет әрқашан мүмкіндіктермен сәйкес келе бермейді.

Бірінші сыныпта балалармен жұмыс жасау барысында олардың қарапайым логикалық амалдарды орындаудағы қалыптаспаған қабілет мәселесімен кезігіп жатамыз. Көптеген балалар мәлімдемені дәлелдеу нені білдіретіні туралы түсініксіз болды, дәлелдеудің қарапайым логикасын білмеді, зерттелетін жалпы ұстанымды көрсететін нақты мысал келтіре алмады, теріске шығаратын мысалды таңдау қиынға соқты, нақты математикалық объектіні тану үшін сұраққа нақты жауап бере алмады, яғни бұл дегеніміз көптеген балалардың тек «үлгі» бойынша жұмыс істей алатындарын, ал логикалық ойлауды қажет ететін кез келген тапсырма оларға қиындық тудыратынын көрсетеді.

Логикалық әмбебап әрекеттерге мыналар жатады:

- ерекшеліктерді (маңызды, маңызды емес) бөліп көрсету мақсатында объектілерді талдау;
- синтез – бөліктерден бүтінді құрастыру, оның ішінде жетіспейтін компоненттерді аяқтай отырып, өз бетінше толықтыру;
- объектілерді салыстыру, қатарлау, жіктеу негіздері мен критерийлерін таңдау;
- ұғымға бағындыру, салдарды шығару;

- себепті байланыстарды орнату;
- пайымдаудың логикалық тізбегін құру; - дәлелдеу;
- гипотезалар және олардың негіздемесі.

Жоғарыда айтылғандардан шығатыны, бастауыш мектепте балалар логикалық әрекеттердің элементтерін (салыстыру, жіктеу, жалпылау және т.б.) меңгеруі керек. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімінің алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі – балалардың қорытынды жасауға, өз пайымдауларын дәлелдеуге, сайып келгенде, өз бетінше білім алуға және туындаған мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін барлық қасиеттер мен ойлау түрлерін дамыту.

Логикалық ойлауды дамытуды орындаушылық шеберлік пен дағдыны қалыптастырудан бөліп қарауға болмайды. Мектеп оқушыларының іскерліктері мен дағдылары неғұрлым жан-жақты және жетілдірілсе, соғұрлым олардың қиялы байыған сайын, олардың ниеті шынайы, күрделі математикалық есептерді шешеді.

Білім беру мектеп оқушыларының өмірлік тәжірибесімен байланысты қызығушылықтарын ескере отырып құрылуы керек, бұл қарапайым білім көлемін есте сақтауға және жинақтауға негізделген білім беруден әлдеқайда жақсы нәтиже береді. Білім алушы қиыншылықтарға тап болған кезде логикалық ойлауға және пайымдауға кіріседі.

Салыстыру – заттар мен құбылыстарды, олардың қасиеттері мен өзара байланыстарын салыстырудан және осылайша олардың арасындағы ортақтық пен айырмашылықты анықтаудан тұратын психикалық операция. Салыстыру неғұрлым қарапайым процесс ретінде сипатталады, әдетте, таным одан басталады. Қоршаған әлеммен танысудың бастапқы кезеңдерінде әртүрлі объектілер ең алдымен салыстыру арқылы белгілі болады. Екі немесе одан да көп объектілерді кез келген салыстыру оларды бірбірімен салыстырудан немесе корреляциядан, яғни синтезден басталады. Осы синтетикалық акт барысында салыстырылатын құбылыстар, заттар, оқиғалар, т.б. олардағы ортақ және өзгешелікті бөліп көрсету орын алады. Бұл тәсіл келесі негізгі операцияларды қамтиды:

- Объектінің белгілерін анықтау;
- Таңдалған белгілерді маңызды және маңызды емес деп бөлу;
- Салыстыруға негіз болатын белгілерді анықтау;
- Объектілердің ұқсас және әртүрлі белгілерін табу, яғни толық емес салыстыруды жүзеге асыру;

- Салыстырудан қорытындыны тұжырымдау.

Затты (текше, шар, қарындаш, алма, сызғыш т.б.) көрсете отырып, заттың белгілерін (қасиеттерін) атауды ұсындым. Балалар 2-3 белгіні атағаннан кейін олар қиындықтарға кездесті. Содан кейін мен бұл затты (текшені) басқа заттар тобымен (алма, мақта, шыны, салмақ) салыстыруды ұсындым. Алмамен салыстыра отырып, балалар алманың пішіні дөңгелек, ал біздің текшенің бұрыштары бар екенін байқады; мақтамен салыстырғанда текше қатты, ал мақта жұмсақ, т.б. екенін байқадық. Біз текшенің көбірек жаңа қасиеттерін (белгілерін) таптық. Аналогия бойынша басқа объектілер салыстырылып, олардың барлық белгілері табылды. Осы дағдыны бекіту үшін «Затты тану» ойынын қолдандым. Ол шақырылған оқушының тақтаға шығып, артқа қарап тұрады. Мұғалім балаларға тақырыпты көрсетеді. Оқушылар нысанның атын атамайды, оның негізгі қасиеттерін ерекшелейді. Мұғалім объектінің қасиеттерін тізімдейді, ал оқушылар объектінің атын атайды.

Жалпылау - бұл қандай да бір ортақ белгі бойынша көптеген заттарды немесе құбылыстарды біріктіруден тұратын психикалық операция. Салыстырылған объектілерде жалпылау барысында – оларды талдау нәтижесінде – ортақ нәрсе бөлектеледі. Тапсырма: сөздер тобын ортақ бір сөзбен ата:

- Қаңтар Ақпан Наурыз Маусым
- Үстел кереует кресло орындық
- Дүйсенбі жексенбі сәрсенбі бейсенбі

Сонымен қатар, оқытудың белсенді әдістерін қолдану да оқушылардың логикалық ойлау қабілетін арттыруға бірден-бір әсер ететін әрекет түрі. Оқытудың аталған әдістерін пайдалану

үдерісі мен оқу нәтижелерінің тиімділігі әдістерді әзірлеудің байыпты психологиялық және әдістемелік базаға негізделуімен анықталады. Тікелей белсенді әдістерге оқу іс-шарасы аясында, оны жүзеге асыру процесінде қолданылатын әдістер жатады.

Сабақтың әр кезеңі үшін кезеңнің нақты міндеттерін тиімді шешу үшін өзіндік белсенді әдістер қолданылады. Сабақты бастауға динамикалық көмек көрсетуге:

- «Портрет галереясы»
- «Досыңа сый сыйла»
- «Шынтақпен сәлемдесу»
- «Бір-бірімізге күлімдейік» әдістері көмектеседі.

Балалар тапсырманы орындай отырып, қолдарын түртіп, күлімдеп, мүмкіндігінше көп сыныптастарының атын атаулары керек. Осындай қызықты ойындар сабақты қызықты әрі танымды сипатта бастайды. Келесі әдістер білім алушылардың бұрын өткен тақырып бойынша білімін жаңартуға, оқушыларды жаңа материалды меңгеруге баулуға көмектеседі: «Дүкен», «Жұптық шығу», «Бағдаршам».

Жаңа материалды меңгеру кезеңінде кластерді, инсертті (белгілері бар оқу мәтінін оқу), дұрыс және жалған мәлімдемелерді, тірек сөздерді, миға шабуылды қолдануға болады.

Оқыған материалды бекіту кезеңінде мынадай әдістерді қолдануға болады: «дөңгелек үстел», пікірталас (кез-келген мәселені, проблеманы талқылау немесе ақпаратты, идеяларды, пікірлерді, ұсыныстарды салыстыру), жиынтық кесте; тұжырымдамалық кесте.

Сыныптағы релаксацияның қалпына келтіретін күші туралы ұмытпау да қажет. Өйткені кейде балалардың сергіп, көңіл көтеру және белсенді демалуы, энергияны қалпына келтіру үшін бірнеше минут жеткілікті. Бұл жаттығуға мұғалімнің өзі қатысса, ол өзіне пайдасын тигізумен қатар, өзіне сенімсіз, ұялшақ оқушылардың жаттығуға белсенді қатысуына көмектеседі.

Рефлексия сатысында рефлексия неге бағытталғанына байланысты әр түрлі белсенді оқыту әдістерін қолдануға болады. Рефлексия – бұл оқушылар сабақта жаңа ғана меңгерген материалға, алған білімдерінің мағынасына қайта оралып, оны тексеруге, білгенін, үйренгенін салыстыруға және т.б. әрекет түрлеріне негізделетін сабақтың бір кезеңі.

Оқу материалының мазмұны бойынша рефлексия әдістері:

- Синквейн
- Кестелер (А) «плюс - минус – қызықты»; Ә) «Білемін, білгім келеді, білдім»

Оқытудың белсенді әдістерін оқу-тәрбие процесінің әртүрлі кезеңдерінде: білімді бастапқы меңгеру, бекіту, іскерлік пен дағдыны қалыптастыру кезінде қолдануға болады. Оқытудың алуан түрлі әдістерін қолдана отырып, мұғалім оқытылатын пәнге деген қызығушылықты оята отырып, оқушының ақыл-ой әрекетін белсендіруге қол жеткізеді, бұл өз кезегінде оқытылатын материалды тереңірек және мазмұнды меңгеруге ықпал етеді.

Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамыту мен үшін өте маңызды жұмыстардың бірі болды. Енді ойлаудың дамуы мақсатты түрде ұйымдастырылған іс-әрекет арқылы қамтамасыз етіледі деп айта аламын, бұл кезде мұғалімнің назары білім алу мәселесіне көп емес, білім беру мәселесін шешуге оқушының интеллектісін тарту процесіне аударылады.

Жалпы алғанда, оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамыту — бастауыш білім беру кезеңіндегі маңызды міндеттердің бірі. Бұл үдеріс арнайы ұйымдастырылған оқу әрекеті арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Л.С. Выготскийдің көзқарасына сүйенсек, білім алушылар оқу мазмұнын пассивті қабылдаушылар емес, керісінше, шешім қабылдау, қателерін түсіну, дұрыс әдіс таңдау сияқты танымдық әрекеттердің белсенді қатысушылары болуы қажет. Мұғалім мен оқушы арасындағы өзара іс-қимыл серіктестікке негізделіп, оқу үдерісі бірлескен әрекетпен жүргізілгенде ғана тиімді нәтиже береді. Сондықтан бастауыш сыныпта оқытудың белсенді әдістерін қолдану, логикалық тапсырмаларды жүйелі енгізу – оқушылардың ойлау мәдениетін, шығармашылық әлеуетін қалыптастырудың тиімді жолы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Выготский Л.С. «Ойлау және сөйлеу». – Алматы: Раритет, 2020.

2. Жұмабекова, Г.К. «Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамыту». – Алматы: Білім, 2019.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. «Педагогика». – Алматы: Рауан, 2018.
4. Тұрғынбаева Б.Ә. «Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту». – Алматы: Білім, 2021.
5. Әбенбаев С. «Білім берудегі инновациялық технологиялар». – Астана: Фолиант, 2020.
6. Брунер Дж. «Образование и развитие мышления». – М.: Просвещение, 1997.
7. Мектепалды және бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – ҚР БҒМ, 2023.
8. Жиенбаева Ә.А. «Психологиялық-педагогикалық диагностика негіздері». – Алматы: Қазақ университеті, 2022.
9. Ақпаева Ж. «Бастауыш мектепте дамыта оқытуды ұйымдастыру». // «Білім әлемі» журналы, №3 (45), 2021.
10. Қасымова С. «Оқытудың белсенді әдістері: түрлері мен тиімділігі». // «Педагогика және психология» журналы, 2022, №4.

ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Байжаркинова Шарипа Абдешқызы

*Алматы облысы, Алатау қаласы, Жаңаталап ықшамауданы
«№52 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ
бастауыш сынып мұғалімі*

Функционалдық сауаттылық – адамның қоғамда өз білімін тиімді пайдалана білу қабілеті. Бұл дағды оқушылардың болашақта бәсекеге қабілетті тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Қазіргі білім беру жүйесі тек білім мен дағдыларды меңгерумен шектелмей, оқушылардың рухани-адамгершілік құндылықтарын дамытуға да бағытталуы қажет. Тәрбие – адам тұлғасының жан-жақты дамуының негізі. Тағылымды тәрбиеге баса назар аудару – табысқа жетудің маңызды жолдарының бірі. Тәрбие құндылықтары – қоғам мен жеке тұлғаның үйлесімді дамуына ықпал ететін маңызды бағдарлар. Білім мен тәрбие беру жүйесінде төмендегі құндылықтарды жүйелі түрде қалыптастыру функционалдық сауаттылықты дамытуға оң әсерін тигізеді:

- Адалдық – оқу үдерісінде академиялық адалдық қағидаларын сақтау;
- Жауапкершілік – өз әрекетінің нәтижесіне жауап бере білу дағдысын дамыту;
- Еңбексүйгіштік – үздіксіз даму мен білімге құштарлық таныту;
- Патриотизм – туған елдің мәдениеті, тілі және тарихына құрметпен қарау;
- Құрмет – өзара қарым-қатынаста әдептілік пен төзімділікті сақтау.

Осы құндылықтарды оқу-тәрбие үдерісінде тиімді пайдалану оқушылардың тек білімін ғана емес, азаматтық ұстанымын да қалыптастырады.

Құндылықтар негізінде функционалдық сауаттылықты қалыптастыру – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі. Мұндай тәсіл оқушылардың теориялық білімдерін өмірде тиімді қолдануға, жауапкершілік, адалдық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Құндылықтарға сүйенген білім беру жүйесі қоғамға саналы, білімді әрі ізгі ниетті азаматтарды тәрбиелеуге жол ашады.

Тәрбие – адам баласының тұлға болып қалыптасуындағы аса қажетті құндылықтардың бірі екені баршамызға мәлім. Қазақтың отбасы ертеден бала тәрбиесіне аса байыппен көңіл бөліп, оны ұлттық дәстүрлермен, әдет-ғұрыптармен ұштастыра білген. Қазіргі уақытта мектепте тағылымды тәрбие беру – мұғалімнің ең басты міндеттерінің бірі. Мектептегі тәрбиенің рөліне тоқталсақ, тәрбие – тек отбасында ғана емес, қоғамда, мектепте және

қоршаған ортада үздіксіз жүретін процесс. Балалардың білімі мен тәрбиесіне үлкен көңіл бөлу қажет. Демек, адамның білімі ғана емес, тәрбиесіндегі адамгершілігі, мінез-құлқы, рухани дүниесі ерекше орын алады. Ата-анамен тығыз байланыста болу, кері байланыс жасау, жұмыс нәтижесіне оң әсерін тигізеді. Бала үшін отбасы – қолдау мен көмек көрсететін, дем алып және күш жинайтын қасиетті мекен. Қазақта «Адам болатын бала алысқа қарайды» деген тәмсіл бар. Бала мықты болып өсуі үшін дұрыс тәрбие мен білім қажет. Ұлттың бүгінгі де, болашағы да тәрбиелі ұрпаққа байланысты. Кез-келген халық ұрпақ тәрбиесін – ұлттың тағдыры, болашағы. Бала тәрбиесіне, жалпы адам тәрбиесіне терең мән беріп, оның сәтті қағидалары мен ережелерін жасағандардың бірі – қазақ халқы. Халқымыздың тәрбие тәсілдері мен тәжірибелері ғасырдан бері жинақталып келе жатқан алтын қазығымыз. Сол тәжірибе, танымның, ұлттық құндылықтарымыздың бірегейі халқымыздың салт-дәстүр, әдет-ғұрып үлгілері мен өнегелері. Ал біздер мен сіздер осы құндылықтардың заңды жалғастырушысы мен қорғаушыларымыз. Ұлтымыздың мақтанышына айналған ұлттық құндылықтарымыз ұлттығымыздың негізі [1].

Отбасы – адам өмірінің іргетасы. Отбасылық өмірдің басты құндылығы – отбасы мүшелерінің бір-бірін бағалап, ардақ тұтып, ортақ қызығушылықпен өмір сүруі. Отбасы – тек әлеуметтік ұғым емес, сонымен қатар жеке тұлғаның қалыптасуына әсер ететін ерекше құндылық. Уақыт ағымымен қоғам өзгеріп, бұл өзгерістер отбасылық құндылықтардың мәніне де әсер етуде. Дегенмен, отбасылық құндылықтар – жарқын сәттер мен жағымды естеліктерден құралған, жылы қарым-қатынасқа толы ерекше орта болып қала береді [2].

Мектеп – тәрбие мен білімнің негізгі ошағы. Мұнда бала тек білім алып қана қоймай, мінез-құлқын қалыптастырады, ортаға бейімделеді. Сондықтан, мұғалімдердің тәрбиелік жұмыстары жүйелі әрі мақсатты болуы қажет. Тағылымды тәрбие тұлғаның мынадай қасиеттерін қалыптастырады:

Тағылымды тәрбие алған, өнегелі шәкірттеріміз болашақтың іргесін қалайды. Сыныпқа келген шәкірттерге, ең алдымен тәрбиелік құндылығын қалыптастыру қажет. Біртұтас тәрбие – бұл қоғамдағы тәрбиелік үдерістерді, жеке тұлға мен оның қоршаған ортасының өзара байланысын бірлікте қарастыратын тұжырымдама. Тәрбие тұлғаның жан-жақты дамуына, мәдениетіне, адамгершілік құндылықтарының қалыптасуына негізделеді. Қазіргі жаһандану заманында, адам баласының мәдениеті, рухани байлығы мен әлеуеті бүкіл әлемге ықпал етуде. Біртұтас тәрбие тек қана баланы қалыптастыру емес, сонымен қатар қоғамда әлеуметтік әділеттілік, адамгершілік және патриоттық сезімдерді нығайтуға бағытталған жүйе. Мектептер мен отбасы тәрбиенің басты ортасы ретінде баланың шығармашылық және зияткерлік әлеуетін толықтай ашып, оның өзіне сенімділігін арттыруы тиіс. Тағылымды тәрбие қоғамның рухани және мәдени негіздерін сақтаудың маңызды құралы болып табылады. Ол жеке тұлғаны жан-жақты дамытуға, жауапкершілік пен адамгершілікті тәрбиелеуге, мәдени және рухани құндылықтарды ұрпақтан ұрпаққа жеткізуге бағытталған. Осындай тәрбиелік ұстанымдардың арқасында болашақ ұрпақ ұлттық және жаһандық деңгейде өз қоғамының игілігіне қызмет ететін жоғары саналы тұлғаларға айналуы тиіс. Мысалы, баланың ғылымға, өнерге немесе спортқа деген қызығушылығын қолдау арқылы оның әлеуетін ашу мүмкіндігі артады. Мектепке қуанып келген қызықты сәттерінде «Білім күнінде» өтілген ашық

тәрбие сағатында айтылған оқушының тұжырымды ойы, «Ана тілің-арың бұл» атты тәрбие сағатында тілге болған қадір қасиетін, «Қарты бар елдің - қасиеті бар» атты қарттар күнінде өткен сабақ өте жоғары деңгейде қамтылды. «Ұстазым - ұлағатым» және осы аптада өткен Рақымжан Қошқарбаев атамyzдың мерейтойын жоғары сынып аға буындарымен бірігіп өткен тәрбие сағаттың тәрбиелік мағынасы әрбір оқушының көкейінде қалды. Отанға деген сүйіспеншіліктері артты. «Оқуға құштар» жобасы қарқынды дамып келеді. Жоба мақсаты: оқушылардың кітап оқуға қызығушылықтары артып, тұрақты оқу мәдениетін қалыптастыруда. Ұлттық тәрбие тағылымды тәрбиенің негізгі бөлігі.

Біртұтас тәрбие адамның тек білім алуын ғана емес, сонымен қатар оның физикалық, эмоционалды және рухани дамуын да қамтиды. Бала қоғамның белсенді мүшесі ретінде қалыптасып, жеке қасиеттерін толықтай ашып, функционалдық сауаттылықтың оң нәтижесі. Қоғамның әрбір мүшесі өз мәдениетін, дәстүрлерін және құндылықтарын сақтау арқылы оның дамуына үлес қосады. Біртұтас тәрбие осындай рухани құндылықтарды ұрпақтан ұрпаққа жеткізуге мүмкіндік береді. Оқушы қоғамда өмір сүреді, сондықтан ол белгілі бір әлеуметтік нормаларды ұстанып, өз іс-әрекеттері үшін жауапкершілік алады. Біртұтас тәрбие балаларға тек өз құқықтары мен міндеттерін түсінуге ғана емес, сонымен қатар басқа адамдарға құрметпен қарауға және өз қоғамында белсенді рөл атқаруға үйретеді. Функционалдық сауаттылықты дамыту-балаларға жауапкершілік жүктеу, шешім қабылдап дағдыларын қалыптастыру. Сыныптан тыс іс-шара ұлттық мерекелер, әдеби кештер, мәдени спорттық жарыстар ұйымдастырылады. Ғылыми көзқарасты қалыптастыру – зерттеу жүргізу, аналитикалық ойлау қабілетін дамыту. Заманауи тәрбие дәстүрлі құндылықтармен ұштасқанда ғана тиімді болмақ.

Қорытындылай келе, құндылықтарға негізделген тағылымды тәрбие мен функционалдық сауаттылық – ұлт болашағының өшпес құндылығы. Бүгінгі білім беру жүйесінің басты міндеті – тек білімді емес, сонымен қатар жоғары адами қасиеттерге ие, жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру. Балаға дұрыс бағыт-бағдар беру, оның рухани дамуын қолдау – ата-ана, мұғалім және қоғамның бірлескен жұмысының нәтижесі. Осындай ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген бала өз ортасына, қоғамына, еліне пайдасын тигізетін, жауапкершілігі жоғары, парасатты тұлға болып өседі. Тағылымды тәрбие – адамның толыққанды тұлға ретінде қалыптасуына, өмірлік ұстанымдарын айқындауына негіз болатын маңызды үдеріс. Ол жеке тұлғаның ғана емес, тұтас қоғамның даму бағытын айқындайды.

Ұлттық құндылықтарды сақтау мен оларды заманауи талаптармен ұштастыра отырып тәрбие беру арқылы біз саналы, білімді, ізгілікті және жауапкершілігі мол ұрпақ тәрбиелей аламыз. Мұндай ұрпақ – елдің ертеңі, мемлекеттің тірегі, ұлттың келешегі. Сондықтан, тағылымды тәрбие – ұлт болашағының берік негізі, ал тәрбиелі ұрпақ – кемел келешектің жарқын шырағы.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Тілеужан М. Рухани өнегелі тәрбие. — Алматы: Бала тәрбиесі, 2006. — №2.
2. Ы. Алтынсарин. Тәрбие туралы ойлар. — Алматы: Қазақ энциклопедиясы.
3. Әуезов М. Халық және тәрбие. — Ұлттық тағылым мен тәрбие құндылықтары.

THE INTEGRATION OF ICT IN PEDAGOGICAL PRACTICE

Досмағамбет Назгүл Айсәгінқызы

Алматы облысы, Қапшағай қаласы

"Орта мектеп-гимназия" КММ

ағылшын тілі пәні мұғалімі

Abstract: The integration of Information and Communication Technology (ICT) in education has significantly transformed teaching and learning processes. In modern pedagogy, ICT is not only a tool but also a medium that reshapes instructional strategies, enhances learner engagement, and facilitates access to global knowledge. This article explores how ICT is being implemented in pedagogical practice, focusing on the tools used, instructional approaches, and the impact on both teachers and students. The research is based on classroom observations, teacher interviews, and recent academic literature. Findings suggest that ICT integration improves interactivity, supports differentiated instruction, and fosters student autonomy. However, challenges such as digital inequality, limited infrastructure, and lack of teacher training persist. The article concludes with actionable recommendations for enhancing ICT use in schools, emphasizing the need for strategic planning, professional development, and student-centered design.

Аннотация: Интеграция информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в образование существенно трансформировала процессы преподавания и обучения. В современной педагогике ИКТ являются не только инструментом, но и средой, которая изменяет методы обучения, повышает вовлечённость обучающихся и облегчает доступ к мировым знаниям. В статье рассматривается внедрение ИКТ в педагогическую практику с акцентом на используемые инструменты, методические подходы и влияние на учителей и учащихся. Исследование основано на наблюдениях в классе, интервью с учителями и анализе актуальной научной литературы. Результаты показывают, что интеграция ИКТ повышает интерактивность, поддерживает дифференцированное обучение и способствует развитию самостоятельности учащихся. Однако сохраняются такие проблемы, как цифровое неравенство, ограниченная инфраструктура и недостаточная подготовка педагогов. В заключении представлены практические рекомендации по улучшению использования ИКТ в школах, с особым акцентом на стратегическое планирование, повышение квалификации и ориентированный на учащегося подход.

Аңдатпа: Білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) интеграциясы оқыту және үйрету үдерістерін айтарлықтай өзгертті. Қазіргі педагогикада АКТ тек құрал ғана емес, сонымен қатар оқыту стратегияларын жаңғыртып, білім алушылардың белсенділігін арттыратын және жаһандық білімге қол жеткізуді жеңілдететін орта болып табылады. Мақалада АКТ-ны педагогикалық тәжірибеге енгізу қарастырылып, қолданылатын құралдарға, әдістемелік тәсілдерге және оның мұғалімдер мен оқушыларға әсеріне назар аударылады. Зерттеу сыныптағы бақылау, мұғалімдермен сұхбат және заманауи ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде жүргізілді. Нәтижелер АКТ интеграциясы интерактивтілікті арттыратынын, сараланған оқытуды қолдайтынын және оқушылардың дербестігін дамытатынын көрсетті. Дегенмен, цифрлық теңсіздік, инфрақұрылымның шектеулілігі және мұғалімдердің даярлығының жеткіліксіздігі сияқты мәселелер сақталуда. Мақалада мектептерде АКТ қолдануды жетілдіру бойынша стратегиялық жоспарлау, мұғалімдердің кәсіби дамуы және білім алушыға бағытталған дизайн қажеттілігі атап өтіледі.

Keywords: ICT integration, pedagogy, digital education, e-learning, technology in classrooms, teacher training, digital tools, student engagement

Ключевые слова: интеграция ИКТ, педагогика, цифровое образование, электронное обучение, технологии в классе, подготовка учителей, цифровые инструменты, вовлечённость учащихся

Түйінді сөздер: АКТ интеграциясы, педагогика, цифрлық білім беру, электронды оқу, сыныптағы технологиялар, мұғалімдерді даярлау, цифрлық құралдар, оқушылардың белсенділігі

1. Introduction. The rapid advancement of digital technologies has significantly impacted education systems worldwide. In particular, the integration of Information and Communication Technology (ICT) into teaching practices has become a core component of educational reform. ICT tools—such as interactive whiteboards, educational software, tablets, and virtual platforms—have enabled educators to design more dynamic, inclusive, and personalized learning experiences.

In the context of modern pedagogy, the role of ICT extends beyond equipment; it represents a paradigm shift in how knowledge is delivered, received, and applied. This article investigates how ICT is integrated into pedagogical practice in schools, the benefits and limitations of such integration, and how teachers and policymakers can enhance its effectiveness.

2. Main Body

2.1 ICT Tools and Their Functions in Education

ICT encompasses a wide range of tools, including:

- Multimedia presentations (PowerPoint, video tutorials)
- Online learning platforms (Google Classroom, Moodle)
- Virtual simulations and educational apps
- Interactive assessment tools (Kahoot, Quizizz)
- Video conferencing tools (Zoom, Microsoft Teams)

Each of these serves distinct pedagogical purposes, from content delivery to formative assessment and collaboration.

2.2 Pedagogical Approaches Enabled by ICT

ICT allows educators to:

- Implement blended learning, combining face-to-face and online instruction.
- Apply flipped classroom models, where students review content at home and engage in discussion in class.
- Support individualized learning by tailoring resources to student needs.
- Facilitate project-based and inquiry-based learning, with students using digital tools to explore topics and present findings.

2.3 Case Study: ICT Use in a Rural School in East Kazakhstan

In a secondary school in East Kazakhstan, a pilot project introduced blended learning using Google Classroom and local video resources. Despite initial resistance, teacher training and peer mentoring resulted in increased confidence and widespread use of ICT tools. Student participation rose significantly, especially among previously passive learners.

2.4 Benefits of ICT Integration

- Enhanced Student Engagement: Interactive and multimedia content appeals to diverse learning styles.
- Access to Information: Digital tools provide access to global resources and updated knowledge.
- Collaborative Learning: Students work together on digital platforms, developing communication and teamwork skills.
- Formative Assessment: Immediate feedback through quizzes and polls helps track learning progress.
- Inclusive Education: ICT supports learners with disabilities through assistive technologies.

2.5 Barriers and Limitations

- Digital Divide: Not all students have equal access to devices or internet connectivity.
- Lack of Infrastructure: Many schools lack reliable ICT facilities or technical support.
- Teacher Preparedness: Teachers often lack adequate training or confidence to integrate ICT effectively.
- Curricular Misalignment: ICT tools are sometimes used without alignment to learning objectives, reducing effectiveness.

2.6 Recommendations

- Provide ongoing professional development focused on pedagogical use of ICT.
- Invest in infrastructure and device access, especially in rural and underserved schools.
- Align ICT usage with curriculum standards and learning outcomes.
- Foster a culture of experimentation and innovation among educators.
- Include digital literacy programs for students and parents to maximize the impact of ICT.

3. Conclusion

ICT integration in pedagogy represents a shift toward more dynamic, interactive, and student-centered education. While its potential is vast, successful implementation requires more than just access to technology—it demands thoughtful pedagogical design, institutional support, and investment in teacher development. With appropriate planning and inclusive practices, ICT can transform education by preparing learners for a digital future and fostering equity and innovation in learning environments.

4. References

1. UNESCO. (2022). ICT in Education: A Critical Review.
2. Kozhamberdiyeva, A. (2020). Integration of ICT in Kazakhstani schools: Opportunities and challenges. *Journal of Central Asian Education*, 5(1), 35–42.
3. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.
4. Zhetpisbaeva, B. (2023). Blended learning practices in secondary schools. *Kazakhstan Pedagogical Studies*, 3(2), 14–27.
5. Selwyn, N. (2016). *Education and Technology: Key Issues and Debates*. Bloomsbury Publishing.

ТАНЫМ ПОЗНАНИЕ

САНАЛЫ ҚОЛДАНУШЫ – ҚАУІПСІЗ ҚОҒАМ

Нургалиева Айдана Алтайқызы

Алматы облысы, Еңбекшіқазақ ауданы, Асысаға ауылы

«Т.Қабылов атындағы орта мектеп» КММ

информатика пәнінің мұғалімі, педагог-модератор

Аннотация: Бұл жұмыс қазіргі заманда интернет пен цифрлық технологиялардың өміріміздегі маңызын, сондай-ақ олармен бірге пайда болатын қауіп-қатерлерді талдайды. Жоба «Саналы қолданушы – қауіпсіз қоғам» тақырыбына арналған және интернетті жауапты әрі қауіпсіз пайдалану мәдениетін қалыптастыруға бағытталған. Автор кибербуллинг, цифрлық алаяқтық, фишинг сияқты интернет қауіптері туралы мәлімет беріп, олардың алдын алу жолдарын қарастырады. Сонымен қатар, медиасауаттылықтың маңызын ашып, ақпаратты сыни тұрғыдан қабылдау мен жалған жаңалықтардан қорғану әдістерін ұсынады. Жоба жастар арасында цифрлық сауаттылықты арттыру арқылы қауіпсіз әрі саналы интернет қолданушыларын тәрбиелеу мақсатын көздейді. Қазақстандағы құқықтық және әлеуметтік шаралар, халықаралық тәжірибе мен цифрлық алаяқтыққа қарсы жүйелер де баяндалған.

Кілт сөздер: цифрлық қауіпсіздік, ақпараттық сауаттылық, желі мәдениеті, киберқауіпсіздік, фишинг, онлайн қауіптер, медиасауаттылық, сандық сауат.

Қазіргі заманда интернет пен цифрлық технологиялар адам өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Әлеуметтік желілер, онлайн қызметтер мен ақпараттық ресурстар күнделікті өмірді жеңілдетіп қана қоймай, жаңа мүмкіндіктерге жол ашады. Алайда, осы мүмкіндіктермен бірге кибербуллинг, алаяқтық, фишинг сияқты қауіптер де артып келеді. Әсіресе, жастар мен жасөспірімдер интернетті саналы түрде қолдануға толық дайын болмаған жағдайда әртүрлі қауіп-қатерге ұшырауы мүмкін. Сондықтан бұл жобада саналы әрі медиасауатты қолданушыны қалыптастыру мәселесі басты назарға алынады. Цифрлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету – қауіпсіз қоғам құрудың маңызды негізі болып табылады. Интернет пен цифрлық технологиялардың кең таралуы адамдардың өмір салтына үлкен өзгерістер енгізгенімен, киберкеңістіктегі қауіптердің – кибербуллинг, алаяқтық, жалған ақпарат тарату сияқты мәселелердің де көбеюіне алып келді. Бұл қауіптер, әсіресе, жастар арасында кеңінен таралған. Сондықтан медиасауаттылықты арттыру және цифрлық қауіпсіздікті сақтау – саналы интернет қолданушыларын қалыптастырудың негізгі жолы болып табылады. Жоба аясында оқушылардың цифрлық сауаттылығын арттыру арқылы интернеттегі қауіптерден қорғану жолдары үйретіліп, қауіпсіз әрі саналы интернет қолдану мәдениеті қалыптастырылады.

Ақпарат ағынында адаспау: Саналы таңдау мәдениеті

Ақпараттық қоғамда интернет пен цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы адамның күнделікті өміріне үлкен өзгерістер әкелді. Әлеуметтік желілер, мессенджерлер, онлайн форумдар адамдардың қарым-қатынасын жеңілдеткенімен, бірқатар жаңа мәселелер мен қауіптерді де тудырып отыр. Солардың бірі - кибербуллинг, яғни интернет желісі арқылы адамға психологиялық қысым көрсету, қорқыту, мазақ ету. Бұл құбылыс әсіресе жастар мен жасөспірімдер арасында кең таралған және оның салдары өте ауыр болуы мүмкін.

Кибербуллингпен күресу тек технологиялық шараларды ғана емес, сонымен бірге құқықтық, әлеуметтік және психологиялық амалдарды да қамтиды.

Күн сайын біз түрлі ақпараттармен бетпе-бет келеміз: жаңалықтар, әлеуметтік желідегі жазбалар, жарнамалар және бейнеконтенттер. Осындай ақпарат тасқынында адаспай, шынайы деректі жалғанынан ажырату – әрбір адамның маңызды дағдысына айналды. Бұл жерде медиасауаттылықтың рөлі зор. Ол – ақпаратты дұрыс қабылдау, түсіну, талдау және оны жауапкершілікпен қолдану қабілеті. Бүгінгі күнде интернет пен сандық технологиялардың дамуы адамдардың өмірін жеңілдетіп қана қоймай, жаңа қауіптерді де алып келді. Солардың бірі – цифрлық алаяқтық. Бұл - интернет арқылы жеке деректерді ұрлау, қаржылық шығын келтіру сияқты заңсыз әрекеттер жиынтығы. Оның ең таралған түрі – фишинг.

Осы жағдайда әрбір адам, әсіресе жас ұрпақ, интернет пен технологияларды дұрыс әрі қауіпсіз пайдалана білуі тиіс. Жаңа заманның талаптарына сай болу үшін тек техниканы меңгеру жеткіліксіз – саналы әрі жауапты қолданушы болу қажет. Саналы қолданушы – бұл цифрлық ортада өзін-өзі қорғай алатын, қауіптерді алдын ала сезетін, этикалық нормаларды сақтайтын, өзге адамдарға зиян келтірмейтін тұлға. Мұндай қолданушы – қауіпсіз қоғамның негізін қалайды.

Бұл жоба «саналы қолданушы» түсінігін жан-жақты ашып, оның жеке тұлға мен жалпы қоғам үшін маңызын түсіндіруге бағытталған. Сонымен қатар, цифрлық сауаттылықты арттырып, киберқауіпсіздік туралы білім беру, фишинг пен интернет алаяқтықтарынан қорғану жолдарын көрсету де басты мақсаттардың бірі болып табылады.

Цифрлық дәуірдегі қауіптер мен мүмкіндіктер

2.1. Кибербуллинг: Қоғамдағы қауіп және оның алдын алу жолдары

Кибербуллинг – бұл бір адам немесе топтың интернет арқылы басқа адамға қасақана зиян келтіруі, оның ар-намысына тиюі, қорқытуы немесе кемсітуі. Бұл әрекеттер әдетте әлеуметтік желілерде, электрондық поштада, мессенджерлерде немесе анонимді платформаларда жүзеге асырылады. Кибербуллингтің негізгі түрлеріне мыналар жатады:

- Қорқыту, қорлау және дөрекі хабарламалар жіберу;
- Жалған ақпарат тарату;
- Фото немесе видеоны рұқсатсыз жариялау;
- Анонимді түрде адамды мазалау;
- Басқа біреудің akkaунтын бұзып, зиян келтіру.

Кибербуллингтің құрбандары көбіне психологиялық қысымға ұшырайды. Олар өзін жалғыз сезінеді, өз-өзіне сенімі жоғалады, күйзеліске түседі. Кейбір жағдайларда бұл тіпті суицидке де әкеліп соғуы мүмкін. Жасөспірімдер үшін бұл өте қауіпті, себебі олардың психикасы әлі толық қалыптаспаған. Кибербуллингтің әлеуметтік салдары да бар. Бұл жағдайлар достар арасындағы қарым-қатынастың бұзылуына, оқудағы үлгерімнің төмендеуіне және адамның қоғамнан оқшаулануына себеп болады. Сонымен қатар, қоғамда агрессия мен төзбеушілік деңгейін арттырады.

Кибербуллингке итермелейтін бірнеше себеп бар:

Анонимдік - интернетте адам өзінің кім екенін жасырын түрде қалағанын айтуға мүмкіндік алады, бұл оның жауапкершіліктен қорықпауына себеп болады.

Қоғамдық тәрбие мен моральдың төмендеуі - кейбір балалар мен жасөспірімдер дұрыс тәрбие алмағандықтан, басқаларға зәбір көрсету арқылы өзін күшті сезінеді.

Эмпатияның жетіспеушілігі – адамның басқаға жанашырлық танытпауынан туындайтын әрекеттер.

Өз-өзіне сенімсіздік – өз өмірінде қиындық көрген адам басқаға зиян келтіру арқылы өзін жақсы сезінеді.

Кибербуллингпен күресу үшін тек жәбірленуші ғана емес, бүкіл қоғам - ата-ана, мұғалім, құқық қорғау органдары, тіпті интернет платформалары да әрекет етуі тиіс. Міне, оның алдын алу жолдарының кейбірі:

1. Білім мен ақпарат беру;
2. Ата-аналық бақылау;

3. Құқықтық шаралар;
4. Интернет қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру;
5. Техникалық құралдар мен қорғаныс жүйелері.

Қазақстанда кибербуллинг мәселесі соңғы жылдары жиі көтеріліп жүр. Әсіресе, әлеуметтік желі қолданушыларының саны артқан сайын, бұл проблема да өзектілігін жоғалтқан жоқ. Мемлекет бұл мәселені шешу үшін бірқатар бағдарламаларды іске асырып, балалардың интернеттегі қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында арнайы жобалар жасап жатыр. Сонымен қатар, мектептерде цифрлық сауаттылыққа қатысты сабақтар енгізілуде.

Кибербуллинг әртүрлі формада көрінуі мүмкін. Оның негізгі түрлеріне мыналар жатады:

1. Қорқыту және қоқан-лоққы көрсету (threats);
2. Қорлау және мазақ ету (harassment);
3. Жалған ақпарат тарату (fake news, rumors);
4. Жеке деректерді жариялау (doxing);
5. Онлайн бойкот (ostracizing);
6. Басқа біреудің атынан жазу немесе фейк аккаунт ашу.

Көптеген елдерде кибербуллинг заңмен реттеледі. Қазақстанда бұл бағытта бірқатар шаралар қабылданған. 2021 жылы «Баланың құқықтары туралы» заңға толықтырулар енгізіліп, балаға қатысты онлайн зәбір көрсету әрекеттеріне шектеулер қойылды. Сондай-ақ Қылмыстық кодексте жала жабу, ар-намысқа тию және жеке өмірге қол сұғу сияқты әрекеттер үшін жазалар қарастырылған. Халықаралық тәжірибеде де кибербуллингпен күресу үшін арнайы заңдар бар. Мысалы, АҚШ-та мектептер мен оқу орындарына интернет арқылы зәбір көрсету фактілеріне нақты әрекет жасау міндеттеледі (StopBullying.gov).

Кибербуллингке ұшыраған адамдар көбіне психологиялық қолдауды қажет етеді. Күйзеліс, үрей, өзін төмен бағалау, жалғыздық және суицидтік ойлар – бұл жағдайлардың жиі кездесетін салдары. Психологтар мен әлеуметтік педагогтар құрбандарға жеке қолдау көрсету, олардың эмоциялық жағдайын жақсартуға бағытталған психотерапиялық әдістерді қолдануы тиіс.

Көптеген елдер кибербуллингтің алдын алу үшін арнайы ұлттық бағдарламалар әзірлеген. Мысалы:

- Ұлыбританияда «Childnet International» ұйымы мектептерде тренингтер өткізеді;
- Финляндияда оқушылар мен ата-аналарға арналған ақпараттық парақшалар мен бейнероликтер кеңінен таратылады;
- Австралияда eSafety.gov.au порталы арқылы кибербуллингке қатысты арыздарды қабылдау жүйесі жұмыс істейді.

Интернеттегі қауіп-қатерден қорғану үшін әртүрлі платформалар арнайы механизмдер ұсынады:

- Instagram және Facebook — мазмұнды шағымдану және бұғаттау функциялары;
- TikTok — «Қауіпсіздік сүзгісі» арқылы пікірлерді сүзгіден өткізу;
- YouTube — комментарийлерді модерациялау мүмкіндіктері;
- WhatsApp — спам хабарламаларға қарсы жүйе және шектеулер енгізу.

Елімізде 11-15 жас аралығындағы әрбір бесінші жеткіншек кибербуллингтің құрбанына айналады. 2021 жылы интернетте 140 мың заң бұзу фактісі тіркелген, оның ішінде фейк ақпарат, кибербуллинг және экстремизм жағдайлары бар. Кибербуллингтің салдары балалардың психикалық денсаулығына кері әсер етіп, ұйқының бұзылуы, бас ауруы, депрессия және мазасыздық сияқты мәселелерге әкелуі мүмкін. 2021 жылы «буллинг/кибербуллинг» ұғымы заңнамаға енгізілді. Шетелдік интернет платформаларға Қазақстанда өкілдік ашу және кибербуллингке қатысты мазмұнды 24 сағат ішінде жою міндеті жүктелді.

Кибербуллингтен қорғану жолдары:

- Сенімді ересек адамға немесе ата-анаға жағдайды баяндау.
- Зиянды хабарламалар мен жазбалардың скриншоттарын сақтау.
- Әлеуметтік желілерде бұғаттау және шағымдану функцияларын пайдалану.

- Қажет болған жағдайда құқық қорғау органдарына жүгіну.

Қауіп-қатер және қорғану жолдары

2.2. Цифрлық алаяқтық және фишинг: Қауіп-қатер және қорғану жолдары

Цифрлық алаяқтық - интернет, электрондық пошта, әлеуметтік желі және басқа да цифрлық құралдар арқылы жасалатын алаяқтық әрекеттердің жиынтығы. Бұл әрекеттердің мақсаты - пайдаланушыларды алдап, олардың:

жеке ақпараттарын (логин, пароль, ЖСН), қаржылық мәліметтерін (банктік карта, шот нөмірі), жеке аккаунттарына кіру мүмкіндігін алу.

Қазақстанда цифрлық алаяқтықтың көлемі жыл сайын артып келеді. Бұл үрдіс азаматтар мен бизнеске елеулі қаржылық шығындар әкелуде. Төменде соңғы жылдардағы негізгі статистикалық мәліметтер мен үрдістер келтірілген:

- 2023 жылы интернет алаяқтықтың 21,8 мың дерегі тіркеліп, келтірілген залал 17,5 млрд теңгені құрады;

- 2022 жылы интернет алаяқтықтан келген шығын 21 млрд теңгеге жетті, бұл 2021 жылмен салыстырғанда 5 млрд теңгеге артық;

- 2021 жылы интернет алаяқтықтың 20,5 мың дерегі тіркелді;

- 2018–2022 жылдары алаяқтықтан келген жалпы қаржылық залал 237,3 млрд теңгеден 495,1 млрд теңгеге дейін өсті .

Қазақстанда жиі кездесетін цифрлық алаяқтық түрлері:

Фишинг: жалған сайттар немесе электрондық хаттар арқылы жеке мәліметтерді ұрлау.

Телефон алаяқтықтары: өзін банк қызметкері немесе құқық қорғау органы өкілі ретінде таныстырып, ақша аударуды сұрау.

Интернет-дүкен алаяқтықтары: жалған интернет-дүкендер арқылы тауар немесе қызмет үшін төлем алып, жеткізуді жүзеге асырмау.

Жалған қайырымдылық науқандары: әлеуметтік желілерде немесе мессенджерлерде жалған қайырымдылық акцияларын ұйымдастыру арқылы ақша жинау.

Қазақстан үкіметі цифрлық алаяқтықпен күресу үшін бірнеше бастамаларды қолға алды: 2024 жылы Ұлттық Банк банктер мен құқық қорғау органдарымен бірлесіп, алаяқтық операцияларды анықтау және оларға қарсы әрекет ету үшін Anti-Fraud Center орталығын іске қосты. 2023 жылы Ішкі істер министрлігі интернет алаяқтықпен күресу үшін арнайы бөлімшелер құрды және азаматтарды сақ болуға шақырды. Цифрлық алаяқтық Қазақстанда өзекті мәселе болып отыр. Азаматтар мен ұйымдар өздерінің цифрлық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін сақтық шараларын қабылдауы қажет. Бұл үшін күмәнді сілтемелерге өтпеу, жеке мәліметтерді бөгде адамдарға бермеу және қаржылық операцияларды тексеру ұсынылады. Фишинг - пайдаланушыны алдап, оны жалған сайтқа немесе хабарламаға кіргізу арқылы деректерін ұрлау тәсілі. Фишинг қалай жүзеге асады? Электрондық пошта арқылы: банктен келгендей етіп жасалған жалған хаттар. SMS арқылы: "сізге ақша аударылды", "шотыңыз бұғатталды" деген мазмұндағы хабарламалар. Әлеуметтік желі: фейк аккаунттар арқылы достар атынан хат жазу. Жалған сайттар: банк немесе қызмет көрсету сайтына ұқсатып жасалған фейк беттер.

Алаяқтықтың басқа да түрлері: Вишинг (vishing): Телефон арқылы алдау (мысалы, "банк қызметкеріміз" деген). Смшинг (smishing): SMS арқылы алдау. Фарминг: DNS-серверді бұзып, қолданушыны жалған сайтқа бағыттау. Мальвар (malware): зиянды бағдарламалар орнату арқылы ақпарат ұрлау. QR код алаяқтығы: жалған QR код сканерлетіп, деректерді ұрлау.

Қазақстандағы жағдай (статистика, мысалдар): 2024 жылы Қазақстанда цифрлық алаяқтық оқиғалары 40%-ға артқан (ҚР ІІМ дерегі). Kaspi.kz, Halyk Bank атынан жасалған фишинг сайттар көбейген. "eGov" атынан жалған хабарламалар тараған. Мысалы, 2023 жылы Атырау қаласында тұрғын жалған Kaspi қызметкеріне деректерін беріп, 1,2 млн теңгесінен айырылған.

Сақтық шаралары: Банктің немесе мемлекеттік мекеменің тек ресми сайттарын ғана пайдалану; Құпиясөзді ешқашан бөтен адамға бермеу; Телефонға келген күмәнді сілтемелерге

өтпеу; Екі факторлы аутентификацияны (2FA) қосу; Жеке деректерді әлеуметтік желіде жарияламау; Антивирустық бағдарламаларды жаңартып отыру.

Цифрлық сауаттылық - 21 ғасырдың негізгі дағдыларының бірі. Киберқауіпсіздік негіздерін мектептен бастап оқыту маңызды. Әрбір адам өзінің сандық деректеріне жауапкершілікпен қарауы тиіс. Фишингтің негізгі түрлері: Электрондық пошта және SMS фишинг: Алаяқтар банктер немесе мемлекеттік органдар атынан жалған хабарламалар жіберіп, азаматтарды жеке деректерін енгізуге итермелейді. Қоңырау арқылы фишинг (вишинг): Алаяқтар өздерін банк қызметкерлері немесе құқық қорғау органдарының өкілдері ретінде таныстырып, азаматтарды алдайды. QR-код арқылы фишинг (квишинг): Алаяқтар жалған QR-кодтарды пайдаланып, азаматтарды зиянды сайттарға бағыттайды.

Қорғану тәсілдері: Бейтаныс сілтемелерге өтпеңіз және күмәнді QR-кодтарды сканерлемеңіз. Банк немесе мемлекеттік орган атынан келген хабарламаларға сақтықпен қараңыз; ресми сайттар мен байланыс нөмірлерін пайдаланыңыз. Жеке және қаржылық деректеріңізді тексерілмеген сайттарға енгізбеңіз. Браузер мен антивирустық бағдарламаларды жаңартып отырыңыз. Күмәнді жағдайларда банкпен немесе құқық қорғау органдарымен тікелей байланысыңыз.

2.3. Медиаसाуаттылық және әлеуметтік медианы қолдану

Медиасауаттылық – бұл адамның бұқаралық ақпарат құралдары мен интернеттегі контентті сыни көзқараспен қарап, оның шынайылығын, мақсатын, авторын, және ықпалын түсіне білу қабілеті. Медиасауатты тұлға ақпаратты тек тұтынушы ретінде қабылдамай, оны сұрыптап, мәнін ұғады, қауіпті және жалған контенттен өзін қорғай алады.

1. Ақпараттық қауіпсіздік: Жалған ақпараттар кейде адастырып қана қоймай, адамның психологиялық жағдайына, тіпті өміріне қауіп төндіруі мүмкін.

2. Сыни ойлау қабілетін арттыру: Адам кез келген ақпаратқа күмәнмен қарап, оны тексеруді әдетке айналдырады.

3. Әлеуметтік жауапкершілік: Ақпаратты саналы түрде тарату арқылы қоғамдағы тұрақтылықты сақтауға үлес қосады.

4. Шешім қабылдау қабілетін жетілдіру: Шынайы әрі сапалы ақпарат негізінде ғана дұрыс шешім шығаруға болады.

Медиасауаттылықтың негізгі дағдылары

- Ақпарат көзіне назар аудару: Ақпаратты кім жариялады? Ол дерек көзі сенімді ме?

- Мазмұнды талдау: Ақпарат эмоцияны тудыруға бағытталған ба, әлде нақты деректерге сүйенген бе?

- Фактчек жасау: Ақпаратты басқа сенімді дереккөздер арқылы тексеру.

- Контентті салыстыру: Бір оқиға туралы әртүрлі БАҚ не деп жазып жатыр?

- Манипуляцияны тану: Жарнама, насихат, фейк және кликбейт белгілерін білу.

Медиасауаттылықты қалай дамытуға болады?

1. Фактчекинг платформаларын қолдану: factcheck.kz, stopfake.kz, snopes.com секілді ресурстар көмектесе алады.

2. Онлайн курстар мен тренингтерге қатысу: Internews, MediaNet, ЮНЕСКО ұйымдастыратын медиасауаттылық жобаларына қосылу.

3. БАҚ материалдарын талдап үйрену: Мысалы, жаңалықтарды талдап, онда қандай көзқарас басым екенін анықтау.

4. Сыни сұрақтар қою әдетін қалыптастыру: "Бұл ақпарат не үшін жарияланды?", "Ол кімге пайдалы?" деген сұрақтар арқылы әрбір ақпараттың астарын тануға тырысу.

Медиасауаттылықтың қоғамға әсері

Медиасауатты қоғам – бұл еркін ойлайтын, жауапты, бір-біріне сеніммен қарайтын қоғам. Мұндай ортада жалған ақпарат, арандатушылық, өшпенділік тілінің таралуы тежеледі. Сонымен қатар, бұл азаматтық белсенділікті арттырады, демократиялық үдерістердің дамуына ықпал етеді.

Әлеуметтік медиа дегеніміз не?

Әлеуметтік медиа – бұл адамдардың виртуалды кеңістікте қарым-қатынас жасауына, өзара пікір алмасуына, ақпарат таратуларына мүмкіндік беретін онлайн платформалар мен қосымшалар. Оған әлеуметтік желілер, блогтар, форумдар, бейнемазмұн мен фото бөлісу сайттары, чат және хабарлама қосымшалары жатады. Әлеуметтік медиа пайдалы құрал болғанымен, оның теріс әсерлері де болуы мүмкін:

- Уақыт жоғалту: Әлеуметтік медиаға тәуелділік адамның уақытының көп бөлігін алып, оны басқа маңызды істерден аластата алады.

- Психологиялық әсерлер: Әлеуметтік желілердегі жалған бейнелер мен идеалдандырылған өмір адамдарда өзін төмен бағалау, депрессия немесе алаңдаушылық сезімдерін тудыруы мүмкін.

- Жалған ақпарат: Әлеуметтік медиаға таралатын ақпараттың бәрі шынайы болмауы мүмкін. Фейк жаңалықтар мен манипуляциялар кең тараған.

Әлеуметтік медианы дұрыс қолдану жолдары

- Уақытты бақылау: Әлеуметтік медианы қолдану уақытын шектеу, оны тиімді пайдалану.

- Қауіпсіздік және жеке мәліметтерді қорғау: Әлеуметтік медиаға кіру кезінде жеке мәліметтеріңізді қорғау, күдікті хабарламалардан аулақ болу.

- Ақпаратты тексеру: Әлеуметтік желіде жарияланған ақпараттың шынайылығын тексеру үшін бірнеше дереккөзден тексеру.

- Позитивті мазмұн: Әлеуметтік медиа арқылы қоғамға пайдалы, оң пікірлер мен мотивация беретін ақпараттарды тарату.

Әлеуметтік медианы қолданудағы ережелер

- Этикет сақтау: Әлеуметтік медиада пікір білдіру кезінде мәдениетке сай болу, басқалардың пікірлерін құрметтеу маңызды.

- Жалған ақпарат таратпау: Ақпараттың дұрыстығын тексермей жарияламау. Әлеуметтік медиа арқылы таралған жалған ақпарат қоғамға зиян келтіруі мүмкін.

- Жеке өмірді қорғау: Жеке өмірді әлеуметтік медиада ашық түрде жариялау әрдайым қауіпсіз болмауы мүмкін. Әсіресе балалар мен жасөспірімдер үшін жеке ақпаратты жариялағанда сақ болған жөн.

Қазақстанда медиасауаттылықты арттыруға бағытталған бастамалар мен жобалар бар:

- Internews, MediaNet, IWPR секілді ұйымдар медиасауаттылық бойынша тренингтер мен курстар өткізеді;

- Кейбір мектептер мен жоғары оқу орындары медиасауаттылық элементтерін оқу бағдарламасына енгізіп жатыр;

- Мемлекеттік деңгейде де ақпараттық қауіпсіздік пен фейк жаңалықтарға қарсы күрес шаралары қабылдануда.

Мәселелер:

- Ауыл-аймақтарда медиасауаттылық деңгейі төмен;

- Интернеттегі ақпаратты сыни қабылдаудың жетіспеушілігі;

- Көпшілік әлеуметтік медиадағы кез келген ақпаратқа сене салуы.

Әлеуметтік медианы қолдану.

Қазақстанда әлеуметтік желілер халықтың күнделікті өмірінің маңызды бөлігіне айналған:

- Instagram, TikTok, YouTube, Facebook, Telegram – ең танымал платформалар;

- Әлеуметтік желі арқылы адамдар жаңалық алады, пікірталас жүргізеді, тауар/қызмет жарнамалайды;

- Әлеуметтік желі азаматтық белсенділіктің алаңына айналып отыр (мысалы, митингтер, флешмобтар, қоғамдық резонанс тудырған оқиғалар).

Мәселелер:

- Жалған ақпараттың кең таралуы;

- Кибербуллинг және хейт;

- Жеке деректердің қауіпсіздігі.

Қазақстанда әлеуметтік медианың әсері күннен күнге артып келеді. Сол себепті медиасауаттылықты арттыру – заман талабы. Бұл бағытта мемлекет, үкіметтік емес ұйымдар және әр азаматтың белсенділігі маңызды. Білім беру мекемелерінде, әсіресе мектеп оқушылары арасында ақпараттық сауаттылықты арттыру – қауіпсіз қоғам құрудың басты тетігі. Жоба осы бағытта түрлі семинарлар, тренингтер, интерактивті сабақтар мен бейнероликтер арқылы жастарды интернеттегі қауіптерден сақтандыруды көздейді. Сонымен қатар, ата-аналар мен мұғалімдер үшін әдістемелік құралдар мен кеңестер ұсынылып отыр. Бұл өз кезегінде цифрлық қауіпсіздікке қатысты барлық мүдделі тараптардың бірлесе әрекет етуіне мүмкіндік береді. Кибербуллинг - бұл қазіргі заманның өзекті мәселелерінің бірі. Ол тек жеке адамға емес, бүкіл қоғамға кері әсерін тигізеді. Сондықтан оның алдын алу әрбіріміздің міндетіміз. Балаларды, жасөспірімдерді интернет кеңістігінде қауіпсіз ұстау үшін біз оларға дұрыс бағыт-бағдар беріп, жан-жақты қолдау көрсетуіміз қажет. Тек сонда ғана біз салауатты, қауіпсіз және мәдениетті интернет ортасын қалыптастыра аламыз. Әлеуметтік медиа – бұл өте күшті құрал, ол біздің өміріміздің көптеген салаларын әсер етеді. Оның оң және теріс жақтары бар, сондықтан оны дұрыс әрі жауапкершілікпен қолдану қажет. Әлеуметтік медианы тиімді пайдалану арқылы біз жеке байланыстарымызды нығайтып, жаңа ақпараттар ала аламыз, бірақ осы құралдың теріс әсерлерінен қорғану үшін саналы әрі ұқыпты болуымыз қажет.

Қазақстанда әлеуметтік медианың әсері күннен күнге артып келеді. Сол себепті медиасауаттылықты арттыру – заман талабы. Бұл бағытта мемлекет, үкіметтік емес ұйымдар және әр азаматтың белсенділігі маңызды. Медиасауаттылық – заманауи әлемде өмір сүрудің басты кілті. Бұл тек білім емес, күнделікті өмірде қолданылатын құрал. Жас ұрпақты мектеп қабырғасынан бастап медиасауатты ету – олардың болашақта саналы, сауатты азамат болып қалыптасуына жол ашады. Әрбір адам ақпаратты тұтынушы ғана емес, сонымен қатар оның таралуына да әсер етуші екенін ұмытпауы керек. «Саналы қолданушы – қауіпсіз қоғам» жобасы арқылы біз оқушылар мен жастардың цифрлық қауіпсіздік саласындағы білімін арттыруға, интернет кеңістігінде өздерін сенімді әрі қауіпсіз ұстауға ықпал етеміз. Жоба барысында алынған білім мен тәжірибе жас буынның медиасауатты, сын көзбен қарай алатын, қауіп-қатерден қорғана алатын тұлға болып қалыптасуына көмектеседі. Бұл – тек жеке қауіпсіздік емес, бүкіл қоғамның қауіпсіздігіне қосылған үлес. Саналы қолданушы – бұл ақпаратты дұрыс талдай алатын, өз іс-әрекетіне жауап бере алатын, қауіпсіз цифрлық ортаны қалыптастыруға ұмтылатын азамат. Цифрлық алаяқтық пен фишинг - заман талабымен бірге дамып келе жатқан қауіп. Оларға қарсы тұру үшін ақпараттық сауаттылықты арттырып, әрбір адам өз деректеріне жауапкершілікпен қарауы қажет. Әрбір күмәнді әрекет - үлкен шығынның басы болуы мүмкін. Интернет – мүмкіндіктер алаңы. Бірақ ол тек саналы, қауіпсіз қолданушының қолында ғана пайдалы құралға айналады. «Саналы қолданушы – қауіпсіз қоғам» ұраны – әрбіріміздің күнделікті цифрлық өміріміздегі ұстанымымыз болуы тиіс. Ақпараттық қауіпсіздік – бұл тек мамандардың емес, бүкіл қоғамның ортақ ісі.

Қорыта айтқанда, «Саналы қолданушы – қауіпсіз қоғам» жобасы – сандық ортада қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған кешенді әрі уақытылы бастама. Жобаның қоғам үшін маңыздылығы өте жоғары, өйткені ол тек қауіптерге назар аудартып қана қоймай, олармен күресудің нақты жолдарын ұсынады. Цифрлық мәдениетті қалыптастыру арқылы біз қауіпсіз, саналы және жауапты интернет қолданушыларын тәрбиелей аламыз. Бұл – қауіпсіз болашақтың кепілі.

Пайдаланылған әдебиеттер мен дереккөздер

1. ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі. «Цифрлық қауіпсіздік» жобасы;
2. Stopbullying.gov- АҚШ-тың кибербуллингке қарсы ресми сайты.
3. UNICEF.org - Балалар мен жасөспірімдер арасындағы интернет қауіпсіздігі жөніндегі есептер.
4. ҚР ПМ ресми сайты - алаяқтық түрлері мен алдын алу шаралары;
5. Баимбетова, Л. (2020). Медиа сауаттылық негіздері. Алматы: Қазақ университеті баспасы.

6. <https://baribar.kz> - Қазақстандағы кибербуллинг туралы мақалалар мен сұхбаттар.
7. www.cybersecurity.kz (ҚР цифрлық қауіпсіздік орталығы).
8. www.stopphish.org (фишингтен сақтану туралы ақпарат).
9. <https://medianet.kz> MediaNet International Centre for Journalism. (2022).

Медиа сауаттылық тренинг материалдары.

СИНТАКСИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ: ВЛИЯНИЕ ЗАИМСТВОВАНИЙ И ИНТЕРНЕТ-КОММУНИКАЦИИ

Аубакишева Манишук Бауржановна

педагог, учитель русского языка и литературы

КГУ «Средняя школа имени Болек батыра»

Енбекшиказахского района, Алматинской области

Аннотация: В статье рассматриваются синтаксические трансформации современного русского языка, обусловленные влиянием глобализации, заимствований и интернет-среды. Акцент делается на изменениях в структуре предложения и на формировании новых конструкций, характерных для цифрового общения. Исследование базируется на корпусных данных, материалах социальных сетей и массовой коммуникации. Анализ показал, что современные синтаксические тенденции отражают процесс демократизации языка, усиление экспрессивности и сдвиг в сторону простых, лаконичных структур.

Ключевые слова: синтаксис, интернет-сленг, заимствования, современные языковые изменения.

Abstract: The article explores syntactic transformations in contemporary Russian influenced by lexical borrowings and digital communication. The research focuses on emerging constructions, violations of classical syntactic norms, and features of youth and internet discourse. The data were obtained from linguistic corpora, social networks, and informal speech. Findings reveal a trend toward simplification and expressiveness in sentence structure.

Keywords: syntax, internet slang, borrowings, modern linguistic change.

Түйіндеме. Мақала қазіргі орыс тіліндегі синтаксистік өзгерістерге арналған. Интернет-коммуникация мен кірме сөздердің ықпалымен пайда болған жаңа құрылымдар, бейресми сөйлеу және жастар дискурсы қарастырылады. Зерттеу материалы ретінде тілдік корпустар, әлеуметтік желідегі жазбалар мен ауызекі сөйлеу қолданылды. Қорытындыда синтаксистік құрылымдардың қарапайымданып, экспрессивті үлгілердің артып келе жатқаны көрсетіледі.

Түйінді сөздер: синтаксис, интернет-слэнг, кірме сөздер, қазіргі тілдік өзгерістер.

Введение. Современный русский язык находится в фазе активных изменений, затрагивающих не только лексику, но и грамматические структуры, в частности синтаксис. Процессы глобализации, активное взаимодействие с англоязычным пространством, а также развитие интернет-коммуникации существенно влияют на синтаксическую организацию высказывания. Новые формы общения — от сообщений в мессенджерах до мемов и блогов — создают уникальные языковые условия, в которых возникают инновационные синтаксические конструкции, ранее не свойственные кодифицированной норме. Целью настоящего исследования является выявление и описание синтаксических изменений в современном русском языке под влиянием заимствований и интернет-сленга. Задачи включают анализ структуры предложений, выявление закономерностей формирования новых конструкций, а также рассмотрение их частотности и экспрессивной функции.

Проблематика синтаксических изменений в современном русском языке получила развитие в трудах Земской Е.А., Плунгяна В.А., Романовой О.В., которые подчеркивают влияние массовой культуры и интернета на язык. Земская отмечала, что язык молодёжи и интернет-общения отличается не только лексикой, но и синтаксисом: наблюдаются

обрывистые конструкции, изменение порядка слов, активное использование парцелляции и экспрессивных вставок. Плунгян в своих работах обращал внимание на то, что заимствованные слова нередко приносят с собой и новые синтаксические модели. Например, глаголы «фейлить», «триггерить», «апрувить» начинают функционировать по моделям, близким к английским, изменяя традиционные русские синтаксические связи. Романова подчеркивает роль интернет-дискурса как среды, формирующей новые нормы общения. В ее исследованиях выявляются устойчивые конструкции типа: «а вот и он», «это рофл», «максимально кринж», которые подчиняются своим внутренним синтаксическим правилам.

Исследование основывается на следующих методах:

— Анализ корпусных данных: были использованы материалы Национального корпуса русского языка (НКРЯ), а также онлайн-корпуса «Архив интернета»; {1}

— Контент-анализ: материалы из социальных сетей (ВКонтакте, Telegram, Instagram) за 2020–2024 гг.; {2}

— Качественный лингвистический анализ: описание изменений в порядке слов, нарушениях традиционной нормированной структуры, изучение эффектов экспрессивной синтаксики; {3}

— Сравнение с классической нормой: сопоставление новых конструкций с нормативной грамматикой по учебникам и словарям под ред. Розенталя и Бондарко. {3}

Основная часть. Анализ синтаксических изменений

Современный русский язык демонстрирует тенденцию к упрощению синтаксических структур. Наблюдаются такие явления, как парцелляция, обрыв фраз, намеренные синтаксические ошибки с экспрессивной функцией. Например, часто используются предложения с отсутствием подлежащего или сказуемого, как в фразах: «Ужас просто», «Ну вот и всё». Эти конструкции выполняют коммуникативную задачу, несмотря на отклонение от нормативной структуры. Корпусные данные показывают рост частотности конструкций с инверсией порядка слов, особенно в устной речи и в соцсетях. Пример из НКРЯ: «Пошёл он домой», «Не хочу я туда». Такие инверсии усиливают экспрессию и эмоции, что характерно для разговорного и интернет-дискурса. {4}

Влияние заимствований. Заимствованные слова и выражения, особенно англицизмы, активно интегрируются в русскую речь, изменяя не только лексику, но и синтаксис. Глаголы, образованные от английских корней, часто употребляются с прямыми дополнениями без предлогов, по образцу английского языка. Примеры: «Он заапрувил проект», «Она отфейлила экзамен». Эти конструкции нарушают традиционные модели управления в русском языке, но становятся частью разговорной нормы. Кроме того, англоязычные вводные конструкции типа «на самом деле» заменяются кальками: «по факту», «в реалии», что влияет на структуру вводных предложений. Эти примеры демонстрируют адаптацию чужих синтаксических моделей в русскую среду. {5}

Роль интернет-сленга. Интернет-сленг оказывает значительное влияние на синтаксические структуры. Появляются усечённые и гибридные конструкции, характерные для неформального общения. Например: «максимально кринж», «это боль», «я в шоке просто». Эти высказывания демонстрируют тенденцию к сдвигу в сторону импрессионизма и нарочитой разговорности. Особое внимание заслуживают конструкции, в которых предикативные связи опущены: «такой себе», «норм вроде». Подобные высказывания требуют от адресата дополнительной интерпретации, но при этом эффективно передают эмоциональную окраску.

Результаты и обсуждение

Результаты исследования показывают, что синтаксис современного русского языка претерпевает значительные изменения под влиянием внелингвистических факторов. Основные изменения включают упрощение структур, появление новых типов фраз без полного синтаксического оформления, а также внедрение англоязычных моделей построения предложения. Эти тенденции особенно выражены в цифровой среде и среди молодёжи. {4,5}

В ходе моего исследования я пришла к выводу, что полученные данные во многом совпадают с мнением других специалистов, изучающих изменения в синтаксисе. Я заметила, что новые синтаксические формы появляются не случайно — они отражают стремление языка быть проще и выразительнее. На мой взгляд, язык не разрушается, а, наоборот, меняется и приспосабливается к новым условиям общения. Поэтому современные синтаксические конструкции стоит рассматривать как естественный этап его развития.

Выводы. Синтаксические особенности современного русского языка отражают изменения, происходящие в обществе и культуре. Влияние англоязычного пространства, интернет-коммуникации и неформального общения приводит к формированию новых конструкций и моделей. Понимание этих процессов необходимо как для теоретической лингвистики, так и для практики преподавания русского языка.

Современные синтаксические процессы в русском языке свидетельствуют о глубокой перестройке грамматической системы под влиянием социокультурных и технологических изменений. Влияние англоязычного информационного пространства, рост скорости коммуникации и активное распространение цифрового дискурса способствуют выработке

новых синтаксических моделей, зачастую выходящих за пределы кодифицированной нормы. Эти модели включают парцелляцию, инверсию, эллипсис, обрывистость и гибридные конструкции, а также расширение управления заимствованными глаголами, структурно ближе к английскому языку.

Новые формы синтаксиса нередко ориентированы не на традиционную нормативность, а на достижение максимального экспрессивного и прагматического эффекта, особенно в условиях ограниченного текста — как, например, в сообщениях мессенджеров, мемах или постах в социальных сетях. Тем самым, язык демонстрирует свою способность к адаптации, кроется проявление речевой экономии, функциональной гибкости и креативного потенциала. Необходимость быстрой передачи смысла, эмоциональной реакции, иронии или самоиронии становится двигателем синтаксических инноваций, формируя альтернативную грамматическую норму цифрового пространства.

Подобные явления нельзя однозначно трактовать как деградацию или упрощение языка. Напротив, они показывают многоуровневую эволюцию синтаксиса, в которой традиционная письменная норма сосуществует с новыми парадигмами спонтанной и цифровой речи. Для лингвистики данное направление представляет особый интерес: оно позволяет переосмыслить границы нормы, изучить механизмы языковой динамики и понять, как именно меняется структура языка в ответ на вызовы времени.

С педагогической точки зрения осмысление этих изменений важно для разработки современных подходов к преподаванию русского языка как родного и как иностранного. Вместо противопоставления «правильного» и «неправильного» синтаксиса следует акцентировать внимание на функциональной целесообразности, стилевой уместности и контекстуальной обоснованности языковых конструкций. Внедрение анализа синтаксических инноваций в образовательные практики способствует формированию критического языкового мышления у учащихся, повышает их метаязыковую рефлексию и коммуникативную гибкость.

Таким образом, синтаксические преобразования в современном русском языке — это не временное отклонение, а отражение закономерного развития живого языка, находящегося в диалоге с социальной реальностью, технологиями и глобальными культурными трендами.

Список использованной литературы

1. Архив интернет-коммуникации. URL: <https://webcorpora.net/> (дата обращения: 18.06.2025).
2. Национальный корпус русского языка. URL: <https://ruscorpora.ru/> (дата обращения: 18.06.2025).
3. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь лингвистических терминов. — М.: Просвещение, 2008. — 512 с.
4. Романова О. В. Язык интернета: нормы и отклонения. // Вопросы языкознания. — 2017. — № 4. — С. 56–70.
5. Земская Е. А. Язык современной российской массовой коммуникации. — М.: Языки славянской культуры, 2004. — 312 с.

БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСТЕРІНЕ МЕДИА КЕҢІСТІКТІ ҰШТАСТЫРУ

Ахметова Гүлжайнар Өтебайқызы

Алматы қаласы

*«Абай атындағы Республикалық мамандандырылған
дарынды балаларға арналған қазақ тілі мен әдебиетін
тереңдете оқытатын орта мектеп-интернаты»
тәрбиеші, педагог*

Аннотация: Бұл мақалада білім беру процесінде медиа кеңістіктің рөлі мен маңызы талданады. Оқыту мен тәрбиелеуде медиа технологиялардың тиімді қолданылуы, мұғалім мен оқушының медиа сауаттылығын арттыру

бағыттары қарастырылады. Жаңа медиалық құралдар мен платформаларды пайдалану арқылы білім беру сапасын қалай арттыруға болатынын көрсетілген. Мақалада педагогикалық тәжірибеде медиа кеңістікті пайдалану бойынша әдістемелік ұсыныстар мен нақты мысалдар ұсынылады.

Түйін сөздер: медиа кеңістік, білім беру процесі, медиа сауаттылық, жаңа технологиялар, оқыту әдістері, педагогика

Аннотация: В статье рассматривается роль и значение медиа-пространства в образовательном процессе. Описываются способы эффективного применения медиа-технологий в обучении и воспитании, а также направления повышения медиаграмотности учителей и учеников. Приводятся методические рекомендации и примеры практического применения медиа-пространства.

Ключевые слова: медиа-пространство, образовательный процесс, медиаграмотность, новые технологии, методы обучения, педагогика

Abstract: This article discusses the role and significance of media space in the educational process. It presents ways to effectively apply media technologies in teaching and education, as well as directions for increasing media literacy among teachers and students. The article provides methodological recommendations and practical examples of using media space in pedagogy.

Key words: media space, educational process, media literacy, new technologies, teaching methods, pedagogy

Қазіргі білім беру жүйесі ақпараттық технологиялардың дамуымен бірге өзгеруде. Мұғалімдер мен оқушылардың медиа кеңістігін дұрыс қолдана білуі – білім беру процестерінің сапасын арттыруда маңызды құралға айналууда. Медиа кеңістікті тиімді ұштастыру – бұл оқыту мен тәрбиелеуді жаңа деңгейге көтеру үшін қажетті қадам. Жаңа медиа құралдары мен платформалары білім алу мен оқытуда шығармашылық әдістерді енгізу үшін қолайлы жағдайлар жасайды. Бұл мақалада білім беру процесінде медиа кеңістікті ұштастырудың маңызды аспектілері мен әдістемелік құралдары қарастырылады.

Бүгінгі білім беру жүйесінде тек оқулықпен шектеліп қалу жеткіліксіз. Ақпараттық қоғамда өмір сүріп жатқан оқушыларды медиамен тәрбиелеу, медианы оқыту мазмұнына кіріктіру – заманауи педагогтің басты міндеттерінің бірі. Медиа саласын сабақ процесіне тиімді енгізу – оқушылардың функционалдық сауаттылығын, сыни ойлауын, шығармашылық қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Бүгінгі күннің ұстазы тек тақта мен борға телміріп отыратын емес, цифрлы дәуірдің тілімен сөйлей алатын, жаңа медианы тиімді қолдана алатын жан болуы керек. Себебі біз тәлім беріп отырған өскелең ұрпақ — Z және Alpha буыны. Олар үшін ақпарат көздерінің ең бастысы — гаджет, интернет, әлеуметтік желі. Осы орайда, дәстүрлі білім беру мен заманауи медиа құралдарын ұштастыру — уақыт талабы ғана емес, білім берудің жаңа бағытына айналуы тиіс. Білім беру процесіне медиа кеңістікті тиімді біріктіру — бұл жай ғана технологиялық мүмкіндікті пайдалану емес, бұл — оқушының жүрегіне жол табудың, оның көзқарасын қалыптастырудың, шығармашылық қабілетін оятудың бірегей жолы. Сонымен қатар, медиа – оқушыларға өз ойын еркін білдіруге мүмкіндік беретін орта. Жасөспірімдер жаңалық дайындап, сұхбат алып, подкаст жазу, бейнежазба монтаждау арқылы шығармашылық қабілеттерін дамытады. Бұл – оларды тек тұтынушы емес, медиа жасаушы тұлға ретінде қалыптастырады. Медиа саласын сабақ процесімен байланыстыру – білім беру мазмұнын жаңғыртудың, оқушыны өмірмен байланыстыра оқытудың нақты жолдарының бірі. Бұл тәсіл шәкірттерді тек білім алушы емес, саналы, ақпараттық кеңістікте еркін бағдарлай алатын тұлға ретінде қалыптастыруға бағытталған.

Медиа құралдарын сабақ процесінде қолданудың артықшылықтары:

- **Көру және есту арқылы есте сақтауды арттырады.** Медиа құралдары (бейнежазба, аудио, презентация т.б.) оқушылардың көру, есту арқылы ақпаратты тез әрі ұзақ уақытқа есте сақтауына мүмкіндік береді.
- **Сабақтың тартымдылығын арттырады.** Анимациялар, интерактивті материалдар және қызықты бейнероликтер оқушылардың назарын аударып, олардың сабаққа қызығушылығын күшейтеді.
- **Күрделі ұғымдарды жеңіл түсіндіруге көмектеседі.** Физика, биология, география сияқты пәндердегі күрделі процестерді визуалды түрде көрсету оқушылардың түсінуін жеңілдетеді.
- **Оқушылардың белсенділігін арттырады.** Интерактивті медиа құралдары (онлайн викториналар, білім ойындары) оқушыларды сабаққа белсенді қатысуға ынталандырады.

○ **Дербес білім алуға жағдай жасайды.** Цифрлық платформалар мен медиа ресурстар оқушының өз бетімен жұмыс істеуіне, жеке қарқынмен оқуына мүмкіндік береді.

○ **Ақпараттық сауаттылықты қалыптастырады.** Медиа ресурстармен жұмыс істеу арқылы оқушылар ақпаратты іздеу, талдау және қолдану дағдыларын меңгереді.

○ **Қашықтан және аралас оқытуға қолайлы.** Онлайн сабақтар мен цифрлық платформалар арқылы оқушылар кез келген жағдайда білім алуды жалғастыра алады [1]

Медиа кеңістікті білім беру процесіне интеграциялау оқушылардың қызығушылығын арттыруға, оқу мотивациясын көтеруге және оқу материалының түсінікті болуына көмектеседі. Медиа құралдарын оқу процесінде тиімді пайдалану үшін мұғалімнің медиа сауаттылығы жоғары болуы керек. Бұл өз кезегінде білім беру жүйесінің дамуына, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін ашуға әсер етеді.

Медиа кеңістікті білім беру процесіне енгізудің бірнеше бағыттары бар:

Медиа сауаттылықты арттыру: Мұғалімдер мен оқушыларға медиа құралдары мен платформаларын тиімді пайдалану жолдарын үйрету, медиа ақпаратты сараптау дағдыларын қалыптастыру.

Қашықтан оқыту мен онлайн білім беру: Интернет-ресурстарды, білім беру платформаларын пайдалану арқылы оқушыларға жаңа ақпарат беру және кері байланыс жасау.

Жаңа медиалық құралдар: Видеоконференциялар, әлеуметтік желілер, блогтар және басқа да медиа платформаларды қолдана отырып, оқу процесін тиімді ұйымдастыру. [3]

Мысалы:

Оқушының білімін арттыру мақсатында мектепте өткізілген «Медиа-сауаттылық» семинарының нәтижелері көрсетілді. Осы семинарда оқушыларға әлеуметтік желілерде ақпаратты қалай дұрыс тарату, интернет көздерінен ақпарат алу дағдылары үйретілді.

Қазіргі заманның қарқынына көз ілеспейді. Ақпарат күн сайын емес, сағат сайын жаңарып, өміріміздің әр саласына өз өрнегін салып жатыр. Осындай алмағайып уақытта білім беру жүйесі де бейқам қалмауы тиіс. Енді бұрынғыдай тек кітап пен тақтамен шектелетін кезең емес, бүгінгі баланың көзі мен көңілі цифрлы кеңістікте. Оқушының назары смартфонда, қызығушылығы әлеуметтік желіде, ал оның қиялы мен ойлау жүйесі виртуалды әлеммен тұтасып кеткендей. Осындай өзгермелі жағдайда ұстаз да жаңаға бейімделіп, білім беру үдерісін медиа кеңістікпен шебер ұштастыруы қажет. Медиа құралдары — тек қызық үшін емес, тәрбие мен білім берудің қуатты тетігіне айналды. Бір қарағанда жеңіл, жылтыр дүниелер болып көрінетін интернет контенттер, шын мәнінде, дұрыс бағытталған жағдайда баланың дүниетанымын кеңейтіп, оның ішкі жан дүниесін тәрбиелей алады. Қарапайым бейнежазбадан бастап, танымдық подкасттарға дейінгі сан түрлі медиаматериалдар білімді оқушының жүрегіне де, санасына да жеткізудің оңтайлы жолы бола алады. Бүгінде мұғалім тек пән үйретуші ғана емес, медиасауатты, шығармашыл, заманауи технологияларды меңгерген жетекші тұлға болуы тиіс.

Мұғалімнің кәсіби шеберлігі тек оқулықты түсіндірумен өлшенбейді. Ол баланың қызығушылығын ояту үшін қандай әдіс қолданады? Ақпаратты қалай береді? Қандай ресурстарды пайдаланады? Міне, осы сұрақтар ұстаздың жаңа ғасырдағы педагог ретіндегі бейнесін айқындайды. Оқушыны ақпаратпен ғана емес, өмірмен ұштастыра отырып тәрбиелеу — нағыз шеберліктің белгісі. Цифрлы кеңістікте еркін жүзетін балаға бағыт беріп, дұрыс бағытты сілтеу — осы күннің басты міндеті. Бұл — тек техникалық дағды емес, бұл — жүрекпен сезінетін, болашаққа алаңдайтын адамның ісі. Білім беру мен медианың өзара үндестігі — жай сән емес, өмірдің өзі талап етіп отырған шындық. Егер біз оқушыны заманауи, ойлы, саналы етіп тәрбиелегіміз келсе, оның тілімен сөйлеп, оның ортасын танып, білімді сол кеңістікте бере білуіміз қажет. Себебі бүгінгі бала — ертеңгі болашақ иесі, ал болашақ медиасыз елестетілмейді. [4]

Қазіргі тәрбие жұмысының басты мақсаты — жан-жақты дамыған, ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, ақпараттық ортада бағдар жасай алатын саналы тұлға қалыптастыру. Осы міндетті жүзеге асыруда медиа кеңістікті тиімді пайдалану — тәрбие сағатын жаңаша ұйымдастырудың жолы. Медиа кеңістік дегеніміз — теледидар, интернет, әлеуметтік желі, бейнематериалдар, радиобағдарламалар сияқты ақпарат тарату құралдарының жиынтығы. Бұл кеңістік оқушының күнделікті өмірінің ажырамас бөлігіне айналған. Ендеше тәрбие сағатын осы медиамен ұштастыру — баланың санасына әсер етудің заманауи тетігі.

Медиа кеңістікті тәрбие сағатында пайдаланудың тиімді тұстары:

Тәрбиешілерге арналған әдістемелік ұсыныстар:

- Медиа сауаттылықты жүйелі түрде оқыту, оны білім беру бағдарламасына енгізу;
- Медиалық платформаларды тиімді пайдалану арқылы интерактивті оқыту әдістерін қолдану;
- Оқушылармен топтық жұмыс жүргізу, медиа жобалар жасау арқылы шығармашылық дағдыларын дамыту;
- Медиа құралдарын сабақта қолдану үшін жаңа әдістер мен тәсілдерді дамыту.

Қорыта келе медиа кеңістікті білім беру процесіне интеграциялау – білім алу жүйесін жаңарту мен тиімділігін арттыру жолында маңызды қадам болып табылады. Медиа құралдары мен платформаларды дұрыс пайдалану – оқушылардың ой-өрісін кеңейтуге, жеке тұлғалық дамуын арттыруға септігін тигізеді. Бұл бағыттағы жұмыс педагогтардың кәсіби дайындығы мен инновациялық әдістерді қолдануына байланысты. Қорыта айтқанда, білім беру жүйесі уақыт көшінен қалмай, үнемі жаңарып, жаңғырып отыруы тиіс. Бүгінгі күннің шындығы – баланың көзқарасы да, қызығушылығы да медиа кеңістікте қалыптасып жатыр. Сондықтан білім мен медианы бөліп-жармай, керісінше, бір арнаға тоғыстырып, тиімді пайдалану – бүгінгі ұстаздың басты міндеттерінің бірі. Медиа құралдары арқылы баланың ішкі жан дүниесіне жол табу, білімге деген құлшынысын ояту, шығармашылық қабілетін дамыту – үлкен ізденіс пен шынайы ықыласты талап етеді.

Ұстаз үшін әр кезең – жаңа мүмкіндік, ал медиа кеңістік – сол мүмкіндікті жүзеге асыратын көпір іспетті. Егер біз осы көпірді дұрыс сала білсек, білімнің биігіне бірге көтерілеміз. Баланың жүрегіне жол табу үшін технологияны емес, алдымен жүректі қолдануымыз қажет. Ал шынайы ықылас пен заманауи әдіс қатар жүрген жерде білім де, тәрбие де өз жемісін береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Білім беру саласындағы ақпараттық технологиялар: теориясы мен практикасы Р.Ж. Алпысбаева. – Алматы, 2021.
2. Жұмабаев С. «Педагогикалық технологиялар». – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
3. Назарбаев Зияткерлік мектептері. «Инновациялық оқыту әдістері» – Астана: НЗМ ДББҰ, 2022.
4. Жақыпова Ә. «Медиа сауаттылықты дамыту жолдары». «Білім берудегі жаңа әдістер» журналы, №6, 2021.
5. Даниярова М. «Ақпараттық технологияларды білім беру жүйесіне интеграциялау». – Алматы, 2019.

ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ЦИФРОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ

ГЕОГРАФИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ (ЖИ) ПЛАТФОРМАЛАРЫН ЖӘНЕ ГЕЙМИФИКАЦИЯ ҚҰРУ СЕРВИСТЕРІН ҚОЛДАНУ

Торегалыев Орынғали Төлегенұлы

Алматы облысы, Қарасай ауданы

*«А.Байтұрсынұлы атындағы орта мектеп» КММ
география пәні мұғалімі*

Аннотация: Бұл баяндамада география пәнін оқытуда жасанды интеллект (ЖИ) платформалары мен геймификация құралдарын қолданудың тиімді жолдары қарастырылады. Жаңа технологияларды білім беру үдерісіне енгізу – оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, оқу материалына деген қызығушылығын күшейтудің заманауи әдісі ретінде ұсынылады. ЖИ платформалары арқылы оқыту үдерісі оқушылардың жеке қабілеттеріне бейімделіп, оқу траекториясы дараланады. Ал геймификация элементтері оқытуды ойын түрінде ұйымдастырып, мотивацияны арттырады. Баяндамада StudyGe, Gamma, GeoGuessr, Kahoot сияқты платформалар мен сервистердің мүмкіндіктері сипатталып, оларды география пәніне интеграциялау жолдары көрсетіледі. Материал педагогикалық тәжірибені жаңғыртуға, цифрлық сауаттылық пен оқыту тиімділігін арттыруға бағытталған.

Кілт сөздер: География пәні, жасанды интеллект, геймификация, цифрлық сауаттылық, интерактивті оқыту, білім беру технологиялары, оқу мотивациясы, визуализация, оқу үдерісі, педагогикалық инновациялар.

Білім беру саласындағы технологиялық жетістіктер оқу үдерісін жетілдіруге және оқыту әдістемесін жаңартуға кең мүмкіндік береді. География пәнін оқыту барысында жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары мен геймификация элементтерін қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, пәнге деген қызығушылығын күшейтеді. Осы баяндамада жасанды интеллектке негізделген платформалар мен геймификация құралдарын пайдалану мүмкіндіктері қарастырылады.

География пәнін оқытуда жасанды интеллект (ЖИ) платформаларын және геймификация құралдарын қолданудың негізгі мақсаты – оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, білім беру үдерісін тиімді әрі тартымды ету. Бұл тәсіл оқыту үдерісін заманауи, интерактивті мазмұнмен байытып, оқушылардың жеке қабілеттері мен оқу қарқынына бейімделген әдістерді қолдануға мүмкіндік береді.

География пәнін оқытуда жасанды интеллект (ЖИ) платформаларын және геймификация құралдарын қолданудың негізгі міндеттері – оқыту үдерісін тиімді әрі тартымды етуге бағытталған нақты қадамдар мен бағыттарды айқындау. Аталған міндеттер оқу мазмұнын заманауи форматта ұсынуға, сондай-ақ оқушылардың оқу үдерісіне белсенді әрі ынталы қатысуын қамтамасыз етуге негізделеді.

Жасанды интеллект платформаларының қолданылуы

Жасанды интеллект платформалары оқушылардың білім алу үдерісін дербестендіріп, мұғалімдерге оқушылардың жетістіктерін нақты бақылауға мүмкіндік береді. Оқыту процесін даралау және бейімдеу: ЖИ платформалары әр оқушының білім деңгейі мен қабілеттеріне қарай жеке оқу траекториясын құруға мүмкіндік береді. География пәнінде бұл әдіс оқушылардың географиялық білімдерін, карта оқу дағдыларын және табиғи құбылыстарды түсіну қабілеттерін ескере отырып, оқыту жоспарын құруға бағытталған. Интерактивтілік

және визуализация арқылы түсінікті арттыру: ЖИ және геймификация құралдары арқылы географиялық ақпаратты интерактивті түрде, анимациялар, 3D модельдер және виртуалды саяхаттар арқылы жеткізу. Бұл оқушылардың визуалдық ойлауын дамытуға және күрделі ұғымдарды оңай түсінуге көмектеседі. Мотивацияны арттыру және оқу процесіне тарту: Геймификация элементтері арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыру, оларды белсенді қатысуға ынталандыру. Тапсырмаларды ойын түрінде орындау, марапаттау жүйесі арқылы оқу процесін қызықты әрі нәтижелі ету мақсат етіледі.

География пәнінде келесі жасанды интеллект (ЖИ) платформаларын қолдануға болады:

1.StudyGe - нағыз қалта глобусы.

StudyGe - Әлемдік география, астаналар, жалаулар, елдер - Android құрылғысын пайдаланушыларға арналған білім беру және білім беру қолданбасы. Географиядан маңызды білім алғысы келетін немесе жадыны жаңартқысы келетіндердің барлығына арнайы жасалған тамаша қосымша. Бұл қосымшада әлемнің барлық елдері, олардың тулары мен астаналары туралы көптеген пайдалы ақпарат бар, сонымен қатар сіз әлем картасында әрбір елді көре аласыз. Сізге нақты қалта глобусы дайындалды, ол сізге осы немесе басқа елдің қай жерде орналасқанын және оны керемет ететінін оңай есте сақтауға көмектеседі. **2. Suno AI** немесе жай ғана **Suno** — музыкалық шығармаларды жасауға арналған жасанды интеллект бағдарламасы. Suno барлығына 2023 жылдың 20 желтоқсанында қол жетімді болды. Suno мәтіндік сұрау (Text2Audio) негізінде тректерді жасайды, оған қажетті композиция мен мәтіннің стилінің сипаттамасы кіруі мүмкін. Суноның жасаушылары өздерінің жасанды интеллектін үйрету үшін пайдаланылған деректер жинағын ашпады, бірақ оның плагиат пен авторлық құқық мәселелерінен қорғалғанын мәлімдейді. **3.Gamma** қолданбасы презентацияларды, құжаттарды және веб-беттерді жылдам және тиімді жасауға арналған AI арқылы жұмыс істейтін құрал.

Gamma қолданбасының мүмкіндіктері:

AI мазмұнын құру. Материалдарды дайындау процесін айтарлықтай жылдамдататын макеттерді, конструкцияларды және ұсыныстарды автоматты түрде жасау. Икемді карталар. Дәстүрлі слайдтардың орнына Gamma күрделі идеяларды қарапайым, қол жетімді бөліктерге бөлуге мүмкіндік беретін жауап беретін карталарды пайдаланады. Үлгілер. Гамма көптеген дайын презентация үлгілерін, слайдтарды және слайд құрылымдарын ұсынады. Графиктер мен диаграммалар. Қолданба ыңғайлы параметрлермен және егжей-тегжейлі диаграммалар үшін бөлек редактормен бір рет басу арқылы қажетті графиктер мен диаграммаларды жасауға мүмкіндік береді. ЖИ технологиялары арқылы оқытушыларға географиялық терминдерді түсіндіру, карталар мен диаграммаларды пайдалану жеңілдейді.

Географияда геймификацияны қолдану

Геймификация – білім алушылардың қызығушылығын оятып, мотивацияны арттыратын тиімді әдіс. География пәнінде геймификацияны қолданудың бірнеше түрлері бар: Квест тапсырмалары – оқушыларға қызықтыра отырып, олардың картографиялық, навигациялық қабілеттерін дамытады. Ойын түрлері – мысалы, Google Earth, Kahoot, GeoGuessr немесе Genially қосымшалары арқылы әлемнің әртүрлі аймақтарын зерттеп, нақты орындарды анықтауға мүмкіндік береді.

Геймификация құру сервистері: 1. Kahoot – сұрақ-жауап, викториналар арқылы оқушыларды бәсекелестікке тарту. Kahoot! сыныпта, мектептерде және басқа оқу орындарында қолданылатын ойынға негізделген оқу платформасы. Сайт ойындар каталогын ұсынады - «Kahoots» - олардың әрқайсысы бірнеше жауап нұсқалары бар сұрақтардан тұратын викторина. Сайтты веб-шолғышта және 2017 жылдан бастап мобильді құрылғыларға арналған қосымшаларда да қолдануға болады (аз тілдерде қол жетімді). Kahoot! оқушылардың білімін тексеру үшін немесе сыныптағы іс-әрекеттерден үзіліс ретінде пайдалануға болады. **Kahoot!** топтық сабақтарға арналған. Оқушылар интерактивті тақта, проектор, монитор немесе виртуалды түрде ортақ пайдаланылатын экран сияқты ортақ экранның айналасына жиналады. Ойын барысы қарапайым: барлық ойыншылар бір уақытта өз құрылғыларындағы сұрақтарға жауап береді. Экранда оқушыларға сұрақтар бір-бірден көрсетіледі. Қатысушылар әрбір дұрыс

жауап үшін ұпай жинайды. Викторинаның соңында барлық қатысушылардың оның сұрақтарына жауап беру кезінде жинаған ұпай саны экранда көрсетіледі. Ойынға қатысу үшін міндетті тіркеу қажет емес. Викториналарды веб-сайттағы каталогтан тандауға болады. Жаңа викториналарды да жасауға болады – көбінесе бұл тапсырманы сабақ жетекшісі орындайды, мысалы, мұғалім. Әрбір сұраққа жауап беру уақыты шамамен 30-60 секундпен шектеледі. **2. GeoGuessr** — әлемнің кез келген жерінде орналасқан орындарды танып білуге бағытталған қызықты географиялық ойын. Платформа ойыншылардың географиялық білімін және жергілікті жерлерді тану қабілетін сынауға мүмкіндік береді. Ойынның негізгі принципі — ойыншыға кездейсоқ Google Street View суреті көрсетіледі, ал ол өз орнын картада мүмкіндігінше дәл табуы керек. GeoGuessr білім беру мен ойын-сауық мақсатында кеңінен қолданылады.

GeoGuessr мүмкіндіктері: **Жер шарының кез келген жерінде саяхаттау:** GeoGuessr пайдаланушыларды әлемнің кез келген нүктесіне орналастыра алады. Бұл ойыншыларға өзге елдер мен мәдениеттерді виртуалды түрде зерттеуге мүмкіндік береді. Әртүрлі континенттердегі көрнекі жерлер, табиғат көріністері, қалалар мен ауылдар туралы білім береді. **Әртүрлі ойын режимдері:** GeoGuessr-да бірнеше режим бар: **Classic** (классикалық ойын), **Country Streak** (елдерге арналған ұзақ серия), **Battle Royale** (бір уақытта бірнеше ойыншымен бәсекелесу), **Explorer Mode** (нақты елдерде саяхаттау), және **City Streak** (қалаларды тану). Бұл режимдер ойынның әртүрлі нұсқаларын қолданып, оқуды да, ойынды да қызықты ете түседі.

Жасанды интеллект платформалары мен геймификация құралдарын география пәнінде қолдану – оқушылардың білімін жекелендіріп, ынтасын арттырудың тиімді әдістерінің бірі. Бұл құралдар оқытушыға тапсырмаларды оңай жоспарлап, оқушылардың оқу жетістіктерін бақылауға, сондай-ақ сабақты қызықты әрі интерактивті форматта өткізуге мүмкіндік береді. Аталған платформалар интерактивті және тартымды контент жасағысы келетін кез келген пайдаланушы үшін ыңғайлы. Олардың құрамындағы шаблондар, анимациялар және визуализация мүмкіндіктері тек білім беру саласында ғана емес, маркетинг, дизайн және бизнес салаларында да кеңінен қолдануға жол ашады. Осылайша, жасанды интеллект пен геймификация құралдарын тиімді пайдалану – оқу материалдарын сапалы, көрнекі және заманауи форматта ұсынудың маңызды қадамы болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. "Artificial Intelligence: A Guide for Thinking Humans" — ЖИ-дің анықтамасы, түрлері (қадағалаусыз үйрену, күшейтілген үйрену, терең үйрену) және оның қазіргі қолдану салалары туралы жалпы мағлұмат береді. Бұл кітапта ЖИ технологиясының философиялық және практикалық қырлары қарастырылған.
2. "What is GeoGuessr?" — GeoGuessr ойынының негізгі сипаттамасы, оның ойнау механикасы және әртүрлі ойын режимдері туралы ақпарат ұсынылған. Бұл мақалада ойынның географияны үйренуге қалай көмектесетіні туралы да түсініктеме берілген. [GeoGuessr ресми сайты](#).
3. "Gamma App: A Presentation Builder Powered by AI" - Gamma App презентация құралы туралы түсініктеме, оның негізгі мүмкіндіктері мен артықшылықтарын сипаттау, соның ішінде ЖИ арқылы мазмұнды автоматтандыру функциясы бар. [Deeprgram сайты](#).
4. "What is Genially and How Can It Be Used?" — Бұл мақалада Genially құралының мүмкіндіктері, соның ішінде интерактивті презентациялар, инфографика және оқу материалдарын құруға арналған функциялары сипатталған. Сонымен қатар, визуалды және анимациялық элементтерді қолдану арқылы контентті қызықты ету жолдары қарастырылған. [TechLearning сайтында](#) қолжетімді.

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ МӘТІНМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ӘДІСТЕРІ

Алпысбаева Айжан

Алматы облысы, Іле ауданы, Өтеген батыр ауылы

«№ 38 мектеп-гимназия» КММ

қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Аннотация: Мақалада қазақ тілінде ақпараттық мәтінмен жұмыс жасау әдістері мен олардың тиімділігі талданады. Функционалдық және цифрлық сауаттылықты дамытуға бағытталған тәсілдер ұсынылып, АКТ құралдарын қолдану тәжірибесі сипатталған.

Бүгінгі таңда ақпараттың ағымы өте қарқынды жүріп жатыр. Әр түрлі салада, әсіресе білім беру жүйесінде ақпараттық мәтіндермен жұмыс жасай білу – заман талабы. Қазақ тілінде ақпараттық мәтінмен жұмыс жасау тек мәтін мазмұнын түсіну емес, оны талдап, сұрыптап, өз бетінше ой қорыту арқылы дағдыларды дамытуды көздейді. Бұл рефератта ақпараттық мәтінмен жұмыс жасау әдістері қарастырылып, оларды тиімді қолданудың жолдары ұсынылады.[1;27]. Ақпараттық мәтінмен жұмыс жасау әдістерінің мақсаты – оқушының мәтіндегі негізгі ойды түсініп, ақпаратты талдау, жинақтау, сұрыптау, өз ойын жүйелі жеткізе білу қабілетін дамыту, сондай-ақ функционалдық сауаттылығын арттыру. Әдебиет пен тарих пәндерін байланыстыра отырып, оқушылардың көркем мәтінді түсіну, талдау және бағалау дағдыларын дамыту жолдарын қарастыру.

Қазақ тілінде ақпараттық мәтінмен жұмыс жасау әдістеріне к.нәтиже: Түсіну деңгейі артады — оқушылар ақпаратты дұрыс қабылдап, мағынасын түсіне алады. Талдау және сұрыптау дағдылары дамиды — мәтіндегі негізгі ой мен қосымша ақпаратты ажырата білу. Жазбаша және ауызша тіл байлығы өседі. Сыни ойлау қалыптасады — ақпараттың шындыққа сәйкестігін тексеру, салыстыру және қорытынды жасау. Жеке және топтық жұмыста белсенділік ар ақпаратпен жұмыс барысында пікір алмасу мен талқылау дағдыландырылады. Осы нәтижелер ақпараттық мәтінмен жұмыс жасаудың тиімділігін көрсетеді және оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға көмектеседі. Қазақ тілінде ақпараттық мәтінмен жұмыс жасау әдіс, амал-тәсілдері мен құралдарының жиынтығы болып табылады. Оқытушы оқыту әдістерінің көмегімен оқушыларға білім беріп, олардың тәжірибелік әрекетін ұйымдастырыады.

Ақпарат мәтінмен жұмыс жасау әдістері – оқушылардың немесе қолданушылардың мәтіннен қажетті мәліметтерді дұрыс түсініп, талдап, өңдеу қабілеттерін дамытады. Ақпарат мәтінмен тиімді жұмыс істеу үшін бірнеше әдістер қолданылады. Алдымен мәтінді мұқият оқу қажет. Бұл кезеңде негізгі ойды, мәтіннің мазмұнын және құрылымын түсіну маңызды. Оқушы мәтінді бір реттен артық оқып, әдістер арқылы түсінбеген тұстарын анықтайды. Мәтіннің негізгі бөліктерін бөліп алу — тақырыбы, идеясы, басты мәселелері, фактілері және қорытындысы. Бұл әдіс мәтіннің мазмұнын жүйелеуге және маңызды ақпаратты бөліп алуға көмектеседі. Егер тиімді әдісті қолданатын болса, оқушы ақпаратты меңгереді білім деңгейін арттырады. Бұл әдіс мәтіннен нақты деректерді табуға, оқылғанды қайталауға және ұғынуды тереңдетуге мүмкіндік береді. Мәтіндегі мәліметтерді топтарға бөлу, салыстыру, кестелер мен диаграммалар арқылы жүйелеу ақпаратты оңай түсінуге және есте сақтауға жәрдемдеседі. Негізгі ойды қысқаша және нақты түрде жазу мәтінді терең түсінуге және маңызды мәліметтерді бөліп алуға үйретеді. Мәтінге байланысты конспект жасау, сөздік құрастыру немесе талдау жазу оқушының мәтінге деген түсінігін нығайтады.

Бұл әдістер ақпаратты меңгеруде, талдауда және пайдалануда маңызды болып табылады. Олар оқушының ойлау қабілетін, тілдік дағдыларын дамытып, мәтінмен жұмыс жасау сапасын арттырады. Қазақ тілінде ақпараттық мәтінмен жұмыс жасау әдістемесін келесідей қолдануға болады:

Мағынаны тануға бағытталған әдістер

Ақпараттық коммуникациялық технология құралдары оқушыларға жаңа ақпарат көздеріне жол ашады, жеке жұмыс пен білім алудың нәтижелілігін, тиімділігін көтереді, кәсіби дағдыларды қабылдау және бекіту үшін мүмкіндіктер береді, қашықтықтан оқытудың жаңа формалары мен әдістерін жүзеге асыруға мүмкіндіктер ұсынады.

Ақпараттық-коммуникациялық коммуникациял технология - мұғалімнің өз жұмыстарының әдістері мен ұйымдастыру түрлерін түбегейлі өзгертуге, оқушылардың жеке қабілеттелігін дамытуға, оқудағы пәнаралық байланысты күшейтуге, оқу процесін ұйымдастыруды үнемі жаңартып отыруға мүмкіндік береді. Ақпараттық коммуникациялық технология жағдайындағы жалпы оқыту үрдісінің функциялары: оқыту, тәрбиелеу, дамыту, ақпараттық болжамдау және шығармашылық қабілеттерін дамытумен анықталады. Бұл әдістер оқушылардың ақпараттық мәтінді түсіну, сараптау, қолдану және өз ойын айту дағдыларын қалыптастырады. Мәтін бойынша сай келмейтін ақпаратты табу, сәйкес ақпаратты табу, сұраққа мәтін бойынша дұрыс жауапты табу, қандай тірек сөздер бар, асты сызылған сөздердің мағынасын ашыңыз тәрізді тапсырмалар беремін. Сол ақпаратта жазылған мәтінді әр түрлі әдіс тәсілдерді сабағымда қолданамын. Жоғары сынып оқушыларының қызығушылығын оятып, логикалық ойлануына, мәтінді түсінуге жетелейді. Сабақ барысында ақпаратты дұрыс түсінумен қатар, оқытудың тиімді әдіс-тәсілдерін, стратегияларын пайдаланамын.

Ақпараттық-коммуникативтік технологияларды қолдану. Бүгінгі күні ақпараттық-коммуникативтік технологиялар (АКТ) білім беру процесінің ажырамас бөлігіне айналды. Қазақ тілі сабағында АКТ-ны қолдану оқушылардың ақпараттық мәтінді қабылдауын жеңілдетіп, қызығушылығын арттырады. Сондықтан ауырдан жеңілге көшу үшін бірнеше әдіс- тәсілдерді қолдану тиімді деп ойлаймын. Аудио және бейнемәтіндер – мәтінді тыңдау, көру арқылы қабылдауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқушылардың тыңдалым, көру және түсіну дағдыларын дамытады. Мысалы:

- Аудиомәтін арқылы мәтін мазмұнын тыңдап, негізгі ақпаратты белгілеу.
- Бейнемәтінді көріп,ақпарат алып , кейіпкерлердің іс-әрекетін, оқиғаның себеп-салдарын талдау.
- Тыңдалған мәтінді көріп бойынша сұрақтарға жауап беру, қысқаша мазмұндау, диалог құрастыру сияқты тапсырмалар орындау.

Бұл тәсілдер оқушының зейінін шоғырландырып, мәтін мазмұнын тереңірек ұғынуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, АКТ арқылы дербес, жұптық және топтық жұмыстарды ұйымдастыру тиімді болады. Қазақ тілінде ақпараттық мәтінмен жұмыс бұл дамыту-оқушының тілдік тұлғаларды дұрыс қолданып, ойын басқа адамға толық жеткізуге дағдыландыру, басқа адамдардың сөзін жақсы түсінуге үйрету. Басқаша айтқанда тіл дамыту – қазақ тілі оқушының қарым-қатынас құралына айналдыру. Бұл жалпы тіл үйрету мақсатымен толық сай келеді. Мектептерде оқушының қазақ тілін дамыту ұғымына қазақ тілінің лексикалық, грамматикалық тұлғаларын меңгерту, оларды сөйлемде қолдану дағдыларын қалыптастыру яғни қазақ тілінде әдеби тілмен сөйлеуге үйрету жатады; қазақ тілінің орфографиялық нормасын оқушыда қалыптастыру, қақаша сауатты жазу дағдысын меңгерту де осы ұғымға кіреді; сөздерді бір-бірімен дұрыс байланыстырып, сөз тіркесін жасау арқылы оларды арқылы ойын басқаға жеткізу, басқаның сөзін түсіну де тіл дамыту ұғымынажатады.[3.76]

Оқушының сөздік қорын үнемі байытып отыру-тіл дамытудағы негізгі мәселе. Сөздік қоры бай адамның ойын анық жеткізу мүмкіндігі мол болады. Сөздік қоры бай адам ойын жеткізуге ең керек сөзді таңдап қолдана алады, оның ойын дәл білдіретін сөзді тыңдау мүмкіндігі бар. Сондықтан тіл дамытуда оқушының сөздік қорын байытуға ерекше мән беріледі. Сөздік жұмысы әр сабақ үстінде, жыл бойында, бүкіл оқу кезеңінде белгілі жоспармен, жүйемен жүргізілуі керек. Оқушы сабақ сайын жаңа сөз үйреніп отырады. Оқушыға үйретілетін жаңа сөз тексте, диалогтарда жаттығу қолданысымен байланысыты беріледі.

Қазақ тілінде ақпараттық мәтінмен жұмыс жасау – білім алушының танымдық белсенділігін арттырып, мәтінді терең түсінуге, сыни тұрғыдан талдауға бағыттайтын

маңызды әдістемелік құрал. Бұл тәсіл оқушының білім сапасын көтеріп қана қоймай, тілдік құзыреттілігін, сөздік қорын, коммуникативтік дағдыларын дамытуға септігін тигізеді. Түрлі әдіс-тәсілдерді тиімді қолдану оқыту процесін жандандырып, білім алушылардың оқу-танымдық әрекетін жекелеген және топтық деңгейде жетілдіруге мүмкіндік береді. Оқу бағдарламасына ақпараттық мәтінмен жұмысты жүйелі енгізу – білім беру сапасын арттырудың, функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың және заманауи білім беруге бейімделудің тиімді жолдарының бірі. Қазіргі таңда білім мазмұны жаңарып, педагог пен оқушының рөліне деген көзқарас түбегейлі өзгеруде. Осы өзгерістер аясында ақпараттық мәтінмен жұмыс жасау әдістерін меңгеру – замана талабына сай мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің көрсеткіші болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Жұмабекова, А.Қ. Қазақ тілінде мәтінмен жұмыс жасау әдістері. – Алматы: Білім, 2020. ғаламтордан алынған
2. Айғабылова, Н.Т. Мәтін лингвистикасы. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. 183 б
3. Құлманов, Ж.Б. Ақпараттық мәтіндермен жұмыс істеу жолдары // Қазақ тілі мен әдебиеті журналы, №3, 2021.556
4. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Жалпы білім беретін мектептерге арналған қазақ тілі бағдарламасы. – НЗМ, 2023.
5. Мұғалімге арналған нұсқаулық, III деңгей: 2012. –58 б.
6. Ибраева Г.Н. «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы ШҚО ПҚ БАИ-дың жетекші маманы

STEM ЖОБА: ARDUINO НЕГІЗІНДЕ АВТО ТҰРАҚ ЖҮЙЕСІ

Ердахметова Қаламқас Ердаулетқызы, Даутова Айнурым Асимовна

Алматы облысы, Талғар ауданы, Жаңалық ауылы

«І. Жансүгіров атындағы № 37 ЖББ орта мектеп» КММ

Аннотация: Бұл мақалада Arduino платформасы негізінде жасалған автоматтандырылған авто тұрақ жүйесі қарастырылады. Жоба ультрадыбыстық сенсор мен серво мотор арқылы көліктердің қозғалысын анықтап, шлагбаумды автоматты түрде басқарады. Мақсат – мектеп оқушыларына арналған қолжетімді және интеллектуалды STEM шешім ұсыну. Жүйе тиімділік, қауіпсіздік және энергия үнемдеу тұрғысынан пайдалы болып табылады. Сонымен қатар, жоба физика, информатика, математика және технология пәндерінде кіріктірілген оқытуға қолайлы.

Түйін сөздер: Stem, авто тұрақ, серво мотор, ультрадыбыстық сенсор, тұрақты даму, смарт жүйе, мектеп жобасы, инженерлік шешім, автоматтандыру, білім беру технологиясы, кіріктірілген оқыту, сенсорлық жүйе, IT, робототехника

Қазіргі заманда көлік санының артуы авто тұрақ мәселесін өзекті етіп отыр. Үлкен қалаларда көлік тұрақтарын тиімді басқару, уақыт пен кеңістікті үнемдеу — басты қажеттіліктердің бірі. Бұл мәселені шешудің бір жолы — автоматтандырылған тұрақ жүйелерін енгізу. Ардуино негізіндегі авто тұрақ жүйесі — осындай технологиялық шешімдердің бірі. Бұл мақалада біз аталған жобаның мақсаттарын, жұмыс істеу принципін және оның артықшылықтарын қарастырамыз. Arduino платформасын қолдану арқылы интеллектуалды, сенімді және қолжетімді авто тұрақ жүйесін құру. Бұл жоба авто тұраққа кіруді басқару үшін ультрадыбыстық датчик пен серво моторды пайдаланады. Көлік тұраққа жақындағанда, ультрадыбыстық датчик оны анықтап, Arduino-ға сигнал жібереді. Осы сигналға сәйкес, серво мотор шлагбаумды көтереді.

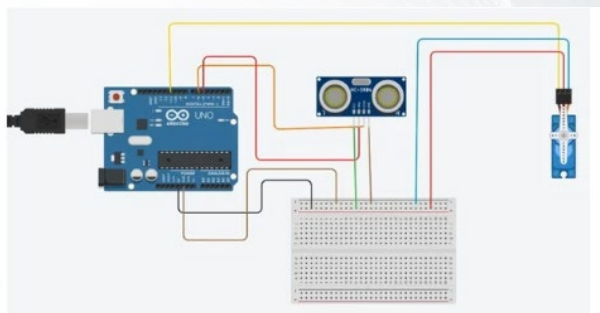
Зерттеудің техникалық негізі. Авто тұрақ жүйесі келесі негізгі компоненттерден тұрады:

1. Arduino Uno – жобаның «миы», яғни барлық датчиктер мен модульдерді басқарушы.
2. Ультрадыбыстық сенсорлар (HC-SR04) – көліктің бар-жоғын анықтау үшін қолданылады.
3. IR-сенсорлар – кіретін және шығатын жолда көліктің қозғалысын бақылау үшін.
4. LCD дисплей немесе OLED экран – пайдаланушыға бос орындар санын көрсету.
5. Servo мотор немесе шлагбаум жүйесі – көлік кіргенде/шыққанда автоматты түрде ашылып-жабылады.
6. Блок қорегі (Power Supply) – жүйені тұрақты қуатпен қамтамасыз ету үшін.

Жұмыс істеу алгоритмі

1. Көлік тұраққа жақындағанда IR сенсоры көлікті анықтайды.
2. Егер бос орын болса, Arduino шлагбаумды ашады.
3. Көлік тұраққа кіргеннен кейін ультрадыбыстық сенсор бос орынды толы деп тіркейді.
4. Дисплейде жаңартылған бос орын саны көрсетіледі.
5. Шығу кезінде де осындай процесс орындалып, бос орын саны қайта есептеледі.

Бұл схемада Arduino UNO негізінде авто тұрақ жүйесі жобаланған. Жүйе HC-SR04 ультрадыбыстық сенсорын және серво моторды пайдаланып жұмыс істейді.

Зерттеудің артықшылықтары

- **Қол жетімділік:** Ардуино платформасы арзан және үйренуге жеңіл.
- **Икемділік:** Қосымша функцияларды оңай қосуға болады (мысалы, интернет арқылы бақылау, мобильді қосымша).
- **Энергияны үнемдеу:** Жүйе тек қажетті кезде жұмыс істейді.
- **Қауіпсіздік:** Тұраққа тек бос орын болғанда кіруге мүмкіндік береді.

«Функционалдық сауаттылықты дамытудың табысты тәжірибелері және жаңа бағыттар» атты халықаралық конференция аясында мектебіміздің оқушылары **Arduino негізіндегі авто тұрақ жүйесі** жобасын ұсынды. Жоба көрмеге қатысушылардың қызығушылығын тудырып, күнделікті өмірмен тығыз байланысты практикалық шешім ретінде жоғары бағаланды.

Сондай-ақ мұғалімдерге арналған **STEM шеберлік сыныбы** өткізілді. Қатысушылар Arduino тақшасын, сенсорлар мен серво моторларды қолданып, тұрақ жүйесінің жұмысын тәжірибе арқылы көрді. Бұл іс-шара функционалдық сауаттылықты дамытуда STEM жобаларының маңызын айқын көрсетті.

Arduino негізіндегі авто тұрақ жүйесін сабақта қолдану

Бұл құрылғыны физика, информатика, технология және математика сабақтарында практикалық жоба ретінде пайдалануға болады. Егер жиынтық (кіру-шығу есептегіші) жүйесін қоссақ, оқушылар нақты өмірлік сценарийлерді модельдей алады.

Қолдану жолдары:

1. Информатика сабағында (программалау және робототехника)

Оқушылар Arduino бағдарламалау тілін (C++) үйренеді.

Ультрадыбыстық сенсор, серво мотор, LED және дисплейлермен жұмыс істеуді меңгереді.

Логикалық ойлау дағдыларын дамытады, алгоритм құруды үйренеді.

Қосымша: Wi-Fi немесе Bluetooth модулін қосу арқылы, тұрақ жүйесін смартфоннан басқару мүмкіндігін зерттеуге болады.

2. Физика сабағында (сенсорлар мен толқындар тақырыбында)

Ультрадыбыстық сенсордың жұмысын зерттеу (дыбыс толқындары, уақыт, қашықтық).

Жылдамдық, уақыт және арақашықтық есептеуін орындау.

Электр тізбектерін жинау және схеманы оқу дағдыларын қалыптастыру.

Қосымша: Мотор моменті, электр қуатының тұтынылуы сияқты инженерлік ұғымдарды талдау.

3. Математика сабағында (есептер шығару және мәліметтерді талдау)

Көліктер санын есептеу (жүйеге кірген және шыққан көліктер).

Қашықтық өлшеу (сенсор арқылы алынған деректерді формулалармен есептеу).

Мәліметтерді талдау – тұрақтың толу деңгейін анықтау үшін графиктер құру.

Қосымша: Жасанды интеллект пен машиналық оқыту арқылы көлік ағынын болжау алгоритмдерін жасау.

4. Технология және еңбек сабағында (жобалау және құрылыс)

Құрылғының корпусын жасау (3D принтер, фанера немесе пластик пайдалану).

Модельдеу және макеттер жасау арқылы инженерлік дағдыларды дамыту.

Қолдан жасалған тұрақ жүйесін құру, мысалы, авто тұрақтың миниатюралық макетін жасау.

Қосымша: Күн панельдерімен жұмыс – тұрақтың энергия тиімділігін зерттеу.

Қорытындылай келе Arduino негізінде жасалған авто тұрақ жүйесі – бүгінгі білім беру саласындағы STEM бағытындағы жобалардың нақты, практикалық көрінісі. Бұл жоба оқушылардың заманауи технологияларды тиімді қолдана алуына, бағдарламалау және схемалық ойлауды меңгеруіне мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқушылар электр тізбектерін құрастыру, сенсорлар мен моторлар жұмысын түсіну, нақты мәселелерге инженерлік шешімдер ұсыну сияқты дағдыларды қалыптастырады. Жобаны түрлі пәндер аясында – информатика, физика, математика және технология сабақтарында кіріктіріп оқыту – оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырып, білімді өмірмен байланыстыру қабілетін дамытады. Мысалы, математикалық есептерді нақты құрылғы көмегімен шешу немесе физикадағы толқындар теориясын ультрадыбыстық сенсорлар арқылы тәжірибеде көрсету оқушының білімін тереңдетеді. Бұдан бөлек, оқушылар өз қолымен жасалған жоба арқылы тұрақты даму қағидаттарын, ресурстарды ұтымды пайдалануды, қауіпсіздік пен автоматтандырудың маңызын түсіне алады. Wi-Fi немесе Bluetooth модулін қосу арқылы жобаны кеңейтіп, «ақылды қала» концепциясын да зерттеуге мүмкіндік туады. Сондықтан,

Arduino негізіндегі авто тұрақ жүйесі – тек оқу құралы ғана емес, сонымен қатар келешек инженерлер мен ғалымдардың алғашқы қадамдарын жасауына жол ашатын платформа. Мұндай STEM жобалар жастардың шығармашылығын арттырып, технологиялық сауаттылығын күшейтеді, және еліміздің цифрлық болашағын құруда маңызды рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Banzi, M., & Shiloh, M. (2014). *Getting Started with Arduino*. Maker Media, Inc.
2. Monk, S. (2016). *Programming Arduino: Getting Started with Sketches*. McGraw-Hill Education.
3. Досымбеков, А. (2022). *Arduino негіздері*. Алматы: Мектеп баспасы.
4. Yoon, S. Y., & Wang, J. (2014). *Making STEM Education Relevant for Students*. Technology and Engineering Teacher.
5. Buechley, L., & Eisenberg, M. (2008). *The LilyPad Arduino: Toward Wearable Engineering for Everyone*. IEEE Pervasive Computing.
6. ҚР БҒМ. (2021). *STEM білім беру тұжырымдамасы*. Астана.
7. Tom Igoe (2011). *Making Things Talk: Practical Methods for Connecting Physical Objects*. Maker Media.
8. Кәкішева, Г. (2023). «STEM-жобалар мектепте: тәжірибе және бағыттар». *Информатика негіздері*, №3.
9. Ермағамбетова, А. (2020). «Arduino және мектептік робототехника». *Мұғалімге көмек*, №2.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НӘТИЖЕЛЕРІН ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНУ

Омирова Бакыткуль Мамбеталиевна

Алматы облысы, Қарасай ауданы
«Л.Н.Толстой атындағы орта мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Аннотация Бұл мақалада жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында тиімді пайдалану мүмкіндіктері қарастырылады. Автор ЖИ-дің оқушылардың оқу мотивациясын арттыру, тілдік дағдыларын дамыту, жеке оқу траекториясын құру, мәтіндер мен әдеби шығармаларды талдауда қолданылуы жөнінде тәжірибелік мысалдар келтіреді. Сондай-ақ өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін меңгертуде ЖИ-дің әлеуеті сипатталады. Мақалада автордың «Қазақ тілін жасанды интеллект арқылы кешенді оқыту» тақырыбындағы жобасы негізінде ұсыныстар берілген.

Annotation: This article discusses the effective use of artificial intelligence (AI) technologies in Kazakh language and literature lessons. The author provides practical examples of how AI can enhance student motivation, support language skills development, create personalized learning paths, and assist in analyzing texts and literary works. The potential of AI in teaching the Kazakh language to non-native speakers is also highlighted. The article presents insights from the author's project titled "Comprehensive Teaching of the Kazakh Language through Artificial Intelligence."

Аннотация: В статье рассматриваются возможности эффективного использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) на уроках казахского языка и литературы. Автор приводит примеры, как ИИ способствует повышению учебной мотивации, развитию языковых навыков, индивидуализации обучения, а также помогает в анализе текстов и литературных произведений. Отдельное внимание уделяется применению ИИ в обучении казахскому языку представителей других национальностей. В статье представлены предложения на основе авторского проекта «Комплексное обучение казахскому языку с использованием ИИ».

Білім беру жүйесі қазіргі таңда ақпараттық технологиялардың, соның ішінде жасанды интеллекттің (ЖИ) жедел дамуына байланысты үлкен өзгерістерге ұшырап отыр. Әсіресе тілдік пәндерде ЖИ технологияларын тиімді пайдалану – білім берудің сапасын арттыруға бағытталған өзекті мәселелердің бірі. Қазақ тілін оқыту үдерісіне ЖИ-ді енгізу арқылы оқу материалдарын автоматты тексеру, жеке білім траекторияларын құру, қателерді түзету, оқушы деңгейін диагностикалау сынды жаңашыл әдістер қолдануға мүмкіндік береді. Осы мақалада ЖИ-дің қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында қолданылу жолдары қарастырылады.

Жасанды интеллект қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында бірнеше маңызды аспектілерде қолданыла алады. Мысалы, оқу материалдарын тексеру және бағалау жүйелерін құру, грамматикалық және лексикалық қателерді автоматты түрде түзету, жеке білім беру траекторияларын құру және оқушыларға мәтіндер мен әдеби шығармаларды талдауға көмектесу. Жасанды интеллект технологияларының көмегімен әдебиет сабақтарында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға болады. Мысалы, әдеби шығармаларды талдау кезінде жасанды интеллект жүйелері мәтіннің құрылымын, стилін, тақырыбын, оқырмандардың пікірін талдайды және оқушыларға аналитикалық ұсыныстар береді. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында күрделі интеллектті пайдаланудың көптеген артықшылықтары бар. Біріншіден, бұл оқу процесін жылдамдатады. Мысалы, автоматтандырылған жүйелер оқушылардың білімін тексеріп, олардың дайындық деңгейін анықтай алады. Бұл мұғалімдерге уақытты үнемдеуге және оқушылардың жеке қажеттіліктерін үйретуге мүмкіндік береді. Екіншіден, қашықтықтан оқыту технологиялары білім алушыларға тапсырманы өз бетінше орындауға және олардың тілдік дағдыларын дамытуға көмектеседі. Жасанды интеллекттің педагогикалық құрал ретіндегі тиімділігі мұғалімнің жұмысын жеңілдетуде көрінеді. Мысалы, ChatGPT сияқты жасанды интеллект жүйелері оқушылармен жеке қарым-қатынас жасай алады және олардың сұрақтарына жауап бере алады, бұл тіл мен әдебиет сабақтарын интерактивті және қызықты етеді. Сонымен қатар, AI жүйелерінің көмегімен оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуға ықпал ететін мәтіндер мен әдеби шығармалар бойынша қосымша материалдар ұсынуға болады. Жасанды интеллекттің тағы бір артықшылығы-оның әртүрлі тапсырмаларды орындау қабілеті. Оқушыларға арналған тапсырмалар олардың деңгейіне сәйкес автоматты түрде жасалады және реттеледі. Сонымен қатар, оқушыларды бір жерге тез жинау мүмкіндігі оқу процесін жақсартады. өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін оқытуда жасанды интеллектің (ЖИ) қолдану мақсаты – сандық қоғамдағы мемлекеттік тілді тиімді үйретудің жолы ретінде қарастыру. Жасанды интеллект әдетте адамның интеллектуалды қабілетін қажет ететін және жүйелерді құрумен айналысатын технологиялық құрал. Жасанды интеллект оқытуды, логиканы, жоспарлауды, сөйлеуді тануды, қабылдауды және есептерді шешуді имитациялауға және талдауға тырысады. Жасанды интеллектің артықшылықтары келесідей:

- ✓ Мәліметтерді тез арада алу;
- ✓ Мәліметтерге негізделген тиімді шешімдер;
- ✓ Инновациялық жұмыс орындар;
- ✓ Энергия тасымалдаушыларға тәуелді болмау;
- ✓ Субъектіліктің аздығы.

Бұл әртүрлі салаларда жұмыс істеудің әр аспектілерін автоматтандыру және адамның ойлау қабілетін формаландыру. Модельдеу және оларды программалау моделімен айналысатын информациялық жүйе. Тақырып аясын зерттей бастағанда, біздің мемлекеттік тілімізді білім алушыға ұсынудың бірнеше әдіс-тәсілдерін анықтадық. Біріншіден, цифрлық технология – тілдің сақталуы мен қолданым аясының кеңеюін қамтамасыз етеді. Бұл қазіргі ақылды үй, ақылды көліктерді, виртуалды көмекшілердің қазақша қолданылуына үлкен үлес қосады, яғни, «шамды қос немесе өшір», «солға немесе оңға жүр» деген сияқты қазақ тілінде басқару жүйелерін интеграциялауға әсер етеді. Сондай -ақ, жас ұрпақтың тілімізді ұғыну мен танылуына, коммуникациялық қолданылу жүйесіне, сөйлеу мен түсінуге ынталандырады. Осы мақсатты жүзеге асыру үшін өз жұмыс орнымызда «Қазақ тілін жасанды интеллект арқылы кешенді оқыту» тақырыбында арнайы жоба әзірлеп, зерттеу үстіндеміз. Жобаның мақсаты – өзге ұлт-өкілдеріне мемлекеттік тілді тез қабылдауына жағдай жасау. Қазіргі

жастардың заманы тез әрі жеңіл қабылдауға бейім. Сондықтан аталмыш жоба осыны басшылыққа алады. Қазақ тілін оқытуда жасанды интеллект қолдануда тілдік дағдының 4-бағыты бойынша көптеген тапсырмаларды тиімді пайдалануға болады. Жасанды интеллект адамның интеллектісін түсіну үшін компьютерлерді қолданудың ұқсас міндетімен байланысты, бірақ ол міндетті түрде биологиялық тұрғыдан сенімді әдістермен шектелмейді. Айтылым дағдысына визуалды ақпараттар: графика, инфографика. Оқылым дағдысына электронды оқу құралдары: сөздіктер, энциклопедия, электронды кітаптар. Жазылым дағдысына интерактивті құралдар: онлайн қосымшалар. Тыңдалым дағдысына аудиожазбалар. Сондай-ақ жасанды интеллектінің даму көкжиегі орасан зор. Мәселен қазір сабағымызда қолданыс тауып жүрген бірнеше жаңа әдіс-тәсілдерді ұсынуға болады.

Қорыта келгенде, ЖИ білім беру саласында пайдасы бар екеніне көз жеткізуге болады. Бұл репетиторлықтың немесе білім беру мен оқытудың заманауи әдісі арқылы білім алуға бағытталған контенттің қолжетімділігі, мұғалімдердің жетіспеушілігі, оқушының стресссіз және басқаларға кедергісіз білім алуы сияқты проблемаларды шешуі мүмкін. Қарқынды дамып келе жатқан білім беру саласында жасанды интеллект (ЖИ) инфузиясы дәстүрлі парадигмаларды қайта қалыптастыратын және педагогикалық мүмкіндіктердің жаңа дәуірін ашатын трансформациялық күш.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Салғараева Г.И., Базаева Ж.Б., Маханова А.С. Информатика: Жалпы білім беретін мектептің 11-сыныбына арналған оқулық. — Алматы: Атамұра, 2022.
2. Сарсенбаева С.А. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жасанды интеллект технологиясын қолдану тиімділігі. — Алматы, 2025.
3. Russell, S., & Norvig, P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. — Pearson, 2020.
4. Holmes, W., Bialik, M., Fadel, C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. — Center for Curriculum Redesign, 2019.

ЭКО АУЫЛ ЖӘНЕ WEDO РОБОТТАРЫ: ЖАСЫЛ БОЛАШАҚТЫҢ ТІРЕГІ

*Сағындықова Ақбота Бауыржанқызы, Иманбай Эльмира Иманәліқызы,
Білісбекова Назгүл Нұрғанатқызы*

*Алматы облысы, Талғар ауданы, Жаңалық ауылы
«І. Жансүгіров атындағы № 37 ЖББ орта мектеп» КММ*

Аннотация: Бұл мақалада білім беру процесінде робототехниканы экологиялық тәрбие беру мақсатында қолданудың тиімді жолдары қарастырылады. Автоматтандырылған құрылғылар көмегімен оқушылар эко ауыл моделін құра отырып, экологиялық мәселелердің шешімін табуға машықтанады. WeDo 2.0 платформасы арқылы жасалған жобалар — оқушылардың шығармашылық және инженерлік қабілеттерін дамытып қана қоймай, тұрақты даму ұстанымдарын ұғынуға сеп болады. Мақалада топырақты қопсытатын, гүл суаратын, қоқыс тасымалдайтын, кірпіш өндіретін роботтар мен мәдени-көркем модельдер мысалында эко ауыл өмірінің басты элементтері көрсетілген. Жоба нәтижелері оқушылардың функционалдық, цифрлық және экологиялық сауаттылығын арттыруға бағытталған.

Түйін сөздер: эко ауыл, робототехника, WeDo, жасыл технология, тұрақты даму

Экологиялық мәселелер бүгінгі күннің ең өзекті тақырыптарының бірі: табиғатты сақтау, қалдықтарды азайту және жаңартылатын энергия көздерін қолдану — адамзаттың болашағы үшін маңызды қадамдар. Осы тұрғыда эко ауыл — экологиялық таза, заманауи технологияларды қолданатын өмір салтының үлгісі ретінде қарастырылады. Бұл идеяны білім беру жүйесінде жүзеге асыру үшін WeDo сияқты білім беру робототехникасы платформасы өте тиімді құрал болып табылады. WeDo арқылы оқушылар қоршаған ортаны қорғау мен тұрақты даму ұғымдарын тәжірибе арқылы меңгере алады.

WeDo роботтары және эко ауылға қосқан үлесі WeDo 2.0 платформасы – оқушыларға инженерлік ойлау мен экологиялық жауапкершілікті қатар дарытатын тиімді құрал. Эко ауыл моделін құру барысында сіздің тобыңыз жасаған бірнеше роботтық жобалар – бұл бағыттағы нақты қадамдардың көрінісі:

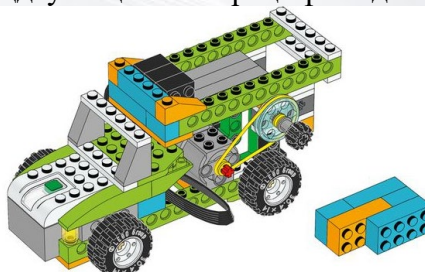
Гүл қопсытушы ара. Топырақты қопсыту – өсімдіктің жақсы өсуіне қажетті шарт. Бұл робот ара тәрізді қозғалып, топырақты өңдеп, табиғи тозаңдандыру процесіне ұқсас модель жасайды. Мұндай құрылғы ауыл шаруашылығында экологиялық тәсілмен жұмыс істейтін құрал ретінде қарастырылады.

Гүл суаратын машинка. Ақылды экожүйенің бір бөлігі ретінде гүлдерді автоматты түрде суаратын құрылғы ылғал сенсорлары мен бағдарламаланған қозғалыстар арқылы өсімдіктердің күтімін оңтайландырады. Бұл су үнемдеу және ауыл шаруашылығын автоматтандырудағы үлкен жетістік.

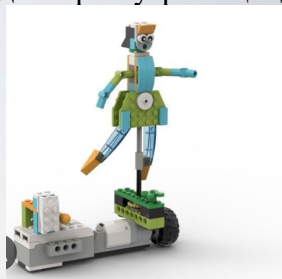

Қоқыс тасымалдайтын көлік. Қалдықтарды дұрыс басқару – эко ауыл өмірінің маңызды бөлігі. Бұл робот қоқысты сұрыптап, арнайы орынға жеткізетін машина ретінде қызмет атқарады. Балалар қалдықтарды қайта өңдеу маңызын терең түсінеді.

Кірпіш өндіруші машинка. Эко ауыл құрылысында экологиялық таза материалдарды қолдану маңызды. Бұл робот кірпіштерді өндіру процесін модельдеп, жасыл құрылыс идеясын оқушыларға ұсынады. Кірпіш өндірісін механикаландыру – еңбек өнімділігін арттырады.

Биші қыздар моделі. Алғашында ойын-сауық үшін жасалғанымен, бұл модель энергияны қозғалысқа айналдыру және қозғалыс механизмдерін түсіндіруде пайдалы. Эко ауылдағы мәдени шаралар мен таза энергияны визуалды көрсету үшін қолдануға болады.

Эко ауыл мен оқушылардың шығармашылығы. Оқушылардың WeDo көмегімен жасаған бұл жобалары — тек техникалық шеберліктің емес, экологиялық сананың да көрінісі. Әрбір робот — шынайы өмірдегі экологиялық проблеманы шешуге бағытталған.

Мұндай жобалар арқылы оқушылар:

Экожүйені сақтау үшін технологияны қалай пайдалану керектігін үйренеді;

Проблемаларды анықтап, оларға шешім ойлап табуға машықтанады;

Жаңа идеялар мен стартаптарға негіз бола алатын жобалар жасайды.

Қорыта айтқанда, WeDo роботтарының көмегімен жасалған эко ауыл жобалары – жас ұрпақтың болашаққа бағытталған жасыл идеяларын бейнелейді. Гүл суаратын машинка, кокыс тасушы көлік немесе гүл қопсытушы ара – бұлардың бәрі де өмірлік маңызы бар экологиялық мәселелердің шешімін модельдейтін жобалар. Бұл жобалар оқушыларды технология мен табиғатты үйлестіруге үйретеді, ал мұғалімдерге STEM бағытындағы интеграцияланған сабақтар өткізуге мүмкіндік береді. Эко ауыл – бұл жай ғана қиял емес, ал WeDo – соны шындыққа айналдыратын құрал.

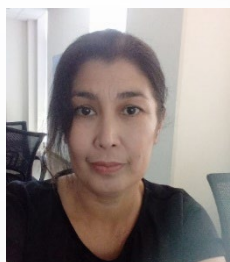
Пайдаланылған әдебиеттер

1. LEGO Education. "WeDo 2.0 Projects Guide", 2022.
2. ҚР Білім және ғылым министрлігі. «Робототехника пәні бойынша әдістемелік құрал». 2023.
3. Асанова Л. «Эко ауылдар және тұрақты даму». Алматы: Экожол баспасы, 2021.
4. <https://www.legoeducation.com>
5. <https://green-villages.org>

PYTHON БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ PYGAME КІТАПХАНАСЫ

Рысбаева Гулайна Жумахановна

*«Ә.Бөкейхан атындағы қазақ орта мектеп» КММ
информатика пәнінің мұғалімі*

Аннотация: Бұл мақалада Windows жүйесінде Python орнату және онымен жұмыс істеу үшін жүйені конфигурациялау жолын қарастырамыз. Pygame көмегімен күрделі графикалық интерфейсі бар басқа мультимедиялық қолданбаларды, мысалы, анимацияларды әзірлеуге болады. Windows үшін 32 биттік және 64 биттік нұсқалар қол жетімді. Егер сіздің компьютеріңіз 64 биттік архитектураны қолдаса, бұл нұсқаны жүктеп алу ұсынылады, себебі ол өнімдірек және жадтың үлкен көлемін қолдайды.

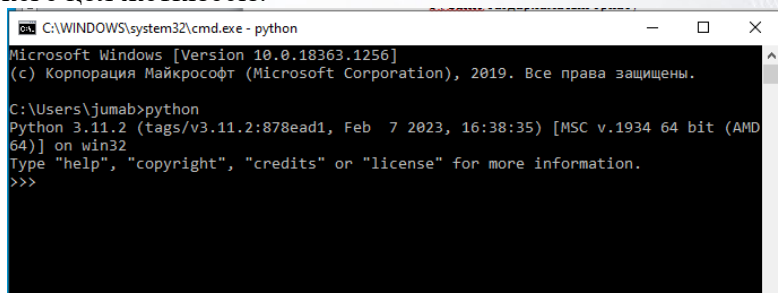
Аннотация: В этой статье мы рассмотрим, как установить Python на Windows и настроить систему для работы с ним. С помощью Pygame можно разрабатывать и другие мультимедийные приложения со сложным графическим интерфейсом — например, с анимациями. Для Windows доступны как 32-битные, так и 64-битные версии. Если ваш

компьютер поддерживает 64-битную архитектуру, рекомендуется скачивать именно эту версию, так как она более производительна и поддерживает большие объемы памяти.

Annotation: In this article, we will explore how to install Python on Windows and set up your system to work with it. You can also use Pygame to develop other multimedia applications with complex graphical interfaces — such as animations. Both 32-bit and 64-bit versions are available for Windows. If your computer supports 64-bit architecture, it is recommended to download this version, as it is more efficient and supports larger amounts of memory.

Python – жоғары деңгейлі әмбебап бағдарламалау тілі. Ол үйренуге оңай, қарапайым бағдарламалау тілі болып табылады. Python тілінің кітапханасы өте үлкен. Ол CGI, FTP, электрондық поштаға, XML, XML – RPC, HTML, WAV файлдарына, криптографияға, GUI және басқа жүйелік заттарға байланысты көптеген мәселелерді шешуге көмектеседі. Соның ішінде PyGame кітапханасын кеңінен қолдана білуге үйретеді. Python-ды таңдауының басты себептерінің бірі оның қарапайымдылығы мен кодтың оқылуы болып табылады. Python графикасы – практикада және сабақта берілген тапсырмалардың пәнді біршама тереңдетіп оқыту мен оқушылар ақпараттық әлемде жұмыс жасай алуын көздейді. Python табиғи тілге өте жақын синтаксисті пайдаланады, бұл оны түсінуді және жазуды жеңілдетеді. Python орнатуын тексеру барлық құрамдастардың дұрыс орнатылғанына және жүйенің жұмысқа дайын екеніне көз жеткізуге мүмкіндік беретін маңызды қадам болып табылады. Pip (Python Package Installer) – Python тіліндегі кітапханаларды басқаруға арналған құрал.

PyGame бағдарламасының бар екендігін тексеріп аламыз. Windows-қа cmd деп жазып, “Command prompt” немесе консольді ашамыз. Командная строканы іске қосу үшін: +R комбинациясын қатар басу керек. Консоль терезесі ашылғаннан кейін, python сөзін жазып, Enter батырмасын басуымыз керек. Егер Python дұрыс орнатылған болса, онда төмендегідей нәтижеге қол жеткізесіз.

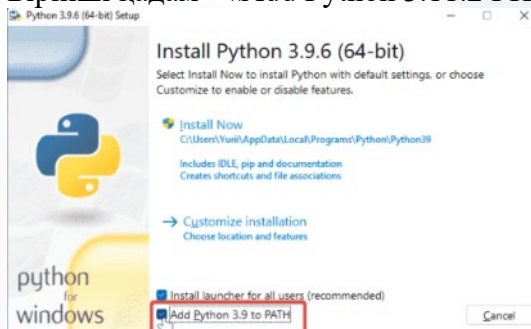

Егер Python бағдарламасы орнатылмаған болса, онда ресми сайттан жүктеп алуымыз керек. Егер сіз Python-ды басқа сайттан жүктеп алатын болсаңыз, сіз вирусты немесе троянды бірге жүктеп алуыңыз мүмкін. Бағдарламаны <https://www.python.org/downloads/> ресми сайттан жүктеп алған дұрыс.

Негізгі беттен «Python жүктеп алу» деген батырманы басамыз. Оның салмағы 25 мегабайт. PyGame-ды дұрыс орнату үшін бірінші қадам «РНАТ».

Бағдарламаларды іске қосу

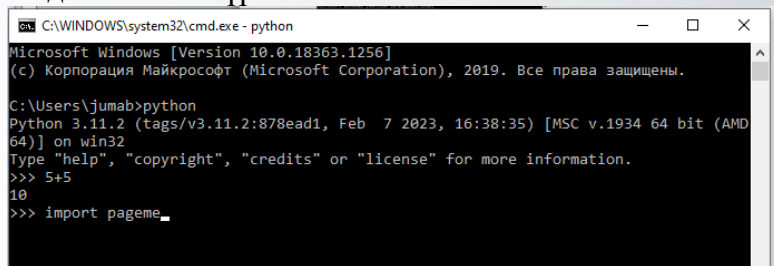
Бірінші қадам - «Add Python 3.11.2 РНАТ» құсбелгісін қою.

Бұл пәрмен жолында python сөзін жазғанда Python консолін ашу үшін қажет. Әрі қарай, сіз «Қазір орнату» түймесін басып Python бағдарламасын орната аласыз.

Дұрыс орнатылғанын тексеру үшін қандай да бір амалды орындап көрейік: 5+5

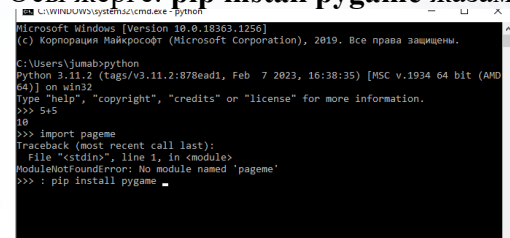
10 деп шығып тұр.

Әрі қарай, біз Pygame орнатылғанын тексеру үшін: **import pygame** деп жазамыз.

Орнатылмаған болса **CTRL+Z** комбинациясын орындау арқылы Pyton бағдарламасынан шығамыз.

Осы жерге: **pip install pygame** жазамыз, ENTER батырмасын шертеміз.

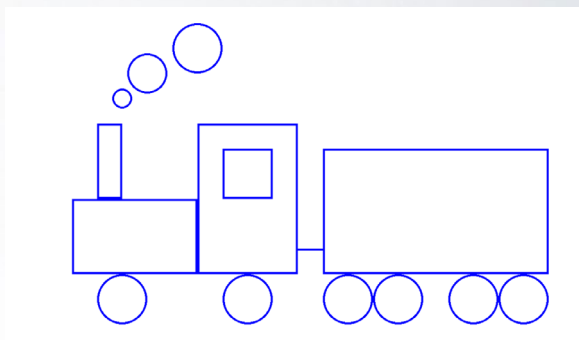
PyGame бағдарламасы орнатылды. Енді сурет салуды орындай беруге болады.

Мысал: **Трактор салу.**

```
import pygame
pygame.init()
display=pygame.display.set_mode((1300,1000))
display.fill((255,255,255))

pygame.draw.circle(display,'blue',(300,250,),20,4)
pygame.draw.circle(display,'blue',(350,200,),40,4)
pygame.draw.circle(display,'blue',(450,150,),50,4)
pygame.draw.circle(display,'blue',(300,650,),50,4)
pygame.draw.circle(display,'blue',(550,650,),50,4)
pygame.draw.circle(display,'blue',(750,650,),50,4)
pygame.draw.circle(display,'blue',(850,650,),50,4)
pygame.draw.circle(display,'blue',(1000,650,),50,4)
pygame.draw.circle(display,'blue',(1100,650,),50,4)
pygame.draw.rect(display,'blue',(200,450,250,150),4)
pygame.draw.rect(display,'blue',(700,350,450,250),4)
pygame.draw.rect(display,'blue',(250,300,50,150),4)
pygame.draw.rect(display,'blue',(450,300,200,300),4)
pygame.draw.rect(display,'blue',(500,350,100,100),4)
pygame.draw.line(display,'blue',[650,550],[700,550],4)

pygame.display.update()
while True:
    for i in pygame.event.get():
        if i.type==pygame.QUIT:exit()
    Нәтижені экранға шығарамыз.
```

Қорыта келе, Python – қарапайым, кең ауқымды және жаңа бағдарлама бастаушыларына тамаша таңдау. Python өзінің әмбебап, әрі қуатты кітапханаларының арқасында әртүрлі тапсырмаларды орындауға мүмкіндік береді. Кітапхана – функция мен кластар кодтарының жиын тығы. Python-да код кітапханасын сипаттау үшін қолданылатын термин – модуль (module). Мысалы, pygame модулін де ішкі модульдер ретінде pygame.draw, pygame.image, pygame.mouse және т.б. қолданылады. PyGame кітапханасы – 2D ойындарын және басқа мультимедиялық қосымшаларды әзірлеуге арналған Python программалау тілінің модулі. PyGame көптеген платформалар мен операциялық жүйелер де жұмыс істеуге мүмкіндік беретін SDL (Simple DirectMedia Layer) ойындарын жасау үшін басқа кітапхана негізінде жасалды. Графикалық бейнелерді декарттық координата жүйесінде салуда Python бағдарламалау тілін пайдалану арқылы бейнелерді құру, мәтін кіріктіру және математикалық фигураларды программалап жазуды үйретеді. Оқушылар тақырыпты үйрену барысында тәжірибе алып, болашақта ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды қолдану арқылы алған білімдері мен біліктері практикалық проблемаларды шешуге көмектеседі.

Пайдаланған әдебиетер

1. Кольева Н.С. Информатика, Алматы Мектеп 2019ж.
2. Тасбулатова А.А. «Python бағдарламалау тіліне арналған есептер жинағы 6 – 10 сынып»: Шымкент 2023ж.
3. <https://sky.pro/wiki/python/ustanovka-python-na-windows-poshagovaya-instrukciya/>
4. Мағжан Қайранбай. Python тілінде бағдарламалау. 2020 ж.
5. Р.А.Қадырқұлов, Г.К.Нұрмұханбетов, Алматы Кітап 2019 ж.

EFFECTIVE METHODS OF INCREASING STUDENTS' MOTIVATION AT ENGLISH CLASS

Тангирбергенова Роза Жумабаевна

Алматы облысы, Жамбыл ауданы

*«Қарғалы №2 мамандандырылған лицейі» КММ
ағылшын тілі пәні мұғалімі, педагог-модератор*

Аннотация: Бұл мақалада ағылшын тілі сабақтарында оқушылардың мотивациясын арттырудың тиімді әдістері қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – заманауи педагогикалық тәсілдер арқылы оқушылардың тіл үйренуге деген қызығушылығын және белсенділігін арттыру жолдарын анықтау. Зерттеу барысында әдебиеттерді талдау, сыныптағы бақылау және мұғалімдермен сұхбат әдістері қолданылды. Нәтижелер көрсеткендей, интерактивті тапсырмалар, студентке бағытталған оқыту, технологияларды тиімді пайдалану және оқушылардың қызығушылықтарына негізделген оқу материалдары мотивацияны едәуір арттырады. Сондай-ақ, мұғалімнің қолдауы, уақтылы кері байланыс және жетістікті мадақтау

маңызды рөл атқарады. Мақалада тәжірибеде қолдануға болатын нақты әдістемелік ұсыныстар берілген.

Аннотация: В статье рассматриваются эффективные методы повышения мотивации учащихся на уроках английского языка. Цель исследования – определить способы повышения интереса и активности студентов в изучении языка с помощью современных педагогических подходов. В ходе исследования использовались методы анализа литературы, наблюдения в классе и интервью с учителями. Результаты показали, что интерактивные задания, личностно-ориентированное обучение, эффективное использование технологий и подбор материалов, соответствующих интересам учащихся, значительно повышают мотивацию. Также важную роль играют поддержка со стороны учителя, своевременная обратная связь и поощрение достижений. В статье даны конкретные методические рекомендации для практического применения.

Abstract: This article explores effective methods of increasing students' motivation in English language classes. The purpose of the research is to identify ways to enhance learners' interest and engagement in language learning through modern pedagogical approaches. The study employed literature review, classroom observation, and teacher interviews as research methods. Findings indicate that interactive activities, learner-centered instruction, effective use of technology, and tailoring materials to students' interests significantly increase motivation. Teacher support, timely feedback, and recognition of achievements also play a crucial role. The article provides practical methodological recommendations that can be applied in everyday teaching practice to boost student motivation and performance.

Түйінді сөздер: мотивация, ағылшын тілі, оқыту әдістері, оқушы белсенділігі, технологияларды пайдалану.

Ключевые слова: мотивация, английский язык, методы обучения, активность учащихся, использование технологий.

Keywords: motivation, English language, teaching methods, student engagement, use of technology.

Introduction

In the modern educational environment, motivation is considered a key factor that directly affects students' performance and learning outcomes, particularly in language acquisition. In English language classrooms, students' motivation influences not only their willingness to participate but also their long-term success in mastering communicative skills. According to recent studies, motivated learners are more likely to engage in active learning, use strategies effectively, and persist through challenges [1]. However, in many school settings, teachers face difficulties in maintaining consistent motivation among students due to diverse proficiency levels, varying learning styles, and external distractions. This article examines the most effective methods for increasing students' motivation in English classes, drawing from both theoretical perspectives and practical classroom experiences.

Main Body

1. Interactive and Communicative Activities

Research shows that incorporating interactive activities such as role-plays, debates, problem-solving tasks, and group projects enhances student engagement [2]. These activities promote meaningful use of the target language, allow learners to take an active role, and create a sense of achievement. Furthermore, gamified exercises, including quizzes and competitions, provide a stimulating environment that fosters healthy competition and collaborative learning.

2. Learner-Centered Approach

A learner-centered approach prioritizes students' needs, interests, and goals. This method involves adapting lesson content to reflect learners' personal experiences and cultural backgrounds. Personalization of topics can significantly boost intrinsic motivation as students see the relevance of the material to their own lives [3]. Encouraging students to set individual learning goals and track their progress also supports autonomy and self-regulated learning.

3. Effective Use of Technology

The integration of technology in English classes provides various tools for enhancing motivation. Digital platforms, educational apps, and multimedia resources can cater to different learning styles and make lessons more engaging [4]. For example, using videos, podcasts, and interactive games not only supports comprehension but also stimulates creativity and independent exploration. However, teachers must ensure that technology serves pedagogical goals rather than becoming a distraction.

4. Timely Feedback and Positive Reinforcement

Timely, constructive feedback helps students understand their strengths and areas for improvement. Positive reinforcement, such as verbal praise, certificates, or public recognition, reinforces desirable learning behaviors [5]. Studies confirm that students who regularly receive encouragement from their teachers are more likely to maintain high motivation levels and actively participate in class activities.

5. Creating a Supportive Learning Environment

An emotionally supportive atmosphere fosters trust and lowers students' anxiety levels, which is particularly important in language learning. Teachers who show empathy, respect, and patience contribute to a safe space where students feel comfortable taking risks and making mistakes. Such an environment encourages continuous participation and sustained effort.

Conclusion

Increasing students' motivation in English language classes requires a combination of strategies that address both intrinsic and extrinsic factors. Interactive activities, learner-centered instruction, effective integration of technology, timely feedback, and a supportive classroom climate have been shown to significantly enhance student engagement and achievement. By applying these methods, teachers can create an environment where students are eager to learn, confident to participate, and motivated to achieve their language learning goals. Future research could explore the long-term effects of these strategies in different educational contexts, including online and blended learning formats.

References

1. Dörnyei, Z., & Ushioda, E. (2021). Teaching and Researching Motivation. Routledge.
2. Harmer, J. (2015). The Practice of English Language Teaching. Pearson Education.
3. Little, D. (2017). Learner Autonomy and Second/Foreign Language Learning. Authentik.
4. Beatty, K. (2013). Teaching and Learning with Technology. Pearson.
5. Alrabai, F. (2016). Motivation in Learning English as a Foreign Language in Saudi Arabia. Springer.

INNOVATIVE TEACHING METHODS IN STEM EDUCATION

Әбдікерім Айдана Ержанқызы

Алматы облысы, Кеген ауданы, Кеген ауылы

"К.Нұрпейісұлы атындағы мектеп-лицей мектепке

дейінгі шағын орталығымен және

Түменбай бастауыш мектебімен" КММ

ағылшын тілі пәні мұғалімі

Аннотация: STEM білім беру қазіргі замандағы ғылым, технология, инженерия және математика пәндерінің интеграцияланған оқытылу тәсілін ұсынады. Бұл мақалада STEM пәндерін оқытуда қолданылатын инновациялық әдістер қарастырылып, олардың тиімділігі мен қолдану жағдайлары сараланады. Зерттеудің мақсаты – STEM білім беру үдерісінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға бағытталған әдістерді анықтау және сипаттау. Зерттеу барысында салыстырмалы талдау, эмпирикалық бақылау және педагогикалық эксперимент әдістері қолданылды. Мақалада

интерактивті оқыту, жобалық әдіс, проблемалық оқыту, цифрлық технологиялар қолдану сияқты тәсілдердің тиімділігі нақты мысалдар арқылы талданды. Бұл әдістер білім алушылардың креативті ойлауын, зерттеу дағдыларын және практикалық білімін дамытуға ықпал етеді.

Abstract: STEM education offers an integrated approach to teaching science, technology, engineering, and mathematics. This article explores innovative teaching methods used in STEM education, analyzing their effectiveness and implementation in classroom settings. The aim of the research is to identify and describe methods that enhance students' functional literacy and engagement in the learning process. The study employs comparative analysis, empirical observation, and pedagogical experiment as research methods. The article examines techniques such as interactive learning, project-based learning, problem-based learning, and the use of digital technologies. These approaches are shown to improve students' creative thinking, research skills, and practical knowledge application.

Аннотация: STEM-образование предлагает интегрированный подход к обучению науке, технологиям, инженерии и математике. В статье рассматриваются инновационные методы преподавания в рамках STEM, анализируется их эффективность и применение на практике. Цель исследования – выявление методов, способствующих развитию функциональной грамотности учащихся. В качестве методов использовались сравнительный анализ, эмпирическое наблюдение и педагогический эксперимент. Рассматриваются такие подходы, как интерактивное обучение, проектная деятельность, проблемное обучение и цифровые технологии.

Keywords: STEM education, project-based learning, problem solving, digital tools, innovative methods, interactive teaching, pedagogy, creative thinking

Түйін сөздер: STEM білім беру, жобалық оқыту, инновациялық әдістер, цифрлық құралдар, интерактивті оқыту, педагогика, креативті ойлау

Ключевые слова: STEM-образование, проектное обучение, цифровые технологии, педагогика, инновации в обучении, интерактивность, творческое мышление

1. Introduction. STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) education has emerged as a global priority to prepare students for the rapidly evolving technological landscape. As traditional teaching methods often fail to fully engage students in these disciplines, educators are increasingly adopting innovative strategies to enhance both interest and learning outcomes. The purpose of this study is to explore the range of modern teaching techniques in STEM and analyze their effectiveness in secondary education contexts. The research aligns with pedagogical goals such as increasing student engagement, fostering interdisciplinary connections, and developing real-world problem-solving skills.

2. Main Body

1. Project-Based Learning (PBL) in STEM

One of the most powerful and widely recognized innovative methods in STEM education is project-based learning (PBL). This approach places students at the center of the learning process and encourages them to gain knowledge by solving meaningful, real-life problems. Instead of passively receiving information, learners actively engage in inquiry, research, and experimentation. For instance, a group of students may be tasked with designing an eco-friendly building, developing a small-scale robot to assist people with disabilities, or creating a mobile application to solve a local social issue. Such projects require them to apply mathematical formulas, scientific principles, and technological tools simultaneously.

The key advantage of PBL is that it connects academic knowledge with real-world applications, making learning more relevant and exciting. Moreover, it helps students to develop essential skills such as problem-solving, leadership, collaboration, time management, and communication. Research shows that students engaged in project-based learning demonstrate deeper conceptual understanding and retain knowledge for longer periods. This method also increases motivation because learners see the direct impact of their efforts in practical outcomes.

2. Use of Digital Technologies and Virtual Learning Tools

The integration of digital technologies has revolutionized STEM education in recent years. Virtual laboratories, online simulations, 3D modeling software, and augmented or virtual reality applications provide students with learning opportunities that were impossible in the past. For example, instead of relying solely on textbooks to study chemical reactions, students can now perform virtual experiments in safe, controlled environments. Similarly, physics students can use simulations to explore the laws of motion, gravitational forces, or electricity without the risk of accidents or expensive laboratory equipment.

Augmented reality tools allow learners to visualize molecular structures in chemistry or human anatomy in biology in three-dimensional interactive formats. This makes complex and abstract concepts easier to comprehend. Digital platforms also support collaborative work, as students from different schools or even countries can connect and complete projects together online. Moreover, technology-based learning ensures inclusivity by providing opportunities for students with limited access to physical resources. Therefore, digital tools not only make learning more engaging but also democratize access to quality STEM education.

3. Gamification of Learning

Another innovative method that has become increasingly popular is gamification, which involves integrating game-like features into the learning process. Traditional teaching methods sometimes fail to capture students' attention, especially in the digital age where learners are accustomed to interactive environments. Gamification addresses this issue by transforming lessons into engaging experiences with rewards, challenges, levels, and competitions.

For example, programming can be taught through platforms such as Scratch, Minecraft Education, or Code.org, where students solve coding challenges while building characters or designing virtual worlds. In mathematics, teachers can introduce point systems, leaderboards, or problem-solving competitions to encourage friendly rivalry and active participation. These elements make learning enjoyable and foster a growth mindset, as students are motivated to keep trying even after making mistakes. Beyond motivation, gamification also improves memory retention, strategic thinking, and perseverance. By blending fun with education, it creates a positive and stimulating classroom atmosphere.

4. Interdisciplinary and Problem-Oriented Approach

STEM education is most effective when subjects are not taught in isolation but integrated into interdisciplinary learning. In real life, scientific and technological problems rarely fall into a single academic category. For instance, designing a smart irrigation system requires mathematical calculations, engineering design, knowledge of environmental science, and computer programming. By working on such problem-oriented projects, students realize the interconnectedness of disciplines and acquire the ability to think holistically.

This interdisciplinary method also prepares learners for future careers, where employers value individuals who can apply knowledge from multiple fields to innovate and solve problems. Teachers can encourage this approach by designing tasks that combine science experiments with technological applications or by asking students to propose engineering solutions to global issues like climate change, energy efficiency, or urbanization. Ultimately, interdisciplinary learning promotes creativity, adaptability, and critical thinking—skills that are crucial for the 21st century.

5. Flipped Classroom Model

The flipped classroom is another promising method that shifts the traditional learning paradigm. Instead of spending class time on lectures and leaving homework for after school, students first study theoretical material at home using videos, online lectures, or interactive resources. Then, classroom time is devoted to discussions, experiments, problem-solving, and collaboration. This ensures that students actively engage with the material during class and receive direct support from their teacher when they face difficulties.

In the context of STEM education, the flipped classroom allows for more practical experiments, coding activities, or teamwork in class. For example, students might watch a video explaining Newton's laws at home, and the next day in class they build models or conduct experiments to test those principles. This model also supports personalized learning, as students can watch lectures at

their own pace, pausing or reviewing materials when necessary. As a result, classroom activities become more dynamic, interactive, and student-centered.

6. Maker Education and Hands-On Learning

A particularly innovative approach in STEM is maker education, which emphasizes hands-on, creative, and experimental learning. Students engage in designing and building tangible products, often using modern tools like 3D printers, robotics kits, and digital fabrication devices. Makerspaces—collaborative workshop environments—are increasingly becoming a part of schools and universities, providing opportunities for learners to turn ideas into prototypes.

For instance, students might create a 3D-printed model of a prosthetic limb, design solar-powered gadgets, or build small autonomous robots. These activities not only strengthen technical knowledge but also nurture creativity, innovation, and entrepreneurial thinking. Hands-on projects encourage learners to take initiative, experiment with different solutions, and learn from failures. Such experiences are invaluable because they mirror the process of scientific discovery and technological innovation in the real world. Maker education also promotes inclusivity by showing students that they can be inventors and creators, regardless of their age or background.

3. Conclusion. Innovative teaching methods in STEM education are essential for nurturing a generation of problem-solvers and critical thinkers. Project-based and problem-based learning, along with the effective use of technology and interactive strategies, can greatly improve student engagement and outcomes. These approaches also support inclusivity and adaptability in diverse learning environments. Continued investment in teacher training and resource development will further enhance the impact of these methods.

References

1. Nguyen, D., & Kulm, G. (2020). Integrating STEM in the Classroom: Challenges and Successes. *Journal of STEM Education*, 21(2), 45–54.
2. Siew, N. M., Amir, N., & Chong, C. L. (2015). The perceptions of pre-service and in-service teachers regarding a project-based STEM approach. *International Journal of Learning*, 21(4), 19–32.
3. Bozkurt, A. (2021). Educational technology research in the post-COVID-19 era: Critical insights and implications. *Asian Journal of Distance Education*, 16(1), 188–202.
4. Қасымова, С. А. (2019). Цифрлық оқыту құралдары және STEM-әдіс. *Қазақ білім журналы*, №4, 14–18.
5. Алимова, Ж. (2022). Интерактивті оқыту тәсілдері және мұғалім құзіреттілігі. *Қазақстан педагогикасы*, №2, 23–27.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

ЕРЕКШЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУІН ДАМУ: МҰҒАЛІМГЕ АРНАЛҒАН САБАҚТАР

Әлкен Ләйла Рүстемқызы

Талғар ауданы

«№40 жалпы білім беретін орта мектеп» КММ

мұғалім-логопед

Аннотация: Бұл мақалада ерекше білімді қажет ететін оқушылардың сөйлеу тілін, қалай дамыту керектігін теориялық және практикалық сабақ арқылы қолдануды негізге ала отырып, логопедиялық жұмыс мазмұны мен ұйымдастыру мәселесі қарастырылады

Кілттік сөздер: Ерекше білімді қажет ететін оқушылар, инклюзивті білім беру, логопедия туралы ұғым, СТЖД балалармен түзету жұмыстары.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында білім беру үдерісінде қауіпсіз және қолайлы орта қалыптастыру басты міндеттердің бірі ретінде айқындалған. Осы бағыт аясында 2025 жылға дейін еліміздегі барлық жалпы білім беру мекемелері инклюзивті білім беру жүйесіне кезең-кезеңімен көшуі тиіс. Бұл – ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды білім беру процесіне толыққанды енгізіп, олардың әлеуметтенуіне және қоғам өміріне бейімделуіне жағдай жасау мақсатында жүзеге асырылып жатқан маңызды реформа.

Инклюзивті білім беру – мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беру үдерісіне тең дәрежеде қатыстыруға бағытталған және олардың әлеуетін ашуға, қарым-қатынас жасау, өзін-өзі дамыту қабілеттерін жетілдіруге мүмкіндік беретін білім беру үлгісі. Осыған орай, ерекше білімді қажет ететін балалардың тілдік дағдыларын дамыту, сөйлеу қабілетін жетілдіру мәселесі білім беру мазмұнының маңызды бір бөлігіне айналып отыр.

Логопедия дегеніміз - сөйлеу тілінің кемістіктерін, оның бұзылу себептерін, болдырмау жолдарын, сонымен бірге осындай кемістіктерді әртүрлі жолдармен түзетіп жоюдың тәсілдерін зерттейтін арнайы педагогикалық ғылым. Сөйлеу тілі бұзылуын зерттеу және түзетуде келесі дидактикалық принциптер маңызды орын алады: көрнекілік, қолжетімділік, саналылық, даралап тіл табу және т.б.

Логопедия әдістерін бірнеше топқа бөлуге болады:

1 топ – ұйымдастыру әдістер: салыстыру, лонгитюдиналды (даму барысында зерттеу), кешенді.

2 топ – эмпирикалық әдістер: обсервациялық (бақылау), экспериментальді (зертханалық, табиғи, қалыптастырушы, психологиялық – педагогикалық), психологиялық – диагностикалық (тестер, анкеталар, сұқбаттасу), биографиялық (анамнез бойынша мәліметтер жинау және оларға анализ жасау).

3 топ – жинаған мәліметтерді ЭЕМ қолдану арқылы сапалық және сандық (математика – статистикалық) талдау.

4 топ- интерпретациялық әдістер, зерттеу құбылыстары арасындағы байланысты теория жүзінде зерттеу тәсілдері (тұтас пен бөлшектердің, жалпы құбылыс пен жеке параметрлердің, тұлға мен функциялар арасындағы байланыс).

Зерттеудің шынайылығын қамтамасыз ету үшін техникалық құралдар кеңінен қолданылады: интонографтар, спектографтар, назометрлер, бейнесөз, фонографтар, спирографтар және басқа да құралдар, сонымен қатар біртұтас сөйлеу әрекетінің және оның

бөлшектерінің динамикасын зерттеуге мүмкіндік беретін рентгенокиносуреттер, глоттография, кинематография, электромиография. [1]

СТЖД балалармен түзету жұмыс барысында сөйлеу тілінің фонетикалық жағын қалыптастыру, дамыту, жетілдіру ерекше орын алады. Балалардың дыбыс айтуын қалыптастыру жұмысы:

- есту зейіні
- фонематикалық қабылдауын
- сөйлеу тілінің жылдамдығы мен ырғақтылығын қабылдауын
- дыбыстарды дұрыс, анық айтуын
- артикуляциялық аппараттың моторикасын
- сөйлеу кезіндегі тыныс алуын
- дауысты дұрыс пайдалануын
- сөйлеудің әуезділігін, мәнерлігін дамыту

бағыттары бойынша жүргізіледі. Түзету жұмысын тиімді жүргізу ана тілінің фонетикалық жағының қалыптасу ерекшеліктерін ескеруді талап етеді. 5-6 жастағы қазақ тілді СТЖД балалардың сөйлеу тілінің фонетикалық жағдайын, атап айтсақ дыбыс айтуының бұзылуының таралуын және түрлерін анықтауға бағытталған зерттеуде (Қ.Өмірбекова, В.Балқыбекова) төмендегідей ерекшеліктері анықталған:

- Сол жастағы қалыпты дамыған балаларда 5 дыбыс бұзылса, СТЖД балаларда 12 дыбыстың айтылуы бұзылғаны;
- Ызың, ысқырық, санорлы дабыстардың жиі бұзылғаны;
- Қазақ тіліне тән дыбыстардың ішінде жиі бұзылғаны “ң”, “қ” дыбысы;
- 66% СТЖД балаларда әртүрлі топтағы дыбыстарды алмастыруы байқалды (ш=с, р=л, ц=г', ж=з, с=з, ң=н, ц=ч, т.б.);
- 15% балаларда дыбыстарды бұзып айтуы байқалды, көбінесе тісаралық сигматизм (с, з), р дыбысын бұзып айтуы;
- 30% балаларда с-ш, р-л, л-ф, ж-з, қ-г дыбыстарын шатастыру кездесті;
- г – к дыбыстарын шатастыру;
- Дыбысты мүлдем айтпау тек мүлдем айтпау тек 3% балаларда кездесті. [2]

Арнайы әдебиеттерде дыбыс айту кемшіліктерін түзетудегі логопедиялық жұмыс кезеңдерінде әртүрлі пікір айтылады. Мысалы, Ф.Ф.Рау екі кезеңге бөлсе, О.В.Правдина, О.Ф.Токарева үш, ал М.Е.Хвещев төрт кезеңге бөледі. Кезең саны әртүрлі болғанмен олардың негізгі мақсаты бір болып келеді. Логопедиялық түзету жұмысының мақсаты мен міндетіне байланысты төмендегідей кезеңдерге бөлу тиімді:

- ✓ Дайындық кезеңі
 - ✓ Дыбысты қою кезеңі
 - ✓ Дыбысты дұрыс айтуға машықтандыру кезеңі
 - ✓ Дыбысты ұқсас дыбыстардан ажырату кезеңі
- Дайындық кезеңі. Бұл кезеңнің негізгі мақсаттары:

- баланы түзету жұмысына ынталандыру,
- саналы түрде тапсырмаларды орындауға үйрету,
- зейінін, тыңдау есте сақтау ойлау қабілетін дамыту,
- артикуляцияны дұрыс қалыптастыру,
- дыбысты қабылдау, ажырату жатады.

Артикуляцияны дұрыс қалыптастыру үшін арнайы жаттығулар қолданылады. Жаттығулар қойылатын дыбысқа байланысты жүйеленеді және ерін, тіл қимылдарын, қалпын дағдыландыруға бағытталады. Балаларды қызықтыру үшін және жаттығуды ойларына сақтап қалу үшін әр жаттығу әртүрлі атпен аталады. Мысалы:

- «Күрекше» жалпақ тілді шығарып астыңғы ерінге ұстап тұру керек.
- «Инеше» ауызды кең ашып тілді алға қарай жіңішкертіп шығарып 10-15 секунд ұстап тұру керек.

- «Төбешік» Ауызды жартылай ашып, тілдің екі жақ шетін жоғарғы азу тістерге жабыстырып, тілдің ұшын астыңғы тіске тіреп ұстау.

- «Түтікше» жалпақ тілді ауыз қуысынан шығарып, тілдің бүйір жақтарын көтеріп түтікшеге үрлеу. Жаттығуды жайлап жасау керек.

- «Ожау». Ауызды кең ашып, жалпақ тілді көтеріп жоғарғы тістерге созып, бірақ тигізбей ұстап тұру керек.

- «Сағат». Тілді жіңішкертіп ұстап оңға, солға жайлап қозғау керек. Осылай санап отырып 15-20 рет қайталау керек.

- «Саңырауқұлақ». Ауызды кең ашып, тілді таңдайға жапсыра ұстап тұрып төменгі жақты басып ауызды кең ашып ұстау.

- «Алтыбақан». Жіңішке тілді ауыздан шығарып біресе мұрынға қарай созу, біресе иекке созу, жаттығуды жасағанда ауыз ашық болу керек. Осылай 10-15 рет қайталау керек.

- «Тәтті тосап». Жалпақ тілді шығарып жоғарғы ерінді жалап, тілді ауыз қуысына тереңірек апару. /15 рет қайталау/.

- «Сылақшы». Ауызды кең ашып тұрып тілдің ұшын жоғарғы таңдайға тигізіп алға артқа қозғалту. /10 рет қайталау/.

- «Тоқылдақ». Ауызды кең ашып тілдің ұшымен жоғарғы альвеолаға немесе таңдайға жиі-жиі соғылғандай қимыл жасау керек.

- «Ат шауып келеді». Ауызды кең ашып тілді таңдайға жапсыру- айыру немесе таңдай қағу. Аталған жаттығулардан тек әр дыбысқа керекті жаттығулар алынады. [1]

Фонемалардың дұрыс айтылуын алғашқы қалыптастыру немесе дыбыс қою кезеңінде негізгі үш тәсіл қолданылады.

Бірінші тәсіл еліктеуге негізделген. Бала естуді, көруді, тактильді-тербелісті, бұлшық ет түйсігін пайдалана отырып фонеманың дыбысталуы мен артикуляциясын қабылдайды, сапалы түрде сөйлеу органдарының қажетті қимылын, қажетті дыбыстарды қайталауға талаптанады. Бұл жағдайда дыбыстардың тікелей есітіп қабылдау, сөйлеу мүшелелерінің қимылдарын көру арқылы қабылдау, оның ішінде өзінің /айнаға қарау көмегімен/ ішінен шығатын ауа ағынын, көмекей дірілін қолымен сезіну, түрлі құралдардың көмегімен сөйлеу мүшелерінің жұмысын бейнелеп көрсетумен толықтырылуы мүмкін.

Тиісті дыбыстарды айтуға еліктеу арқылы қол жетпеген жағдайда әуелі оның жеке элементтерін қалыптастыруға күш салу керек. Мәселен, Р фонемасының айтылуын түзеткенде, тілдің дұрыс формасы мен позициясы игерілетін жаттығулар жасап, содан кейін ғана оның тербелісін қалыптастыру болып табылады. Сөйлеу мүшелерінің қимылының баяулығы немесе қатар басқарылу қиындықтары кейде дайындық жаттығуларының тұтас жүйесін пайдалануға, арнайы артикуляциялық гимнастикаға сүйенуге мәжбүр етеді.

Екінші тәсіл құралдардың /шпатель, зондтар/ немесе саусақтың көмегімен сөйлеу органдарына механикалық ықпал жасауды көздейді. Бұл жағдайда белгілі бір бастапқы артикуляция пайдаланады, соның негізінде сөйлеу органдары механикалық жолмен, баяу түрде қажетті қалпы, қозғалысы қалыптастырылады. Сөйлеу органдарының белгілі бір қалпымен немесе қимылымен байланысты кинетикалық тітіркендіргіштермен бірлесе отырып ми қабатындағы іздер жүйесі түрінде бекиді. Бұның өзі қажетті артикуляцияны кейінірек еркін және белсенді айтуға алғы шарт болып табылады. Таза күйіндегі осы тәсілге тән нәрсе-механикалық әсердің нәтижесінде алынатын артикуляция бастапқы кезде баланың талабына сай келмеуі мүмкін. Мәселен, Қ дыбысының айтылуын механикалық тәсілмен түзету кезінде оған та-та-та буындарын айту ұсынылады және осы кезде тілдің алдындағы бөлігі шпательмен басып қойылады. «Та» буынын ұмытпаған бала оны -тя түрінде, ал шпательмен тілді артқа ақырын жылжытып итерген жағдайда -кя, сосын -ка түрінде айта бастайды.

Үшінші - аралас тәсіл. Бұл тәсіл бойынша сөйлеу тілі механикалық ықпал жасаудың мақсаты-еліктеу және ауызша түсіндіру арқылы қажетті артикуляцияны мейлінше толық және дәл меңгеруге көмектесу. Бұған баланың қажетті артикуляцияны еркін меңгере алмаған жағдайда /төменгі тіс сигматизмін түзетуді қараңыз/, тілдің ұшын астыңғы тістің артқы жағына түсіріп тұру үшін зонд пайдалану мысал бола алады. Аталған тәсілдердің бәрінде де

дыбыстардың артикуляциялық тектестігін ескеру қажет және мүкіс дыбысты түзеткенде оның тектестерінің дұрыс айтылуына сүйену керек. Мысалы, үнді дауыссыздарға еліктеу арқылы түзеткенде сәйкес ұяң дауыстыға сүйенген пайдалы. Егер қос ерінді дыбысы қалыптасқан болса ол тіл-тіс қатысында айтылатын - Д дыбысын меңгеруге көмектеседі. Ал - Л дыбысын меңгеру осы әдіспен немесе механикалық жолмен тіл-таңдай түбі қатысында айтылатын - Г дыбысын қалыптастыруға негіз болады. Көптеген жағдайда дыбыс тектестігін екі бағытта пайдалануға болады. Мысалы, - Ш дыбысы дұрыс айтылса, ол артикуляциясы тілдің сәйкес жолмен сипатталатын - Р дыбысын қалыптастыруға негіз болады. Керісінше - Р дыбысы да Ш дыбысын қалыптастыруға өте қолайлы. [1]

Р дыбысын жеке айтуға машықтандыру.

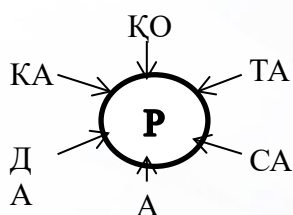
Логопед оқиды, ал, бала «Р» дыбысын созып айтады.

Логопед	Бала
та	р-р-р
то	р-р-р
бо	р-р-р
қа	р-р-р
ба	р-р-р
қо	р-р-р
со	р-р-р
ша	р-р-р
сиы	р-р-р
суы	р-р-р
ота	р-р-р
қасқы	р-р-р
баты	р-р-р

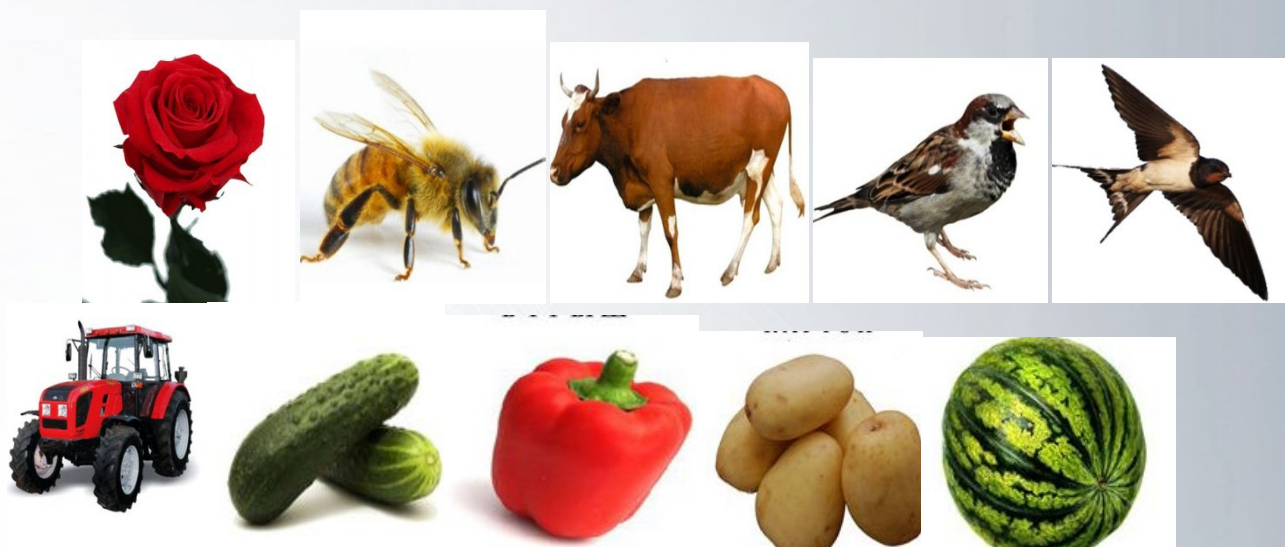
Р дыбысын буында, сөзде дұрыс айтуға машықтандыру.

Ра-ра-ра-рахат	Ар-ар-ар-арба		
Ра-ра-ра-ракета	Ор-ор-ор-орман		
Ры-ры-ры-рым	ыр-ыр-ыр-отыр		
Рахат	қора	тарақ	арқа
Радио	тар	боран	арпа
Рақым	ара	айран	қарға
Раушан Сара	сайран	арзан	
Рахмет қарағай	қайрақ	артық	

Сөз құрастырындар.

Суреттерді дұрыс ата.

Қолдың ұсақ моторикасын дамытуға арналған жаттығулар мен тапсырмалар:

- ✓ Ұсақ заттарды (түйме, бұршақ, күріш, т.б.) жинау;
 - ✓ Аяқ киімнің бауын байлау;
 - ✓ Картон қағазға геометриялық фигураларды жапсырып (әріпті, цифрды) қыстырғыштағы фигураны тауып қыстыру;
 - ✓ Бұршақтан сурет салу, қағазға әртүрлі фигуралар салып, үстіне бұршақты жапсыру.
 - ✓ Мозаика. Түрлі түсті қағазды бала ұсақтап жыртып, соларды қағазға желімдеп мозаика құрастырады.
 - ✓ “Қоршау”. Бала қағазға горизонталды сызықтар сызған сайын буын немесе сөз айтады.
 - ✓ Квадрат сызып, оның оң жағына бір нүкте қою, сол жағына екі нүкте қою.
 - ✓ Текшені қағаз бетінің ортасына қою, оның жоғарғы жағына шеңберді, төменгі жағына квадратты қою.
 - ✓ Логопедтің қимылдарын (саусақты ашу, жабу, т.б.) қайталау.
 - ✓ Трафарет бойынша бойынша сурет салу, бояу.
 - ✓ Сіркенің шиінен үй салу.
 - ✓ Көңілді қарындаштар. Әр түсті қарындаштарды алдымен оң қолымен сол қолының уысына, содан соң, сол қолымен оң қолға жинау.
 - ✓ Лабиринт. Сызылған лабиринттің үстімен саусағымен жүріп шығу. Қимылды сөз, сөйлемді айтумен қоса жүргізуге болады.
 - ✓ Екі қолмен бірдей сурет салу (әріп, цифр жазу).
 - ✓ Мотор. Жұдырықты түйіп қойып айналдырамыз. Алдымен оң қолды, сосын сол қолды, сосын екеуін бірдей.
- Сонымен қатар ұсақ моторикасын дамыту барысында (апликация) жабыстыру, құрастыру, штрихтау, оригами, сурет салу, қайшымен жұмыс түрлері кеңінен қолданылады. [2]

Логопедтің міндеті – ерекше білімді қажет ететін оқушылардың сөйлеу тілін дамытуда, ата-ананы өзіне көмекші ретінде тарту; бұл жұмыстың әсерлі бағыт алуына бағытталады. Міндетті түрде ересектерге бала тапсырманы тек көңіл күйі жайдары, қуанышты кезде ғана орындайтынын ескерту керек. Балаға ештеңені мәжбүрлеуге болмайды. Сабакты ойын түрінде өткізіп, үлкендерге қызық екендігін балаға көрсету керек. Барлық тапсырманы бірден орындамаған жөн. Біртіндеп 10-15 минуттан бірнеше рет өткізген дұрысырақ болады. Қимылды ойындар, саусақ гимнастикасын, мәтінді мәнерлеп оқып, қимылдың үлгісін келтіріп, баламен бірге орындаған дұрыс. Егер баланың ықыласы болса жұмбақ немесе тақпақ жаттатқызуға болады. Ең алдымен мәтінді бірге қайталап, кейіннен балаға қажет болса кейбір сөздерді айтып көмектесу арқылы, өз бетімен айтуды ұсынылады. Әдеттегідей, балаға шағын көлемдегі тақпақтың мәтінін есінде сақтауы үшін 2-3 рет қайталаған жеткілікті. [3]

Пайдаланған әдебиеттер

1. Қ.Қ. Өмірбекова, Г.С.Оразаева, Г.Н.Төлебиева, Г.Б.Ибатова «Логопедия» – Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011 –7-10, 79 бет.
2. Өмірбекова Қ.Қ. «Сөйлеу тілі жалпы дамымаған (IV деңгей) балалармен логопедиялық жұмыс ұйымдастыру» – Алматы, 2015 –28-29, 60 бет.
<https://special-edu.kz/uploads/files/methodsdoc/Omirbekova.pdf>
3. Ибатова Г.Б. «Сөйлеу тілі жалпы дамымаған III деңгейдегі балалармен логопедиялық жұмысты ұйымдастыру» –Алматы, 2014 –62 бет.
<https://special-edu.kz/uploads/files/methodsdoc/2014/Ибатова.pdf>

ЗЕРДЕ БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қарақұлова Перизат Нұғыманқызы

Алматы облысы, Талғар ауданы

«№39 жалпы білім беретін орта мектеп» КММ

арнайы педагог

Аннотация: Бұл мақалада зерде бұзылысы бар балалардың танымдық, эмоционалдық және әлеуметтік даму ерекшеліктеріне сай оқыту процесін ұйымдастыру жолдары қарастырылады. Оқыту мен тәрбиелеудің арнайы әдіс-тәсілдері, түзету-педагогикалық қолдау бағыттары, сондай-ақ инклюзивті ортадағы тиімді оқыту тәжірибелері сипатталады. Білім беру процесін бала мүмкіндігіне бейімдеудің маңызын, дербес тәсіл мен қолдаудың қажеттілігін атап өтеді. Мақала ата-аналарға, арнайы мамандарға арналған.

Түйін сөздер: зерде бұзылысы, арнайы білім беру, ерекше білім беру қажеттілігі, дефектология, инклюзивті оқыту, түзете-дамыту жұмысы, арнайы педагогика, оқыту әдістері, жеке оқу жоспары, педагогикалық қолдау.

Қазіргі білім беру саласында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға, соның ішінде зерде бұзылысы бар оқушыларға сапалы білім беру – аса маңызды әрі өзекті міндеттердің біріне айналып отыр. Зерде бұзылысы – баланың танымдық қабілеттерінің, атап айтқанда ойлау, сөйлеу, есте сақтау және зейін сияқты психикалық процестерінің қалыпты дамуын тежейтін нәзік әрі күрделі ерекшелік. Мұндай балаларды тәрбиелеу мен оқыту дәстүрлі әдістермен ғана шектелмей, оларға арнайы педагогикалық тәсілдер, түзете-дамыту жұмыстары және жеке дара бейімделген білім беру бағдарламалары қажет. Бұл – жай ғана білім беру емес, әр баланың жан-дүниесіне терең үңіліп, оның мүмкіндіктері мен таланттарына сенім арту арқылы жүзеге асатын күрделі әрі жауапты жол.

Зерде бұзылысы бар балалардың даму ерекшеліктері. Танымдық процестердің бұзылыстары: Зерде бұзылыстары бар балаларда ойлау, есте сақтау, зейін және қабылдау процестері баяу дамиды. Олар абстрактілі ұғымдарды түсінуде қиындықтар көреді, сондықтан оқытуда нақты, көрнекі материалдарды пайдалану маңызды. Мысалы, заттарды нақты көрсету, суреттер мен модельдерді қолдану арқылы түсіндіру тиімді болады [1].

Сөйлеу және тілдік дамудың ерекшеліктері: Бұл балалардың сөйлеу тілі кеш дамиды және фонетикалық, лексикалық, грамматикалық компоненттерінде бұзылыстар байқалады. Мысалы, алғашқы сөздері 3 жастан кейін ғана пайда болуы мүмкін, ал сөйлем құрауда қиындықтар туындайды [2]. Сондықтан логопедиялық түзету сабақтары мен арнайы жаттығулар жүргізу қажет. Эмоциялық және мінез-құлық ерекшеліктері: Зерде бұзылыстары бар балалардың эмоциялық реакциялары тұрақсыз және кейде адекватты емес болуы мүмкін. Олар қуаныш пен қайғыны себепсіз сезінуі мүмкін, бұл олардың оқу процесіне әсер етеді [3]. Сондықтан мұғалімдер мен тәрбиешілер балалардың эмоционалдық жағдайын ескеріп, қолайлы оқу ортасын құруы қажет. Әлеуметтік өзара әрекеттесу: Бұл балалар әлеуметтік

байланыстарды орнатуда және сақтауда қиындықтарға тап болуы мүмкін, бұл әлеуметтік оқшаулануға әкелуі мүмкін.

Оқыту әдістері мен принциптері. Арнайы білім беру дидактикасы мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беру мен оқытудың заңдылықтары мен әдістерін зерттейді. Оқытуда көрнекілік, практикалық және сөздік әдістерді тиімді пайдалану маңызды. Мысалы, заттарды нақты көрсету, әрекет арқылы үйрету және сөздік түсіндіру әдістері қолданылады [1]. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану: Қазіргі уақытта ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) мүмкіндігі шектеулі балалардың оқу процесінде кеңінен қолданылады. Мультимедиялық құралдар, интерактивті тақталар және арнайы бағдарламалар балалардың оқу материалын жақсы меңгеруіне көмектеседі [4]. Зерде бұзылыстары бар балаларды оқытуда олардың жеке ерекшеліктерін ескеру, арнайы әдістер мен құралдарды пайдалану, сондай-ақ эмоционалдық қолдау көрсету маңызды. Оқыту процесін тиімді ұйымдастыру арқылы бұл балалардың әлеуетін толық ашуға және қоғамға бейімдеуге мүмкіндік туады.

Көрнекілік және нақты мысалдар: Оқытуда көрнекілік, практикалық және сөздік әдістерді тиімді пайдалану маңызды. Мысалы, заттарды нақты көрсету, әрекет арқылы үйрету және сөздік түсіндіру әдістері қолданылады.

Мнемотехникалық әдістер: Мнемотехника – зерде бұзылысы бар балалардың есте сақтау қабілетін дамытуда тиімді әдістердің бірі. Мысалы, суреттер мен белгілерді пайдалану арқылы ақпаратты есте сақтауға көмектеседі.

Бағалау және жетістіктерді бақылау. Зерде бұзылысы бар балалардың оқу жетістіктерін бағалау кезінде олардың жеке ерекшеліктерін ескеру маңызды. Бағалау критерийлері оқу материалын меңгеру деңгейіне қарай бейімделуі тиіс. Мысалы, оқу материалдарын игеруіне қарай деңгейлеп дифференциациялау арқылы қалыптастырылған бағалау шкаласының критериялды бағалау платформасы білім алушылардың оқу жетістіктерін объективті бағалауға мүмкіндік береді. Зерде бұзылысы бар балаларды оқытуда олардың жеке ерекшеліктерін ескеру, арнайы әдістер мен құралдарды пайдалану, сондай-ақ эмоционалдық қолдау көрсету маңызды. Оқыту процесін тиімді ұйымдастыру арқылы бұл балалардың әлеуетін толық ашуға және қоғамға бейімдеуге мүмкіндік туады. Зерде бұзылысы бар балаларды оқыту – педагогикалық шеберлікті, шыдамдылықты және арнайы әдіс-тәсілдерді талап ететін күрделі үдеріс. Бұл балалардың даму мүмкіндіктерін барынша ашу үшін олардың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін ескере отырып, арнайы бағдарламалармен, түзете-дамыту жұмыстарымен қамтамасыз етілуі аса маңызды. Жеке оқу траекториясын құру, көрнекілікке сүйену, жай және түсінікті тілмен сөйлеу, ынталандыру – оқыту процесінің негізгі қағидаттарына айналуы тиіс. Мұндай балалармен жұмыс – тек білім беру емес, сонымен қатар олардың қоғамға толыққанды бейімделуін қамтамасыз етуге бағытталған әлеуметтендіру міндетін де атқарады. Зерде дамуында ауытқуы бар балаларға білім беру – тек педагогиканың емес, тұтас қоғамның адамгершілік биігін айқындайтын маңызды бағыттарының бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007.
2. ҚР Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №988 Қаулысымен бекітілген «Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту» ережесі.
3. Тәжібаева С.Ж., Дүйсебаева Г.Т. Инклюзивті білім беру: теориясы мен практикасы. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
4. Айтмамбетова Б., Бала тәрбиесі және жеке тұлға мәселелері. – Алматы: Рауан, 2019.
5. Лебединская К.С., Микляева А.В. Психология умственно отсталого ребенка. – Москва: Просвещение, 2017.
6. Коррекциялық педагогика / Ж.Қ. Майгельдинова – Алматы: Арман-ПВ, 2021.
7. Савина Е.М. Специальная педагогика: Учебник для студентов педагогических вузов. – Москва: Академия, 2020.

8. Омарова Г.А. Зерде бұзылысы бар балаларды оқыту мен тәрбиелеу ерекшеліктері // Бастауыш мектеп. – 2022. – №4. – Б. 22–26.
9. Журнал: «Дефектология және инклюзивті білім». – №2, 2021 ж.
10. Виготский Л.С. Проблемы детской психологии. – Санкт-Петербург: Питер, 2018.

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН (ЕБҚ) БАЛАНЫҢ ДАМУЫНА ҚОЛАЙЛЫ ОРТА ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Шолпанкулова Ания Абыйровна

*«Көкөзек ауылындағы жайлы мектебі» КММ
педагогика және психология ғылымдарының магистрі,
бастауыш сынып мұғалімі, педагог-модератор*

Аннотация: Бұл мақалада ерекше білім беруді қажет ететін (ЕБҚ) балаларға қолайлы өсу кеңістігін қалыптастырудың маңызы мен негізгі қағидалары қарастырылады. Инклюзивті білім беру жағдайында ЕБҚ бар балалардың жеке қажеттіліктері мен әлеуетін ескере отырып, білім беру ортасын бейімдеудің тиімді тәсілдері ұсынылады. Баланың академиялық, әлеуметтік және эмоционалдық дамуын қамтамасыз ететін ынталандырушы, қауіпсіз әрі қолдаушы орта құрудың практикалық жолдарын талдайды. Сондай-ақ, мұғалімдер мен ата-аналардың ынтымақтастығы, психологиялық-педагогикалық қолдаудың рөлі және заманауи педагогикалық технологиялардың маңыздылығы да сөз болады.

Аннотация: В этой статье рассматриваются важность и основные принципы формирования благоприятного для детей пространства для роста с особыми образовательными потребностями (ООП). Предлагаются эффективные подходы к адаптации образовательной среды с учетом индивидуальных потребностей и потенциала детей с ООП в условиях инклюзивного образования. Автор анализирует практические способы создания стимулирующей, безопасной и поддерживающей среды, обеспечивающей академическое, социальное и эмоциональное развитие ребенка. Речь также пойдет о сотрудничестве учителей и родителей, роли психолого-педагогического сопровождения и важности современных педагогических технологий.

Annotation: This article discusses the importance and basic principles of creating a child-friendly space for growing up with special educational needs. Effective approaches to adapting the educational environment, taking into account the individual needs and potential of children with disabilities in inclusive education, are proposed. The author analyzes practical ways to create a stimulating, safe, and supportive environment that supports a child's academic, social, and emotional development. It will also focus on cooperation between teachers and parents, the role of psychological and pedagogical support and the importance of modern pedagogical technologies.

Түйін сөз: «Әр балаға — мүмкіндіктер кеңістігі»

Ключевое слово: «Каждому ребенку — пространство возможностей»

The key word: «Every child has a space of possibilities»

Қазіргі таңда инклюзивті білім беру – заманауи білім жүйесінің басты бағыттарының бірі ретінде айқын көрініс табууда. Бұл ұғым барлық балалардың, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар жандардың да тең құқықпен білім алу мүмкіндігін қамтамасыз етуді білдіреді. Инклюзивтілік – қоғамның әр мүшесіне бірдей мүмкіндік сыйлап, олардың әлеуетін толық аша алатын орта құруға бағытталған игі іс. Осы тұрғыдан келгенде, білім беру кеңістігінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар бала үшін дамудың, өзін-өзі таныту мен қабілеттерін жүзеге асырудың қолайлы, қолпаштайтын ортасын қалыптастыру аса маңызды. Бұл орта – тек физикалық жағынан ғана емес, сонымен қатар психологиялық, әлеуметтік және педагогикалық тұрғыдан да ыңғайлы, қауіпсіз әрі ынталандыратын орта болуы тиіс. Мұндай кеңістік әр баланың жан дүниесіне үңіліп, оның өзіндік даралығын құрметтей отырып, болашаққа сенімді қадам басуына серпін береді.

Білім беру ортасы – баланың тұлғалық қалыптасуына, әлеуметтенуіне және өмірлік дағдыларды игеруіне тікелей ықпал ететін орта. ЕБҚ бар бала үшін бұл орта ерекше маңызға ие, себебі олар өз құрдастарымен тең дәрежеде білім алу мен қатысу мүмкіндігіне ие болуы керек. Өсу кеңістігін қалыптастыру дегеніміз – баланың дамуына жағдай жасау, оған қажетті қолдау көрсету және жеке ерекшеліктерін ескере отырып оқу процесін ұйымдастыру.

Бірінші кезекте, бұл кеңістік инклюзивті білім беру принциптеріне сай келуі қажет. Мұндай ортада ЕБҚ бар балалар оқуға, ойнауға, қарым-қатынас жасауға және өзін еркін сезінуге мүмкіндіктер алуы тиіс. Мұғалімдердің, ата-аналардың және қатарластардың қабылдауы мен қолдауы – бұл кеңістікті табысты жүзеге асырудың негізгі шарттарының бірі. ЕБҚ бар балалар көбінесе өзін қоғамнан тыс сезінеді, сондықтан оларға деген шынайы қамқорлық пен қолдау – өз әлеуетін толық ашудың кілті.

Екінші мәселе – педагогикалық қолдау. ЕБҚ бар балалардың әрқайсысының қажеттілігі әртүрлі: біреуге көмекші құрал-жабдықтар керек болса, екіншісіне арнайы оқыту әдістері қажет. Сәйкесінше, педагогикалық процесте дифференциалды тәсілдер, жеке оқу бағдарламалары, арнайы педагогтер мен ассистенттердің көмегі қажет болады. Мұғалім ЕБҚ бар баланың даму динамикасын бақылап, оның жетістіктерін уақытында байқап, мадақтап, әрі қарай даму жолын бірге құруы тиіс.

Үшінші элемент – әлеуметтік орта. Өсу кеңістігі тек оқу процесімен шектелмейді. Ол баланың айналасындағы әлеуметтік қатынастармен де тығыз байланысты. Мектеп ұжымы мен сыныптағы оқушылардың жағымды қарым-қатынасы, өзара түсіністік пен сыйластық қалыптастыру – бұл кеңістіктің басты құрамдас бөліктерінің бірі. Бұл тұрғыда инклюзивті тәрбие жұмыстарын жүргізу, оқушылар арасында толеранттылық пен эмпатияны дамыту маңызды. Сондай-ақ, материалдық-техникалық база да ерекше рөл атқарады. Мектеп ғимаратының қолжетімділігі, арнайы оқу құралдарының болуы, көмекші технологиялар – ЕБҚ бар баланың оқу процесіне толық қатысуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, психологиялық қызметтің тұрақты жұмысы, ата-аналармен кері байланыс – баланың өсу кеңістігін кешенді түрде дамытуға мүмкіндік береді.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арналған білім беру жүйесінде инклюзивті ортаны құру – бұл қазіргі заман талабынан туындаған әрі әлеуметтік әділеттіліктің, адам құқығының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Мұндай орта баланың жеке тұлғалық дамуына, әлеуметтенуіне, және қоғамның толыққанды мүшесіне айналуына мүмкіндік береді. Зерде бұзылыстары бар оқушыларды оқытуда дәстүрлі әдістерден гөрі арнайы педагогикалық тәсілдер мен түзете-дамыту жұмыстарын енгізу аса қажет. Бұл әдістер оқушының танымдық, эмоционалдық және әлеуметтік қабілеттерін жетілдіруге бағытталған кешенді шаралар болып табылады. Қазіргі білім беру жүйесі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға тең мүмкіндіктер беруді мақсат тұтатын инклюзивті бағытқа бет бұруы тиіс. Бұл – тек білім беру саласындағы жаңғыру ғана емес, сонымен қатар қоғамның гуманистік құндылықтарын нығайтуға бағытталған күрделі процесс. Инклюзивті білім беру – әр баланың жеке мүмкіндіктерін толық ашуға, оларды жан-жақты дамытуға мүмкіндік беретін, педагогикалық қолдауы мол жүйе. Осыған орай, білім беру мекемелері, педагогтар, ата-аналар және қоғам өкілдері бірігіп, қолайлы әлеуметтік-психологиялық, педагогикалық және физикалық ортаны қалыптастыруға күш салуы қажет. Зерттеулер көрсеткендей, инклюзивті білім беру тәсілдерін қолдану балалардың өзін-өзі бағалауын арттырып, әлеуметтік дағдыларын жетілдіреді, сонымен қатар олардың болашақта қоғамда табысты және жауапты тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді.

Сонымен, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға сапалы білім беру – бұл тек педагогикалық міндет емес, ол еліміздің әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуының маңызды факторы. Қазіргі заманда білім беру жүйесінің басым бағыты – инклюзивтілік қағидатын терең енгізу, педагогикалық тәжірибені жетілдіру және қоғамның барлық саласында бірлескен қолдау көрсету арқылы әр баланың әлеуетін толық ашу болып табылады. Тек осылайша ғана біз қоғамымыздың әлеуметтік әділеттілік пен теңдік негізінде тұрақты дамуын қамтамасыз етіп, барша азаматтың толыққанды өмір сүруіне жағдай жасай аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана: 2007 (өзгерістерімен және толықтыруларымен).
2. ҚР Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысымен бекітілген “Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға білім беру” тұжырымдамасы.
3. Сатыбалдиева, Ж.Ж. Инклюзивті білім беру: теориясы мен тәжірибесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
4. Айтмұхамбетова, Б.Г. Ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық негіздері. – Алматы: Білім, 2019.
5. Құрманалина, Ш., Ахметова, Г. және т.б. Инклюзивті білім беру жағдайындағы мұғалімнің кәсіби дайындығы. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2021.

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Бисенова Розахан Қуанышбаевна
Алматы облысы, Іле ауданы, Жапек батыр ауылы
«№36 орта мектеп» КММ
орыс тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты реализации инклюзивного образования на уроках русского языка и литературы в условиях казахстанской школы. Автор акцентирует внимание на необходимости адаптации учебных заданий и методик преподавания для учащихся с особыми образовательными потребностями (ООП), включая детей с нарушениями слуха, зрения, опорно-двигательного аппарата, интеллектуального развития и расстройствами аутистического спектра. Представлены конкретные педагогические приёмы, примеры адаптированных заданий, рекомендации по использованию цифровых и визуальных инструментов, межпредметных связей, арт-терапии и проектной деятельности. Подчёркивается важность междисциплинарного взаимодействия с родителями и специалистами, а также профессионального развития педагогов. Отдельное внимание уделяется социальному и эмоциональному развитию учащихся с ООП через литературные тексты, групповые формы работы и гуманистический подход в обучении. Работа способствует формированию инклюзивной образовательной среды, где каждый ребёнок может реализовать свой потенциал и почувствовать себя полноправным участником учебного процесса.

Инклюзивное образование в Казахстане становится важной частью модернизации национальной системы образования. Одним из ключевых направлений инклюзии является обеспечение равных возможностей для всех школьников, в том числе и для детей с особыми образовательными потребностями (ООП). Это особенно актуально в условиях общеобразовательной школы, где наравне с детьми, не имеющими ограничений в развитии, обучаются учащиеся с различными нарушениями — слуха, зрения, речи, опорно-двигательного аппарата, интеллектуального развития, а также с расстройствами аутистического спектра. Русский язык и литература — это не только предметы, формирующие языковую компетенцию, но и важные дисциплины для социализации, формирования мышления, эстетического вкуса, нравственных ценностей, и потому их инклюзивное преподавание требует особого подхода.

Для обеспечения инклюзивного образования на уроках русского языка и литературы педагог должен владеть широким спектром методик, быть гибким в использовании дифференцированного и индивидуального подхода, уметь адаптировать задания, создавать учебную среду, благоприятную для всех учащихся. Кроме того, особое внимание уделяется

сотрудничеству с родителями, специалистами (психологами, логопедами, дефектологами), а также использованию цифровых технологий, которые значительно расширяют возможности детей с ООП в освоении учебного материала.

Работа с детьми с нарушениями слуха требует применения визуальных методов обучения. Учителю необходимо использовать больше наглядных пособий, схем, таблиц, карточек с изображениями. Также эффективно применять мультимедийные презентации, субтитрированные видеоматериалы, визуальные расписания. Важным элементом является ясная и структурированная подача информации, акцент на ключевые слова и понятия. Задания должны быть краткими, чётко сформулированными, предпочтительно с опорой на образцы. Например, при изучении темы «Описание природы» учитель может использовать видеофрагменты с пейзажами, предложить учащимся выбрать карточки с соответствующими прилагательными, составить короткое описание, используя шаблон.

При обучении детей с нарушениями зрения большое значение имеет тактильная и слуховая информация. Используются текстовые материалы, напечатанные крупным шрифтом или шрифтом Брайля, аудиокниги, адаптированные тексты, где сложные слова объясняются доступно. При работе с литературными произведениями важна предварительная работа по созданию контекста: объяснение времени, места действия, характеристик персонажей. Учащиеся могут слушать произведения, а затем обсуждать их с использованием устных форматов заданий. Также полезны задания на развитие воображения, построенные на аудиовизуальных описаниях.

Дети с нарушениями опорно-двигательного аппарата, как правило, не имеют трудностей с восприятием учебного материала, но могут испытывать физические ограничения при выполнении письменных заданий. В этом случае необходима организация доступа к заданиям в электронном виде, использование голосового ввода, адаптированных клавиатур, а также работа с текстами с помощью интерактивных досок и планшетов. Учитель должен обеспечить возможность отвечать устно, участвовать в дискуссиях, работать в паре или группе.

Для учащихся с интеллектуальными нарушениями задания по русскому языку и литературе требуют упрощения содержания, уменьшения объема, пошагового инструктажа. Полезно использовать пиктограммы, схемы, понятные алгоритмы действий. Например, при написании сочинения ученику может быть предложен план, карточки с ключевыми словами, образец фразы. Важно много раз повторять материал, использовать игровые формы, поощрять попытки выразить мысль. Работа над литературным произведением должна быть организована с помощью иллюстраций, инсценировок, вопросов на понимание. Учитель помогает связать содержание с личным опытом ребёнка, побуждая к выражению чувств и эмоций.

Особого подхода требуют дети с расстройствами аутистического спектра. Им свойственны сложности в коммуникации, восприятии образной информации, сосредоточении внимания. На уроках русского языка и литературы следует использовать чёткие и предсказуемые структуры урока, минимизировать отвлекающие факторы, использовать визуальные подсказки, маркеры. Задания должны быть конкретными, с понятными критериями успеха. Работа с текстом возможна через пошаговый анализ, выделение главной мысли, последовательности событий. Часто эффективны индивидуальные задания с использованием интересов ребёнка. Например, при изучении описания героя ученик может составлять характеристику на основе любимого персонажа, сопоставляя его с героем литературного произведения.

Для всех категорий учащихся с ООП важны поддержка, мотивация, создание атмосферы принятия и доверия. В классе должна формироваться культура взаимопомощи, толерантности, а сам учитель — выступать образцом уважительного отношения к разным возможностям. Также необходимо учитывать психоэмоциональные особенности детей, снижать уровень тревожности, предлагать чёткие правила поведения и учебной деятельности.

Адаптация методик преподавания русского языка и литературы включает использование проектной деятельности, интеграции искусства (рисунка, музыки), театрализации, а также

межпредметных связей. Например, при изучении темы «Герой произведения» можно предложить ученикам создать иллюстрацию к рассказу, оформить мини-книгу, подготовить аудиозапись с чтением отрывка. Всё это способствует активному вовлечению учащихся в процесс, повышает уровень понимания и интереса.

Технологии играют всё большую роль в обеспечении инклюзивного образования. Электронные учебники, интерактивные задания, программы с голосовым сопровождением, специализированные платформы позволяют каждому ученику работать в своём темпе. Например, ученики могут выполнять упражнения по орфографии на образовательных платформах с возможностью автоматической проверки, получать индивидуальную обратную связь, повторять материал столько, сколько требуется. Также применяются видеоматериалы с субтитрами, программы с переводом текста в речь и наоборот.

Особое место занимает взаимодействие с родителями. Учитель должен информировать родителей об успехах ребёнка, согласовывать подходы, предлагать домашние задания, учитывающие возможности ученика. Родители становятся партнёрами в образовательном процессе, особенно в случаях, когда ребёнок требует постоянной поддержки.

Необходимо также взаимодействовать с коллегами: дефектологами, логопедами, школьными психологами. Они помогают в составлении индивидуального учебного плана, дают рекомендации по ведению уроков, предлагают корректирующие программы. В некоторых случаях возможны занятия в ресурсных кабинетах, где дети с ООП получают дополнительную помощь, а затем возвращаются к совместному обучению в классе.

Инклюзивное образование предполагает постоянное профессиональное развитие педагога. Учителя русского языка и литературы проходят курсы повышения квалификации, участвуют в методических объединениях, изучают инновационные подходы. В Казахстане создаются условия для распространения инклюзивных практик — издаются методические пособия, открываются инклюзивные классы, работает система ресурсных центров.

Таким образом, инклюзивное преподавание русского языка и литературы в казахстанских школах требует комплексного подхода. Оно направлено не только на передачу знаний, но и на формирование ценностей, развитие личности, социализацию детей с ООП. Адаптация заданий, использование различных методик, тесное взаимодействие со специалистами и родителями — всё это способствует тому, чтобы каждый ученик чувствовал себя полноправным участником образовательного процесса. Школа становится местом, где уважают различия, поддерживают уникальные способности и открывают путь к знаниям для каждого.

Развивая инклюзивное образование на уроках русского языка и литературы, необходимо учитывать не только педагогические методы, но и социокультурный контекст, в котором находится ученик. В условиях многонациональной казахстанской школы дети с особыми образовательными потребностями могут одновременно сталкиваться с языковыми трудностями, если русский язык не является их родным. В такой ситуации инклюзивный подход должен сочетаться с элементами билингвального обучения. Учителю важно уметь не только адаптировать задания по сложности, но и учитывать лингвистический уровень ученика, особенно если у него имеются когнитивные ограничения. Для этих целей полезны визуальные словари, двуязычные карточки, схемы и таблицы с переводом ключевых понятий.

Мотивация учащихся с ООП — это ещё одна важная составляющая инклюзивного процесса. Часто такие дети сталкиваются с неудачами, теряют веру в собственные силы. Учителю необходимо выстраивать положительное подкрепление, создавать ситуации успеха, хвалить за усилия, а не только за результат. Оценивание должно быть гибким, с учётом индивидуальных особенностей: возможны альтернативные формы контроля знаний — устные ответы, творческие проекты, презентации, мини-инсценировки.

Эмоциональная поддержка — ключ к раскрытию потенциала учащегося. Для детей с нарушениями развития особенно важно чувствовать себя в безопасности, ощущать принятие со стороны сверстников и педагогов. На уроках русского языка и литературы создаются уникальные возможности для этого: работа с литературными персонажами позволяет

обсуждать чувства, поступки, понятия добра, дружбы, справедливости. Через чтение и обсуждение дети с ООП учатся выражать свои мысли, понимать чужую точку зрения, сопереживать. Это особенно ценно для учащихся с расстройствами аутистического спектра и нарушениями эмоционально-волевой сферы.

Одной из форм эффективной инклюзивной работы является групповая деятельность. В парной или малой группе дети с ООП получают поддержку от сверстников, чувствуют себя частью коллектива, учатся взаимодействовать. Учитель, распределяя роли в группе, может учитывать сильные стороны каждого ученика: кто-то читает, кто-то рисует, кто-то пересказывает. Это снижает нагрузку и создаёт комфортную образовательную среду.

Также важно формировать у всех участников образовательного процесса толерантность, уважение к различиям, понимание того, что каждый человек уникален. Для этого на уроках русского языка и литературы можно использовать тематические тексты о дружбе, взаимопомощи, истории людей с ограниченными возможностями, обсуждать фильмы, литературные произведения, в которых герои преодолевают трудности.

Практика инклюзивного образования в Казахстане показывает, что при грамотной организации педагогического процесса учащиеся с ООП могут успешно осваивать учебные программы, достигать значимых результатов. Внедрение принципов универсального дизайна обучения — один из современных подходов, при котором учебные материалы и задания изначально разрабатываются так, чтобы быть доступными для всех. Например, тексты сопровождаются иллюстрациями, задания подаются в разных форматах (текст, аудио, видео), предусмотрены варианты ответов, разный уровень сложности.

Особое значение имеет использование информационно-коммуникационных технологий. В казахстанских школах внедряются цифровые платформы (BilimLand, Kundelik, Online Mектеп и др.), которые позволяют создавать индивидуальные образовательные траектории, адаптировать задания, учитывать темп усвоения материала. Такие ресурсы важны и для самостоятельной работы учащихся, и для участия родителей в образовательном процессе.

Кроме того, в контексте казахстанской образовательной политики особое внимание уделяется подготовке и переподготовке педагогов по вопросам инклюзивного образования. Учителя русского языка и литературы проходят специализированные курсы, обучаются стратегиям дифференциации, методам коррекционно-развивающего обучения, знакомятся с юридическими и нормативными аспектами инклюзии. Внедряется система наставничества, когда опытные педагоги помогают своим коллегам выстраивать эффективную инклюзивную практику.

Необходимо отметить, что ключ к успешной адаптации заданий — это глубокое знание учителем предмета и творческий подход к его преподаванию. Например, литературные тексты можно адаптировать, упрощая язык, сокращая объём, сохраняя при этом смысл. При этом важно не искажать художественную ценность произведения, а находить баланс между доступностью и содержательной глубиной. Задания на развитие речи можно формулировать в виде игр, диалогов, инсценировок. Например, ученик с трудностями письма может составить устный рассказ по серии картинок, а затем вместе с учителем записать его на диктофон.

При работе с орфографическим и пунктуационным материалом используются специальные приёмы: цветные маркеры, таблицы с правилами, тренировочные упражнения в игровом формате, интерактивные приложения. Дети с ООП легче запоминают правила, если они сопровождаются визуальными или двигательными активными действиями. Например, правило может быть представлено в виде рифмованной фразы, а затем закреплено через карточную игру.

Одним из перспективных направлений является применение элементов арт-терапии, сказкотерапии, театрализованных форм на уроках литературы. Эти методы способствуют развитию эмоционального интеллекта, коммуникативных навыков, формируют позитивный настрой, снимают барьеры в общении. В условиях инклюзии такие подходы позволяют раскрыть творческий потенциал каждого ученика, независимо от его ограничений.

Подводя итог, можно сказать, что инклюзивное образование на уроках русского языка и литературы в казахстанской школе является не только педагогической задачей, но и социальной миссией. Оно формирует у детей чувство достоинства, уверенности в себе, веру в собственные силы. Для успешной реализации этой задачи необходимо системное взаимодействие всех участников образовательного процесса: учителей, родителей, администрации, специалистов, самих учеников. Только в таком сотрудничестве возможно создать школу, в которой каждый ребёнок чувствует себя нужным, важным и успешным.

Инклюзия — это не о снижении требований, а о создании равных условий. Это путь к тому, чтобы каждый ученик, независимо от своих особенностей, мог реализовать свои способности, раскрыть потенциал, почувствовать радость познания. И уроки русского языка и литературы, как гуманитарные дисциплины, играют в этом процессе особую роль — они учат понимать, чувствовать, выражать, взаимодействовать. Именно здесь происходит формирование личности, способной к эмпатии, диалогу, уважению к другому.

Использованная литература

1. Баймуханова А.С. Инклюзивное образование в Казахстане: состояние, проблемы и перспективы. — Алматы: «Ғылым», 2020. — 212 с.
2. Оразбекова М.К., Исатаева Б.Ж. Методика преподавания русского языка в инклюзивных классах. — Нур-Султан: «Фолиант», 2021. — 198 с.
3. Министерство образования и науки РК. Государственный общеобязательный стандарт начального, основного среднего и общего среднего образования Республики Казахстан. — Астана, 2023.
4. Ауельбекова Н.Т. Адаптация учебных материалов для детей с особыми образовательными потребностями: Пособие для учителей. — Алматы: «Арман-ПВ», 2022. — 176 с.
5. Кайырбекова Г.А. Интерактивные технологии в обучении детей с особыми потребностями на уроках литературы. — Шымкент: Изд-во ЮКГУ, 2021. — 159 с.

ҚАБІЛЕТКЕ БАСТАР «БАСПАЛДАҚ» ӘДІСІ: ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІ ДАМЫМАҒАН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ, КЕЗЕҢДІЛІГІ

Тұмарбай Мөлдір Бауржанқызы

Алматы облысы, Қонаев қаласы

«Д.А.Қонаев атындағы №1 қазақ орта мектеп» КММ
педагог-дефектолог

Аңдатпа: Бұл мақаланың тақырыбы сөйлеу тілі жалпы дамымаған оқушыларда оқу әрекетін қалыптастырудың жүйелі кезеңдеріне негізделеді. Зерттеудің негізгі мақсаты – ерекше білім беруде қажеттілігі бар, соның ішінде сөйлеу тілі жалпы дамымаған білім алушыларды оқытуда уақытты тиімді әрі дұрыс бағытта пайдалана білу. Қазіргі таңда осы диагноз типіндегі білім алушылар саны біртіндеп артып келеді, жыл сайын жалпы білім беретін мектептердің табалдырығын дәл осындай тұжырымдамасы бар білім алушылар аттап, құрамын көбейтуде. Бұл материал жас арнайы мамандарға, осы типтегі диагноз қойылған білім алушылардың сынып жетекшілеріне, бастауыш сынып мұғалімдеріне, және ата-аналарға әдістемелік көмек бола алады.

Түйін сөздер: ерекше білім беруде қажеттілігі бар білім алушы, сөйлеу тілі, сөйлеу тілінің жалпы дамымауы, диагноз, дислексия, компонент, патология, ой-өрістің дамымауы.

Аннотация: Тема данной статьи базируется на правильной последовательности, периодичности формирования читательской деятельности у учащихся с общим недоразвитием речи. Основная цель исследования-умение эффективно и правильно использовать время в обучении обучающихся с особыми образовательными потребностями, в том числе с общим недоразвитием речи. В настоящее время число обучающихся данного типа диагнозов постепенно увеличивается, с каждым годом пороги общеобразовательных школ переступают обучающиеся с такой же концепцией и увеличивают состав. Данный материал может служить методической помощью молодым специальным специалистам, классным руководителям обучающихся с диагнозом данного типа, учителям начальных классов, а также родителям. Ключевые слова: обучающийся с особыми образовательными потребностями, разговорный язык, общее недоразвитие речи, диагностика, дислексия, компонент, патология, недоразвитие мышления.

Abstract: The topic of this article is based on the correct sequence and frequency of the formation of reading activity among students with general speech underdevelopment. The main purpose of the study is the ability to effectively and correctly use time in teaching students with special educational needs, including those with general speech underdevelopment. Currently, the number of students with this type of diagnosis is gradually increasing, and every year students with the same concept cross the threshold of secondary schools and increase their enrollment. This material can serve as methodological assistance to young special specialists, classroom teachers of students with a diagnosis of this type, primary school teachers, as well as parents. Keywords: student with special educational needs, spoken language, general speech underdevelopment, diagnosis, dyslexia, component, pathology, underdevelopment of thinking.

«Мектеп-бастауыш сынып-ерекше білім беруде қажеттілігі бар бала-түзету» осы 4 ұғым жиі дефектология мамандығының мазмұнын құрайды.

Мектептің ең басты міндеттерінің бірі – оқу әрекетін, оқу қабілетін сапалы қалыптастыру. Алайда қазір еліміздің жалпы мектептерінде де ерекше білім беруді қажет ететін оқушылар да білім алып келуде.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіне қатысты кейбір заңнамалық актілерінде басымдылық алатын бағыт – инклюзивті білім беру мәселесі (нақтырақ айтқанда кіріктірілген оқыту, дамуы артта қалған бала қарапайым жалпы сыныпта білім алуға құқылы). Осы тұста:

- Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319 заңы;
- «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» 2002 жылғы 11 шілдедегі №343 заңы;
- Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 сәуірдегі №39 заңы;
- Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы 2002 жылғы 8 тамыздағы №345 заңы.

Кездесетін ең негізгі қиындықтар қандай? Оларды қалай шешуге болады?

Дамуында артта қалушылық байқалатын оқушылардың (Жалпы сөйлеу тілі дамымаған оқушылардың) көбісінде ортақ бір мәселе – оқу қабілетінің қалыптаспауы немесе мүлдем жоқтығы.

Жалпы сөйлеу тілінің дамымауы – есту қабілеті мен ой-өрісі әдеттегідей дамыған балалардың мағыналық жеке қатысты сөйлеу тілі құрамының компоненттерінің бұзылуынан болатын әртүрлі күрделі тіл кемшіліктері. Жалпы сөйлеу тілінің дамымауы алалия, афазия, риолалия, дизартрия сияқты күрделі сөйлеу патологиялардың түрлерінде де байқалады.

Оқи алмайтын оқушылар 2 топқа бөлінеді: бірі әріпті танымағандықтан оқи алмайды, ал келесі тобы әрбір әріпті жекелей атап отырғанның өзінде, олар да, дәл солай оқи алмайды. Дәл 2-ші топқа жататын оқушылардың жағдайы – қатты өкіндіреді. Неліктен олар оқи алмайды? Мүмкін оқу қабілетін меңгеруде оларға диагноз кедергі келтіретін шығар? Әрине, жоқ. Бұл сұраққа жауап – оқу қабілетін қалыптастыруда, оны дамытуда, оқу жылдамдығын арттыруда дұрыс әрі тиімді әдіс-тәсілдің таңдалмауы.

Сондай ең тиімді әрі дұрыс таңдалған әдістің бірі «Баспалдақ» әдісі. Өзімнің жүйелеп құрастырған әдісімнің тиімділігіне, кезең-кезеңіне тоқталып, нақтырақ сипаттау үшін ұсынған зерттеу нысанымды таныстырайын:

Зерттеу нысаны: “Д.А.Қонаев атындағы №1 қазақ орта мектеп” МКМ 1 сынып оқушысы Сатыбалды Санжар.

Диагнозы: Психикалық дамуының тежелуі; Жалпы сөйлеу тілінің дамымауының 2 деңгейі; + Дислексия;

Жыл басында Санжардың:

Мінезі: тұйық;

Ұсақ қол моторикасының даму деңгейі – төмен;

Жазу каллиграфиясы - толық емес, әрі нашар;

Оқу қабілеті – әріптерді таниды, бірақ оқу қабілеті мүлдем қалыптаспаған. (яғни дислексия)

Дәл осы Санжардың оқу қабілетін ашуда, қалыптастыруда атап айтылған «Баспалдақ әдісі» көмектесті. Әдісті 6 негізгі кезеңге бөлемін:

1. Әріпті тану қабілетін тексеру, көз жеткізу;
2. Дауыссыз әріптер тізбегін ұсыну, таңдау еркін беру;
3. Дауыссыз+дауысты=(ашық буындар);
4. Бітеу буындар;
5. Екі буынды сөздер;
6. Тұтас сөздер;

Әр кезеңнің өзіне тән мазмұны мен ерекшелігі бар.

1 кезеңде нысанымыздың әріптерді таниды ма? бір-бірінен ажыратады ма? әсіресе дауысты дыбыстардың барлығын біледі ме? деген сұрақтарға жауап алатын боламыз, көзімізді жеткізіп аламыз. Үнемі тек жалғыз тұрған, жеке әріптермен оқытамыз.

А	А	А	А	И	Й	К	К	С	Т	Т	У
Б	Б	В	В	К	Л	Л	М	У	У	Ф	Х
Г	Д	Д	Е	М	Н	Н	О	Ц	Ч	Ч	Ш
Е	Е	Ё	Ё	О	О	П	П	Ш	Щ	Ъ	Ы
Ж	З	И	И	П	Р	Р	С	Ъ	Э	Ю	Я

2 кезеңде нысанға дауыссыз әріптердің тізбегін ұсынамыз. Ол кез-келген әріпті таңдай алады, таңдау еркі өзінде, сол арқылы екі әріпті өз бетінше қосуға үйренеді. Үнемі бір әріп пен екінші әріпті өзі қосып, қандай буын шыққанын өз бетінше табуға тырысады.

3 кезеңде дауыссыз+дауысты формуласы бойынша ашық буындарды оқу қабілетін машықтандырады. Үнемі 2 әріпті буындарды оқиды.

БА	ДА	ЖА	ЗА
БО	ДО	ЖО	ЗО
БУ	ДУ	ЖУ	ЗУ
БИ	ДИ	ЖИ	ЗИ
БЕ	ДЕ	ЖЕ	ЗЕ

4 кезеңде бітеу буындарды оқып үйренеді, үнемі 3 әріпті буындарды оқытамыз.

БАС	БОС	БУС	БИС	БЕС
ҚАС	ҚОС	ҚУС	КИС	КЕС
ЖАС	ЖОС	ЖУС	ЖИС	ЖЕТ
ТАС	ТОС	ТУС	ТИС	ТЕС
ПАС	ПОС	ПУС	ПИС	ПІЛ
ҚАС	ҚОС	ҚУС	КИС	КІР
ШАШ	ШОШ	ШУШ	ШИШ	ШЕР

5 кезеңде екі буынды тасымалданған сөздерді оқуды үйренеді. Тасымалдау белгісімен танысады.

БА-ЛА
ҚА-ЛА
ДА-ЛА
А-ЛА
А-СА
ША-ША
БА-СА

6 кезеңде тұтас сөздерді тасымалдау белгісінсіз оқуды меңгереді.

САНАУ
ПАНА
ЖАБУ
САБАҚ
ТАС
ҚАС
ШАШПА
КӨЗ
ДОП
КҮНДЕ
ЖАСА
АЛА
БЕРЕ

Зерттеу нәтижесі: 1-сынып оқушысына зерттеу жүргізілді. Оқушының оқу жылының басындағы деңгейі мен қазіргі таңдағы деңгейін салыстыра қарасақ, оң өзгеріс бар. Бастапқы және қазіргі даму динамикасы төмендегі диаграммада көрсетілген.

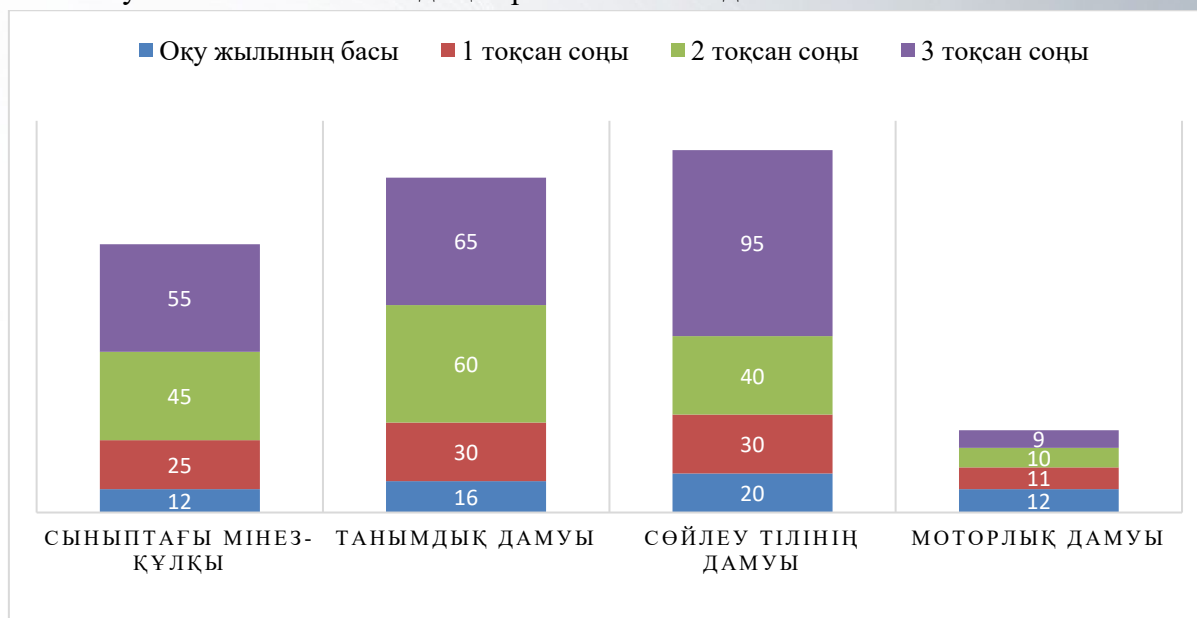
Сабақта оқушының әрекеті мен мінез-құлқын психологиялық-педагогикалық бағалаудың (2а, 2б форма) мониторингі

Оқушының аты-жөні: Сатыбалды Санжар

Бағалау сипаты	Оқу жылының басы	1 тоқсан соңы	2 тоқсан соңы	3 тоқсан соңы
Сыныптағы мінез-құлқы	12/100	25/100	45/100	55/100

Танымдық дамуы	16/100	35/100	50/100	65/100
Оқу қабілетінің дамуы	20/100	30/100	60/100	95/100
Моторлық дамуы	12/100	20/100	40/100	62/100

*Бағалау сипаты 100% пайыздық көрсеткішке негізделген.

Қорытыта келе зерттеу нәтижесіне назар аударсақ, білім алушының оқу жылының басындағы оқу әрекетіне, сыныптағы өзін оқушы ретінде сезіне алу жауапкершілігіне негізделген өзін-өзі ұстауы мен өзін-өзі көрсетуінің көрсеткіштерін қарап, 3 тоқсанның аяқталуымен жеткен көрсеткіштерін салыстыруға болады. Нақты оқу қабілетінің дамуында оң өзгеріс туындаған. Демек, әдіс іске асты, мақсатқа қол жеткізілді.

Пайдаланған әдебиеттер

- 1.[https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_]
- 2.[https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000343_]
- 3.[https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000039_]
- 4.[https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345_]
- 5.[<https://mezet.org/tb-sy/tarbie/item/11464-mektep-zhasyna-dejingi-balalardy-zhalpy-sojleu-tilini-damymaui.html>].

ТӘРБИЕ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТЕНУ ВОСПИТАНИЕ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ

АТА-АНАМЕН БАЛАНЫҢ ӨЗ АЛДЫНА БӨЛІНУІ (СЕПАРАЦИЯ) МӘСЕЛЕСІ

Тынышбаева Кумысай Толеновна
«Т.Бокин атындағы орта мектебі»КММ
педагог-психолог

«Баланың есеюі — бұл ата-анадан алшақтау емес,
оның ішкі әлемінен жеке әлем құруы»
Дональд Винникотт, британдық психоаналитик

Ата-ана мен бала арасындағы эмоционалдық байланыс — баланың психикалық дамуының негізі болып табылады. Дегенмен, белгілі бір жас кезеңінде бұл байланыстан біртіндеп ажырау, яғни сепарация — баланың жеке тұлға ретінде қалыптасуы үшін маңызды үдеріс. Сепарация сәтті өтпеген жағдайда, баланың еркіндігі, өзіндік шешім қабылдауы мен жауапкершілік сезімі толық дамымауы мүмкін.

Сепарация ұғымы және оның даму кезеңдері: Сепарация (лат. *separatio* — бөліну, ажырату) — баланың ата-анадан психологиялық тұрғыда тәуелсіздікке ұмтылуы. Психологияда бұл ұғым баланың өз-өзіне деген сенімділігі, дербестігі, жеке шекараларын қалыптастыруымен байланысты. Бұл үрдіс туған сәттен бастап біртіндеп өтеді және бірнеше даму кезеңдеріне бөлінеді:

1. Сәбилік кезең (0–1 жас)

Бала анасымен толықтай байланыста болады. Ол өзін анасының бір бөлшегі ретінде сезінеді. Бұл кезеңде физикалық жақындық өте маңызды.

2. Ерте жастық кезең (1–3 жас)

Бала "Мен өзім!" деп, алғашқы дербес әрекеттерін жасай бастайды. Бұл кезде бала ата-анадан алыстап, өз бетімен әрекет етуге тырысады, бірақ әлі де қолдауға мұқтаж. Бала ананың физикалық жақындығына мұқтаж, алғашқы «жеке Мен» түсінігі қалыптаса бастайды.

3. Мектепке дейінгі жас (3–6 жас): бала «Мен өзім» деп айту арқылы өзінің жеке қажеттіліктері мен қалауын білдіре бастайды. Қиялы кеңейіп, әлеуметтік рөлі қалыптасады.

4. Бастауыш мектеп жасы (7–10 жас): ата-анадан уақытша алыстау (мектепке бару) психологиялық дербестікке жол ашады.

5. Жасөспірімдік кезең (11–17 жас): өзіндік көзқарас, құндылықтар қалыптасып, тәуелсіз шешім қабылдау басталады. Бұл кезеңде сепарация ең қарқынды өтеді. Сепарацияның ең күрделі кезеңі. Жасөспірім ата-анадан толықтай психологиялық тәуелсіздікке ұмтылады. Бұл кезеңде ішкі қақтығыстар, шекара орнату, өзіндік пікір қалыптастыру ерекше маңызға ие.

Сепарацияға әсер ететін факторлар:

1. Отбасы құрылымы мен тәрбие стилі

Авторитарлық тәрбие — баланың өз ойын білдіруіне мүмкіндік бермейді, сепарацияны тежейді.

Демократиялық стиль — жеке шекараны құрметтейді, балаға өз еркін көрсетуге жағдай жасайды.

Гиперқамқорлық — баланың жеке дербестігінің дамуын шектейді.

2. Ата-ананың эмоционалдық жағдайы

Ананың уайымы, мазасыздығы балаға беріліп, сепарацияны қиындатуы мүмкін.

Ата-ананың балаға шамадан тыс тәуелділігі де қалыпты бөліну процесін тежейді.

3. Мәдениет пен ұлттық ерекшеліктер

Кейбір мәдениеттерде баланың ата-анамен тығыз байланыста ұзақ болуы қалыпты саналады, бұл да сепарацияның қарқынына әсер етеді.

ЗПР (психикалық дамуы тежелген) балаларда сепарация ерекшеліктері

Психикалық дамуы кешеуілдеген (ЗПР) балалардың эмоционалдық, коммуникативтік, мінез-құлықтық және когнитивтік дамуы баяу жүреді. Бұл факторлар олардың сепарация процесіне өзіндік әсер етеді. Ерекшеліктер:

1. Ата-анаға шамадан тыс байланып қалуы мүмкін;
2. Өз ойын жеткізе алмауы, бұл сепарацияны түсінуді қиындатады;
3. Бейтаныс ортаға бейімделуде қиындықтар туындайды (мектепке, балабақшаға бару);
4. Тұлғалық шекаралар бұлыңғыр болуы мүмкін (өзін "ана арқылы" ғана сезіну). Ата-анаға арналған ұсыныстар:

- Жұмсақ әрі біртіндеп сепарация (мысалы, қысқа уақытқа ажырату);
- Күн тәртібі мен тұрақтылықты сақтау — сенімділік береді;
- Сөзбен емес, әрекет арқылы түсіндіру (мысалы: "мама кетеді, бірақ міндетті түрде келеді" дегенді күн сайын көрсетіп отыру);

- Психолог немесе дефектолог көмегіне жүгіну — коррекциялық жұмыс арқылы балаға оңтайлы жағдай жасау.

Сепарацияның сәтті және сәтсіз дамуы. Сәтті сепарация барысында бала:

1. Өз бетімен әрекет ете алады;
2. Өз пікірін ашық білдіреді;
3. Жауапкершілікті мойнына ала алады;
4. Әлеуметтік ортамен үйлесімді қарым-қатынас орнатады.

Сәтсіз сепарация кезінде:

1. Бала ата-анасына шамадан тыс тәуелді болады;
2. Қорқыныш, шешім қабылдауда сенімсіздік байқалады;
3. Агрессия, мінездің тұйықтығы немесе керісінше, бағынбаушылық болуы мүмкін.

Ата-ананың рөлі. Ата-ананың сепарация кезеңіндегі рөлі өте маңызды:

1. Балаға қауіпсіздік пен қолдауды сақтай отырып, дербестікке мүмкіндік беру;
2. Тәуелсіз әрекеттері үшін жазаламау, керісінше мадақтау;
3. Эмоциялық байланысты үзбей, біртіндеп еркіндік кеңістігін арттыру;
4. Баланың жеке пікірін ескеру, таңдауға мүмкіндік беру.

Сепарацияны мәдени-әлеуметтік тұрғыдан түсіну.

Әр ұлт пен мәдениетте баланың ата-анадан бөлінуіне қатысты көзқарас әртүрлі. Мысалы: Батыс елдерінде, баланың дербестігі ерте жастан қолдау табады: балаларды 18 жасынан кейін бөлек өмір сүруге ынталандырады;

Шығыс, соның ішінде қазақ қоғамында, бала ата-анамен тығыз байланыста өсіп, отбасылық құндылықтар басымырақ сақталады, сондықтан сепарация кеш жүреді. Бұл — дұрыс немесе бұрыс емес, тек сепарация үдерісінің мәдени кодтар мен отбасылық дәстүрлерге тәуелді екенін көрсетеді.

Қазіргі қоғамдағы сепарация ерекшеліктері:

Цифрлық заманда сепарация күрделене түсті. Бір жағынан, балалар ақпаратқа еркін қол жеткізіп, ертерек дербестікке ұмтылады. Екінші жағынан, гаджеттерге тәуелділік — баланың нақты әлеуметтік әрекеттестігін шектейді;

Ата-ананың шамадан тыс бақылауы — балада сенімсіздік пен жауапкершіліктен қашу сезімін қалыптастырады;

Эмоционалды салқындық немесе шектен тыс қамқорлық — сепарацияны тежейді.

Ата-аналарға арналған кеңестер:

- Балаңызды тыңдаңыз — ол не сезінеді, неге аландайды?
- Бірден емес, біртіндеп алыстаңыз — баланы бірден тастап кету үрей тудырады.

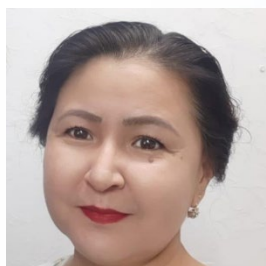
- Күнделікті "қоштасу – оралу" тәжірибесін енгізіңіз – бұл баланың сенімін нығайтады.
- Бала үшін «қауіпсіз адам» болсын – балабақшада немесе үйде бала сенетін ересек адамның болуы көмек береді.
- Сезімін бағалау – "Қорыққаның дұрыс", "Сағынғаның жақсы" деп қолдау көрсету.
- Баланың жас ерекшелігін ескеріңіз. Мысалы, 3 жастағы бала үшін 5 минутқа балабақшада қалу – үлкен жетістік.
- Жеке кеңістік беріңіз. Баланың өз ойыншығы, оқу орны, күн тәртібі болуы керек.
- Қателесуге рұқсат етіңіз. Өз бетінше шешім қабылдап, соның нәтижесін көру – дербестік дағдысы.
- Сұхбатта суықтық емес, сенімділік болсын. «Сен менсіз істей аласың» деген сөз – қолдаудың бір түрі.
- Өз уайымыңызды балаға жүктемеңіз.
- Ата-ананың үрейі сепарацияны тежейді.

Сепарация – бала дамуының табиғи әрі қажетті кезеңі. Бұл үдеріс барысында бала ата-анадан физикалық емес, психологиялық түрде ажырап, өзіндік жеке тұлғалық қасиеттерін қалыптастырады. Ата-ана баланың бұл кезеңін дұрыс қабылдап, оны қолдап отырса, баланың болашақтағы әлеуметтік бейімделуі мен эмоционалдық тұрақтылығы әлдеқайда жоғары деңгейде болады. Сепарация – ата-ана мен бала арасындағы ажырасу емес, қарым-қатынастың жаңа, ересек деңгейге өтуі. Бұл – сенімге, құрметке, бір-бірін түсінуге негізделген үзілмейтін байланыс. Ата-аналар баланың жеке өмірге қадам басуына көмектесе отырып, оның психологиялық тұрақтылығы мен өмірлік табысына жол ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Винникотт Д. «Малыш и его мать». Москва: Класс, 2000.
2. Монтессори М. «Помоги мне это сделать самому». Москва: Сфера, 2015.
3. Пиаже Ж. «Речь и мышление ребенка». Москва: Педагогика, 1997.
4. Мухина В.С. «Возрастная психология». Москва: Просвещение, 2004.
5. Bowlby J. «Attachment and Loss». New York: Basic Books, 1982.

ИНТЕРНАТ ТӘРБИЕЛЕНУШІЛЕРІНІҢ АДАПТАЦИЯ ЖОЛДАРЫ МЕН МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сетербаета Айгул Дюсетаета

Алматы қаласы

«Республикалық физика-математика мектебі»
педагогика ғылымдарының магистрі, тәрбиеші

Аңдатпа: Бұл мақалада интернат жағдайында тәрбиеленіп жатқан балалардың бейімделу (адаптация) жолдары мен мінез-құлық ерекшеліктері қарастырылады. Интернат — әлеуметтік жағынан әлсіз топтағы балалар үшін білім мен тәрбие беретін маңызды орта. Алайда бұл мекемеде тәрбиеленетін балалардың әлеуметтік-психологиялық бейімделуі күрделі үдеріс болып табылады. Мақалада адаптация процесіне әсер ететін ішкі және сыртқы факторлар жүйелі түрде сипатталып, балалардың жаңа ортаға бейімделуінде кездесетін қиындықтар мен олардың мінез-құлқында көрініс табатын ерекшеліктер талданады. Атап айтқанда, интернат тәрбиеленушілерінде жиі кездесетін эмоционалдық күйзеліс, өзіне сенімсіздік, агрессивтілік немесе тұйықтық, назар аудартуға ұмтылу сияқты мінез-құлық түрлері нақты мысалдармен берілген. Сонымен қатар, адаптация үдерісін жеңілдетудің тиімді жолдары ұсынылады. Олардың қатарында тұлғалық-бағдарлы тәсіл, психологиялық тренингтер, арт-терапия, сенімді қарым-қатынас орнату, психологиялық қолдау көрсету әдістері бар. Тәрбиеші мен

психологтың бірлескен кәсіби жұмысы адаптациялық қиындықтарды жеңуге септігін тигізетіні ерекше атап өтіледі. Мақалада балалардың әлеуметтік ортаға толық бейімделіп, эмоционалды тұрақты, әлеуметтенген тұлға ретінде қалыптасуы үшін қандай педагогикалық-психологиялық жағдайлар қажет екендігі көрсетілген. Зерттеуде отандық және шетелдік авторлардың ғылыми еңбектеріне сүйене отырып, интернат тәрбиеленушілерінің мінез-құлқын диагностикалау мен түзетудің ғылыми негізделген тәсілдері ұсынылады. Мақала мектеп-интернат педагогтарына, психологтарға, әлеуметтік педагогтарға және осы салада жұмыс жүргізіп жүрген тәрбиешілерге арналған.

Аннотация: В данной статье рассматриваются пути адаптации и особенности поведения детей, воспитывающихся в условиях интерната. Интернат является важной образовательной и воспитательной средой для детей из социально уязвимых групп. Однако социально-психологическая адаптация воспитанников интерната представляет собой сложный и многокомпонентный процесс. В статье последовательно описываются внутренние и внешние факторы, влияющие на адаптацию, а также трудности, с которыми сталкиваются дети при вхождении в новую социальную среду. Особое внимание уделяется таким поведенческим проявлениям, как эмоциональное напряжение, неуверенность в себе, агрессивность, замкнутость, стремление привлечь внимание. Кроме того, предложены эффективные пути облегчения адаптации, включая личностно-ориентированный подход, психологические тренинги, арт-терапию, установление доверительных отношений и оказание психолого-педагогической поддержки. Подчеркивается значимость профессионального взаимодействия воспитателя и психолога в процессе адаптации. В статье также раскрываются педагогико-психологические условия, необходимые для полноценной социализации и эмоциональной устойчивости ребёнка. На основе анализа научных трудов отечественных и зарубежных авторов предложены научно обоснованные подходы к диагностике и коррекции поведения воспитанников интерната. Материал статьи будет полезен педагогам интернатных учреждений, психологам, социальным педагогам, а также педагогам, занимающимся данной проблематикой.

Annotation: This article examines the ways of adaptation and behavioral features of children raised in a boarding school. Boarding schools are an important educational and educational environment for children from socially vulnerable groups. However, the socio-psychological adaptation of boarding school students is a complex and multicomponent process. The article consistently describes the internal and external factors influencing adaptation, as well as the difficulties faced by children when entering a new social environment. Special attention is paid to such behavioral manifestations as emotional tension, self-doubt, aggressiveness, isolation, and the desire to attract attention. In addition, effective ways to facilitate adaptation are proposed, including a personality-oriented approach, psychological training, art therapy, establishing trusting relationships and providing psychological and pedagogical support. The importance of professional interaction between the educator and the psychologist in the process of adaptation is emphasized. The article also reveals the pedagogical and psychological conditions necessary for a child's full-fledged socialization and emotional stability. Based on the analysis of scientific works by domestic and foreign authors, scientifically based approaches to the diagnosis and correction of the behavior of boarding school students are proposed. The material of the article will be useful for teachers of boarding schools, psychologists, social educators, as well as teachers dealing with this issue.

Түйін сөздер: тәрбие, мінез-құлық, адаптация, интернат, тәрбиеленуші, педагог.

Ключевые слова: воспитание, поведение, адаптация, интернат, воспитанник, педагог.

Keywords: education, behavior, adaptation, boarding school, pupil, teacher.

Интернат тәрбиеленушілерінің бейімделу жолдары мен мінез-құлық ерекшеліктерін зерттеу қазіргі таңда өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Мұндай балалардың ортаға бейімделуі (адаптациясы), эмоциялық тұрақтылығы және мінез-құлқы олардың әрі қарайғы өмір сүру жолына тікелей әсер етеді. Адаптация - баланың жаңа әлеуметтік ортаға (интернат, тәрбиеші, құрдастар) үйрену үдерісі. Бұл процесс психологиялық, педагогикалық және әлеуметтік қолдауды қажет етеді [1]. Интернаттарда тәрбие алатын оқушылардың тұлға

болып қалыптасуына көп көңіл бөле отырып тәрбиелеуді қажет етеді. Интернатқа бейімделу (адаптация) көпқырлы процес, сол себепті тәрбиеленушілердің мінез-құлықтарына ерекше назармен тәрбиелеу қажет. Интернат жағдайында өскен балалар қоғамға бейімделу барысында түрлі психологиялық, әлеуметтік қиындықтарға тап болады. Олардың тұлғалық даму ерекшеліктері көбінесе тәрбиелену ортасына, педагогикалық қолдауға және эмоционалдық ахуалға байланысты. Мұндай ортада қалыптасатын мінез-құлықтың өзіндік үлгілері мен ерекшеліктері болады. Көп жағдайда балаларда тұйықтық, сенімсіздік, агрессия немесе керісінше, шамадан тыс бағынушылық байқалады. Бұл ерекшеліктер олардың әлеуметтік ортамен қарым-қатынас орнатуына кедергі келтіруі мүмкін.

Қарым-қатынастағы кедергі туғызатын ерекшеліктер

Сурет-1

Интернаттағы тәрбиешілер мен мамандардың кәсіби біліктілігі баланың әлеуметтену процесінде маңызды рөл атқарады. Баланың өзін-өзі тануы мен бағалауы да осы ортада қалыптасады. Бейімделу процесі әр баланың жеке ерекшелігіне, өмірлік тәжірибесіне және алған тәрбиесіне байланысты әртүрлі деңгейде жүреді. Интернатта тәрбиеленген балалардың кейбірі өмірлік қиындықтарға қарсы тұра алатын мықты тұлға болып өссе, кейбірі қолдаусыздықтан өз әлеуетін толық аша алмайды. Олардың арасында ортақ психологиялық мәселелер болғанымен, әр баланың өзіндік мінез-құлық моделі қалыптасады. Бейімделу жолдары көбінесе баланың ішкі мотивациясы мен айналасындағы қолдаушы ортаның әсерімен анықталады. Зерттеулер көрсеткендей, тұрақты психоәлеуметтік қолдау көрсетілген балаларда оң өзгерістер байқалады. Сондықтан интернат тәрбиеленушілерінің мінез-құлқын түсіну мен бейімделу жолдарын анықтау педагогика және психология салаларында маңызды бағыт болып табылады. Бұл зерттеу балалардың болашақта толыққанды азамат ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Тәрбиеленушінің психологиялық бейімделу ерекшеліктері интернатқа түскен алғашқы кезеңде көптеген қиындықтарға тап болады:

- ✓ әлеуметтік оқшаулану сезімі,
- ✓ эмоционалдық күйзеліс,
- ✓ жаңа тәртіпке үйрену қиындықтары,
- ✓ құрдастарымен қарым-қатынас орнатудағы қиындықтар [2].

Интернатқа жаңадан келген балалардың көбінде сенімсіздік, жоғары деңгейдегі мазасыздық және өзін төмен бағалау байқалады. Мұндай күйзелістер адаптациялық үдерісті қиындатады және агрессивті немесе тұйық мінез-құлықтың пайда болуына әкелуі мүмкін.

Адаптация үдерісіне әсер ететін негізгі факторларды атасак:

- ✓ баланың жас ерекшелігі мен өмірлік тәжірибесі,
- ✓ интернат қызметкерлерінің кәсіби дайындығы мен қатынасы,
- ✓ құрдастар ұжымындағы қарым-қатынас ахуалы,
- ✓ психологиялық қолдау мен кеңес беру жұмыстарының деңгейі [3].

Баланың бейімделуіне ең алдымен эмоционалдық қолдау маңызды. Жылы шырайлы қарым-қатынас, тұрақты тәртіп, тұрақты тұлғалармен байланыс (тәрбиеші, психолог) бейімделуді жеңілдетеді [4].

Интернат тәрбиеленушілерінің мінез-құлқында мынадай ерекшеліктер байқалады:

- ✓ агрессия немесе пассивтілік,

- ✓ назар аудартуға ұмтылу,
- ✓ өзін-өзі бағалаудың тұрақсыздығы,
- ✓ эмоцияны басқара алмау [5].

Бұл мінез-құлық көбінесе отбасындағы қамқорлықтың болмауынан, ерте жастан психологиялық жарақаттардан туындайды. Сондықтан интернаттағы психологиялық қызметтер мінез-құлықтың алдын алу мен түзетуге бағытталуы керек.

Интернат жағдайындағы балалардың бейімделу процесі күрделі әрі көпқырлы сипатқа ие. Олар жаңа ортаға, ережелер мен талаптарға үйрену барысында әртүрлі психоэмоциялық күй кешеді. Балалар көбінесе жалғыздықты, ата-ананың мейірімсіздігін сезінеді, бұл олардың мінез-құлқына тікелей әсер етеді. Бейімделу кезінде қорғаныс механизмдері ретінде агрессия, тұйықтық, немқұрайлылық сияқты мінез-құлық үлгілері байқалады. Мұндай ерекшеліктер интернаттағы тәрбие жүйесінің қатаң құрылымына байланысты қалыптасады. Кейбір тәрбиеленушілер топ ішінде лидерлік қасиеттерін танытса, басқалары бағынышты рөлге бейімделеді. Эмоционалдық тұрақсыздық пен өзіне сенімсіздік олардың қарым-қатынасына және оқу үлгеріміне әсер етеді. Интернаттағы балалардың бейімделуіне педагогтар мен психологтардың кәсіби қолдауы маңызды рөл атқарады. Топтық және жеке жұмыстар арқылы тәрбиеленушілердің әлеуметтену деңгейін арттыруға болады. Достық қарым-қатынас пен ұжымдағы қолайлы психологиялық ахуал баланың ашылуына көмектеседі. Тәрбиеленушілерге өзін-өзі басқару дағдыларын дамыту бейімделу процесінің тиімді жолдарының бірі болып саналады. Шығармашылық, спорттық және еңбекке баулу шаралары олардың әлеуетін анықтап, өзіндік "Мен"-ін қалыптастыруға ықпал етеді. Бейімделу барысында кездесетін қиындықтар баланың өткен өмір тәжірибесіне, отбасылық жағдайына байланысты өзгереді. Интернат тәрбиеленушілерінің мінез-құлқында кейде тәртіп бұзушылықтар, эмоционалдық тығыздық көрінуі мүмкін. Осы ерекшеліктерді ескере отырып, олардың дамуына жағдай жасау — әрбір педагог пен қоғамның ортақ міндеті.

Тәрбиеленушілердің адаптациясын жеңілдету кезеңдерінен оңай өту үшін келесі әдіс-тәсілдер тиімді:

1. Тұлғалық бағдарланған әдіс: әр баланың жеке ерекшелігін ескеру;
2. Топтық тренингтер: қарым-қатынасты дамытуға бағытталған ойындар, жаттығулар;
3. Психотерапиялық қолдау: арт-терапия, әңгімелесу, проективті әдістемелер;
4. Құрдастар арасы көшбасшылықты дамыту: позитивті әлеуметтенуді күшейту [6].

Сонымен қатар, тәрбиешілер мен психологтар тұрақты бақылау жасап, мінез-құлықтағы ауытқуларға уақтылы әрекет етуі керек. Баламен сенімді байланыс орнату оның өз-өзіне сенімін арттырып, ортаға бейімделуін тездетеді. Осы тарапта тәрбиешінің және психологтың рөлі орасан зор. Тәрбиеші тек тәртіпке жауап беретін тұлға емес, сонымен қатар баланың эмоционалдық қажеттіліктерін түсінетін, қамқорлық көрсететін жетекші болуы тиіс. Психолог интернаттағы бейімделу мен мінез-құлықты түзету жұмыстарының ғылыми-әдістемелік негізін қалайды [7]. Екеуінің бірлесе әрекет етуі — баланың психоәлеуметтік дамуына шешуші ықпал етеді. Интернат жағдайындағы бейімделу — көп ынта мен жігерді талап ететін ұзақ әрі күрделі үдеріс. Баланың мінез-құлқы — оның ішкі жан дүниесінің айнасы. Тиімді психологиялық-педагогикалық қолдау, тұлғаға бағдарланған тәсіл және сенімге негізделген қарым-қатынас арқылы адаптация кезеңін жеңілдетуге және оң мінез-құлық қалыптастыруға болады. Бұл тек баланың бүгінгі өміріне емес, болашағына да айтарлықтай әсер етеді.

Интернат тәрбиеленушілерінің бейімделу жолдары мен мінез-құлқын қалыптастыруға арналған әдіс-тәсілдер. Интернаттық мекемелерде тәрбиеленетін балалар отбасылық жылулық пен тұрақты әлеуметтік қолдаудан алшақ болғандықтан, олардың қоғамға бейімделуі мен мінез-құлқын қалыптастыру ерекше назарды талап етеді. Мұндай балалардың әлеуметтену процесі күрделі және көпқырлы, сондықтан педагогтар мен тәрбиешілер психологиялық қолдау мен сенімді қарым-қатынас орната отырып арнайы әдіс-тәсілдерді қолдануы қажеттері:

Жеке әңгімелесу және кеңес беру қажет:

✓ Тәрбиешілер балалармен жеке сөйлесіп, олардың ішкі сезімдері мен ойларын түсінуге тырысуы керек. Бұл сенімді қарым-қатынас орнатуға көмектеседі.

✓ Психологиялық тренингтер: Эмоционалдық тұрақтылықты дамытуға бағытталған тренингтер өткізу. Мысалы, эмоцияларды тану және басқару, стресс жағдайларымен күресу әдістері.

✓ Өзін-өзі бағалау жаттығулары: Балалардың өзін-өзі бағалауын арттыру мақсатында арнайы жаттығулар жүргізу. Бұл олардың өзіне деген сенімділігін нығайтады.

Тәрбиеленушілердің әлеуметтік дағдыларды дамыту қажет:

✓ Топтық ойындар мен жаттығулар: Командалық ойындар арқылы балалардың бір-бірімен қарым-қатынас жасау дағдыларын дамыту.

✓ Рөлдік ойындар: Әртүрлі әлеуметтік жағдайларды бейнелейтін рөлдік ойындар өткізу. Бұл балалардың әлеуметтік рөлдерді түсінуіне және қабылдауына көмектеседі.

✓ Қоғамдық іс-шараларға қатысу: Балаларды мектептегі немесе қоғамдағы іс-шараларға тарту арқылы олардың әлеуметтік белсенділігін арттыру.

Отбасылық құндылықтарды қалыптастыру қажет:

✓ «Менің үйім» бағдарламасы: Бұл бағдарлама балаларға отбасылық өмірдің негіздерін үйретуге бағытталған. Бағдарламада отбасы мүшелерінің рөлдері, отбасылық қарым-қатынас, үй шаруашылығы сияқты тақырыптар қамтылады.

✓ Мақал-мәтелдермен жұмыс: Қазақтың мақал-мәтелдері арқылы отбасылық құндылықтарды түсіндіру. Мысалы, "Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсің" деген мақалдың мағынасын талқылау.

✓ Отбасылық тақырыптағы шығармашылық жұмыстар: Балаларға отбасына қатысты суреттер салу, эссе жазу немесе колөнер бұйымдарын жасау тапсырмаларын беру.

Тәуелсіз өмірге дайындық қажет:

✓ Тұрмыстық дағдыларды үйрету: Балаларға жеке бас гигиенасы, үй жинау, кір жуу сияқты тұрмыстық дағдыларды үйрету.

✓ Қаржылық сауаттылық: Ақша басқару, бюджет жасау, үнемдеу сияқты қаржылық дағдыларды дамыту.

✓ Кәсіптік бағдар беру: Балалардың болашақ мамандықтарын анықтауға көмектесу және сол бағытта білім беру.

Мәдени және рухани тәрбиеге бейімдеу қажет:

✓ Мәдени іс-шараларға қатысу: Театр, музей, концерт сияқты мәдени орындарға экскурсиялар ұйымдастыру.

✓ Рухани тәрбие: Балаларға адамгершілік, мейірімділік, адалдық сияқты рухани құндылықтарды түсіндіру.

✓ Ұлттық дәстүрлерді үйрету: Қазақ халқының ұлттық дәстүрлері мен салт-дәстүрлерін балаларға таныстыру.

Сурет-2

Арнайы әдіс-тәсілдерді қолдануы қажеттіліктері

Жеке
әңгімелесу,
кеңес беру
қажет

Отбасылық
құндылықтарды
қалыптастыру
қажет

Мәдени, рухани
тәрбиеге
бейімдеу
қажет

Тәуелсіз
өмірге
дайындық
қажет

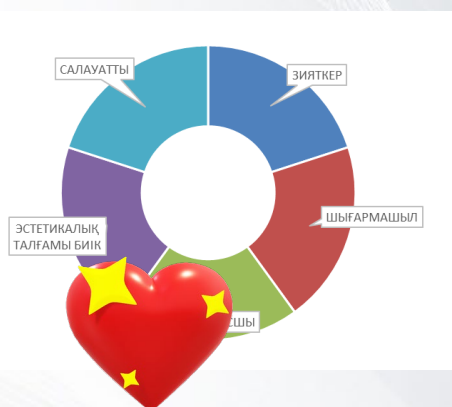
Әлеуметтік
дағдыларын
дамыту
қажет

Қорыта айтқанда интернат тәрбиеленушілерінің бейімделу процесі олардың өмірінде маңызды кезең болып табылады. Бұл кезеңде балалар психологиялық, әлеуметтік және эмоционалдық тұрғыдан түрлі қиындықтарға тап болады. Мінез-құлық ерекшеліктері олардың

ішкі жан дүниесінің көрінісі ретінде қалыптасады. Интернаттық ортада тәртіпке бағыну мен топпен қарым-қатынас орнату баланың бейімделуін айқындайды. Тәрбиеленушілердің тұлғалық дамуына педагогикалық қолдау мен оң психологиялық ахуал үлкен әсер етеді. Олар үшін сенімділік пен түсіністікке негізделген қарым-қатынас өте маңызды. Бейімделу кезінде агрессия, тұйықтық, жоғары тәуелділік сияқты мінез-құлықтар жиі байқалуы мүмкін. Бұл ерекшеліктер олардың өткен өмірлік тәжірибесіне және қазіргі ортаның әсеріне байланысты. Интернатта өткізілетін тәрбиелік іс-шаралар мен психологиялық көмек бейімделуді жеңілдетуге мүмкіндік береді. Топтық жұмыстар мен шығармашылық белсенділік балалардың әлеуметтенуін арттыруға көмектеседі. Әлеуметтік дағдыларды дамыту мен өзін-өзі тануға бағытталған жұмыс ерекше маңызға ие. Интернат тәрбиеленушілеріне үнемі қолдау көрсету олардың бойындағы әлеуетті ашуға мүмкіндік береді. Мінез-құлықты түзету мен дамытудың кешенді тәсілдері тиімді нәтижелерге қол жеткізеді. Осы бағыттағы ғылыми зерттеулер мен тәжірибелік жұмыстарды жалғастыру қажет. Себебі әрбір тәрбиеленушінің болашағы — қоғамның ортақ жауапкершілігі мен басты құндылығы болып табылады. Интернат тәрбиеленушілерінің бейімделу жолдары мен мінез-құлқын қалыптастыру кешенді және жүйелі жұмысты талап етеді. Психологиялық қолдау, әлеуметтік дағдыларды дамыту, отбасылық құндылықтарды үйрету, тәуелсіз өмірге дайындау және мәдени-рухани тәрбие арқылы балалардың толыққанды тұлға болып қалыптасуына ықпал етуге болады. Бұл бағыттағы жұмыстарды жүзеге асыруда тәрбиешілер мен педагогтардың рөлі ерекше маңызды.

Сурет - 3

Интернатта тәрбиеленген тұлға моделі

Нәтижесінде тәрбиеленушілердің зияткерлік және шығармашылық қабілеттері дамып, көшбасшылық қасиеттері мен дарындылығы айқындалады. Тәрбиеленушілердің көпмәдени ортада өмір сүру дағдылары қалыптасып, мінез-құлық мәдениеті жетіледі. Эстетикалық талғамы жоғары, өнерді түсіне және бағалай алатын тұлға қалыптасады. Салауатты өмір салтын ұстану дағдылары тиімді қалыптасып, оқушылар өз денсаулығына жауапкершілікпен қарауды үйренеді. Сонымен қатар, тәрбие жұмыстары үштік одақ және қоғамның өзара ынтымақтастығы арқылы жүйелі түрде жүргізіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Мұхамбетова С.Ж. (2019). Баланың әлеуметтік бейімделуі: теория және тәжірибе. – Алматы: Білім.
2. Абдуллина А.Н. (2020). Интернат жағдайындағы балалардың психологиялық ерекшеліктері. – «Педагогика және психология» журналы, №3, 45–52-б.
3. Назарбаева Ә.Н. (2018). Отбасынсыз өскен баланың тұлғалық даму ерекшелігі. – Астана: Ұлттық тәрбие орталығы.
4. Kuther, T. L. (2021). Child and Adolescent Development in Context. – Sage Publications.
5. Кенжебекова Г.Т. (2021). Мінез-құлық бұзылыстары және оларды түзету жолдары. – «Қоғам және бала» журналы, №4, 36–41-б.

6. Әлімбекова А.С. (2022). Арт-терапия арқылы интернат оқушыларының бейімделуін дамыту. – «Білім беру психологиясы» журналы, №1, 29–34-б.

7. Шнеер Д.К. (2017). Психология адаптации детей в детских домах и интернатах. – Санкт-Петербург: Речь.

ӘДЕБИ КЕЙІПкерлерді тарихи тұлғалармен салыстыру

Мукитанова Индира Маратовна

Алматы облысы, Іле ауданы, Өтеген батыр ауылы

«№38 мектеп-гимназия» КММ

қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, педагог-модератор

Әдебиет пен тарих – халқымыздың рухани өмірін бейнелейтін екі маңызды сала. Тарих – өткеннің шынайы шежіресі болса, әдебиет – сол тарихтың көркемдік айнасы. Екі сала да ұлттың болмысын, дүниетанымын, қоғамдық өзгерістерін сипаттауға қызмет етеді. Әдеби шығарма тарихи дерекке сүйене отырып, сол дәуірдің адамдары мен оқиғаларын әсерлі әрі шынайы бейнелейді. Сондықтан әдебиет пен тарих өзара тығыз байланыста дамып, ұлт жадын сақтау мен кейінгі ұрпаққа жеткізуде ерекше рөл атқарады.

Әдеби кейіпкер мен тарихи тұлғаның арасындағы байланыс пен айырмашылықты талдау арқылы олардың ұлт руханиятындағы орнын айқындау. Әдеби шығармадағы кейіпкер мен шынайы тарихи тұлғаны салыстыра отырып, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау, сол арқылы әдебиет пен тарих арасындағы байланысты терең түсіну және ұлттық құндылықтарды бағалау.

1. Таңдалған әдеби кейіпкер мен тарихи тұлғаның өмірі мен қызметін зерттеу.
2. Әдеби шығармадағы кейіпкер бейнесін талдау.
3. Тарихи тұлғаның деректік негіздегі өмір жолын сипаттау.
4. Екі тұлғаның мінез-құлқы, көзқарасы, қоғамдағы рөлі тұрғысынан салыстыру.
5. Ұқсастықтар мен айырмашылықтарды нақты дәйектермен көрсету.
6. Әдебиет пен тарихтың өзара байланысын дәлелдеу.
7. Салыстыру арқылы оқырманға тәрбиелік, рухани-мәдени құндылықтарды ұсыну.

Әдебиет -халықтың рухани қазынасы, ал тарих – сол халықтың өткен жолы. Әдеби шығармаларда көрініс тапқан кейіпкерлер жиі тарихи тұлғалармен үндесіп жатады. Олардың өмірі мен ұстанымдары қоғамның әлеуметтік, саяси жағдайларын сипаттайды. Әдебиет пен тарих – бір-бірімен тығыз байланысты, халықтың рухани-мәдени болмысын танытатын маңызды салалар. Әдебиет халықтың сезімі мен ой-толғамын көркем тілмен бейнелесе, тарих нақты деректер мен оқиғаларға сүйеніп, өткеннің шындығын баяндайды. Әдеби кейіпкерлер көбінесе белгілі тарихи тұлғаларға негізделіп жасалады немесе олардың бейнесінен шабыт алады. Бұл – көркем туындылардың шынайы өмірмен байланысын көрсетеді. Әдебиеттегі кейіпкерлерді тарихи тұлғалармен салыстыру – оқушыны көркем мәтінді терең түсінуге, тарихи сана мен ұлттық құндылықтарды саралай білуге тәрбиелейді. Сонымен қатар, көркем бейне арқылы тарихи тұлға халық жадында мәңгілікке сақталады. Осы зерттеу жұмысында біз екі тұлғаны қарастырамыз: Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» романындағы Абай мен шынайы Абай Құнанбайұлы және Қобыланды батыр жыры мен тарихи деректердегі Қобыланды бейнесі. Екеуі де қазақ халқының тарихында ерекше орын алған, әдебиет пен руханияттың алтын арқауына айналған бейнелер.[1;15]

Әдеби кейіпкерлер мен тарихи тұлғалардың өмір жолы, мінезі, ұстанымдарын салыстыру

Әдеби шығармаларда бейнеленген кейіпкерлер көбіне нақты тарихи тұлғалардың прототипі ретінде қабылданады. Мысалы, М.Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясындағы Абай бейнесі шынайы өмірде болған ұлы ойшыл, ақын Абай Құнанбаевтың өмір жолына негізделген. Абайдың әдеби бейнесі мен тарихи тұлғасы арасында көп ұқсастық бар: екеуі де білімге құштар, әділдік пен адамгершілік жолын ұстанған. Сонымен қатар, Абайдың мінезіндегі сабырлылық, парасаттылық, сыншылдық оның тарихи болмысымен де сәйкес келеді. Әдеби кейіпкер – жазушы қиялының жемісі, алайда ол көбінесе өмірде болған нақты тұлғалардың бейнесінен нәр алады. Көп жағдайда көркем шығармаларда тарихи тұлғаның өмір жолы, мінезі, ұстанымдары белгілі бір өңдеуден өтеді, идеализацияланады немесе типтік бейнеге айналады. Мысал, ретінде: Абай Құнанбайұлы – шынайы өмірде ағартушы, ойшыл, ақын. Ол өз халқының рухани жаңаруына ықпал еткен тұлға. Ал М.Әуезовтің «Абай жолы» романындағы Абай – бүкіл қазақ халқының бейнесін, рухын, білімге ұмтылысын, әділетке деген сенімін бойына жинаған символдық кейіпкер. Романдағы Абай – өмірден түңілмейтін, адамгершілік биігінен түспейтін тұлға. Бұл – тарихи Абайдың шынайы бейнесінен әдеби тұрғыда кеңейтілген образы. Қобыланды батыр – халық эпосындағы батыр бейнесі. Жырда ол – ел қорғаған, ерлігімен танылған қаһарман. Бірақ тарихи жазбаларда Қобыланды – Жошы ұлысының құрамындағы шын өмір сүрген батыр ретінде қарастырылады. Жырдағы Қобыланды – қиял мен мифке негізделген әдеби тұлға, ал тарихи Қобыланды – нақты саяси оқиғаларға қатысқан, өз дәуірінің өкілі. Әдеби кейіпкер тарихи тұлғаның өмір жолы мен мінезін негізге ала отырып, көркем түрде қайта жасалады. Бұл әдеби образды тереңірек қабылдауға, сонымен қатар тарихи шындықты түсінуге мүмкіндік береді[1;82]. Тағы бір мысал ретінде І.Есенберлиннің «Көшпенділер» трилогиясындағы Абылай хан бейнесін алуға болады. Абылай – тарихи тұлға, оның бейнесі көркем шығармада батыл, шешен, стратег ретінде сипатталады. Бұл- шынайы тарихи деректермен үндес. Әдеби кейіпкерлер тарихи тұлғаларға ұқсас бола тұра, авторлар кейде олардың бейнесін көркемдік мақсатпен өзгертеді, мінезін әсірелейді немесе драматизация жасайды. Сол арқылы олар оқырманға әсер ету, идеяны жеткізу мақсатында тарихи шындық пен көркем қиялдың арасын байланыстырады.[2;17]

Әдебиет пен тарих өзара тығыз байланыста дамиды. Тарих – әдебиетке негіз, ал әдебиет – тарихқа түсінік береді. Әдеби шығармалар тарихи кезеңдердің рухын, адамдардың дүниетанымын, қоғамдағы өзгерістерді сипаттайды. Мысалы, ХХ ғасыр басындағы қазақ әдебиеті қазақ халқының азаттық үшін күресін сипаттай отырып, сол кезеңдегі тарихи ахуалды бейнелейді. Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатов, Жүсіпбек Аймауытов шығармаларынан біз тарихи шындықты көреміз. Әдебиет тарихи оқиғалар мен тұлғаларды көркемдік тәсілдер арқылы бейнелесе, тарих сол оқиғаларды нақты деректермен сипаттайды. Әдебиет пен тарих байланысының мысалдары: Тарихи романдар мен дастандар – белгілі бір тарихи кезеңді сипаттай отырып, сол кезеңдегі қоғам, саясат, тұрмыс, салт-дәстүр жайлы мол мағлұмат береді. Мысалы, «Абай жолы» тек Абай өмірін емес, ХІХ ғасырдың екінші жартысындағы қазақ қоғамының әлеуметтік-мәдени ахуалын бейнелейді. Батырлар жыры – қазақ халқының ерлік дәстүрі мен ел қорғау тарихының көркем шежіресі. Жырлар тарихи оқиғаларға негізделгенімен, оларда қиял-ғажайып элементтер жиі кездеседі. Бұл әдебиеттің тарихты ел есінде сақтаудың бір әдісі екенін дәлелдейді. Жазушылардың тарихи зерттеуге сүйенуі – мысалы, І.Есенберлин, М.Әуезов, С.Сматаев сынды авторлар шығармаларында нақты тарихи фактілерді көркем тілмен өрбітеді. [3;43]

Әдебиет пен тарих бірін-бірі толықтырып, тарихи сана мен ұлттық болмыстың қалыптасуына қызмет етеді. Әдеби шығарма арқылы тарих тереңірек түсініледі, ал тарих арқылы әдеби туындының негізі мен құндылығы ашылады. Мысалы, «Көшпенділер» романында қазақ хандарының күресі, елдің бірлігі, сыртқы жауларға қарсы тұруы тарихи оқиғалар арқылы көркем тілмен жеткізіледі. Бұл оқырманға сол дәуірді сезінуге, тарихты тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Әдебиет пен тарихтың байланысы — халқымыздың рухани өмірінде терең мағынаға ие. Бұл екі сала бір қарағанда әртүрлі бағытта дамығанымен, екеуінің де түпкі мақсаты – адам мен

қоғам тағдырын, ұлттың өмір жолын таныту. Тарих өткеннің нақты деректерін, уақыт пен кеңістік аясындағы оқиғаларды сипаттаса, әдебиет сол оқиғаларды көркемдік құралдармен өрнектеп, адамның ішкі жан дүниесін ашады. Бұл тұрғыдан алғанда, әдебиет – тарихтың рухани жалғасы. Тарих нақты дерекке, құжатқа, фактіге сүйенсе, әдебиет осы тарихи негіздегі құбылыстарды сезіммен, оймен, көркемдікпен жеткізеді. Жазушының қиялы тарихи оқиғаны жанды, әсерлі бейнеге айналдырып, оқырманға рухани ықпал етеді. Сондықтан әдеби шығарма тарихи шындықты көркем шындықпен ұштастырып, оқырман санасында сол кезеңді шынайы сезіндіреді. [3;88]

Қорыта айтқанда, әдебиет пен тарих – бірін-бірі толықтырып тұратын маңызды рухани салалар. Әдеби кейіпкерлер мен тарихи тұлғалар арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтар олардың қоғамдағы рөлін, ой-танымын ашуға көмектеседі. Тарихи шығармалар арқылы біз өткенді тереңірек түсініп, бүгінгі күннің мәнін ұғына аламыз. Сондықтан әдеби және тарихи білім – ұлттың рухани дамуының негізі. Әдеби кейіпкер мен тарихи тұлға арасындағы салыстыру арқылы біз тек өткен тарихты ғана емес, сонымен қатар халықтың рухани дүниесін, арман-мұратын, ұлттық құндылықтарын тереңірек түсінеміз. Әдеби кейіпкер — автордың шығармашылық қиялынан туғанымен, оның бойында шынайы тарихи тұлғалардың мінезі, ерлігі, ұстанымы мен өмірлік жолы көрініс табады. Жасалған салыстыру бұл кейіпкерлердің қоғам алдындағы рөлі мен тарихи маңызын анық көрсетеді. [4;62]

Әдебиет пен тарих — бір-бірімен тығыз байланысты салалар. Әдеби кейіпкерлер тарихи тұлғалардың бейнесін көркем түрде жеткізіп, кейінгі ұрпаққа үлгі етеді. Олар арқылы біз ерлікті, әділеттілікті, ұлтжандылықты бағалап, ұлттық сана-сезімімізді нығайтамыз. Әдеби кейіпкер – елестің жемісі емес, ұлт жадынан туған бейне. Ал тарихи тұлға – сол ұлттың шынайы тарихының тірі көрінісі. Екеуі бір-бірінен алыстап кетпейді, қайта бір-бірін толықтырады: әдебиет шындықты көркемдесе, тарих сол шындықты өмірден көрсетеді. Қалам мен қылыштың арасында – тағдыр, идея мен іс-әрекеттің тоғысында – адам. Әдеби кейіпкердің жүріп өткен жолы бізге арман береді, ал тарихи тұлғаның тағдыры – ақиқат сабақ. Біз оларды салыстыра отырып, бүгінгі қоғамның айнасына үңілеміз. Себебі әр заманның өз Абайы, өз Қобыландысы, өз Бөгенбайы бар. Тарих пен әдебиет – бір халықтың екі жүрегі. Бірі соқса, екіншісі естіледі. Сол үндестіктен ұлт рухы туады. Біз өткенге үңіле отырып, болашаққа жол саламыз. Әдеби кейіпкер мен тарихи тұлғаның бейнесі – тек қағазда емес, біздің санада, жүректе өмір сүріп келе жатқан мәңгілік шамшырақ. Сондықтан әдеби кейіпкер мен тарихи тұлғаны қатар қарастыру — тек салыстыру емес, сонымен қатар ұлт рухын танып-білу жолындағы маңызды қадам. Әдеби кейіпкерлер мен тарихи тұлғаларды салыстыру – тек екі түрлі бейнені қарастыру емес, бұл – көркемдік қиял мен тарихи ақиқаттың түйісер тұсын табу, ұлттың өткені мен рухани болмысын терең тануға ұмтылу. Қорытындылай келе, әдеби кейіпкер мен тарихи тұлғаны салыстыру – жай талдау емес, бұл – халықтың мәдени, рухани болмысын, өмірлік философиясын тереңнен зерделеу. Әдебиет пен тарихтың тоғысында туған бейнелер – біздің рухани жадымыздың басты тіректері. Олар арқылы біз өзімізді, халқымызды, өткенімізді және болашағымызды тани түсеміз. [5;57]

Пайдаланған әдебиеттер

- 1.Әуезов, М. (2002). Абай жолы (1-4 том). – Алматы: Жазушы.
- 2.Мекемтас Мырзахметұлы. (1994). Абай және Шығыс. – Алматы: Ғылым.Ғылыми еңбектер, мақалалар:
- 3.Жұмаділов, Д. (2010). Әдеби кейіпкер мен тарихи тұлға арақатынасы. Қазақ әдебиеті, №3, 15-17-66.
- 4.Тұрсынов, Б. (2015). Тарих пен көркем әдебиет байланысы. Тарих және тұлға, №1, 25-29-66. Электронды ресурстар
5. ҚР Ұлттық кітапханасы. (2023). Абай Құнанбайұлы туралы. <https://www.nlrk.kz> (Қаралған күні: 05.06.2025)

ӨНЕРЛІ ҚЫЗ-ӨНЕГЕЛІ АНА

Суранишиева Сания Смайыловна

Талғар қаласы

«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы №7 жалпы білім беретін лицей орта мектеп» КММ
бастауыш сынып мұғалімі, педагог-зерттеуші

Қазақ халқы ежелден қыз баланы ардақтап, оған ерекше тәрбие берген. «Қыз – елдің көркі, ана – ұлттың тірегі» деп қарап, қыз тәрбиесіне ұлт тағдыры тұрғысынан мән берген. Қыз баланың өнерлі, ибалы, ұқыпты, тәрбиелі болуы – оның болашақта өнегелі ана, шаңырақтың ұйытқысы болуына негіз болады.

Қыз бала – болашақ ана. Ана – отбасының тірегі, ұрпақ тәрбиелеуші, ұлттың рухани жалғасы. Сол себепті өнерлі қыздың бойындағы іскерлік, шеберлік, нәзіктік, жауапкершілік сияқты қасиеттер ертең ана ретінде оның өмірінде көрініс табады.

Өнер – тек шығармашылық емес, ол – іскерлік, тағам әзірлеу, киім тігу, сөйлеу әдебі, ұлттық дәстүрді білу, өзгеге мейіріммен қарау. Мұндай өнерлер қыз бен ана балаға көрік беріп қана қоймай, оның болашағына рухани азық болады. Қазіргі заманда да қыз тәрбиесі өзектілігін жойған емес. Заманауи біліммен қатар, ұлттық болмысын сақтай білген өнерлі қыз – болашақ өнегелі ананың жарқын үлгісі. «Әке көрген оқ жонар, ана көрген тон пішер»-демекші, мектебімізде «Ұлттық құндылықтарды» дәріптеу мақсатында 2 сыныптар арасында «Өнерлі қыз – өнегелі ана» тақырыбында үлкен шара өткізілді. Шараның негізгі мақсаты: Ұлттық құндылықтарды дәріптеу және қазақтың салт-дәстүрін ұстана отырып, ана мен баланың арасындағы байланысты нығайту болды.

Шараның ережесі 4 турдан тұрды.

1. Өзін-өзі таныстыру.
2. Өз өнері.
3. Ою-өрнектер саламын.
4. Сұрақ-жауап.

Сайысқа қатысушылар өз өнерлерін кезең-кезеңімен көрсетіп, тартысты бәсеке басталып кетті. 2 «Д» сыныбының намысын қорғауға Ажиммерди Асылым анасы Торғауытова Жұлдыз ханыммен бірге қатысып, ерекше дайындықпен келгендерін байқатты. Әр сыныптың аналары қыздарымен бірге сайысқа белсене араласып, шынайы шабыт пен жанашырлық танытты.

Асылым мен Жұлдыз ханымның өзін-өзі таныстыруы ерекше әсерлі әрі мазмұнды болып, әділқазылардан ең жоғары — 50 балл жинады.

Өнер дегеніміз — тек қолөнер немесе ән айту ғана емес. Ол — ине ұстап іс тіге білу, сөздің парқын тану, салт-дәстүрді білу, сөйлеу мәдениетін меңгеру, өзгемен тіл табысу шеберлігі. Қыз бала тек оқу озаты ғана емес, сонымен қатар ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, еңбекқор, шебер, инабатты болуы — бүгінгі қоғам үшін аса маңызды қасиеттердің бірі.

Келесі кезеңде Асылым өз өнерін көрсетті. «Қуыршақ» биін ерекше сүйіспеншілікпен орындап, көрермендердің ыстық ықыласына бөленді.

Бүгінгі өнерлі қыз – ертеңгі отбасының тірегі, ұлт болашағының тәрбиешісі. Сондықтан қыз баланы өнерге, білімге, тәрбиеге баулу – бұл ұлтты тәрбиелеумен тең. Ұлттық құндылықтарымызды дәріптеу мақсатында сайыстың бір бөлімінде аналар мен қыздар ою-өрнек кию бойынша өз шеберліктерін көрсетті. Бұл кезеңнен де жоғары ұпай жинап, көптің көңілінен шықты.

Қазақ халқында «Ананың аялы алақаны – баланың бағы» деген тамаша сөз бар. Шынында да, ананың тәрбиесі арқылы баланың бойына ұлтқа деген сүйіспеншілік, адамгершілік, еңбекқорлық, сабыр мен шыдам сияқты құндылықтар сіңеді. Өнегелі ана – өз баласына дұрыс бағыт көрсететін ғана емес, отбасында сүйіспеншілік пен түсіністіктің орнауына себепкер жан.

Аналар сайыстың соңғы кезеңінде қазақтың салт-дәстүріне қатысты сұрақтарға жауап беріп, өз білімдерін көрсетті. Бұл бөлімде де жоғары дайындық байқалып, нәтижесінде Асылым мен Жұлдыз ханым бас жүлдені жеңіп алды.

«Өнерлі қыз – өнегелі ана» деген ұғым – қазақ халқының терең өмірлік философиясынан туған. Қыз баланы өнерге, әдепке, мейірім мен жауапкершілікке тәрбиелеу – ұлт болашағына жасалған үлкен қамқорлық. Сондықтан әрбір қыз – елдің ертеңі екенін ұмытпай, тәрбиені ұлттық құндылықтармен ұштастыра білуіміз қажет.

Бүгінгі қоғамда өнегелі ананың рөлі бұрынғыдан да маңызды. Заманауи білім мен ұлттық тәрбиені үйлестіре алған ана – тәрбиелі ұрпақтың кепілі. Осындай аналар тәрбиелеген ұрпақ – ел болашағының берік негізі болмақ.

Қыз бала тәрбиесі – ұлттың рухани, мәдени және адамгершілік келбетін қалыптастыратын маңызды факторлардың бірі. «Өнерлі қыз – өнегелі ана» қағидасы – қазақ халқының ғасырлар бойы қалыптасқан тәрбиелік ұстанымы, ұлттық болмыстың ажырамас бөлігі. Қыз баланы өнерге, әдепке, ұлттық құндылықтар мен адамгершілікке баулу – келешек ұрпақтың сапалы әрі саналы азамат болып қалыптасуына жол ашады.

Мақалада ұсынылған іс-шара барысында байқалғандай, отбасындағы ана мен қыз арасындағы қарым-қатынас, бірлесе әрекет ету тәжірибесі қыз тәрбиесінде маңызды рөл атқарады. Мұндай тәрбиелік-танымдық шаралар қыз баланың жан-жақты дамуына, ұлттық сана-сезімінің қалыптасуына ықпал етеді. Сонымен қатар, ана тәрбиесінің нәтижесінде қыз бала бойына жауапкершілік, еңбекқорлық, инабаттылық және шеберлік қасиеттері сіңеді.

Қорыта айтқанда, өнегелі ана бейнесі – ұлт болашағының айнасы. Сондықтан ұлттық тәрбие мен рухани құндылықтарға негізделген қыз бала тәрбиесін жүйелі түрде насихаттау – қазіргі заманның маңызды міндеттерінің бірі. Бұл бағыттағы жұмыстарды білім беру жүйесінде, мектеп пен ата-ана ынтымақтастығында тереңдетіп жүргізу – ел болашағын тәрбиелеудің тиімді жолы болмақ.

ИНТЕРНАТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА НЕГІЗДЕЛГЕН ТӘРБИЕ БЕРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Агадилова Бакытгуль Беркалиевна

Алматы қаласы

«Абай атындағы Республикалық мамандандырылған дарынды балаларға арналған қазақ тілі мен әдебиетін тереңдете оқытатын орта мектеп-интернаты» тәрбиеші, педагог-модератор

Аннотация: Қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттық сана мен рухани құндылықтарды сақтау – жастар тәрбиесінің маңызды бағыты. Интернаттық білім беру ұйымдары – баланың тұлғалық дамуына және әлеуметтенуіне ықпал ететін орта. Бұл мақалада интернаттарда ұлттық құндылықтарды насихаттау жолдары қарастырылады. Отбасылық бақылаудан тыс өмір сүретін балалар үшін оқу ордасының тәрбиелік рөлі ерекше. Ұлттық тәрбие ата-баба дәстүрі, салт-санасы, тілі, діні арқылы беріледі. Мақалада этнопедагогика, ұлттық ойындар мен фольклорды қолдану, оқу бағдарламасына ұлттық мазмұн енгізу жолдары талданады. Сонымен қатар, тәрбиешілердің кәсіби даярлығы мен әдістемелік қолдаудың маңызы көрсетіледі. Зерттеу нәтижелері ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиенің жас ұрпақтың ұлттық болмысын қалыптастыруда маңызды екенін дәлелдейді. Мұндай тәрбие ұлттық бірегейлікті сақтап, ел болашағын қалыптастыруға үлес қосады.

Аннотация: В условиях современной глобализации сохранение национального сознания и духовных ценностей является важным направлением в воспитании молодежи. Интернатные образовательные учреждения представляют собой особую среду, влияющую на личностное развитие и социализацию ребенка. В данной статье рассматриваются пути приобщения воспитанников интернатов к национальным ценностям. Для детей, живущих вне семейного контроля, воспитательная роль учебного заведения особенно значима. Национальное воспитание осуществляется через традиции предков, обычаи, язык, религию и культурное наследие. В статье анализируются эффективные методы внедрения национального содержания в образовательные программы, роль этнопедагогики, использование народных игр, фольклора и искусства в воспитательном процессе. Также подчеркивается значение профессиональной подготовки воспитателей и методической поддержки. Результаты исследования подтверждают, что воспитание, основанное на национальных ценностях, способствует формированию национальной идентичности у подрастающего поколения, укреплению духовного единства и сохранению культурного наследия страны.

Abstract: In the era of globalization, preserving national identity and spiritual values is a key aspect of youth education. Boarding educational institutions serve as a unique environment that significantly influences a child's personal development and socialization. This article explores the ways in which national values can be instilled in students within such institutions. For children living outside of family supervision, the educational institution plays a crucial role in shaping their worldview. National upbringing is conveyed through ancestral traditions, customs, language, religion, and cultural heritage. The article analyzes effective methods of integrating national content into educational programs, the role of ethnopedagogy, and the use of traditional games, folklore, and art in the educational process. It also highlights the importance of educators' professional training and methodological support. Research findings confirm that education based on national values is essential for shaping the national identity of the younger generation, strengthening spiritual unity, and preserving the cultural heritage of the nation.

Түйін сөздер: ұлттық құндылықтар, интернаттық білім беру ұйымдары, тәрбие беру

Ключевые слова: национальные ценности, интернатные образовательные учреждения, воспитание.

Keywords: national values, boarding educational institutions, upbringing.

Қазіргі жаһандану дәуірінде жастардың бойына ұлттық құндылықтарды сіңіру, олардың рухани-адамгершілік дамуына ықпал ету — білім беру ұйымдарының басты міндеттерінің бірі. Әсіресе, интернаттық білім беру ұйымдарында бұл мәселе ерекше назарда болуы тиіс. Себебі, мұндай мекемелерде оқушылар тек білім алып қана қоймай, көп жағдайда толық әлеуметтік-тұрмыстық өмірін де сол ортада өткізеді. Сондықтан тәрбиенің ұлттық негізде құрылуы — баланың тұлға ретінде қалыптасуына тікелей әсер ететін маңызды фактор.

Адамгершілік құндылықтарын тәрбиелеу — адамгершілік тәрбие беру тұрғысындағы ұстанымдарға сәйкес қызмет етуге қажетті білім, біліктілік қорын қамту, санасын жетілдіру, тәрбиелеу әрекеттері жатады [1].

Адамгершілік құндылықтарды тәрбиелеу- құрылымы философияның сана, сана-сезім туралы қағидаларына сүйене анықталады. Осыдан, адамгершілік құндылықтарды тәрбиелеудің мақсаты: өзінің парызына тұла бойы берік, еліміздің игілігіне ауқымды үлес қосатын ұл-қыздарды тәрбиелеу. Көрнекті қазақстандық ғалымдар С.Қ.Қалиев [2], С.А.Ұзақбаева [3], Ж.Ж.Наурызбай [4], К.Ж.Қожахметова [5], Ә.Табылдиев [6], Р.Қ.Дүйсембинова [7], Қ.Б.Бөлеев [8] және басқа да зерттеушілер өз еңбектерінде халықтық педагогиканың қалыптасуы мен дамуын, оның құралдарының жас ұрпақ тәрбиесіндегі маңызын, сондай-ақ мектептегі оқу-тәрбие үдерісінде алатын орны мен оларды тиімді пайдалану мүмкіндіктерін жан-жақты қарастырған.

Ұлттық құндылықтар — бұл халықтың тарихи даму жолында қалыптасқан, ұрпақтан ұрпаққа беріліп отыратын рухани, мәдени, әлеуметтік мұралар. Қазақ халқының ұлттық құндылықтарына тіл, дін, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, өнер, батырлық рух, отбасы тәрбиесі, үлкенге құрмет, кішіге ізет, қонақжайлылық сынды көптеген қасиеттер жатады.

Ұлттық құндылықтар арқылы тәрбие беру баланың туған халқына деген сүйіспеншілігін арттырып, ұлттық бірегейлігін қалыптастырады. Сонымен қатар, бұл құндылықтар оқушылардың мінез-құлқын қалыптастырып, жауапкершілік, патриотизм, еңбекқорлық сияқты сапаларды дамытуға әсер етеді.

Интернаттық ұйымдар — бұл тек білім беру орны емес, сонымен қатар оқушылардың өмір сүру ортасы. Мұндай мекемелерде балалар күнделікті өмірлік дағдыларды меңгереді, әлеуметтік қатынастарды қалыптастырады, өзін-өзі тәрбиелеу мүмкіндігіне ие болады. Осы тұрғыдан алғанда интернаттың тәрбиелік мүмкіндіктері кең, әрі кешенді сипатқа ие.

Мұндай ұйымдарда тәрбие жұмыстары тек сабақ барысында ғана емес, күн тәртібінің барлық бөлігінде жүзеге асады: асханадағы тәртіп, ұйқы режимі, бос уақытты ұйымдастыру, үйірмелер мен спорттық шаралар арқылы оқушылардың жан-жақты дамуы қамтамасыз етіледі. Бұл тәрбие процесіне ұлттық мазмұн енгізу арқылы оның тиімділігін арттыруға болады.

Интернат жағдайында ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиені ұйымдастыруда келесі ерекшеліктер ескерілуі тиіс:

Ұлттық тәрбие жұмысы кездейсоқ немесе бір реттік сипатта болмауы керек. Ол оқу-тәрбие жоспарына енгізіліп, сабақтан тыс уақытпен тығыз байланыста жүргізілуі тиіс. Мысалы, аптаның бір күні «Ұлттық құндылықтар күні» ретінде белгіленіп, ұлттық ойындар, салт-дәстүрлер көрінісі, ұлттық тағамдар кеші ұйымдастырылуы мүмкін.

Ұлттық музыка, қолөнер, би және әдеби шығармалар — оқушылардың қызығушылығын оятатын маңызды құралдар. Интернатта осы элементтерді пайдалану арқылы оқушылардың ұлттық мәдениетке деген сүйіспеншілігін арттыруға болады. «Домбыра үйірмесі», «Қазақтың салт-дәстүрлері» атты клубтар — соның бір мысалы.

Оқушының ішкі жан дүниесіне әсер ету — ұлттық тәрбие берудің басты бағыты. Осы мақсатта әрбір тәрбиеленушінің психологиялық ерекшеліктері ескеріле отырып, жеке тәрбиелік бағдарлама құру тиімді болады. Ұлттық тәрбиені тек ұжымдық емес, тұлғалық даму мақсатында қолдану — интернаттық тәрбиенің ерекшелігі.

Интернаттағы балалар ортақ тәртіппен өмір сүретіндіктен, ұлттық тәрбиенің негізінде оларды бір-біріне бауырмалдыққа, ұжымдасуға, көмек көрсетуге тәрбиелеу қажет. Мұндай тәрбие баланың азаматтық сана-сезімін арттырады.

Интернаттық ұйымдарда ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беру үшін келесі әдістер мен тәсілдер ұсынылады:

- **Ұлттық мерекелерді кең көлемде өткізу:** Наурыз, Тәуелсіздік күні, Қазақ хандығының құрылған күні тәрізді шараларды ұйымдастыру.

- **Ұлттық киім күнін енгізу:** Аптасына бір күн немесе айына бір рет оқушылар ұлттық киім киіп, оның тарихын таныстырады.

- **Ата-ана мен қоғаммен байланыс:** Оқушылардың ата-аналарымен және жергілікті қоғам өкілдерімен тығыз байланыста болып, ұлттық тәрбиеге қатысты кездесулер өткізу.

- **Ұлттық рухтағы әдебиеттер оқу:** Мектеп кітапханасында ұлттық әдебиеттер бұрышын ұйымдастырып, оқушыларды сол кітаптарды талдауға тарту.

- **Мұражайларға, тарихи орындарға экскурсиялар:** Ел тарихы мен мәдениетін танып-білуге бағытталған саяхаттар.

Интернаттық білім беру ұйымдарында ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беру – жас ұрпақтың рухани-адамгершілік дамуына, ұлттық сана-сезімінің қалыптасуына және елжандылық қасиеттерінің артуына ықпал ететін маңызды үрдіс. Интернат жағдайындағы балалардың өмір сүру ортасы мен тәрбиелік кеңістігі — олардың тұлғалық қалыптасуына үлкен әсер ететін фактор. Осыған орай, ұлттық құндылықтарды жүйелі, мақсатты түрде тәрбие процесіне енгізу аса қажет.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі цифрлық технологиялардың белсенді ықпалымен дамып келеді. Бұл үрдіс ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиені де жаңа деңгейге көтеруді талап етеді. Әсіресе, интернаттық білім беру ұйымдарында цифрлық ресурстарды тиімді пайдалану арқылы ұлттық тәрбиенің мазмұнын байытып, оқушылардың қызығушылығын арттыруға болады. Мысалы, қазақтың тарихи тұлғалары туралы анимациялық фильмдер, салт-дәстүрді түсіндіретін бейнежазбалар, интерактивті тесттер, онлайн платформалар (мысалы, Balapan TV, т.б.) оқушының таным процесін жандандырады.

Цифрлық ресурстар арқылы ұлттық әдеби шығармаларды тыңдату, театрландырылған қойылымдар қою, ұлттық музыка мен күй өнеріне онлайн түрде баулу – интернаттық ортада тәрбиенің жаңа құралдарына айналуы мүмкін. Сонымен қатар, ұлттық ойындарды цифрлық форматта бейімдеу арқылы (мысалы, «Асық ату», «Тоғызқұмалақ») тәрбиенің интерактивті әрі тартымды түрлерін ұсынуға болады.

Интернаттық ұйымдарда ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие берудің табысты болуы, ең алдымен, педагог пен тәрбиешінің кәсіби және тұлғалық деңгейіне байланысты. Ұлттық рухты сіңіру үшін тәрбиеші өзі де сол рухпен өмір сүруі тиіс. Педагог тек білім беруші ғана емес, ұлттық тәрбиенің үлгісін көрсететін тұлға болуға тиіс.

Бұл ретте педагог кадрларды қайта даярлау, біліктілігін арттыру курстарында ұлттық тәрбиеге арналған арнайы модульдер енгізілуі қажет. «Ұлттық мәдениет негіздері», «Этнопедагогика», «Қазақ халқының тәрбиелік дәстүрлері» сияқты курстар тәрбиешінің әдістемелік әлеуетін күшейтеді.

Сондай-ақ, интернат тәрбиешілерінің өзара тәжірибе алмасу алаңдарын (вебинар, семинар, дөңгелек үстел, шеберлік сағаттары) ұйымдастыру арқылы бұл бағыттағы жұмысты жүйелеуге болады. Тәрбиешілердің кәсіби рефлексиясы мен педагогикалық зерттеу жүргізу қабілеті де ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие тиімділігін арттыруға үлес қосады.

Мақалада қарастырылғандай, мұндай тәрбие түрі оқушылардың туған елге деген сүйіспеншілігін арттырып, ата-баба дәстүрін құрметтеуге, ана тілін қадірлеуге және ұлттық мәдениетке оң көзқарас қалыптастыруға септігін тигізеді. Сонымен қатар, интернаттағы тәрбиешілер мен педагогтердің кәсіби даярлығы, ұлттық құндылықтар негізіндегі әдіс-тәсілдерді тиімді қолдануы тәрбиенің нәтижелілігін арттырады.

Ұлттық ойындар, фольклорлық мұра, салт-дәстүрлер мен халықтық өнер арқылы берілетін тәрбие түрлері балалардың дүниетанымын кеңейтіп, рухани байлығын дамытады.

Интернаттық білім беру жүйесінде мұндай тәрбие берудің басты ерекшелігі – балалардың тұрақты тәрбиелік ортада болуы мен әлеуметтік қарым-қатынасының ерекше қалыптасуы.

Осылайша, ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие – тек тәрбиелік үдерістің бір бөлігі емес, ол болашақ ұрпақты ұлттық болмыс пен мәдениет аясында тәрбиелеудің негізгі тетігі болып табылады. Бұл бағыттағы жұмыстарды жандандыру — қоғамның рухани жаңғыруының кепілі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Досмұхамедов Х. Қазақ халық әдебиеті. - Алматы: Жазушы, 1993. - 165 б.
2. Қалиев С.Қ. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Санат, 1995. – 352 б.
3. Ұзақбаева С.А. Ұзақбаева С.А. Тамыры терең тәрбие. – Алматы: Білім, 1995. – 232 б.
4. Наурызбай Ж.Ж. Наурызбаев Ж. Ұлттық мектептің ұлы мұраты (Студенттерге мәдени-этникалық білім беру). - Алматы: Ана тілі, 1995.- 192 б.
5. Қожахметова К.Ж. Қожахметова К.Ж. Мектептің тегі тәрбие жұмысын ұйымдастыруға жүйесі: теория және практика. - Алматы: РБК, 1997. - 141 б.
6. Табылдиев Ә. Табылдиев Ә. Тағылым. – Алматы: Рауан, 1995. – 240 б.
7. Дүйсембинова Р.Қ. Дүйсембінова Р.Қ. Қазақ этнопедагогикасын мектеп практикасына ендіру. – Алматы: Ғылым, 1999. – 354 б.
8. Бөлесев Қ.Б. Бөлесев Қ.Б. Қазақтың халық педагогикасы. - Жамбыл, 1993. - 20 б.

ПЕДАГОГ ШЕБЕРХАНАСЫ МАСТЕРСКАЯ ПЕДАГОГА

ОПТИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕР АРҚЫЛЫ АСТРОНОМИЯЛЫҚ ҚҰБЫЛЫСТАРДЫ КӨРСЕТУ

Нурмолданова Айжан Ербаевна
«Республикалық дарынды балаларға арналған мектеп» КММ
физика пәні мұғалімі,
педагогика ғылымдарының магистрі, тренер

Астрономия мен оптиканың тоғысында

Астрономиялық құбылыстарды зерттеуде жарықтың қасиеттерін пайдалану – ғарыш әлемін түсінуге арналған негізгі тәсілдердің бірі. Жарық арқылы біз жұлдыздардың құрамын, галактикалардың қозғалысын және планеталардың атмосфералық құбылыстарын талдай аламыз.

Жарықтың сынуы мен таралуы арқылы күн мен ай шұғыласын модельдеу, біз табиғаттағы ең әдемі оптикалық құбылыстардың бірін түсіне аламыз. Бұл құбылыстар атмосферадағы су тамшыларының жарықты бұруы нәтижесінде пайда болады.

Физика

Жарық заңдары, толқындық оптика, электромагниттік толқындар.

Математика

Оптикалық есептеулер, тригонометрия, геометрия.

Технология

Симуляциялар, виртуалды модельдер, деректерді визуализациялау.

Жарықтың сынуы: Негізгі физикалық құбылыс

Жарықтың сынуы – жарық сәулесінің бір ортадан екінші ортаға өткенде бағытын өзгертуі. Бұл құбылыс жарықтың әртүрлі орталардағы жылдамдығының өзгеруіне байланысты болады. Мысалы, жарық ауадан суға өткенде бағытын өзгертеді.

Снелл заңы – сынудың негізгі заңы, ол түсу бұрышы мен сыну бұрышы арасындағы байланысты сипаттайды: $n_1 \sin \theta_1 = n_2 \sin \theta_2$. Мұндағы n_1 және n_2 – сәйкесінше бірінші және екінші ортаның сыну көрсеткіштері, ал θ_1 және θ_2 – түсу және сыну бұрыштары.

Күн мен ай шұғыласын модельдеуде жарықтың сынуы шешуші рөл атқарады. Атмосферадағы миллиондаған су тамшылары жарықты сындырып, оны спектрлік түстерге бөледі, нәтижесінде біз тамаша шұғылаларды көреміз.

Күн мен ай шұғыласын модельдеу тәжірибесі

Күн мен ай шұғыласының қалай пайда болатынын көрсету үшін қарапайым тәжірибелер жасауға болады.

Күн шұғыласы (Көмпіркөсак)

Призма немесе су бұрикіш арқылы жарықтың сынуын көрсетіңіз. Күн сәулесі призмадан өткенде немесе су тамшылары арқылы сыныпқа, ол түрлі түстерге (спектрге) бөлініп, көмпіркөсактың қалай пайда болатынын көрсетеді.

Ай шұғыласы

Ай шұғыласы көмпіркөсакқа ұқсас, бірақ айдың жарығы әлсіз болғандықтан, оны көру қиынырақ. Қараңғы бөлмеде күшті фонарь мен су бұрикішті пайдаланып, жарықтың су тамшылары арқылы қалай сынып, әлсіз шұғылы жасайтынын көрсетуге болады.

Математикалық есептеулер: сыну бұрышын анықтау

Оптикалық құбылыстарды тереңірек түсіну үшін математикалық есептеулер маңызды. **Снелл заңы** арқылы жарықтың сыну бұрышын нақты анықтауға болады.

$$n_1 \sin \theta_1 = n_2 \sin \theta_2$$

1	2	3
Сыну көрсеткіштері Әртүрлі орталар үшін (ауа, су, шыны) сыну көрсеткіштерін қолданыңыз.	Түсу бұрышы Жарық сәулесінің шекаралық бетке түсу бұрышын белгілеңіз.	Шұғыла бағыттарын болжау Есептеулер арқылы жарықтың қандай бағытта сынаатынын және шұғыланың орналасуын болжаңыз.

Бұл есептеулер тәжірибелік модельдерді құруда және олардың дұрыстығын тексеруде таптырмас құрал болып табылады.

Технология: виртуалды симуляциялар мен интерактивті модельдер

Заманауи технологиялар жарықтың сынуын және астрономиялық құбылыстарды оқытуды әлдеқайда қызықты әрі қолжетімді етеді.

- **Онлайн симуляторлар:** PhET Interactive Simulations, GeoGebra сияқты платформалар жарықтың сынуын және линзалардың жұмысын виртуалды түрде көрсетуге мүмкіндік береді.
- **Виртуалды тәжірибелер:** Оқушылар күн мен ай шұғыласының динамикалық бақылауын виртуалды ортада жүргізе алады, бұл олардың құбылысты тереңірек түсінуіне көмектеседі.
- **Интерактивті ресурстар:** Мұғалімдерге арналған арнайы веб-сайттар мен қосымшалар (мысалы, NASA ғарыш білім беру ресурстары) сабақтарға арналған дайын материалдарды, бейнелерді және тапсырмаларды ұсынады.

Бұл құралдар теориялық білімді практикалық дағдылармен байланыстырып, оқу процесін тиімді етеді.

Оптикалық модельдердің схемалары мен тәжірибелік нұсқаулар

Мұғалімдер оқушылармен бірге орындауға болатын қарапайым оптикалық тәжірибелердің дайын схемалары мен нұсқаулықтарын тарата алады.

01 Материалдарды дайындау

Призма, линза, фонарь, су бұрлақш, мдас, кигаз, сызғыш, транспортір.

03 Тәжірибені орындау

Қадимдық нұсқауларды орындап, жарықтың сынуын бақылау.

02 Қауіпсіздік ережелері

Күнге тікелей қарамау, шағын зияттармен жұмыс істегенде сақ болу.

04 Нәтижелерді тіркеу

Бақылауларын жазып, суреттер салу, есептеулер жүргізу.

Астрономиялық құбылыстарды көрсетудегі практикалық мысалдар

Айдың кратерлері мен теңіздерін бақылау

Қарапайым дүрбі немесе кішіктей телескоп арқылы айдың бетіндегі кратерлер мен қарағиы теңіздерді бақылау. Бұл оқушыларға ғарыштық деналардың бетін құрылыммен зерттеуге мүмкіндік береді.

Бұл мысалдар оқушылардың астрономияға деген қызығушылығын арттырып, оларға ғылыми зерттеудің негізгі әдістерін негізінде көмектеседі.

Күннің жарық спектрін көрсету

Дифракциялық торды пайдаланып, күн сәулесінің спектрін қалай бөлініетінін көрсету. Бұл тәжірибе мұндақтардың химиялық құрамын анықтауға мүмкіндік беретін спектралды талдаудың негіздерін түсіндіреді.

Қорытынды: Оптикалық тәжірибелер арқылы астрономияны оқыту

- **Түсінуді жеңілдету:** Күрделі астрономиялық құбылыстарды практикалық тәжірибелер арқылы қарапайым әрі түсінікті етіп көрсету.
- **Мұғалімдерге арналған толық құралдар жиынтығы:** Схемалар, нұсқаулар, интерактивті симуляциялар және ресурс сілтемелері арқылы оқыту процесін қолдау.
- **Оқушылардың қызығушылығын арттыру:** Практикалық іс-әрекеттер мен визуалды демонстрациялар арқылы оқушылардың STEM пәндеріне деген ынтасын арттыру.
- **STEM дағдыларын дамыту:** Физика, математика және технологияны біріктіру арқылы оқушылардың ғылыми және инженерлік дағдыларын жетілдіру.

Қосымша ресурстар мен сілтемелерді сабақтарыңызда қолданып, оқушыларыңызды ғарыш әлеміне саяхат жасауға шақырыңыз!

STEM интеграциясы: физика, математика және технологияның бірлігі

Физика

Жарықтың қасиеттерін, оның табиғатын және атмосферадағы өзара әрекеттесуін терең түсіну.

Математика

Сыну бұрыштарын есептеу, оптикалық құбылыстарды модельдеу және деректерді талдау үшін математикалық заңдылықтарды қолдану.

Технология

Симуляциялар, виртуалды құралдар және интерактивті платформалар арқылы тәжірибе жасау және оқу процесін байыту.

Бұл үш компоненттің бірігуі оқушыларға астрономиялық құбылыстарды кешенді түрде зерттеуге, сыни ойлау дағдыларын дамытуға және ғылыми ізденіске деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

https://www.mozaweb.com/ru/Extra-3D_sceny-Razvitie_nebesnoj_mehaniki-216417?&mode=directlink

TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN THE 21ST CENTURY

Суюндиков Нурбек Аманбаевич

Алматы облысы, Жамбыл ауданы,

"Тоқаш Бокин атындағы орта мектеп" КММ
ағылшын тілі пәні мұғалімі, педагог-сарапшы

Abstract: In the 21st century, rapid changes in technology, pedagogy, and society have redefined the role of the teacher. As a result, professional development (PD) has become a critical component of educational systems worldwide. This article explores modern approaches to teacher professional development, focusing on its necessity, implementation models, and effectiveness. The study uses document analysis, survey data, and comparative evaluation to examine various PD strategies. Key findings indicate that continuous, collaborative, and practice-based PD models are more effective than traditional one-time workshops. Technologies such as online learning platforms, professional learning communities (PLCs), and micro-credentialing have revolutionized PD access and quality. However, challenges remain, including inconsistent funding, time constraints, and lack of

institutional support. The article highlights best practices for designing impactful PD programs and emphasizes the role of reflective practice and teacher agency in sustained professional growth.

Аннотация: В XXI веке стремительные изменения в технологиях, педагогике и обществе изменили роль учителя. В результате профессиональное развитие (ПР) стало ключевым элементом образовательных систем по всему миру. В данной статье рассматриваются современные подходы к профессиональному развитию учителей, уделяя внимание его необходимости, моделям внедрения и эффективности. В исследовании используются анализ документов, данные опросов и сравнительная оценка различных стратегий ПР. Основные выводы показывают, что непрерывные, совместные и основанные на практике модели ПР являются более эффективными, чем традиционные одноразовые семинары. Такие технологии, как онлайн-платформы обучения, профессиональные сообщества (PLC) и микро-сертификация, революционизировали доступ к ПР и повысили его качество. Однако сохраняются проблемы, включая нестабильное финансирование, нехватку времени и недостаток институциональной поддержки. В статье выделяются лучшие практики проектирования результативных программ ПР и подчеркивается роль рефлексивной практики и профессиональной самостоятельности учителей в обеспечении устойчивого роста.

Аңдатпа: XXI ғасырда технология, педагогика және қоғамдағы қарқынды өзгерістер мұғалімнің рөлін түбегейлі өзгертті. Соның нәтижесінде кәсіби даму (КД) бүкіл әлемдегі білім беру жүйелерінің маңызды құрамдасына айналды. Бұл мақалада мұғалімдердің кәсіби дамуының заманауи тәсілдері қарастырылып, оның маңыздылығы, жүзеге асыру модельдері және тиімділігі талданады. Зерттеуде құжаттарды талдау, сауалнама деректері және әртүрлі КД стратегияларын салыстырмалы бағалау әдістері қолданылды. Негізгі нәтижелер үздіксіз, бірлескен және тәжірибеге негізделген КД модельдерінің дәстүрлі бір реттік семинарларға қарағанда тиімдірек екенін көрсетеді. Онлайн оқыту платформалары, кәсіби оқу қауымдастықтары (PLC) және микро-сертификация сияқты технологиялар КД-ға қолжетімділікті және сапаны айтарлықтай арттырды. Дегенмен, тұрақсыз қаржыландыру, уақыттың жетіспеуі және институционалдық қолдаудың болмауы сияқты мәселелер сақталуда. Мақалада нәтижелі КД бағдарламаларын жобалаудың үздік тәжірибелері атап өтіліп, тұрақты кәсіби өсу үшін рефлексивті тәжірибенің және мұғалімнің кәсіби дербестігінің рөліне ерекше назар аударылады.

Keywords: teacher professional development, lifelong learning, instructional improvement, educational innovation, reflective practice, teacher training, pedagogy, 21st century skills

Ключевые слова: профессиональное развитие учителей, обучение в течение всей жизни, улучшение преподавания, образовательные инновации, рефлексивная практика, подготовка учителей, педагогика, навыки XXI века

Түйінді сөздер: мұғалімдердің кәсіби дамуы, өмір бойы оқу, оқыту сапасын арттыру, білім беру инновациялары, рефлексивті тәжірибе, мұғалімдерді даярлау, педагогика, XXI ғасыр дағдылары

1. Introduction

The education landscape is evolving rapidly due to globalization, digitalization, and new demands on student competencies. Consequently, teachers must continually update their knowledge and skills to meet the expectations of modern classrooms. Professional development (PD) is essential for improving teaching practices, integrating new technologies, and responding to diverse learner needs. In this article, we investigate the characteristics of effective PD in the 21st century, explore innovative models, and assess their impact on teaching quality and student learning.

2. Main Body

2.1 The Need for Continuous Professional Development

Effective teaching is no longer a static skill set but an evolving practice. Teachers face new challenges such as inclusive education, hybrid classrooms, and digital literacy demands. PD helps educators stay relevant and responsive.

2.2 Characteristics of Effective PD

Research shows that impactful PD is:

- Ongoing: Spanning months or years, not just one-off events.
- Collaborative: Involving peer learning and shared practices.
- Job-embedded: Focused on day-to-day teaching.
- Reflective: Encouraging critical self-evaluation and feedback loops.

2.3 Innovative Models of Professional Learning

Modern PD methods include:

- Professional Learning Communities (PLCs): Teachers meet regularly to discuss instructional strategies and student data.
- Coaching and Mentorship: New teachers benefit from guidance by experienced mentors.
- Online Courses and MOOCs: Flexible, self-paced learning on platforms like Coursera or EdX.
- Micro-credentials: Short, targeted certifications demonstrating specific competencies.

2.4 Challenges in Implementation

Despite clear benefits, schools face barriers such as:

- Time limitations during the school year.
- Limited budgets for training and resources.
- Resistance to change from staff unaccustomed to ongoing PD models.

2.5 Case Example: Blended PD Program in Almaty

A school in Almaty piloted a blended PD program combining online modules, face-to-face workshops, and peer coaching. Teacher engagement and classroom outcomes improved significantly over one academic year, as shown by internal assessments and interviews.

3. Conclusion

Teacher professional development is no longer optional—it is a vital pillar of modern education. The most successful PD models are dynamic, teacher-centered, and practice-based. While systemic support and adequate resources are essential, teacher motivation and autonomy are equally important. As education continues to evolve, PD programs must adapt to prepare teachers for the demands of 21st-century learners. Investing in effective, sustainable professional development will ultimately lead to improved student outcomes and educational quality.

4. References

1. Darling-Hammond, L., Hyler, M. E., & Gardner, M. (2017). Effective Teacher Professional Development. Learning Policy Institute.
2. Opfer, V. D., & Pedder, D. (2011). Conceptualizing teacher professional learning. *Review of Educational Research*, 81(3), 376–407.
3. Avalos, B. (2011). Teacher professional development in Teaching and Teacher Education over ten years. *Teaching and Teacher Education*, 27(1), 10–20.
4. Serikbayeva, A. (2022). Continuous professional learning for educators in Kazakhstan: Challenges and reforms. *Kazakhstan Journal of Education Research*, 3(7), 23–31.
5. Fullan, M. (2007). *The New Meaning of Educational Change*. Routledge.

Қ.И.СӘТПАЕВ ИДЕЯЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМУ

Пирашова Галья Есенказиевна

*Алматы облысы, Қарасай ауданы, Шамалған ауылы
«Ә.Бұқарбайқызы атындағы қазақ орта мектеп» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші*

*«Білімді ұрпақ – ел болашағының тірегі,
Ғылымға сүйенген ел ғана алға озады»- Қаныш Имантайұлы Сәтпаев.*

Аннотация: Бұл мақалада Қазақстан ғылымының негізін қалаушы, академик Қаныш Имантайұлы Сәтпаевтың идеялары негізінде функционалдық сауаттылықты дамыту мәселесі қарастырылады. ХХІ ғасырдағы жаһандану жағдайында тұлғаның өмірлік дағдыларын қалыптастыру мен зияткерлік әлеуетін арттыру білім беру жүйесінің басты бағытына айналды. Функционалдық сауаттылықтың негізгі компоненттерін сипаттай отырып, Қ.И. Сәтпаевтың ғылыми мұрасын қазіргі білім беру талаптарымен байланыстырады. Сондай-ақ білім беру мазмұнын жаңғырту, ғылыми-зерттеу қызметін қолдау және мәдениетаралық коммуникацияны дамыту арқылы жастардың білім мен ғылымға деген қызығушылығын арттыру жолдары ұсынылады. Мақалада озық халықаралық тәжірибе мысалдары келтіріліп, отандық білім саясатының дамуына бағытталған нақты ұсыныстар берілген.

ХХІ ғасырдағы әлеуметтік-экономикалық және мәдени даму аясында ақпараттың көлемі мен қолжетімділігі едәуір артқаны баршаға аян. Бұл білім беру жүйесіне тікелей әсер етіп, оның тек академиялық білім берумен шектелмей, тұлғаның функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталуын талап етеді. Функционалдық сауаттылық — адамның өмірлік жағдайларда алған білімін тиімді пайдалана алу қабілеті. Бұл ұғым оқу, жазу, есептеу сияқты негізгі дағдылардан бөлек, сыни ойлау, мәдениетаралық коммуникация, цифрлық сауаттылық және әлеуметтік бейімделу сияқты кең ауқымды қабілеттерді қамтиды.

Функционалдық сауаттылық – бұл жеке тұлғаның қоғамдағы әлеуметтік ортада тиімді әрі табысты өмір сүруіне қажетті білім, білік пен дағдылардың кешенді жиынтығы болып табылады. ЮНЕСКО-ның мәліметтері бойынша, функционалдық сауаттылық бірнеше маңызды компоненттерден құралады, олар тұлғаның ақпаратты қабылдау, өңдеу және қолдану қабілетін арттыруға бағытталған.

- Оқу және мәтінді түсіну – ақпаратты сараптап, оның мәнін анықтау қабілеті;
- Жазбаша және ауызша коммуникация – ойын нақты әрі сауатты жеткізе білу;
- Сандық сауаттылық – есептік және логикалық тапсырмаларды шеше білу;
- Цифрлық және медиасауаттылық – ақпарат көздерін талдап, сұрыптау;
- Мәдениетаралық коммуникация – түрлі этнос өкілдерімен тиімді қарым-қатынас жасау.

[1]

Функционалдық сауаттылық – бұл жеке тұлғаның ақпаратты тиімді пайдалану, түсіну және оны өмірде қолдана білу қабілеті. Бүгінгі таңда функционалдық сауаттылықтың деңгейі қоғамның интеллектуалды дамуы мен мәдениетаралық диалогының негізі болып табылады. Функционалдық сауаттылық – бұл адамның оқу, жазу, есептеу және ақпаратты өңдеу қабілеті. Бұл дағдылар адамның күнделікті өмірінде, кәсіби қызметінде және әлеуметтік қарым-қатынасында қажет. Функционалдық сауаттылықты дамыту – білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі. [1]

Осы тұрғыдан қарағанда, Қазақстанның көрнекті академигі, ғалымы және қоғам қайраткері Қаныш Имантайұлы Сәтпаевтың ғылыми мұрасы функционалдық сауаттылықты дамыту мәселесіне қатысты көптеген мағыналы және өзекті идеяларды қамтиды. Себебі, еліміздің көрнекті ғалымының өмір жолы мен ғылыми еңбектері – білім мен ғылым арқылы адамның функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мен жетілдірудің нақты әрі жарқын үлгісі болып табылады. Ғылым қайраткері ретінде ол – Қазақстан ғылымының негізін қалаушы

ғана емес, жастарды ғылым мен білімге баулыған ұлы ұстаз. Академик тек техникалық және жаратылыстану ғылымдарында ғана емес, жалпы адамзаттық мәдениет пен білім салаларында да терең ойлар қалдырған. Ғалымның пайымынша, ғылым – елдің дамуы мен ұлттың болашағы үшін негізгі тірек. Оның ғылыми зерттеулері мен еңбектері функционалдық сауаттылықтың дамуына зор ықпал етті. Білім мен ғылымның жаршысы бұл салалардың қоғамдағы рөлін терең түсініп, жастарды ғылымға, білімге тарту мақсатында көптеген бастамаларды көтерді. Ұлы ғалымның «Ғылым – халықтың рухани байлығы» деген сөзі функционалдық сауаттылықтың негізінде жатқан білім мен ғылымның маңыздылығын айқын көрсетеді.

Қазақстан ғылымының негізін қалаушы жастарға бағытталған еңбектерінде нағыз білімді адам – алған ақпаратты өмірде пайдалана алатын, елдің қажетіне жарайтын тұлға екенін баса айтты. Бұл – қазіргі функционалдық сауаттылық ұғымымен толық сәйкес келеді. «Ғылым мен білім – бұл тек жеке табысқа жетудің құралы емес, бұл – ұлттың рухани дамуы мен мәдени өркендеудің негізі», – деген болатын Қ.И. Сәтпаев. [2]

Қ.Сәтпаевтың идеялары негізінде функционалдық сауаттылықты дамыту үшін бірнеше бағыттар ұсынылады:

- Білім беру жүйесін модернизациялау: Оқу бағдарламаларын жаңартып, практикалық дағдыларды дамытуға бағытталған курстар енгізу.

- Ғылыми зерттеулерді қолдау: Жастар арасында ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуге ынталандыру, ғылыми жобаларды қаржыландыру.

- Мәдениетаралық диалог: Әр түрлі мәдениеттер арасындағы диалогты нығайту, шетел тілдерін үйрену арқылы халықаралық деңгейде коммуникацияны дамыту.

Функционалдық сауаттылық тұлғаның зияткерлік дамуының негізгі күші. Зияткерлік даму – тек білім көлемін кеңейту емес, сонымен қатар, когнитивтік, эмоциялық және әлеуметтік қабілеттерді жетілдіру үдерісі. Функционалдық сауаттылық зияткерлік дамуға айтарлықтай негіз болады. Әсіресе, оқу барысында:

- ақпаратты іздеу және талдау;
- мәселені шешу;
- аргументтелген пікір білдіру;
- сыни және креативті ойлау қабілеттері жетіледі.

Әлем тәжірибесіне сүйенетін болсақ, білім жүйесі қарқынды дамыған елдер әлдеқашан біз көтерген мәселелерді оқу жүйесіне енгізіп қойған. Мысалы Финляндия, Корея, Жапония сияқты білім беру жүйесі дамыған елдерде функционалдық сауаттылық басты назарда тұр. Оған дәлел осы елдер оқушылардың PISA, PIRLS сияқты халықаралық зерттеулерде жоғары нәтиже көрсетуіне мүмкіндік беруде. Егерде біз де осы елдердің озық тәжірибесін өзімізде қолданып, білім саласында үлкен жетістіктерге жетуді қаласақ жоғарыда айтылған дүниелерде сабақ барысында қолдануымыз тиіс деп санаймын.

Мақаланы қорытындылай келе, функционалдық сауаттылықтың қоғамның интеллектуалдық дамуы мен өркендеуінің басты негізі екені анық байқалады. Қаныш Имантайұлы Сәтпаевтың ғылыми және тәрбиелік идеялары қазіргі заманғы білім беру жүйесінде функционалдық сауаттылықты дамытуға айрықша маңызға ие. Оның көзқарастары мен бастамалары білімнің практикалық қолданысын кеңейтіп, жеке тұлғаның өмірлік қабілеттерін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Заманауи әлемнің талаптары мен жаһандану жағдайында білім беру жүйесін жаңартып, ғылыми-зерттеу жұмыстарын қолдап, мәдениетаралық коммуникацияны дамыту арқылы функционалдық сауаттылықты арттыру – қоғамның бәсекеге қабілеттілігін көтеріп, жастардың интеллектуалды, рухани және әлеуметтік дамуына мол мүмкіндік береді. Осыған орай, бүгінгі күннің ұстаздары мен білім беру ұйымдары Қ.И. Сәтпаевтың идеяларын басшылыққа ала отырып, білім беру үрдісін жаңғыртып, өз дәуірінің талабына сай, жан-жақты дамыған тұлға тәрбиелеуге ерекше назар аударуы қажет. Тек осындай жүйелі және сапалы жұмыстар арқылы ғана еліміздің білім саласында ілгерілеу мен жаңару жүзеге асып, жастарымыз қоғамда өз орнын тауып, еліміздің болашағына лайықты үлес қоса алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ахметова Г.Ф. Функционалдық сауаттылық – заман талабы // Білім – Образование. – 2020.
2. Сәтпаев Қ.И. Ғылым – еліміздің болашағы үшін. Алматы: Қазақ мемлекеттік баспасы. 1960.

INCLUSIVE EDUCATION PRACTICES IN KAZAKHSTANI SCHOOLS

*Дүйсенбай Алтынай Ербосынқызы
Алматы облысы, Райымбек ауданы, Нарынқол ауылы
“Тельман Жанұзақов атындағы орта мектеп мектепке
дейінгі шағын орталығымен” КММ
ағылшын тілі пәні мұғалімі*

Abstract: Inclusive education is a pedagogical approach that promotes equal learning opportunities for all students, regardless of their abilities, backgrounds, or special needs. In Kazakhstan, inclusive education has gained prominence over the past decade as part of the country's commitment to educational reform and international standards. This article examines current inclusive practices in Kazakhstani schools, focusing on policy development, implementation strategies, and classroom-level adaptations. The study utilizes document analysis, teacher interviews, and observational case studies to explore how inclusive principles are applied in real educational settings. Findings indicate that while significant progress has been made in legislative support and awareness, challenges remain in teacher preparedness, infrastructure, and cultural attitudes. The research highlights best practices, including differentiated instruction, individualized education plans (IEPs), and collaboration between teachers, parents, and specialists. The study aims to inform educators and policymakers about effective approaches to building more inclusive, supportive, and equitable learning environments.

Аннотация: Инклюзивное образование — это педагогический подход, направленный на обеспечение равных возможностей обучения для всех учащихся, независимо от их способностей, происхождения или особых образовательных потребностей. В Казахстане инклюзивное образование приобрело значительную актуальность за последнее десятилетие в рамках образовательных реформ и стремления к международным стандартам. В данной статье рассматриваются современные инклюзивные практики в казахстанских школах с акцентом на разработку политики, стратегии внедрения и адаптацию на уровне класса. В исследовании применяются анализ документов, интервью с учителями и наблюдательные кейс-стади, чтобы выявить, как принципы инклюзии реализуются в реальной образовательной среде. Результаты показывают, что, несмотря на существенный прогресс в законодательной поддержке и повышении осведомлённости, сохраняются проблемы, связанные с подготовкой учителей, инфраструктурой и культурными установками. В работе выделены лучшие практики, включая дифференцированное обучение, индивидуальные образовательные планы (ИОП) и сотрудничество между учителями, родителями и специалистами. Исследование направлено на информирование педагогов и разработчиков образовательной политики об эффективных подходах к созданию более инклюзивной, поддерживающей и справедливой учебной среды.

Аңдатпа: Инклюзивті білім беру — бұл барлық білім алушыларға, олардың қабілеттеріне, шыққан тегіне немесе ерекше білім беру қажеттіліктеріне қарамастан, тең оқу мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге бағытталған педагогикалық тәсіл. Қазақстанда соңғы онжылдықта инклюзивті білім беру білім беру реформалары мен халықаралық стандарттарға сай болу мақсатында айтарлықтай назарға ие болды. Бұл мақалада қазақстандық мектептердегі

қазіргі инклюзивті тәжірибелер қарастырылып, білім беру саясатын әзірлеу, оны іске асыру стратегиялары және сынып деңгейіндегі бейімдеулерге назар аударылады. Зерттеуде құжаттарды талдау, мұғалімдермен сұхбат және бақылауға негізделген кейс-стади әдістері қолданылды, бұл инклюзия қағидаттарының нақты білім беру жағдайында қалай жүзеге асырылатынын анықтауға мүмкіндік берді. Нәтижелер заңнамалық қолдау мен акпараттандыруда елеулі ілгерілеу болғанымен, мұғалімдердің дайындық деңгейі, инфрақұрылым және мәдени көзқарастар сияқты мәселелердің әлі де бар екенін көрсетті. Зерттеуде дифференцияланған оқыту, жеке білім беру жоспарлары (ЖБЖ) және мұғалімдер, ата-аналар мен мамандар арасындағы ынтымақтастық сияқты үздік тәжірибелер аталады. Бұл жұмыс педагогтар мен білім саясатын әзірлеушілерді неғұрлым инклюзивті, қолдаушы және әділетті оқу ортасын құрудың тиімді тәсілдерімен таныстыруды мақсат етеді.

Keywords: inclusive education, differentiated instruction, Kazakhstan, special needs education, equity in learning, IEP, educational policy, school inclusion

Ключевые слова: инклюзивное образование, дифференцированное обучение, Казахстан, образование для детей с особыми потребностями, равенство в обучении, ИОП, образовательная политика, школьная инклюзия

Түйінді сөздер: инклюзивті білім беру, дифференцияланған оқыту, Қазақстан, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға білім беру, оқудағы теңдік, ЖБЖ, білім беру саясаты, мектептегі инклюзия

1. Introduction. Inclusive education is a vital part of the global movement toward ensuring equal educational rights for all children. In line with UNESCO's Salamanca Statement and the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Kazakhstan has taken steps to integrate inclusive education into its national education system. The Ministry of Education and Science has developed policies and frameworks to support students with special educational needs (SEN) and promote inclusive school cultures. However, the implementation of inclusive education requires not only policies but also effective pedagogical practices, teacher training, and societal support. This paper investigates the current state of inclusive education in Kazakhstan, with a focus on school-level practices and the experiences of teachers and students.

2. Main Body

2.1 Policy Framework in Kazakhstan

Kazakhstan has adopted various legal and regulatory frameworks supporting inclusion, including the "Concept of Inclusive Education Development until 2025." These documents emphasize access to quality education, non-discrimination, and support for children with disabilities. According to the Ministry of Education, over 50% of public schools now report implementing some form of inclusive practice [1].

2.2 Inclusive Pedagogical Practices

Inclusive teaching requires flexible and adaptive methods. Key strategies include:

- Differentiated instruction: Tailoring teaching methods to meet diverse student needs.
- Individualized Education Plans (IEPs): Setting personal academic and behavioral goals.
- Co-teaching models: General and special education teachers working together in one classroom.

Technology also supports inclusion, such as using assistive devices and learning software for students with visual or hearing impairments.

2.3 Teacher Training and Capacity Building

Despite policy support, many teachers feel underprepared for inclusive classrooms. Pre-service and in-service training often lack practical content on inclusive strategies. Pilot programs in cities like Almaty and Nur-Sultan have shown positive outcomes when professional development includes classroom simulations, case studies, and ongoing mentorship.

2.4 Societal Attitudes and Cultural Barriers

Cultural perceptions about disability and difference influence the pace of inclusive reform. In some regions, stigma and lack of parental awareness hinder effective implementation. Public

awareness campaigns, family support services, and community engagement are crucial to changing these attitudes.

2.5 Case Study: A Model Inclusive School

The article presents a case study of School No. 18 in Shymkent, where inclusive practices have been successfully embedded. Strategies include regular team meetings between general and special educators, parent workshops, and a student support center. These practices have led to increased academic achievement and social integration for students with SEN.

3. Conclusion

Kazakhstan has made commendable strides in laying the groundwork for inclusive education. Policies are in place, and awareness is growing, but continued effort is required to translate principles into practice. Key recommendations include enhancing teacher training programs, investing in school infrastructure, promoting collaborative teaching models, and fostering societal acceptance. Only through comprehensive support can inclusive education truly thrive and ensure equity in learning for all.

4. References

1. Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. (2022). National Inclusive Education Report. Astana.
2. Aitzhanova, Z., & Bissenova, G. (2019). Inclusive education development in Kazakhstan: Progress and challenges. *Central Asian Journal of Education*, 6(3), 45–58.
3. Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal*, 37(5), 813–828.
4. Kassenova, M. (2021). Differentiated instruction as a tool for inclusion. *Education and Science Journal of Kazakhstan*, 2(88), 32–37.
5. UNESCO. (2020). *Global Monitoring Report: Inclusion and Education*. Paris: UNESCO Publishing.

ӘДІСКЕР МЕТОДИСТ

ӘДІСТЕМЕЛІК ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ФИЗИКА МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ДАМУЫ

Хавзар Табигат

«Алматы облысы білім басқармасы» ММ

«Облыстық әдістемелік орталығы» КММ

*Білім беру сапасын мониторингілеу және саралау бөлімінің әдіскері,
физика ғылымдарының магистрі, педагог-зерттеуші*

Аннотация: Бұл мақалада әдістемелік трансформация жағдайында физика пәні педагогтерінің кәсіби дамуының негізгі аспектілері қарастырылады.

Зерттеудің мақсаты – білім беру жүйесінде жүріп жатқан өзгерістер аясында физика пәні педагогтерінің кәсіби құзыреттілігін арттыру жолдарын айқындау және оны жетілдірудің тиімді тетіктерін ұсыну. Мақалада педагогтің кәсіби дамуын бағалау үшін келесі критерийлер негізге алынды: пәндік-теориялық білімінің деңгейі, заманауи

педагогикалық технологияларды қолдану қабілеті, цифрлық сауаттылық және рефлексиялық дағдылары. Зерттеу кезінде сапалық әрі сандық әдістер қолданылды. Атап айтқанда, сауалнама жүргізу, жартылай құрылымдалған сұхбаттар және бақылау әдістері арқылы мұғалімдердің кәсіби дамуына әсер ететін факторлар анықталды. Сонымен қатар, педагогтердің кәсіби өсуіне ықпал ететін курстар, вебинарлар мен шеберлік сағаттарының мазмұны талданды. Зерттеу нәтижесінде әдістемелік трансформацияның мұғалімдерге жаңа талаптар жүктейтіні, алайда сонымен бірге олардың кәсіби дамуына жаңа мүмкіндіктер ашатыны анықталды. Педагогтердің үздіксіз білім алуы мен тәжірибе алмасуы – сапалы білім берудің басты шарты екенін атап көрсетеді.

Қазіргі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесіне қойылатын талаптар түбегейлі өзгеріп отыр. Жаңа білім беру парадигмасының қалыптасуы, цифрлық технологиялардың жедел дамуы және оқушылардың қажеттіліктерінің өзгеруі мұғалімдердің кәсіби шеберлігіне, жаңашыл ойлауына және үздіксіз даму қабілетіне жоғары талап қояды. Әсіресе, жаратылыстану бағытындағы пәндер, оның ішінде физика мұғалімдері үшін бұл өзгерістер терең әдістемелік трансформацияны қажет етеді. Физика – табиғат заңдылықтарын түсіндіретін, логикалық ойлау мен тәжірибелік дағдыларды қалыптастыратын маңызды пән. Алайда, оны оқыту барысында жиі кездесетін қиындықтардың бірі – оқушылардың пәнге деген қызығушылығының төмендеуі мен күрделі тақырыптарды игеру деңгейінің жеткіліксіздігі. Осы мәселені шешуде мұғалімдердің кәсіби дамуы, жаңа педагогикалық технологияларды меңгеруі және әдістемелік трансформация үдерісіне белсенді қатысуы басты рөл атқарады.

Бұл мақалада физика пәні мұғалімдерінің кәсіби дамуына ықпал ететін негізгі факторлар, әдістемелік трансформацияның мәні мен оны жүзеге асырудың тиімді тәсілдері талданады. Сонымен қатар, мұғалімдердің қазіргі заманғы білім беру талаптарына сай кәсіби құзыреттілігін арттыру жолдары мен кездесетін қиындықтар талданып, оларды шешуге бағытталған нақты ұсыныстар ұсынылады. Талдау барысында сапалы және сандық әдістер қолданылып, мұғалімдердің тәжірибесіне негізделген талдаулар жүргізілді. Қазіргі білім беру

жүйесінде әртүрлі өзгерістер мен жаңашылдықтар белсенді түрде енгізілуде. Әдістемелік трансформация білім беру жүйесінің басты элементі ретінде педагогтердің кәсіби дамуына жаңа мүмкіндіктер ашады. Әдістемелік трансформацияның мәні – оқу процесін жаңа тәсілдермен ұйымдастыру, дәстүрлі оқыту әдістерін өзгерту, оқушылардың білім сапасын арттыруға бағытталған әдіс-тәсілдерді енгізу. Бұл өзгерістер педагогтерге олардың кәсіби құзыреттіліктерін жаңартып, қазіргі заман талабына сай білім беруді жүзеге асыру үшін қажетті құралдар мен дағдыларды меңгеруге мүмкіндік береді. Физика пәні бойынша педагогтердің кәсіби дамуы – бұл тек пәндік білімдерді жетілдіру ғана емес, сонымен қатар педагогикалық шеберлікті арттыру, оқытудың тиімді әдіс-тәсілдерін игеру, жаңа білім беру технологияларын пайдалану, цифрлық сауаттылықты дамыту сияқты аспектілерді де қамтиды. Бұл үдерісте процесте педагогтер өздерінің педагогикалық шеберлігін үздіксіз жетілдіріп, жаңа әдіс-тәсілдер мен технологиялармен жұмыс істеуге дайын болулары керек. Зерттеуде физика педагогтерінің кәсіби дамуына әсер ететін бірнеше негізгі факторлар анықталды.

Біріншіден, педагогтердің білім деңгейі мен әдістемелік дайындығы маңызды рөл атқарады. Педагогтер өз білімдерін жүйелі түрде жетілдіріп, жаңа әдіс-тәсілдерді меңгеруге бейім болуы тиіс.

Екіншіден, педагогтер өз тәжірибесін өзгелермен бөлісуге дайын болуы керек, бұл кәсіби қауымдастықтың құрылуына және тәжірибе алмасуға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, қазіргі заман талабына сәйкес педагогтердің цифрлық құралдарды пайдалану дағдыларының дамуы да маңызды. Педагогтер оқыту процесінде интерактивті тақталар, онлайн платформа және басқа да цифрлық құралдарды пайдалану арқылы оқушылармен тиімді жұмыс істей алады.

Талдау барысында педагогтердің кәсіби дамуындағы қиындықтар да анықталды. Мысалы, көптеген педагогтер оқу үдерісін жаңашыл әдістермен ұйымдастыруға дайын болғанымен, олар үшін бұл процесс кейде уақыт пен ресурстардың жетіспеушілігімен қиындайды. Сонымен қатар, жаңа әдістер мен технологияларды меңгеру үшін арнайы курстар мен шеберлік сағаттары қажет. Бұл мұғалімдерге жаңа білім мен дағдыларды меңгеруге мүмкіндік беріп, олардың кәсіби деңгейін арттырады. Талдау қорытындыларына сүйене отырып, педагогтер арасында кәсіби өсуді қамтамасыз етуге бағытталған келесі іс-шаралар ұсынылды:

Үздіксіз білім беру жүйесін енгізу – педагогтер үшін үздіксіз білім алу курстарын ұйымдастыру, оларды педагогикалық әдістемелер, цифрлық технологиялар мен STEM бағыттары бойынша кәсіби дамытуды қамтамасыз ету.

Педагогикалық қауымдастықтарды құру – педагогтер арасындағы тәжірибе алмасуды ұйымдастыру, әріптестердің білімдерін бөлісу үшін түрлі платформалар құру. Бұл процесс педагогтердің тәжірибесін толықтырып, жаңашыл әдістерді қолдануға мүмкіндік береді. Қолдау көрсету мен мотивациялау – педагогтердің кәсіби даму жолында алған білімдерін практикада тиімді қолдана алуына қолдау көрсету, мұғалімдерге инновациялық жобаларға қатысу мүмкіндіктерін ұсыну.

Осылайша, әдістемелік трансформация педагогтердің кәсіби дамуын жетілдіруге әсер ететін маңызды фактор болып табылады. Ол педагогтерге өз білімдерін толықтыруға, заманауи оқыту әдіс-тәсілдерін қолдануға, цифрлық технологияларды меңгеруге мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде білім беру жүйесінің сапасын арттыруға, оқушылардың физика пәніне деген қызығушылығын жоғарылатуға ықпал етеді. Бұдан бөлек, әдістемелік трансформация педагогтерге білім беру үдерісінде өзінің жеке педагогикалық стилін қалыптастыруға мүмкіндік береді, әрі оқушылардың қажеттіліктеріне бейімделген оқыту әдістерін таңдау мүмкіндігін ұсынады. Осылайша, педагогтің кәсіби дамуы мен әдістемелік трансформацияның тиімділігі тек жеке тұлғаның емес, бүкіл білім беру жүйесінің дамуына ықпал етеді. Қиындықтар мен ұсыныстар бөлімін нақты әрі мазмұнды ету үшін келесі маңызды мәселелерге назар аудару қажет.

Қиындықтар:

Уақыт пен ресурстардың жетіспеушілігі: Педагогтер үшін жаңа әдістемелер мен технологияларды меңгеру кейде уақыт пен ресурстардың жетіспеушілігінен қиындайды. Көптеген мектептерде педагогтерге кәсіби даму курстарын өткізуге қажетті уақыт бөлу қиын. Бұл мәселені шешу үшін оқу уақытын тиімді жоспарлау және ресурстарды барынша ұтымды пайдалану қажет.

Қаржылық шектеулер: Қазіргі уақытта көптеген білім беру мекемелерінде қаржылық ресурстардың тапшылығы байқалады. Педагогтер үшін қажетті білім беру курстары мен тренингтерге қатысу кейде қымбат болуы мүмкін. Бұл өз кезегінде мұғалімдердің кәсіби дамуына кедергі келтіреді. Сондықтан, мектептер мен білім беру ұйымдары педагогтер үшін тегін немесе жеңілдікпен курстар ұйымдастыруды қолға алуы керек.

Жаңа әдістемелерге қарсы қарсылық: Кейбір педагогтер жаңа әдістемелер мен технологияларды қабылдауға немесе қолдануға қиналуы мүмкін. Бұл, әсіресе, тәжірибесі мол педагогтер үшін қиындық туғызады. Жаңа әдістер мен технологияларды қолдануға деген қарсылықтың негізгі себебі – оларды меңгеруге уақыт пен күш жұмсау қажеттілігі. Бұл жағдайда педагогтерді ынталандырып, жаңа тәсілдерге қызығушылық тудыру маңызды.

Цифрлық сауаттылықтың төмендігі: Қазіргі таңда цифрлық технологияларды тиімді пайдалану өте маңызды. Алайда көптеген педагогтер өз пәнін оқытқанда цифрлық құралдарды тиімді қолдануда қиындықтар туындайды. Бұл цифрлық сауаттылықтың төмендігімен байланысты. Педагогтердің ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен жұмыс істеу дағдыларын арттыру үшін арнайы курстар мен семинарларды ұйымдастыру қажет. Педагогикалық инновацияларды енгізудің қиындықтары: Жаңа педагогикалық инновациялар мен әдістемелерді мектептерде енгізу кейде әкімшілік қолдаудың жетіспеушілігінен немесе оқытушының тиісті білім мен дағдылардың болмауынан қиынға соғады. Бұл инновацияларды енгізу кезінде мектеп әкімшілігінің мен педагогикалық кадрлардың бірлесе жұмыс істей білуі өте маңызды.

Ұсыныстар:

Үздіксіз білім беру жүйесін дамыту Педагогтер үшін үздіксіз кәсіби даму курстарын ұйымдастыру маңызды. Бұл курстар пәндік білімдермен қатар, педагогикалық шеберлікті арттыруға бағытталған болуы тиіс. Педагогтердің әртүрлі тақырыптар бойынша арнайы курстарға қатысуы, олардың білімдерін жетілдіруге және заманауи оқыту әдістерін меңгеруге мүмкіндік береді. Бұл процеске мектептер мен университеттер арасындағы ынтымақтастықты нығайту да маңызды.

Мұғалімдерді қолдау жүйесін дамыту: Педагогтердің кәсіби дамуында маңызды рөл атқаратын факторлардың бірі – қолдау көрсету. Педагогтердің шығармашылық жұмысын қолдап, жаңашыл идеялар мен жобаларды жүзеге асыруға көмек көрсету қажет. Бұл үшін мектептерде кәсіби даму орталықтары немесе «шеберлер мектебі» сияқты алаңдарды ұйымдастыруға болады. Педагогтер мұндай алаңдарда өз тәжірибелерімен бөлісіп, жаңа әдістерді талқылай алады. Цифрлық сауаттылықты арттыру: Педагогтердің цифрлық сауаттылығын арттыру мақсатында арнайы курстар мен тренингтерді ұйымдастыру керек. Педагогтерге оқыту процесінде жаңа технологияларды қолдануға дағдылану үшін цифрлық құралдарды тиімді пайдалану бойынша практикалық сабақтар өткізу маңызды. Бұл педагогтерге оқушылармен өзара іс-қимыл жасау кезінде жаңа құралдарды тиімді қолдануға мүмкіндік береді. Мектептер мен білім беру ұйымдарының әкімшілігі тарапынан қолдау көрсету: Әкімшіліктің педагогтердің кәсіби дамуына деген қызығушылығын қолдап, оларды әртүрлі курстар мен семинарларға жіберу үшін қаржылық және ұйымдастырушылық қолдау көрсетуі қажет. Сонымен қатар, педагогтерге өз біліктіліктерін арттыру үшін арнайы уақыт бөлінуі қажет. Мектеп әкімшілігі педагогтердің кәсіби дамуы мен оқыту сапасын жақсартуға бағытталған барлық іс-шараларды тиімді ұйымдастыруы керек.

Инновациялық педагогикалық тәсілдерді енгізу: Педагогтер мен мектеп әкімшілігі инновациялық әдістерді енгізуге дайын болуы қажет. Мектептерде жаңа әдіс-тәсілдерді қолдануды тәжірибе жүзінде енгізу және педагогтерді қолдау өте маңызды. Сонымен қатар,

жаңа технологияларды қолдануға дайын педагогтерді іздеп, олардың тәжірибесін кеңінен тарату керек.

Педагогикалық қауымдастықты дамыту: Педагогтердің бір-бірімен тәжірибе алмасуы және өз білімдерін жетілдіруі үшін педагогикалық қауымдастықтар құру маңызды. Бұл қауымдастықтар түрлі әдіс-тәсілдер мен технологияларды қолдану бойынша пікір алмасу алаңы ретінде жұмыс істей алады. Сонымен қатар, педагогтер қауымдастығы білім беру сапасын арттыруға арналған бірлескен жобаларды іске асыра алады. Қиындықтар мен ұсыныстарды нақтылау: Әрбір қиындықтың себебін анықтап, оған қатысты ұсыныстарды нақтылай түсу маңызды. Мысалы, «уақыттың жетіспеушілігі» мәселесін нақты қалай шешуге болатынын айқындап, оқыту үдерісін тиімді ұйымдастыру, уақытты дұрыс бөлу үшін мектеп әкімшілігінің ықпал ету жолдарын қарастыру.

Цифрлық сауаттылық пен ресурстарға қатысты нақты ұсыныстар: Цифрлық сауаттылықтың төмендігіне қатысты мәселеге ерекше назар аудару қажет. Педагогтер үшін онлайн курстар, мобильді қосымшалар немесе арзан әрі қолжетімді ресурстарды пайдалану бойынша нақты ұсыныстарды енгізу қажет. Мысалы, арнайы электрондық платформаларды енгізу, педагогтерге арналған онлайн тренингтер ұйымдастыру, онлайн ресурстарды тиімді пайдалану бойынша консультациялар өткізу.

Қаржылық шектеулер туралы нақты ұсыныс: Қаржылық шектеулерді шешу үшін «білім беру гранттары» мен мемлекеттік бағдарламаларға қосымша назар аударуға болады. Мектептер мен білім беру мекемелері жеке қаржылық ресурстарды қарастырып, мұғалімдерге арналған арнайы гранттар мен конкурстарды ұйымдастыру ұсынылуы мүмкін.

Жаңа әдістемелерге қарсылықтың себептері мен шешу жолдары: Педагогтер тарапынан жаңа әдістемелерге қарсылықтың себептерін нақты айқындау және олардың өзгерістерге бейімделуіне көмектесетін психологиялық, мотивациялық немесе ұйымдастырушылық қолдау көрсету жолдарын талқылау маңызды. Педагогтерге арналған арнайы мотивациялық тренингтер немесе семинарлар өткізу ұсынылса, бұл қарсылықты азайтуға септігін тигізеді.

Мектеп әкімшілігінің рөлі туралы кеңірек ұсыныс: Мектеп әкімшілігі тарапынан қолдау көрсету туралы ұсыныстарды кеңейту қажет. Мектеп әкімшілігі ғана емес, сонымен бірге білім беру басқармалары мен жергілікті органдар да педагогтерге қажетті қолдау көрсету үшін ресурстарды тиімді пайдалану жолдарын іздеуі қажет. Сонымен қатар, әкімшіліктің педагогтерге арналған әдістемелік қызмет көрсетуге көп көңіл бөлуі маңызды.

Педагогикалық қауымдастықты дамыту: Педагогтер арасында тиімді тәжірибе алмасу үшін педагогикалық қауымдастықты құру маңызды екендігі сөзсіз. Бірақ бұл қауымдастықтар қайда, қалай құрылуы керек деген мәселені нақтылау қажет. Мысалы, жергілікті деңгейде ұйымдастырылатын онлайн және офлайн кездесулер, педагогтерге арналған форумдар немесе конференциялар ұйымдастыру ұсынылуы мүмкін. Бұл педагогтердің бір-бірімен тәжірибе алмасуына мүмкіндік береді және кәсіби дамуына ықпал етеді. Әдістемелік трансформация жағдайында физика педагогтердің кәсіби дамуы білім беру сапасының маңызды көрсеткіші болып табылады. Бұл үдеріс тек педагогтердің білімін ғана емес, оның педагогикалық қабілеттері мен шығармашылық шеберлігін де дамытуға бағытталған. Қазіргі заманғы білім беру жүйесінің тиімділігі көбінесе педагогтердің кәсіби дамуына тікелей байланысты. Әдістемелік трансформациялар педагогтерге жаңа білім беру технологияларын меңгеруге, оқушылармен тиімді жұмыс істей білуге, сондай-ақ жаңа әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, оқыту процесін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында анықталғандай, әдістемелік трансформацияның басты мақсаты – физика педагогтердің кәсіби құзыреттілігін арттыру және білім беру үдерісін инновациялық тәсілдермен жетілдіру. Педагогтердің әдістемелік және педагогикалық дағдыларын дамытуда жаңа әдістер мен құралдарды меңгеру өте маңызды. Сонымен қатар, цифрлық технологияларды қолдану, STEM (ғылым, технология, инженерия, математика) пәндерін енгізу мұғалімнің кәсіби дамуына үлкен әсер етеді.

Педагогтердің кәсіби дамуындағы ең үлкен кедергілердің бірі – оқытуға қажетті уақыт пен ресурстардың шектеулі болуы. Педагогтер өз кәсіби шеберлігін арттыруға қажетті

құралдар мен курстарды жиі іздестіріп отырады, алайда білім беру ұйымдарының қолдауын күшейту қажет. Әдістемелік трансформациялардың тиімділігі педагогтердің арнайы курстар мен семинарларға қатысуына, педагогикалық тәжірибелермен алмасуына, сондай-ақ әртүрлі білім беру ресурстарын тиімді пайдалануына байланысты болады. Бұл зерттеу нәтижелері көрсеткендей, физика педагогтерінің кәсіби дамуы білім беру жүйесінің жаңашыл талаптарына сай болуы үшін, мұғалімдердің жеке және кәсіби өсуін қамтамасыз ететін үздіксіз білім беру жүйесін дамыту қажеттілігін айқындады. Сонымен қатар, педагогтердің өз іс-тәжірибелерін жетілдіруіне бағытталған педагогикалық курстар мен шеберлік сағаттарының маңызы зор. Педагогтер үшін қолжетімді білім беру бағдарламалары мен ресурстарды ұсыну – кәсіби дамудың негізгі кілті.

Қорыта айтқанда, әдістемелік трансформация жағдайында физика пәні педагогтерінің кәсіби дамуы – бұл тек жеке тұлғаның емес, тұтас білім беру жүйесінің дамуы үшін маңызды фактор. Педагогтердің үздіксіз білім алуы мен кәсіби өсуі – сапалы білім беру мен оқушылардың заманауи ғылым мен технологияға деген қызығушылығын арттырудың негізі болып табылады. Сондықтан білім беру мекемелері мен педагогикалық қауымдастық әдістемелік жаңаруды үздіксіз қолға алып, мұғалімдердің кәсіби дамуын қолдауға бағытталған іс-шараларды одан әрі күшейтуі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. (2021). Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламасы. Астана: «НЗМ» ДББҰ.
2. Fullan, M. (2014). The New Meaning of Educational Change (4th ed.). New York: Teachers College Press.
3. Назарбаев Зияткерлік мектептері. (2022). STEM білім беру: теориясы мен практикасы. Астана: НЗМ баспасы.
4. Darling-Hammond, L., Hyler, M. E., & Gardner, M. (2017). Effective Teacher Professional Development. Palo Alto, CA: Learning Policy Institute.
5. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. ҚР Үкіметінің қаулысы №988. 27.12.2019 ж.
6. Жұмабаев, С. М. (2020). Цифрлық білім беру ресурстарын физика сабақтарында қолдану. Физика және астрономия мектепте, №6, 22–25.
7. Guskey, T. R. (2002). Professional development and teacher change. Teachers and Teaching, 8(3), 381–391.

ӘДІСТЕМЕЛІК ТРАНСФОРМАЦИЯ АЯСЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНЕ ЕНДІРУ

Сатаев Исатай Имангалиевич

*Алматы облыстық әдістемелік орталығының
Білім берудегі менеджмент және инновациялық
қызмет бөлімінің әдіскері*

Анотация: Бұл мақалада заманауи білім берудегі әдістемелік трансформация үдерісі мен ұлттық құндылықтарды білім беру процесіне кіріктірудің жаңа форматтары қарастырылады. Білім мазмұнының жаңаруы тек оқыту технологияларын емес, тәрбиелік және рухани бағыттағы мазмұнды да жаңаша ұйымдастыруды талап етеді. Мақалада ұлттық құндылықтар мен дәстүрлерді цифрлық, жобалық, пәнаралық және креативті әдістер арқылы оқушы бойына сіңірудің жолдары көрсетіледі. Сондай-ақ, педагогтердің кәсіби рөлі, заманауи құралдармен жұмыс істеу қабілеті мен ұлттық мәдениетке көзқарасы жаңа тұрғыдан сипатталады. Бұл

мақала қазіргі мектеп педагогтеріне мұғалімдеріне, тәрбиешілерге және білім беру реформасына қатысы бар мамандарға әдістемелік бағыт береді.

Тегіне оралу – болашаққа қадам. Білім беруді жаңғырту үдерісі жай ғана технологиялық жаңарту емес. Ол – тамырымызға үңіліп, болмысымызды сақтай отырып жаңару. Қазіргі уақытта «әдістемелік трансформация» ұғымы білім мазмұнын ғана емес, тәрбие мен руханиятты да қайта қарауға мүмкіндік беріп отыр. Ұлттық құндылықтарсыз жаңартылған мазмұн – жүрексіз дене секілді. Сондықтан бүгінгі мұғалімнің басты міндеті – ұлттық мұраны жаңа форматпен жеткізе білу.

1. Ұлттық құндылық деген не – бүгінгі ұрпақ үшін?

Ұлттық құндылықтар – көненің сарқытындай қатып қалған ұғым емес, олар – бүгінгі күннің бет-бейнесіне сай жаңарып, ұрпақ санасында жаңаша сипат алатын өміршең мұра. Қазіргі қоғамда ұлттық құндылықтар жаңаша форматта өмір сүреді. Олар тек мұражайда немесе оқулықта ғана емес, күнделікті өмірде, медиада, өнерде, цифрлық ортада жаңа түрмен бейнеленеді:

Дәстүрлі құндылық	Жаңа форматтағы көрінісі
Салт-дәстүрлер	Мектептегі интерактивті мәдени күндер, квесттер, этнофестивальдер, «Ұлттық тағам апталығы», интерактивті музейлер Ұлттық музыка, заманауи аранжировкадағы күй, домбырамен кавер орындау, фольклорлық рэп
Ауыз әдебиеті	Подкаст, анимациялық мультфильмдер, TikTok ертегілері, подкаст форматындағы батырлар жыры
Ұлттық музыка	Электронды форматтағы домбыра сабақтары, TikTok челленджер
Ата-анаға құрмет	Эссе, TED форматында әңгіме, волонтерлік жобаларда ата-анаға қолдау көрсету, шағын драма, әлеуметтік жобалар арқылы бейнелеу
Тарихи тұлғалар	Веб-парақшалар, мультимедиялық презентациялар Видеосабақтар, әлеуметтік желідегі «Өнегелі тұлға» айдары, TikTok/YouTube мини-деректі фильмдер
Ұлттық ойындар	Тоғызқұмалақтың мобильдік қосымшалары, асық ойынына арналған заманауи турнирлер

Ұлттық құндылықтарды осылайша оқушының тілімен, заманның құралымен жеткізу – бүгінгі трансформацияның негізі.

1.1 Ұлттық құндылықтар – халықтың рухани өзегі

Ұлттық құндылықтар – бұл белгілі бір ұлттың ғасырлар бойы қалыптастырған, оның мәдени болмысы мен дүниетанымын, тарихын, тілін, дәстүрін, рухани ұстанымдарын, өмір салтын, этикалық нормаларын, және эстетикалық көзқарастарын бойына сіңірген рухани-мәдени байлықтар жиынтығы. Олар ұлттың тіршілігі мен бірегейлігін сақтап тұратын идеялық-мәдени іргетас. Бүгінгі ұрпақ үшін ұлттық құндылықтардың мәні неде? Бүгінгі күнде ұлттық құндылықтар – жай ғана мұра емес, тұлға қалыптастырудың құралына айналып отыр. Олар:

- Рухани тұтастықты сақтауға көмектеседі;
- Жаһандану жағдайында ұлттың өзіндік болмысын жоғалтпауға бағыт береді;
- Жас ұрпақтың моральдық және адамгершілік негіздерін бекітеді;
- Оқушының ұлттық сана-сезімін, мәдени жауапкершілігін және азаматтық ұстанымын қалыптастырады;

- Бұл оқушының құндылықтық бағдарын айқындауға мүмкіндік береді.

Ұлттық құндылықтар қандай қабілеттерді дамытады?

Мәдени таным – өз тамырын тану арқылы басқа мәдениетті құрметтей білу;

Эмоционалды интеллект – отбасылық, адамгершілік құндылықтар арқылы;
Көшбасшылық пен жауапкершілік – батырлар мен билер өнегесін бойға сіңіру арқылы;
Креативтілік – ұлттық мұраны жаңа формада қайта жасау (мультфильм, графика, өнер жобасы);

Тілдік және коммуникативтік құзырет – қазақ тілі мен әдебиетіндегі көркем сөзді меңгеру.

Бүгінгі ұрпақ үшін ұлттық құндылықтар — өткеннің көлеңкесі емес, болашақтың жарығы. Олар заман талабына бейімделіп, жаңа формада өмір сүруде. Ұлттық болмыс тек дәстүрді сақтау емес, оны түсініп, дамытып, жандандыру. Сондықтан да ұлттық құндылықтарды әдістемелік тұрғыда жаңаша ұсыну – тәрбиенің ең заманауи формасы.

2. Білім беру процесіндегі трансформация және ұлттық мазмұн. Пәнаралық біріктіру – мазмұнның тұтастығы. Пәнаралық біріктіру – білім берудің мазмұнын әртүрлі пәндердің шеңберінде өзара байланыста оқыту әдісі. Бұл тәсіл оқушылардың дүниетанымын кеңейтіп, білімді өмірмен байланыстыруына мүмкіндік береді. Әдістемелік трансформация жағдайында пәнаралық интеграция ұлттық мазмұнмен үйлескенде, білім беру тек академиялық емес, мәдени-рухани тұрғыдан да тереңдей түседі.

2. Неліктен пәнаралық біріктіру маңызды?

- Білімнің оқшаулануын жояды, мазмұнды шынайы өмірмен байланыстырады ;
- Оқушылардың кешенді ойлау қабілетін дамытады;
- Құндылықтық тәрбиені пәндер арқылы сіңіруге жағдай жасайды;
- Ұлттық дүниетанымды кешенді түрде қалыптастыруға мүмкіндік береді;
- Сабақтарды шығармашылық, жобалық негізде ұйымдастыруға жол ашады.

3. Ұлттық мазмұнды пәнаралық интеграциялау мысалдары

Пәндер	Интеграция мысалы
Қазақ тілі + Тарих	Қазақ батырлары туралы көркем мәтіндер мен тарихи деректерді салыстырып оқу
Физика + Технология	Киіз үй құрылымы мен физика заңдылықтарын зерттеу: кереге, уық, шаңырақ
Математика+Этнография	Ұлттық өлшемдер (қарыс, сүйем, құлаш) негізінде есептер шығару
География + Тарих	Қазақ халқының қоныстану картасы мен тарихи көші-қон жолдарын салыстыру
Музыка + Әдебиет	Абайдың өлеңдеріндегі ән мен саздың байланысын талдау
Биология+Ұлттық медицина	Қазақ емшілік дәстүріндегі шөптердің қасиеттерін ғылыми тұрғыдан зерттеу
Информатика+ Мәдениет	Ұлттық нақыштағы графикалық жобалар жасау (домбыра, ою-өрнек, т.б.)

4. Интеграция формалары (форматтары)

Кіріктірілген сабақтар: Бірнеше пән мұғалімдері бірлесіп өткізетін кешенді сабақ (мысалы, «Табиғат пен фольклор»)

Жобалық жұмыс: Оқушылар ұлттық тақырыптағы мәселені бірнеше пән аясында зерттейді («Қазақ киіз үйі – экологиялық құрылыс»)

STEAM жобалар: Ұлттық қолданбалы өнерді техникамен ұштастыру (мысалы, ұлттық киім дизайнын 3D-принтерде жасау)

Креативті тапсырмалар: Мысалы, «Ұлы дала тұлғалары» бойынша подкаст жазу, видеоэссе түсіру

5. Оқушыға беретін артықшылықтары

- Күрделі дүниелерді жүйелі түсінуге үйренеді;
- Ұлттық құндылықты тек тыңдамай, зерделейді, салыстырады, қолданады;
- Пәндер арасындағы байланысты өз бетінше байқай алуға машықтанады;
- Топпен жұмыс, жоба жасау, креативті ойлау қабілеттері дамиды;

- Оқушы ұлттық мәдениетті жеке тәжірибесі арқылы сезінеді.

Пәнаралық біріктіру – бұл оқушыны тек біліммен ғана емес, құндылықпен, тәжірибемен, болмыспен тәрбиелеудің ең тиімді жолы. Ұлттық мазмұнмен байытылған интеграцияланған сабақтар – тек білім емес, ұлттық сана мен рухты оятатын құрал. Ұлттық құндылықтар тек әдебиет пен тарихта ғана емес, барлық пәнде орын ала алады:

География: Қазақ даласының табиғаты мен этнографиясы

Информатика: Ұлттық әшекейлерді графикалық модельдеу

Жобалық және зерттеушілік оқыту – мұрағаттан өмірге

Мысалы:

«Менің отбасымдағы ұлттық дәстүр»

«Ұлттық тағам түрлерінің денсаулыққа пайдасы»

«Ұлы дала өнері – заманауи көркемдік көзқарас»

Цифрлық ортада ұлттық болмыс

AR/VR технологиясы арқылы тарихи тұлғалармен виртуалды сұхбат

Kahoot/Quizizz негізінде ұлттық викториналар

ТикТок, Instagram Reels форматында шағын этнографиялық роликтер жасау

3. Педагог – трансформацияның жүрегі

Бүгінгі мұғалімнің образы қандай?

- Пәндік білімді терең меңгерген;
- Цифрлық құралдарды еркін пайдаланатын;
- Ұлттық құндылықтарды шынайы сыйлайтын;
- Жаңа форматтағы оқушының тілін таба алатын.

Ұлттық тәрбие – шаблон емес, шығармашылық. Педагог – сол шығармашылықтың бағыт берушісі. Тек сабақ емес, құндылыққа толы орта қалыптастыратын көшбасшы болуы тиіс.

Технологияны емес, адамды жаңарту маңызды. Білім беру саласындағы кез келген өзгеріс пен реформа – қаншалықты озық идеяларға, жаңартылған бағдарламаларға немесе цифрлық ресурстарға негізделсе де – негізгі қозғаушы күш педагог болмаса, сәтсіздікке ұшырайды. Себебі, трансформацияның орталығында – адам бар, ал сол адамды бағыттайтын, тәрбиелейтін тұлға – педагог. Сондықтан да мұғалім – әдістемелік трансформацияның жүрегі әрі жаны.

1. Педагог рөлі трансформация жағдайында қалай өзгереді?

Бұрынғы дәстүрлі білім беру жүйесінде мұғалім тек ақпарат жеткізуші рөлінде болса, қазіргі заманда ол:

- Бағыт беруші (ментор);
- Құндылық тәрбиешісі;
- Мәдениет таратушы;
- Цифрлық сауатты ұйымдастырушы;
- Көшбасшы және жаңашыл зерттеуші.

Яғни, мұғалім тек пән үйретпейді, тұлға қалыптастырады, қоғамға әсер етеді.

2. Жаңартылған білім мазмұны мен педагог миссиясы

Жаңартылған білім мазмұны оқушыны сыни ойлауға, функционалдық сауаттылыққа, өмірлік дағдыларға баулуды көздейді. Ал, мұны жүзеге асыратын – мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі мен адами ұстанымы.

Бүгінгі мұғалім:

- Интеграцияланған сабақтар ұйымдастырады;
- Жоба, зерттеу, шығармашылық жұмысқа бағыттайды;
- Құндылыққа негізделген оқытуды жүзеге асырады;
- Оқушының ішкі мотивациясын оятады.

3. Ұлттық құндылықтарды жеткізудегі педагогтің рөлі

- Педагог – ұлттық мәдениетті ұрпаққа жеткізуші рухани көпір.
- Ол: Тек оқулықпен шектелмей, этнопедагогикалық мазмұнды өз сабағына енгізеді;
- Халықтың дәстүрі мен тарихын, әдеп-инабатын жас ұрпақтың бойына сіңіреді;

➤ Ұлттық құндылықтарды заманға бейімдеп ұсынады (мысалы: ұлттық ойындарды, шешендік сөздерді, салт-дәстүрді жаңа әдістермен беру);

➤ Жаһандану мен ұлттық бірегейлік арасындағы тепе-теңдікті сақтауға үйретеді.

4. Цифрлық трансформация дәуіріндегі педагог бейнесі

➤ Заманауи мұғалім:

➤ Google Classroom, Kahoot, Canva, Padlet сияқты платформаларды еркін меңгеруі

керек;

➤ Онлайн ресурстар мен заманауи контенттерді ұлттық мазмұнмен ұштастыра білуі тиіс;

➤ Әлеуметтік желіде оқушы үшін үлгі боларлық тұлға ретінде көрінуі қажет;

➤ Цифрлық мәдениетті этика мен жауапкершілікпен дамытуды насихаттауы қажет.

5. Мұғалімнің өзін-өзі дамытуы – трансформацияның алғышарты

➤ Педагог:

➤ Өзгерістерден қорықпай, оған бейімделіп, үйренуі керек;

➤ Үздіксіз кәсіби даму жолында болуы тиіс (вебинарлар, курстар, зерттеулер);

➤ Өз сабағын рефлексия жасап, талдап, жетілдіре білуі қажет;

➤ Оқушымен бірге үйренуге дайын болуы тиіс.

6. Оқушы көзімен қарағанда, нағыз педагог қандай?

Қызықты сабақ өтетін;

Әділ әрі қолдаушы;

Шабыттандыратын;

Жаңашыл әрі рухани бай;

Қазақы болмысын жоғалтпаған, заманауи тұлға.

Трансформация – құрал, жүрегі – ұстаз . Білім берудегі трансформация – бұл әдістемені ғана емес, ұстаздың көзқарасын жаңарту. Себебі қандай реформа болмасын, оның табысты не сәтсіз болуын мұғалім шешеді. Сондықтан педагог – білім саясатының тірегі, ұлт болашағының сәулетшісі. Жаңашылдық пен дәстүрді ұштастыра алатын мұғалім ғана нағыз трансформацияның жүрегі бола алады.

4. Тәрбие – біліммен тең жүретін трансформация

Ұлттық тәрбиені формалды шара емес, **оқыту мазмұнына кіріктірілген жүйе** ретінде қарау қажет. Мысалы:

«Құндылық апталығы»– әр күнге бір рухани бағыт: адалдық, сабыр, қайырым, ұлттық мақтаныш.

Этнопедагогикалық ойын-сабақтар: асық ату, тоғызқұмалақ арқылы математика мен стратегияны дамыту.

Жасөспірімдерге арналған подкасттар: «Қазақтың болмыс коды», «Ұлт тұлғаларының жастық шағы».

Қорыта айтқанда, болмыс пен білімнің үйлесімі – ұлттың кемел болашағының кепілі. Ұлттық құндылықтарды тек мазмұндық компонент ретінде емес, тұтас жүйелік әдіс ретінде білім беру үдерісіне енгізу – бүгінгі рухани тәрбиенің негізі болуға тиіс.

Әдістемелік трансформация кезеңінде біз қаншалықты жаңашыл болсақ та, жоғалтуға болмайтын басты құндылық – ол ұлттық тамырымыз. Тамырынан нәр алған ағаш қана биіктеп өседі. Сол секілді ұлттық рухпен сусындаған білім ғана болашақ тұлғаның жан-дүниесін байытып, оны шынайы адам ретінде тәрбиелейді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. Жаңартылған білім беру мазмұнына әдістемелік нұсқаулықтар, 2023.

2. UNESCO (2020). Culture in Education: Local Identity in Global Context.

3. Тілеубекова Р.Ә. (2021). Ұлттық тәрбие және білім мазмұны: теория және тәжірибе.

ІС-ШАРА МЕРОПРИЯТИЯ

«ӨРЛЕУДЕ» ӨТКЕН ЕКІ АПТА: БІЛІКТІЛІК ПЕН ШАБЫТҚА ТОЛЫ КУРС

Садыкова Мейрамгүл Екетай қызы

Алматы облысы, Еңбекшіқазақ ауданы, Шелек ауылы
«Т Кенжебаев атындағы орта мектеп» КММ
көркем еңбек пәнінің мұғалімі

2025 жылдың 2-маусымы мен 13-маусымы аралығында «Өрлеу» Біліктілікті арттыру ұлттық орталығының Алматы облысы бойынша Кәсіби даму институтында көркем еңбек пәні мұғалімдеріне арналған біліктілікті арттыру курсы өтті. Бұл курсқа Алматы қаласы мен облыс аудандарынан 30 мұғалім қатысты. Курстың жетекшісі – өз ісінің шебері, білікті маман Джурумбаева Қарлығаш Рахымжанқызы болды. Алғашқы танысу сабағы галерея тәсілі арқылы жүргізілді – әр қатысушы өз-өзін сипаттайтын сурет салып, сол арқылы таныстыру жасады. Кейін "Үш нәрсе және біреу" әдісі арқылы ерекше таныстырылған жұмыстар талданып, «Даңқ тақтасына» топтық ризашылық білдіру стикерлері ілінді. Суреттердегі ұқсастықтарға қарай қатысушылар 6 адамнан 5 топқа бөлініп, мысалы, «Бәйтерек», «Табиғат», «Құстар» секілді атаулармен топ құрып, сабақ барысын осы командалар арқылы жалғастырды.

Курс барысында көркем еңбек және бейнелеу өнері мұғалімдерінің қызметін реттейтін нормативтік-құқықтық құжаттар мен ҚР Білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары бойынша терең талдау жүргізілді. Орта білім берудің типтік оқу жоспарлары қарастырылып, тыңдаушылар өз тәжірибелерімен бөлісті. Сабақтар «Тілек» әдісімен жалғасып, қатысушылар бір-біріне жағымды сөздер мен тілектер арнады. Сабақтар күннен-күнге қызықты әрі мазмұнды бола түсті. «Технологиялық картаны қолдана отырып, заманауи сабақты жобалау» тақырыбы аясында тыңдаушылар шығармашылық жобалар жасады. Әр топ өз жобасын ұсынып, «Екі жұлдыз, бір тілек» әдісімен кері байланыс беріп отырды. Менің тобым 7-сынып бағдарламасына сәйкес «Батик өнері» тақырыбында жобалау-зерттеу жұмысын жасады. Жоба барысында батик техникасымен футболка жасау, оның құндылығы мен өзіндік құнын есептеу, этнобейне қолдану және жарнамалау жұмыстары жүзеге асырылды. Жобаның соңында қатысушылар өз туындыларын киіп, музыка ырғағымен дефиле көрсетті. Бұл көрініс әріптестер тарапынан ыстық ықыласпен қабылданды. Курс аясында шеберлік сағаттары өткізілді. Мұнда қатысушылар құрғақ киіз басу, 4-6 өрімді өру, жеңіл аяқ киім тоқу, қуыршақ тоқу секілді қолөнер түрлерімен танысып, тәжірибе алмасты. Курс соңында қорытынды тест тапсырмалары орындалып, қатысушыларға біліктілік арттыру туралы сертификаттар табысталды. Екі апта бойы алған білім мен тәжірибе, шығармашылық шабыт пен жылы қарым-қатынас баршамыздың есімізде ұзақ сақталары анық. Бұл курстың сәтті өтуі – жетекшіміз Қарлығаш Рахымжанқызының кәсібилігі мен жанашырлығына тікелей байланысты. Біздің біліктілігімізді арттырып қана қоймай, рухани және шығармашылық

тұрғыда да байытқан бұл курс үшін Алматы облысы бойынша кәсіби даму институтының «Өрлеу» ұжымына және курс жетекшісіне алғысымыз шексіз.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ: ПЕДАГОГТЕРДІҢ ҚҰЗЫРЕТІН ДАМУ КУРСЫ

Кожасметова Индира Имангалиевна
педагог-сарапшы

«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы ұйымдастырған «Инклюзивті білім беруді іске асыратын педагогтердің базалық құзыреттерін қалыптастыру» тақырыбындағы курс аясында инклюзивті білім берудің теориялық негіздері мен практикалық әдістері жан-жақты қарастырылды.

Курс барысында педагогтер білім берудің заманауи талаптарына сай ақпаратпен танысып, ерекше білім беруді қажет ететін (ЕББҚ) балаларды жалпы білім беру ортасына

тиімді кіріктіру жолдарын талқылады. Тың идеялар ұсынылып, кәсіби тәжірибе алмасуға мүмкіндік жасалды.

Оқу үдерісі арнайы білім беру платформасы арқылы ұйымдастырылып, әдістемелік материалдарға қолжетімділік қамтамасыз етілді. Инклюзивті білім берудің маңызы:

- Әлеуметтік теңдік пен қолжетімділік: ЕББҚ балаларға сапалы білім алуға мүмкіндік береді;

- Төзімділікке тәрбиелеу: Оқушылардың әртүрлілікті қабылдауы артады;

- Педагогтердің кәсіби дамуы: Жаңа әдістерді меңгеріп, инклюзивті ортада жұмыс істеу біліктілігін жетілдіреді;

- Барлық балалардың әлеуетін ашу: Инклюзияда әр бала дами алады;

- Қоғамдық сана мен саясатқа ықпал: Инклюзивті білім – әлеуметтік дамудың көрсеткіші. Курс нәтижесі: Педагогтер инклюзивті білім берудің өзекті мәселелерімен танысып, ерекше қажеттілігі бар балалармен жұмыс істеудің заманауи тәсілдерін меңгерді. Оқу барысында алынған білім мектеп практикасына енгізіліп, педагогикалық жұмыстың тиімділігін арттыруға бағытталмақ.

«БІЛІМ КЕЛЕШЕГІ: АДАЛ АЗАМАТ, КӘСІБИ МАМАН»

Алматы облысында педагогтердің облыстық тамыз конференциясы өтті

2025 жылғы 25-тамызда Алматы облысы Білім басқармасының ұйымдастыруымен дәстүрлі облыстық тамыз педагогикалық конференциясы өтті. Биылғы конференция «Білім келешегі: адал азамат, кәсіби маман» тақырыбында өтіп, жаңа оқу жылының негізгі бағыттары мен мақсат-міндеттері талқыланды.

Алқалы жиынға Алматы облысының әкімі Марат Елеусізұлы Сұлтанғазиев, ҚР Оқу-ағарту вице-министрі Еділ Сабырұлы Оспан, «Білім беру саласын тұрақты дамыту» қорының қамқоршылық кеңесінің төрағасы Күләш Ноғатайқызы Шамшидинова, сондай-ақ «Өрлеу» Біліктілікті арттыру ұлттық орталығының Алматы облысы бойынша Кәсіби даму институтының директоры Нурлыбаев Қайсар Көпжасарұлы, білім беру ұйымдарының басшылары, педагогтер, құқық қорғау органдары мен қоғамдық ұйымдар өкілдері қатысты.

Конференция барысында соңғы үш жылдағы білім саласының жетістіктері сараланып, жаңа оқу жылында жүзеге асырылатын реформалар таныстырылды. Әсіресе, «Адал азамат» бірыңғай тәрбие бағдарламасы аясында оқушыларды отансүйгіштікке, әділеттілік пен жауапкершілікке тәрбиелеу жолдары кеңінен қарастырылды.

Сонымен қатар, білім беру процесіне жасанды интеллект пен цифрлық технологияларды енгізу, оларды тиімді пайдалану мәселелері көтерілді. Жаңа оқу жылында оқу мен тәрбие үдерісін ұштастыра отырып, оқушының тұлғалық дамуына жағдай жасау – басты назарда болатыны айтылды.

Жиын барысында облыстың білім басқармасына жаңадан тағайындалған басшы Арайлым Ақсубайқызы таныстырылып, ұстаздар қауымының ыстық ықыласына ие болды.

Сондай-ақ, облыс әкімі Марат Елеусізұлы педагогтік қызметте жетістікке жеткен ұстаздарды арнайы марапаттап, олардың еңбегіне жоғары баға берді. Бұл конференция – білім беру саласындағы өзекті мәселелерді талқылап қана қоймай, тәжірибе алмасуға, педагогтердің кәсіби дамуына, жаңа оқу жылына тың серпінмен қадам басуға жол ашты.

Айта кетейік, ұстаздардың кәсіби әлеуетін арттыру, оқушыларды сапалы біліммен қамту және тәрбиелеу ісінде ұлттың болашағы – адал азаматты, бәсекеге қабілетті кәсіби маманды қалыптастыру – басты стратегиялық мақсат ретінде белгіленіп отыр.

К.Бесирова,
«Өрлеу» Алматы облысы

ЖАҢА ОҚУ ЖЫЛЫНА ЖАҢА СЕРПІН

Алматы облысы, Іле ауданындағы №12 жалпы білім беретін мектепте жаңа 2025–2026 оқу жылы қарсаңында дәстүрлі педагогикалық кеңес өтті. Кеңестің басты мақсаты – білім беру ұйымының жылдық жұмыс жоспарын бекіту, оқу-тәрбие үрдісінің негізгі бағыттарын айқындау және мемлекеттік білім беру саясатын іске асыруда бірыңғай тәсілді қамтамасыз ету болды.

Іс-шараға ұстаздармен қатар «Өрлеу» Біліктілікті арттыру ұлттық орталығының Алматы облысы бойынша Кәсіби даму институты филиалының директоры Нурлыбаев Қайсар Көпжасарұлы қатысып, жаңа оқу жылындағы білім беру басымдықтары туралы өзекті ойларымен бөлісті. Ол педагогтердің кәсіби дамуындағы үздіксіз оқытудың маңыздылығына тоқталып, жасанды интеллект пен цифрлық технологияларды тиімді қолданудың жолдарын атап өтті.

Кеңес барысында ұстаздар қауымы жаңа оқу жылына арналған міндеттерді саралап, «Адал азамат» бірыңғай тәрбие бағдарламасының мазмұнын жан-жақты талқылады. Бұл бағдарлама оқушыларды адалдыққа, жауапкершілікке және елжандылыққа тәрбиелеуге бағытталғаны атап өтілді. Сондай-ақ, оқу үрдісінде жасанды интеллектті тиімді пайдалану жолдары қарастырылып, заманауи технологияларды білім беру саласына енгізудің маңыздылығы айтылды. Мұндай басқосулар педагогтер үшін тәжірибе алмасу, тың идеялармен бөлісу, білім сапасын арттыру жолдарын бірлесе талқылау алаңы ретінде аса маңызды. Кеңес соңында педагогикалық ұжым жаңа оқу жылына бірлікпен, жаңашылдықпен қадам басуға дайын екендіктерін білдірді.

К.Бесирова,
«Өрлеу» Алматы облысы

ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚ – БОЛАШАҚТЫҢ БЕРІК ІРГЕТАСЫ

Елімізде Мемлекет басшысының тапсырмасына сәйкес қолға алынған мұғалімдер мен оқушылардың қаржылық сауаттылығын арттыруға бағытталған ауқымды жоба өз жалғасын табуда. Бұл — тек білім беру емес, тұтас ұлттың қаржылық мәдениетін қалыптастыруға арналған маңызды бастама.

Жоба аясында дайындалған оқу бағдарламасы – қаржы және білім саласындағы халықаралық сарапшылардың ұсыныстары негізінде жасалған тың дүние. Мұндағы басты мақсат – заманауи қаржы әлемін түсінетін, өзінің және отбасының қаржысын сауатты басқара алатын жаңа буын қалыптастыру.

Бес күндік курста «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығының тәжірибелі тренерлері педагогтерге қаржыны тиімді басқарудың негізгі қағидаларын үйретеді. Курс барысында тыңдаушылар:

- қаржылық мінез-құлық

психологиясын,

- отбасылық бюджетті жоспарлау тәсілдерін,
- инфляцияның жеке қаржыға әсерін,
- инвестиция және цифрлық активтер туралы мағлұматтарды,
- несие мен зейнетақы жүйесінің қыр-сырын меңгереді.

Сонымен қатар, қаржы пирамидалары мен интернет-алаяқтықтың түрлерін ажырату, жеке деректерді қорғау сынды заманауи қауіпсіздік мәселелері де назардан тыс қалмайды. Бұл бағыттағы дәрістерге ҚР Ұлттық Банкінің мамандары да арнайы қатысып, нақты мысалдар келтіреді.

Апталық курсты аяқтаған соң, еліміздің барлық өңірінен жиналған «Жаһандық құзыреттілік» пәнін оқытатын 500-ге жуық мұғалім оқушыларға қаржылық сауаттылық бойынша дәріс беруді бастайды. Жыл соңына дейін бұл көрсеткіш 6 мың педагогқа, ал 2026 жылы – 4 мыңға жуық мұғалімге дейін жетпек.

Айта кетейік, бұл игі бастама «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ «Алматы облысы бойынша кәсіби дамыту институты» филиалында да ресми түрде басталды. Мұнда алғашқы педагогтер тобы дәрістерді тыңдап, тәжірибелік сабақтарға белсене қатысуда.

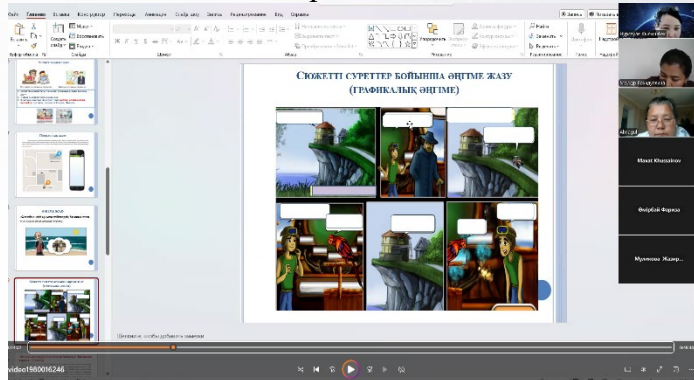

Қаржылық сауаттылықты мектеп бағдарламасына енгізу – ел болашағына салынған инвестиция. Бұл — әрбір азаматтың қаржы әлемінде адаспай, дұрыс шешім қабылдай алуына жол ашатын, экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ететін маңызды қадам. Сонымен қатар, бұл бастама қоғамды қаржылық алаяқтардан, жалған уәделерге құрылған пирамидалардан қорғаудың да тиімді жолы болып отыр.

**Бесирова Карлыгаш,
«Өрлеу» Алматы облысы**

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУДАҒЫ ЖАҢА ӘДІСТЕР: ПЕДАГОГТЕРГЕ КУРСТАН КЕЙІНГІ ҚОЛДАУ

2025 жылдың 23-қыркүйегінде Институттың «Қоғамдық-гуманитарлық бағыт» кафедрасының аға оқытушылары Л.Ж. Орманбекова мен Н.У. Кылышбекова қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиетін оқыту үдерісін тиімді ұйымдастырудың

негізгі қағидаттары бойынша педагогтерге курстан кейінгі қолдау көрсету мақсатында «Қазақ тілі мен әдебиеті пәнін оқыту әдістемесіндегі ХХІ ғасыр дағдыларына негізделген амалдар» тақырыбында онлайн форматта әдістемелік вебинар өткізді.

Бұл іс-шара қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдеріне әдістемелік көмек көрсету, тәжірибе алмасу және оқытудағы заманауи тәсілдерді тиімді пайдалану

мақсатында ұйымдастырылды. Вебинар барысында қатысушылар ХХІ ғасыр талаптарына сай оқытудың тиімді жолдарын, инновациялық әдістерді, сондай-ақ оқыту технологияларын қолданудың озық үлгілерін ортаға салды.

Вебинардың негізгі міндеттері:

- Қазақ тілінде оқытпайтын мектептерде пәнді оқытуда қолданылатын оқыту технологиялары бойынша үздік тәжірибелерді ұсыну;
- Курстарда меңгерілген білімді күнделікті педагогикалық тәжірибеде тиімді қолдануға бағыт-бағдар беру;
- Жаңашыл әдіс-тәсілдерді енгізу және тәжірибе алмасу арқылы мұғалімдердің кәсіби құзыретін арттыру.

Педагогтер вебинар барысында өзара ой бөлісіп, оқыту сапасын арттыру жолдарын қарастырды. Сондай-ақ, жаңартылған білім беру мазмұнына сәйкес келетін әдістерді қолдану, оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту және сабақтың тиімділігін арттыру мәселелері кеңінен талқыланды.

Қатысушылар тарапынан белсенділік жоғары болып, тиімді кері байланыс орнады. Вебинар нәтижесінде мұғалімдер білім мен тәжірибе алмасып, кәсіби даму бағытында нақты ұсыныстар мен практикалық құралдарға ие болды.

Қорытындылай келе, аталған вебинар курстан кейінгі педагогикалық қолдаудың маңызды тетігі ретінде мұғалімдердің кәсіби дамуына оң ықпал етіп, қазақ тілі мен әдебиетін оқытудағы өзекті мәселелерді шешуге бағытталған мазмұнды шара болды.

**Бесирова Карлыгаш,
«Өрлеу» Алматы облысы**